

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТОВІ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ РЕГІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ
Асоціація докторів наук з державного управління

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: теорія та практика

**збірник наукових праць
Асоціації докторів наук державного управління:
Спеціальний випуск**

Харків
Видавництво “ДокНаукДержУпр”
2015

УДК (351+342+321+316) (062.552)''540*3''
ББК 67

*Рекомендовано до друку Вченою Радою Національної академії державного управління при
Президентіві України, протокол № 223/4-7 від 28 травня 2015 р*

Постановою президії ВАК України від 30 березня 2011 р. № 1-05/3 «Про внесення періодичних друкованих наукових фахових видань до нового переліку наукових фахових видань України» збірник наукових праць «Публічне управління: теорія та практика» включений до Переліку наукових фахових видань України в галузі науки «Державне управління»

Редакційна колегія:

Василь Мартиненко , д.держ.упр., проф. – головний редактор;	Світлана Хаджирадсва , д.держ.упр., проф.;
Олександр Радченко , д.держ.упр., проф. – науковий редактор (Академія Поморська, Польща);	Юрій Шаров , д.держ.упр., проф.
Юрій Куц , д.держ.упр., проф. – заступник головного редактора;	Едуард Афонін , д.соц.н., проф.;
Костянтин Козлов , к.держ.упр., доц. – відповідальний секретар;	Олена Донченко , д.соц.н., проф.;
Володимир Бабаєв , д.держ.упр., проф.;	Марія Пірен , д.соц.н., проф.;
Валерій Бакуменко , д.держ.упр., проф.;	Анатолій Ручка , д.соц.н., проф.;
Наталія Гончарук , д.держ.упр., доц.;	Юрій Сурмін , д.соц.н., проф.;
Андрій Дегтяр , д.держ.упр., проф.;	Лариса Хижняк , д.соц.н., проф.;
Ніна Діденко , д.держ.упр., доц.;	Микола Головатий , д.політ.н., проф.;
Олена Долгальова , д.держ.упр., проф.;	Валентина Гошовська , д.політ.н., проф.;
Дмитро Карамішев , д.держ.упр., проф.;	Олександр Соснін , д.політ.н., проф.;
Олексій Крюков , д.держ.упр., проф.;	Сергій Телешун , д.політ.н., проф.;
Микола Латинін , д.держ.упр., проф.;	Юрій Шайгородський , д.політ.н.;
Наталія Липовська , д.держ.упр., доц.;	Леонід Шкляр , д.політ.н., проф.
Валентина Мамонова , д.держ.упр., проф.;	Олег Амосов , д. е. н., проф.;
Олександр Мельников , д.держ.упр., проф.;	Бадирхан Дадашев , д. е. н., доц.;
Тетяна Пахомова , д.держ.упр., проф.;	Вячеслав Дорофієнко , д. е. н., проф.;
Сергій Серьогін , д.держ.упр., проф.;	Олександр Поважний , д. е. н., проф.;
	Олександр Горелік , проф. (США);
	Олександр Кучабський , проф. (Польща);
	Гергана Жулева доктор наук, (Болгарія).

П 88 Публічне управління : теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во «ДокНаукаДержУпр». – Спеціальний випуск – Березень, 2015. – 226 с.

ISSN 2307-3101 для друкованої версії; **2307-3454** для онлайн-версії журналу.

Статті спеціального випуску містять основні доповіді VI теоретико-методологічного семінару за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління», котрий відбувся 30 квітня -5 травня 2014 р. в м. Ужгород та Скаліца. Зміст доповідей носить міждисциплінарний характер і висвітлює проблеми демократичного державотворення, що постають у сфері публічного управління та суспільної політики. В них з позицій архетипіки розглядаються проблеми теорії та історії державного управління, формування та функціонування механізмів державного управління, служби в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Для науковців, державних службовців, політиків, викладачів, слухачів і студентів, які цікавляться проблемами публічного управління та суспільної політики.

© Асоціація докторів наук з державного управління, 2015

НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ
ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ УКРАИНЫ

ХАРЬКОВСКИЙ РЕГИОНАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ

Ассоциация докторов государственного управления

ПУБЛИЧНОЕ УПРАВЛЕНИЕ: теория и практика

**Сборник научных трудов Ассоциации докторов
наук государственного управления:
Специальный выпуск**

Харков
Издательство “ДокНаукДержУпр”
2015

УДК (351+342+321+316) (062.552)''540*3''

ББК 67

Рекомендовано к печати Ученым советом Национальной академии государственного управления при Президенте Украины, протокол № 223/4-7 от 28.05.2015 г.

Постановлением президиума ВАК Украины от 30 марта 2011 № 1-05/3 "О внесении периодических печатных научных специализированных изданий в новый перечень научных специализированных изданий Украины" сборник научных трудов "Публичное управление: теория и практика" включен в Перечень научных профессиональных изданий Украины в области науки "Государственное управление"

Редакционная коллегия:

Василий Мартыненко , д.гос.упр., проф. – главный редактор;	Светлана Хаджирадева , д.гос.упр., проф.;
Александр Радченко , д.гос.упр., проф. – научный редактор (Академия Поморская, Польша);	Юрий Шаров , д.гос.упр., проф.
Юрий Куц , д.гос.упр., проф. – заступник главного редактора;	Эдуард Афонин , д.соц.н., проф.;
Константин Козлов , к.гос.упр., доц. – видавальный секретарь;	Елена Донченко , д.соц.н., проф.;
Владимир Бабаев , д.гос.упр., проф.;	Мария Пирен , д.соц.н., проф.;
Валерий Бакуменко , д.гос.упр., проф.;	Анатолий Ручка , д.соц.н., проф.;
Наталья Гончарук , д.гос.упр., доц.;	Юрий Сурмин , д.соц.н., проф.;
Андрей Дегтяр , д.гос.упр., проф.;	Лариса Хижняк , д.соц.н., проф.;
Нина Диденко , д.гос.упр., доц.;	Николай Головатый , д.полит.н., проф.;
Елена Долгалева , д.держ.упр., проф.;	Валентина Гошовская , д.полит.н., проф.;
Дмитрий Карамисhev , д.гос.упр., проф.;	Александр Соснин , д.полит.н., проф.;
Алексей Крюков , д.гос.упр., проф.;	Сергей Телешун , д.полит.н., проф.;
Николай Латынин , д.гос.упр., проф.;	Юрий Шайгородский , д.полит.н.;
Наталья Липовская , д.гос.упр., доц.;	Леонид Шкляр , д.полит.н., проф.
Валентина Мамонова , д.гос.упр., проф.;	Олег Амосов , д. е. н., проф.;
Александр Мельников , д.гом.упр., проф.;	Бадырхан Дадашев , д. э. н., доц.;
Татьяна Пахомова , д.гос.упр., проф.;	Вячеслав Дорофиев , д. э. н., проф.;
Сергей Серегин , д.гос.упр., проф.;	Александр Поважный , д. э. н., проф.;
	Александр Горелик , проф. (США);
	Александр Кучабский , проф. (Польша);
	Гергана Жулева доктор наук, (Болгария).

П 88 Публичное управление : теория и практика : зборник научных трудов ассоциации докторов наук государственного управления: Специальный выпуск. – Х. : Изд-во "ДокНаукаДержУпр" – Март 2015. – 226 с.

ISSN 2307-3101 для печатной версии; **2307-3454** для онлайн-версии журнала.

Статьи специального выпуска содержат основные доклады VI Теоретического методологического семинара с международным участием "Архетипики и государственное управление: гражданская самоорганизация, социальная мобильность, общественная трансформация", который состоялся 30 апреля 2015 в г. Ужгород (Украина). Содержание докладов носит междисциплинарный характер и освещает проблемы демократического государства, возникающие в сфере публичного управления и общественной политики. В них с позиций архетипики рассматриваются проблемы теории и истории публичного управления, формирования и функционирования механизмов государственного управления, службы в органах государственной власти и местного самоуправления.

Для научных работников, госслужащих, политиков, преподавателей, слушателей и студентов, интересующихся проблемами публичного управления и общественной политики.

© Асоціація докторів наук з державного управління, 2015

NATIONAL ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION
AT THE PRESIDENT OF UKRAINE
KHARKIV REGIONAL INSTITUTE OF PUBLIC ADMINISTRATION
ASSOCIATION OF DOCTORS OF SCIENCES ON PUBLIC ADMINISTRATION

PUBLIC MANAGEMENT: theory and practice

**Collection of scientific works
Association of Doctors of Sciences on Public
Administration: Special Issue**

Kharkiv
Publishing House «DokNaukDerhzUpr»
2015

UDC (351+342+321+316) (062.552)“540*3”

BBK 67

P 88

Recommended to the print by the Scientific Council of the National Academy of Public Administration at the President of Ukraine, Record № 223/4-7 on 28.05.2015

Collection of Scientific Works “Public Management: theory and practice” was included to the list of Ukrainian specialized scientific editions in Public Administration by the Resolution “About including the periodical printing scientific specialized editions to the new list of scientific specialized issues” of the Presidium of High Attestation Commission, Resolution № 1-05/3, March 30, 2011

Editorial Board:

Vasyl Martynenko, D.Publ.Adm., Prof.

– Editor-in-Chief;

Oleksandr Radchenko, D.Publ.Adm., Prof.

– Editor-in-Science (Akademia Pomeraniensis, Polska);

Yurii Kuts, D.Publ.Adm., Prof.

– Deputy Editor-in-Chief;

Konstantin Kozlov, PhD.Publ.Adm., Ass.Prof.

– Executive Secr.;

Volodymyr Babaev, D.Publ.Adm., Prof.;

Valerii Bakumenko, D.Publ.Adm., Prof.;

Nataliya Goncharuk, D.Publ.Adm., Ass.Prof.;

Andrii Degtyar, D.Publ.Adm., Prof.;

Nina Didenko, D.Publ.Adm., Ass. Prof.;

Olena Dolgal’ova, D.Publ.Adm., Prof.;

Dmytro Karamyshev, D.Publ.Adm., Ass.Prof.

Oleksii Kryukov, D.Publ.Adm., Prof.;

Mykola Latynin, D.Publ.Adm., Prof.;

Nataliya Lypovs’ka, D.Publ.Adm., Ass.Prof.;

Valentyna Mamonova, D.Publ.Adm., Prof.;

Oleksandr Mel’nykov, D.Publ.Adm., Prof.;

Tatiana Pahomova, D.Publ.Adm., Prof.;

Sergii Ser’ogin, D.Publ.Adm., Prof.;

Svitlana Khadzhyradeva, D.Publ.Adm., Prof.;

Yurii Sharov, D.Publ.Adm., Prof.

Eduard Afonin, D.Soc.Sci., Prof.;

Olehn Donchenko, D.Soc.Sci., Prof.;

Larisa Khyzhnyak, D.Soc.Sci., Prof.;

Mariya Piren, D.Soc.Sci., Prof.;

Anatoliy Ruchka, D.Soc.Sci., Prof.;

Yurii Surmin, D.Soc.Sci., Prof.;

Mykola Golovatyi, D.Pol.Sci., Prof.;

Valentyna Goshovs’ka, D.Pol.Sci., Prof.;

Oleksandr Sosnin, D.Pol.Sci., Prof.;

Sergii Teleshun, D.Pol.Sci., Prof.;

Yurii Shaigorods’kyi, D.Pol.Sci.;

Leonid Shklyar, D.Pol.Sci., Prof.

Oleg Amosov, D.E.Sci., Prof.;

Badurkhan Dadashev, D.E.Sci., Prof.;

Vyacheslav Dorofienko, D.E.Sci., Prof.;

Alexander Povazhnyj, D.E.Sci., Prof.;

Alexander Gorelik, PhD, Prof. (USA);

Olexander Kuchabski, Dr hab., Prof. (Polska);

Gergana Jouleva, PhD, (Bulgaria).

P 88 Public management : theory and practice : the collection of scientific works of the Association of Doctors of Sciences on Public Administration. – Kh. : Publ. House “DokNaukDerzhUpr», – Special Issue. – March 2015. – 226 p.

ISSN 2307-3101 (print version); 2307-3454 (on-line version).

The articles of the scientific collection present the reports of the Sixth methodological-theoretic seminar with international participants “Archetypes and Public Administration” held on April 30, 2015 in Uzhgorod (Ukraine). The contents of reports have the interdisciplinary character and clarify the problems of state’s formation which arise in the sphere of public administration and social policy. From the positions of archetypes, some theoretical, methodological, and scientific-practical aspects of the theory and the history of public administration, local self-government, formation and functioning of mechanisms of public administration, and service in state’s bodies and local self-government bodies are considered.

For scientists, civil servants, politicians, teachers, students, competitors for master’s degree and for all who are interested in the problems of public administration and public policy.

© Association of Doctors of Sciences on Public Administration, 2015

**Шановні колеги,
гості та учасники семінару!**

Сердечно вітаю шановне панство – організаторів і учасників VI теоретико-методологічного семінару та III конкурсу молодих науковців «Архетипіка й державне управління: громадська самоорганізація, соціальна мобільність, суспільна інтеграція».

Вже стало доброю традицією зустрічатися щороку в рамках наукових заходів, що їх започаткувала 2010 року в місті Феодосія (Автономна Республіка Крим) Українська школа архетипіки. Новий науковий напрям в державному управлінні став наслідком соціальних змін у бік гуманістичних цінностей, що вплинули на зміну й механізмів єднання людей в суспільстві. Віднині розлогий ідеологічний фактор суспільної інтеграції поступається місцем фактору психологічному, зокрема колективному несвідомому або архетипу. Тож, науковці НАДУ при Президентові України своєчасно помітили цей тренд і започаткували нову наукову школу, яка об'єднує їх навколо злободенних проблем розвитку суспільства і держави, стимулює їх творчий пошук.

Протягом п'яти років Українська школа архетипіки об'єднала близько 150 докторів і кандидатів наук, аспірантів, докторантів, магістрантів і незалежних дослідників – представників найважливіших сфер соціально-гуманітарного знання з 13 країн світу. Сьогодні цілком можна говорити про сформоване наукове співтовариство, сукупний результат діяльності якого становлять близько 300 наукових публікацій, в тому числі ряд монографій і докторських дисертацій в галузі наук державного управління. За підсумками теоретико-методологічних семінарів готуються резолюції та рекомендації для органів державної влади. Особливо хочу відзначити ініційований школою конкурс молодих науковців, який не лише показав величезний творчий потенціал наукової молоді, але й відкрив молодим науковцям надзвичайно цікавий та перспективний напрям наукових досліджень.

Надзвичайно важливо, що в такі буреломні часи науковці збираються разом і можуть висловити думки, обмінятися досвідом, знайти спільні рішення на користь процвітання наших країн. Тому я хотіла б висловити щирі подяки організаторам і учасникам щогорічних наукових заходів, а також нашим словацьким партнерам, які підтримали щогорічну програму і розглядають готовність й надалі брати участь в заходах Української школи архетипіки.

Хочу побажати всім учасникам плідної роботи, цікавих нових знайомств і як завжди приємних вражень.

Віце-президент
Національної академії державного управління
при Президентові України

М. М. Білінська

Інституціональна основа архетипного підходу до публічного управління охоплює наступні складові:

- держава;
- суспільний договір, що трактує громадянське суспільство як результат конвенції соціальних феноменів (інститутів);
- закон (право).

Публічне управління спирається на ланцюг універсальних основоположень архетипіки, зокрема на ідею природного права (що базується на іманентній природі людини) – засновниками такої ідеї є Аристотель, стоїки та Цицерон, на ідею держави як гаранта природного права, на ідеї конституювання закону та держави в акті вільного волевиявлення людини й на ідеї народу, якому властиві суверенне право та влада.

Ідея народу, в свою чергу, передбачає наявність впливової суспільної думки (стан масової свідомості, що містить у собі ставлення людей до подій і фактів соціальної дійсності, до діяльності груп та особистостей і розглядається з точки зору відносин із соціальними інститутами або окремими особами).

Формування суспільного підсвідомого – процес складний, який можна пояснити через існування суспільних інтересів, що складаються з потреб соціальних груп, колективів, інституцій, інститутів, організацій та особистостей. Суспільні інтереси зумовлюються економічними відносинами, що панують в цьому суспільстві.

Повернемося до визначення базового поняття та зазначимо, що «публічне управління», або «публічне врядування» походить від англ. «public administration». Разом із цим у вітчизняній практиці існує думка, що публічне управління є більш широким поняттям, а адміністрування – більш вузьким. Зокрема, дослідники підкреслюють, що у вузькому розумінні публічне адміністрування пов'язане з виконавчою гілкою влади й розглядається як: 1) професійна діяльність державних службовців, яка охоплює всі види діяльності, спрямовані на реалізацію рішень уряду; 2) вивчення, розробка та впровадження напрямів державної політики. У широкому сенсі під публічним адмініструванням розуміють систему державного управління, представлену адміністративними інститутами в рамках прийнятої ієрархії влади [4, с. 16].

Приєднуємося до думки науковця Т. Желюк [2] та вважаємо, що досить цікавим і таким, що заслуговує на увагу, є підхід трьохвимірного проектування публічного управління, запропонований вітчизняними науковцями Ю. Шаровим та І. Чикаренко [3] у розрізі «врядування – адміністрування – менеджмент». У цій системі врядування відповідає за ідеологічно-демократичну спрямованість, адміністрування – за інституційну організацію, а менеджмент – за методологічну основу формування та реалізації стратегій, політик і програм та досягнення конкретного соціально визначеного результату в публічному управлінні [5].

Таке бачення дає відповідь на питання щодо відсутності тотожності між публічними управлінням та адмініструванням і дає змогу обмежитись публічним управлінням як таким, що поєднує владу, бізнес та суспільство, створює підстави для побудови солідарного суспільства й має відповідати постулатам громадянського суспільства.

ГАВКАЛОВА
Наталія,
GAVKALOVA
Natalia,

доктор економічних наук, професор, зав. кафедри публічного адміністрування та регіональної економіки Харківського національного економічного університету, м. Харків.

***Анотація:** у роботі представлено визначені концептуальні засади публічного управління. З'ясовано вплив на формування публічного управління архетипів, що сформувалися в суспільстві. Доведено існування концепції публічного управління, засадами якої є суспільна думка, суспільні інтереси та життєдіяльність громадян суспільства. З'ясовано методологічне підґрунтя публічного управління, зокрема детерміновано принципи, функції й методи публічного управління. Визначено домінуючі архетипні підходи під час створення засад для формування солідарного суспільства.*

Ключові слова: *публічне управління, концепція, архетипи, методологія солідарного суспільства.*
УДК 342:321:316:159.9

Процес формування публічного управління, що відповідає викликам сучасності, є складним завданням, що постає перед усім суспільством та вимагає визначення методології як системи знань про метод, під яким зазвичай розуміється сукупність практичних або розумових прийомів, кроків та інструкцій, дотримання яких забезпечує досягнення бажаних результатів [6], і виступає основою діяльності. Вона об'єднує компетентності, знання принципів, підходів, методів та інструментів діяльності.

Під методологією в контексті наукової галузі розуміємо фундаментальні положення вчення про структуру, логічну організацію, принципи, функції, методи та засоби діяльності. У контексті зазначеного подамо на розсуд авторське бачення методологічного підґрунтя публічного управління.

Так, об'єкт публічного управління – відносини з приводу впорядкування суспільних справ на державному, регіональному та місцевому рівнях управління на базі архетипів народовладдя.

Предметом публічного управління є закономірності, принципи, методи, форми, тенденції теорії та практики впорядкування й забезпечення вирішення суспільних проблем.

Функції публічного управління є такими: визначення, формулювання та ранжування суспільних проблем; визначення підходів до вирішення проблем, що виникають у «трикутнику» «влада – бізнес – громадяни»; формування адміністративних структур, що тяжіють до адаптивного щодо вирішення проблем типу; розробка нормативних документів та плану дій щодо вирішення суспільно значущих проблем; організація функціонування механізмів публічного управління; реалізація публічного контролю; оцінка ефективності та результативності публічного управління.

Відмінність концепту публічного управління від інших управлінських концептів полягає в тому, що воно базується на «само»: самодіагностиці проблеми, самовизначенні проблеми, самоформулюванні, самопропозиції вирішення проблеми, самовизначенні кращого варіанту політики, самовизначенні кошторису, самоприйнятті плану дій, самоконтролі й самооцінці, тож, відповідно, передбачає залучення архетипів демократії.

Базове «само» передбачає посилення децентралізації й відповідну демократизацію управління на рівні регіону та місцевого самоврядування. Зокрема, принцип «само» на місцевому рівні інтерпретується як самофінансування, самооподаткування, самозабезпечення, само вирішення та самоконтроль.

Принципи публічного адміністрування є наступними: науковість, системність та комплексність, дієвість, прозорість, демократичність (широкий доступ населення до вирішення суспільних проблем), підконтрольність членам громади, самодостатність (для вирішення проблем), адаптивність та креативність.

Методи та засоби діяльності в публічному управлінні повторюють загальноприйняті в класичному менеджменті: адміністративні, економічні та соціально-психологічні.

Зазначені вище елементи методології входять до складу механізму публічного управління соціально-економічними процесами, а безпосередньо публічне управління являє собою єдність таких складових, як публічне адміністрування, що забезпечує участь громадян в управлінні, взаємодія органів державної влади та місцевого самоврядування з громадянами для обговорення й ухвалення управлінських рішень, здійснення процедур контролю, які відповідають інтересам різних груп суспільства, та процес управління, що має згодом переходити на засади електронного урядування.

Механізм публічного управління є складним, його елементи вдосконалюються, виходячи з потреб часу.

Так, зміни й удосконалювання можуть стосуватися суб'єктів та об'єктів публічного управління в напрямі поширення їх кола, набуття публічним управлінням характеристик солідарного суспільства; принципів – в напрямі переходу від ієрархіч-

них та адміністративних принципів до партисипативних, що передбачають побудову публічного управління на засадах представництва; цінностей – в напрямі переходу до солідарних, державних та особистісних цінностей; технологій – у напрямі появи технологій контракту, погоджень, взаємодій, публічності тощо; моделей – еволюція відбувається від Old Public Management до Good Governance. Таким чином, концептуальна схема механізму публічного управління має містити всі елементи, а безпосередньо механізм має враховувати вплив чинників зовнішнього (глобалізаційний, національний, регіональний впливи) та внутрішнього (етапи становлення державного управління та публічного адміністрування) середовища й базуватися на принципах солідаризації громадянського суспільства.

Солідарне суспільство передбачає побудову законодавства на принципі солідаризації фінансів, що визначається наявністю солідарних фондів (загальнообов'язкового, державного й соціального страхування) та публічних накопичувальних фондів. Солідарне суспільство будується за умови реалізації функцій народовладдя, демократизації, прозорості, представництва та рівності всіх перед законом. Солідарне суспільство формується за допомогою адміністративних, економічних та соціально-психологічних методів.

Формування солідарного суспільства відбувається на концептуальних засадах, має власні закони, що створюють основу методологічного підґрунтя, та презентується механізмом публічного управління.

Загальновідомим є вислів, що історія розділяє людей, тому що завжди можна згадати той чи інший конфлікт. Однак у сучасних умовах «глобального громадянства» й глибокої інтеграції в життєдіяльності людей саме публічне управління має забезпечити оптимізацію поліваріантних рішень у багатовимірному просторі суспільного розвитку, тому за публічним управлінням – майбутнє.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнюючи зазначене вище, висуваємо гіпотезу стосовно концепції публічного управління, засадами якої є колективне несвідоме як об'єднуючий фактор різноманітних соціальних інтересів та життєвих стратегій громадян у суспільстві, метою якого є забезпечення соціально-економічного добробуту громадян.

Базові елементи публічного управління не завжди співпадають або є різноспрямованими відносно базових архетипів, тому необхідно завершити розгляд концептуальних засад архетипів публічного управління солідарним суспільством, побудова якого є шляхом для формування публічного управління, що відповідає умовам розвитку модерного суспільства.

Під солідарним суспільством розуміємо сукупність соціально-економічних відносин між владою, бізнесом та суспільством, метою яких є забезпечення умов для якісної життєдіяльності всіх громадян суспільства, участь у реалізації управління якими реалізується через представництво громадян у публічному секторі.

У подальшому автори запропонують власне бачення побудови механізму публічного управління та шляхи його побудови в країні солідарного суспільства, основу якого створюють базові архетипи колективного несвідомого.

Література:

1. Оболенський О. Ю. Розвиток суспільства та публічне управління / О. Ю. Оболенський // Вісник нац. академії державного управління при Президентіві України. – 2013. – № 3. – С. 27–33.
2. Желюк Т. Л. Публічне управління: сучасні реалії та перспективи для України / Т. Желюк // Збірник матеріалів доповідей за матеріалами Науково-практичної конференції з міжнародною участю «Публічне управління та регіональна політика в країнах Центральної і Східної Європи» (22 жовтня 2012 року). – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 202 с.

3. Шаров Ю. Європейські стандарти публічного управління: проекція на муніципальний рівень [Електронний ресурс] / Ю. Шаров, І. Чикаренко. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua.
4. Краткий экономический словарь / под ред. А. Н. Азрилияна. – 2-е изд., доп. и перераб. – М. : Институт новой экономики, 2002. – 1088 с.
5. Латинін М. А. Аграрний сектор економіки України: механізм державного регулювання : монографія / М. А. Латинін. – Харків : вид-во ХарРІНАДУ «Магістр», 2006. – 320 с.
6. Сурмін Ю. П. Методологічні аспекти реформування державного управління в Україні [Електронний ресурс] / Ю. П. Сурмін. – Режим доступу : <http://www.academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10synduu.pdf>.

Едуард АФОНІН, Андрій МАРТИНОВ

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ АРХЕТИПИКИ

Постановка проблеми. Реформаторські починання, які набирають сили у вітчизняній науці, актуалізують увагу до розвитку наукових шкіл. Особливо тих, які мають напрацювання щодо виходу на світову наукову спільноту та вагомий евристичний потенціал.

Актуальність теоретико-методологічного дискурсу. Камуфляж і маски-«балаклави» є символами нашого революційного часу, який переживає Україна. Майдан 2004 р. і Євромайдан 2013–2014 р. вивели на поверхню суспільної рефлексії глибинні архетипні риси соціетальної психіки українського народу. Це поживляє науковий інтерес до вивчення зазначених тенденцій.

Інформація про подію стає фактом, коли вона залучається у світоглядну систему знань. Теоретико-методологічними завданнями залишається опис явищ соціального світу, їх інтерпретація з метою вироблення відповідних наукових підходів. Системна криза провокує відхід від норм раціонального мислення в середовищі еліти й у масовій свідомості. Міфи постають як чуттєве ставлення людини до світу, який сприймається у певному містичному синтезі. Фактично саме міфи були першими історіями дохристиянських народів. На цьому етапі розвитку соціологічних знань ключовим завданням є переведення несвідомого у певну рефлексію, яка має допомогти зрозуміти актуалізовані суспільні міфи.

Унаслідок десакралізації держави й влади управління стає технологією, заснованою на науковому знанні. Знання – сила, не більше того, але у демократичному суспільстві це знання має бути інформацією, доступною багатьом. Смысл або значення – це завжди ціннісне ставлення до факту. Перекоувати вдається тих, хто апіорі готовий перекоуватися. За Е. Дюркгеймом, колективні уявлення не залежать від особистої природи індивідів. Вихідні схеми життєдіяльності, поведінки та орієнтації у світі людина здобуває в процесі засвоєння мови та мовлення, тобто ще до стадії допонятійної інтеоризації здобутків культури. Саме тоді формуються глибинні підвалини людського досвіду, які відкладаються у мовних структурах. Зміни мовних звичок призводять до трансформації ментальних установок.

При цьому зазначена тенденція є властивою не лише індивідуальній свідомості, а і суспільній свідомості та ментальним конструктам локальних цивілізацій. У нульові роки ХХІ століття вперше у світовій історії в глобальному масштабі міських жителів стало більше, ніж сільських. Відповідно змінюються на глобальному рівні стереотипи, норми й цінності повсякденності. Різні форми глобалізації починають резонувати та «розігривають» світ до ризикованої межі. Ознаками цього є частіші регіональні й локальні війни, технічні та екологічні катастрофи, економічні й фінансові кризи, терористичні акти та комп'ютерні віруси. Світова економічна криза, яка розпочалася восени 2008 р. і невідомо коли закінчиться, мотивує дослідження впливу архетипів на несвідоме й на світовий фінансовий ринок [14, с. 32].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українська (київська) школа архетипики сформувалася як міждисциплінарний науковий

**АФОНІН
Едуард,
AFONIN
Eduard,**

доктор соціологічних наук, професор, засл. діяч науки і техніки України, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: У статті показано основні етапи становлення української школи архетипики. Розглянуто теоретичні та методологічні питання розвитку відповідних наукових досліджень.

Ключові слова: архетип, архетипика, українська школа архетипики.

УДК 316.012

МАРТИНОВ
Андрій,
MARTYNOV

Andrii,
доктор історичних наук, старший науковий співробітник Інституту історії НАН України, м. Київ.

Анотація: У статті показано основні етапи становлення української школи архетипики. Розглянуто теоретичні та методологічні питання розвитку відповідних наукових досліджень.

Ключові слова:
архетип, архетипика, українська школа архетипики.

УДК 316.012

напрямок досліджень, тісно пов'язаний з аналітичною психологією К.-Г. Юнга, типологією Майєрс-Брігґс, творчістю соціологів Е. Афоніна й О. Донченко, психодіагноста Л. Бурлачука, культуролога Б. Кримського, історика А. Мартинова та політолога Ю. Романенка.

Можна виділити декілька основних етапів становлення теоретико-методологічних засад української школи архетипики. Перший: створення та адаптація до масових опитувань проєктивно методички «Колірних переваг» (1987–1992 рр., Е. Афонін), особистісного опитувальника «БАНД» (2000–2002 рр., Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко). Другий: соціологічний моніторинг суспільних змін в Україні з 1992 р., у Російській Федерації – з 2010 р., в Республіці Білорусь – із 2010 р. Третій: концептуалізація в соціетальній (з 1994 р.), циклічній (з 1996 р.) і власне архетипічній (з 2002 р.) парадигмах. Актуальний етап розвитку української школи архетипики також пов'язаний із проведенням у 2010–2013 рр. теоретико-методологічних семінарів з міжнародною участю «Архетипіка і державне управління» за участю понад 150 науковців із 11 країн світу. У рамках ТМС–2013 р. був організований Перший щорічний міжнародний конкурс молодих учених, які працюють у парадигмі архетипики. Загалом були опубліковані фундаментальні дослідження Е. А. Афоніна [1; 2; 3; 4].

У контексті архетипічної теорії психосоціальної культури державного управління дослідила О. В. Сушій [15]. Вагомим внеском у розвиток теорії архетипики стали монографії О. А. Донченко, присвячені впливам архетипів на соціальне життя та політику, а також менеджмент [8; 9; 10; 11]. Предметом дослідження О. Боровицької стали архетипні витоки довіри у розвитку дитячої психіки [7]. Соціально-філософський сенс категорій «архетип» і «культура» розкрито у статті А. Большакової [5]. Ця авторка також досліджує проблематику впливу архетипів на творчість [6].

Огляд невіршених завдань. У пост-класичну епоху замість суто раціональних підходів почали пояснювати онтологію та феноменологію людини через поняття дії, комунікації, влади, лібідо тощо. Соціальні фобії також пов'язані із функціонуванням архетипів. Зрештою, якщо певна ситуація мислиться як реальна, вона може бути реальною за своїми наслідками. Синтезувати окремі напрямки наукових досліджень у парадигмі архетипики і покликана українська школа архетипики.

Мета статті. полягає у демонстрації евристичного потенціалу теоретико-методологічних підходів до дослідження динаміки розвитку української школи архетипики.

Вклад основного матеріалу. Верифікація залишається важливим дослідницьким інструментом, який надає можливість контролювати процес установлення істинності теоретичних положень шляхом їх емпіричної перевірки за допомогою досвіду. Ключовими питаннями, лаконічні відповіді на які автори статті шукають у цьому форматі наукової творчості, є наступні: «Що є розпізнавальними знаками архетипів?», «Наскільки „цифрові“ соціетальні показники можуть корелюватися з вільною волею соціального суб'єкта?»

Нагадаємо, що швейцарський психолог Карл Густав Юнг (1875–1961) оновив античні терміни «arche» (початок) і «typos» (образ), які разом виявляють ідею першо-образа. Архетип у юнгівському розумінні – це вроджені психічні структури, які перебувають в основі колективного несвідомого та проявляють себе у снах, міфах, леген-

дах і казках. Архетип – це колективна пам'ять людства, закладена в кожній особистості апіорі.

Архетипи впливають на всі конструкти соціальності. Це і повсякденна сфера життя, звички, традиції й норми соціального контролю. Це і соціальна організація, актуальні соціальні інститути, політична організація суспільства. Це і уявлення суспільства про себе та навколишній світ. Це і мотиваційні, інтеракційні процеси та соціальне структурування. Марксистська традиція приділяє особливу увагу суспільній свідомості. Відомим є постулат: ідеї стають матеріальною силою, коли вони оволодівають масами. Але і маси, оволодівши ідеями, можуть їх спотворити.

Колективне несвідоме співіснує разом з індивідуальним несвідомим. «Наша психологія тягне за собою довгий хвіст, – писав К.-Г. Юнг, – який складається з усієї історії індивідуального роду, нації, Європи й усього людства» [18, с. 55]. У 2013 р. в українському перекладі була видана праця К.-Г. Юнга «Архетипи і колективне несвідоме», яка містить у собі статті, опубліковані автором у 1933–1955 роках [20]. Водночас К.-Г. Юнг проводить диференціацію між особистим несвідомим, яке складається переважно з витіснених із свідомості уявлень, і колективним несвідомим, яке властиве всім, передається спадково і є основою індивідуальної психіки. Зокрема, К.-Г. Юнг розшифровує архетипи «аніма-анімус», «тінь», «трікстер», «мати», «дитина». Теоретично визнається безкінечна множина архетипів колективного несвідомого.

Загалом змістом колективного несвідомого є архетипи як символічні структури історії та культури, які асоціюються з тематичним матеріалом свідомого й несвідомого функціонування людських цінностей. Символіка архетипу співвідноситься з ідейним або образним змістом так, що за всіх конкретно-історичних варіацій цього змісту незмінною залишається легітимізація цінностей через ці символи.

В історії філософії поняття архетипу розглядається як прототип «вічних ідей ейдосів» (Платон та його послідовники) та колективного підсвідомого (К.-Г. Юнг). Вторгнення колективного несвідомого провокує не лише індивідуальні, а й масові психози, заворушення, війни, тоталітаризм.

Кожен народ має свої специфічні архетипи, доступні розумінню тих його представників, які сприймають світ, відчувають і переживають його так, як їхні прашури. Дослідження архетипів є неодмінною умовою глибокого осмислення національних культур, їх сутності й особливостей. Специфіка менталітету зумовлена особливістю історичного досвіду народу та його духовного життя, що проявляється у стереотипах його поведінки й мислення, колективних уявленнях та архетипах культури. Менталітет культивується не лише через настанови та звички, а і через культуру емоційного життя.

Постмодерне суспільство намагається керувати не ідеями, а бажаннями людей. Як зазначав Г. Лебон, «Великі історичні події є лише відкритими проявами прихованих змін у думках людей» [12, с. 5]. У праці «Психологічні типи» К.-Г. Юнг виділив два інтегральні типи – екстравертів та інтровертів [19, с. 34]. Дослідження Г. Айзенка (1951) підтвердили спадкову обумовленість цих характеристик. До домінуючих психічних функцій К.-Г. Юнг відносив сенсоріку й інтуїцію, мислення та емоції, раціональність та ірраціональність.

Американський психолог Д. Кейрсі, в свою чергу, виділив чотири психологічних типи: 1) Прометей (інтуїтивно-логічний) – це мислитель теоретик, частка яких у суспільстві складає до 10 % популяції, 2) Епіметей (сенсорно-плануючий) – мислитель-практик, до 40 % популяції, 3) Аполлон (інтуїтивно-чуттєвий) – художні натури, можуть складати до 40 % популяції, 4) Діоніс (сенсорно-імпульсивний) – не схильні до сентиментальності й романтизму, до 10 % популяції; це – практичні неконформісти.

Кожен психологічний тип має власні ціннісні пріоритети. Люди інтуїтивно-логічного типу віддають перевагу творчості й життєвій мудрості, але їм властива нестабільна самооцінка. Сенсорно-плануючий тип орієнтується на активну діяльність. Його представникам властива надмірна самовпевненість. Інтуїтивно-чуттєвий тип

відає перевагу творчості, розвагам. Він є чутливим до емоційного клімату у соціальної групи. Сенсорно-імпульсивний тип орієнтується на матеріально забезпечене життя, не вміє підпорядковуватися зовнішній владі.

Архетипи є глибинними смисловими зв'язками, які утворюють споконвічні засади культури людства в цілому, але існують і для окремих історичних локальних культур, які разом становлять всесвітню історію та глобальну й локальну соціальну реальність. Архетип – це не певна субстанція, яка не потребує нічого для свого існування, окрім самої себе. Можна стверджувати, що без архетипів немає соціуму, але й без соціуму немає архетипів. Архетип – це не абстракція, створена теорією. Необхідно уникати гіпостазування, тобто семантичної помилки, що полягає в «опредметненні» абстрактної сутності архетипу, наданні йому предметного існування.

Архетипи функціонують на рівні індивідуального несвідомого, колективного несвідомого та локально-цивілізаційного несвідомого. На макрорівні маємо справу із суб'єктами свідомої дії. На макрорівні діють надіндивідуальні утворення. Зокрема, у часово-просторовому континуумі маємо справу з «архетипом час-простір» (еон як часова протяжність, яка не має ні початку, ні кінця, або дволикий Янус). Структура соціального часу – лінійна або циклічна – завжди пов'язана з архетипом розвитку. Час – це вимір, усвідомлення терміну, послідовного людського існування у співставленні з не нашими термінами, порядками та послідовностями [16, с. 374].

Архетипне відрізняє одну націю від іншої на рівні структур колективного несвідомого, яке часто виконує латентні функції (за Р. Мертоном), зокрема через механізми емоційної інтоксикації. Вплив на реальні сутності замінюється маніпуляціями зі словами та поняттями. Однак суспільства гинуть внаслідок комунікативного хаосу, коли немає правдивої мови взаєморозуміння.

Розуміння кожного архетипу залежить від складної ієрархії культурних кодів як системи символів для зберігання, опрацювання й передавання інформації про певну культуру, дії людей, соціальних груп і соціальних інститутів, норми й цінності. Наші пращури не лише спільно добували їжу та їли, але і формували спільні колективні уявлення.

Системний підхід – єдина методологічна основа, на якій може бути розглянуто природу соціетальних процесів у внутрішніх і зовнішніх зв'язках з архетипами, в яких вони існують як цілісна система. Система існує не в природі, а у свідомості. Події, діячі, ролі, групи й соціальні інститути як складові соціальної системи існують одночасно в різних підсистемах: культура, структура, процес.

Архетип може транслюватися у свідомості як певний інформаційний знак і розглядатися як біо-психосоціальна єдність. Архетип – надкласовий феномен, якщо розуміти під соціальним класом майнову стратифікацію за ознакою нерівномірності розподілу влади та пов'язаного з нею доступу до сукупних ресурсів певного суспільства.

Задля колективної рефлексії потрібна колективна пам'ять як сховище знань, ідей, образів і смислів. Кожна історична епоха створює свій тип героя, який керується не лише певною ідеологією, а і ментальністю. Ідентичність є психосоматичним станом, який існує на основі не лише знання про себе, а і почуття впевненості, поваги до себе. Той, хто втратив повагу до себе, є агресивним до інших. Той, хто щиро пишається своєю культурою, той не боїться чужого.

Опис архетипів співіснує між поетичною метафоричністю та граматичною точністю соціальної науки, між природним, соціальним і предметним світами. Архетипи створюють універсум символів, які впорядковують історію народів, консолідуючи минуле, сучасне й майбутнє. «Світ повсякденного життя має характер верховного, або, – як позначив його Альфред Шюц, – є „архетипом” наших переживань реальності» [17, с. 126].

Психічно хвора особа жалкує за своїм минулим, жаліється сучасним, боїться майбутнього. Колективні уявлення формуються не з персонального досвіду, а виробляються спільними роздумами й стають першою формою суспільної свідомості.

Релігійні архетипи при цьому виступають як єдність світогляду, віри та норм поведінки. Радикальна зміна суспільних цінностей руйнує структурно-функціональні механізми соціуму.

Соціетальні характеристики віддзеркалюють ціннісно-смыслові орієнтири. Свідомість без комунікації є неможливою. Соціальний еволюціонізм обґрунтовує домінування у процесі розвитку ендегенних факторів над екзогенними. Тобто, провідним визнається один вид зв'язку у соціальній реальності, а саме причинно-наслідковий, але ігнорується не менш важливий тип зв'язку – взаємозалежність соціальних суб'єктів. Наприклад, причинно-наслідкові соціальні зв'язки проявляють себе у часовому вимірі (подія А, щоб бути причиною події Б, повинна передувати їй у часі), натомість соціальний взаємозв'язок проявляє себе у просторовому вимірі, тобто певні ресурси, що належать суб'єкту А, не можуть одночасно належати суб'єкту Б, доки ними володіє суб'єкт А. Отже, лінійний причинно-наслідковий підхід моделює співіснування різних суспільств як своєрідну гру з ненульовою сумою, а просторову ієрархію суспільств у глобальному вимірі підміняє хронологією їх розвитку.

Ознаки психічного розладу суспільства як наслідку соціальної катастрофи: ураження гідності, егоїзм, звуження інтересів і переживань, тенденція до фанатизму, високий рівень амбіцій без амуніції, агресивність, суперменство й істеричність. Ознаки здоров'я суспільства: самоконтроль, висока фрустраційна лабільність, прийняття ризиків невизначеності, заперечення утопізму, здатність до логічної обробки інформації, критичність мислення, оптимізм.

Цікавий матеріал для розмірковування над проблематикою взаємозв'язків між соціетальними характеристиками та архетипами дав вибух несвідомого на Євромайдані. Давно доведено, що реальні або уявні графічні зображення різної форми й кольору впливають на психічний стан людини. Наприклад, ламана лінія з гострими кутами створює враження різкої зміни, викликає почуття тривоги. Квадрат пов'язується з уявленнями про завершеність, коло – про космічну безкінечність, гармонію. Червоний колір збуджує, фіолетовий заспокоює, жовтий концентрує увагу, а синій і червоний її розсіюють. Помаранчевий провокує амбіцію, збуджує енергію. Слова з конкретним змістом мають більший сугестивний вплив, ніж абстракції. Чим вищим є ступінь абстракції, тим менший він має сугестивний вплив. Цей емпіричний матеріал потребує подальшого аналізу.

Важливим напрямком досліджень є проблема взаємовпливів міфів та архетипів. Чимало народів світу мають схожу «логіку міфу». У всіх наявна космогонія, тобто розповіді про творення навколишнього світу. Не менш поширеними є міфи про час (хронос як простий календарний час і кайрос як ціннісно навантажений подіями час). Заслужують на увагу онтологічні міфи про життя та смерть (у термінології З.Фройда – Ерос і Танатос). Поширеними є «міфи інтеракційні»: про любов і ненависть, про добро й зло, війну та мир, а також «гендерні архетипи» – чоловіче / жіноче (у китайській термінології «їнь – янь»). А. Ф. Лосєв у праці «Діалектика міфи» (1930) визначає міф як «особистісне буття, дане історично» [13, с. 10]. Семантичне наповнення міфу як соціального феномену є комунікацією між архетипами та соціетальними характеристиками суспільної свідомості.

Спеціальний метод опису міфологічних і соціальних структур у термінах бінарних опозицій був широко представлений на початку XIX ст., розвинутий М. Бахтіним, але найбільше він пов'язується з ім'ям французького антрополога К. Леві-Строса. Йдеться про шість бінарних шкал-опозицій: «екстраверсія – інтроверсія» (шкала Айзенка), «емоційність – прагматичність», «ірраціональність – раціональність», «інтуїтивність – сенсорність», «екстернальність – інтернальність» (локус-контроль зовнішній чи внутрішній), «екзекутивність – інтенціональність» (гендер) [4, с. 358].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Архетипіка виконує евристичну функцію (слугує здобуттю нового знання), функцію синтезу знань (об'єднує в собі інші поняття), методологічну (задає кут дослідницького інтересу) та логічну (впорядковує інші поняття). Атрибутами архетипів є все «міфічне», представлене у

нашій повсякденності. Історичний процес як соціальне явище є не просто ментальним конструктором свого соціального часу, а і «приховує» в собі прадавні соціальні практики різноманітних соціальних суб'єктів. Фальсифікація є висуненням контраргументів щодо власної теорії. Вирішення цього завдання залишимо нашим наступним публікаціям.

Література:

1. Афонін Е. А. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління. – К., 2010. – С. 265–289.
2. Афонін Е. А. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 77–93.
3. Афонін Е. А. Соціетально-психологічний чинник трансформації українського суспільства і соціетальна структура кризового суспільства / Е. А. Афонін // Соціальна психологія. – 2007. – № 1. – С. 3–11.
4. Афонін Е.А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – Х., 2008. – 504 с.
5. Большакова А. Ю. Архетип – концепт – культура / А. Ю. Большакова // Вопросы философии. – 2010. – № 7. – С. 40–47.
6. Большакова А. Ю. Имя и архетип: о сущности словесного творчества / А. Ю. Большакова // Вопросы философии. – 2012. – № 6. – С. 28–39.
7. Боровицька О. Архетипні витoki довіри: дитяча ідентичність в умовах перманентного очікування / О. Боровицька // Соціальна психологія. – 2012. – № 3. – С. 81–91.
8. Донченко О. А. Архетипи соціального життя і політика / О. А. Донченко. – К., 2001. – 334 с.
9. Донченко О. А. Феноменологія архетипу і соціальні / О. А. Донченко // Соціальна психологія. – 2010. – № 5. – С. 3–12.
10. Донченко О. А. Архетип як носій колективної пам'яті / О. А. Донченко // Соціальна психологія. – 2010. – № 6. – С. 3–11.
11. Донченко О. А. Архетиповий менеджмент / О. А. Донченко. – Кіровоград, 2012. – 262 с.
12. Лебон Г. Психология масс / Г. Лебон // Психология масс. Хрестоматия. – Самара, 2006. – 450 с.
13. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев. – М., 1990. – 250 с.
14. Миловидов В. Д. Подсознательные финансы: все ли на финансовом рынке определяет сознание? / В. Д. Миловидов // Мировая экономика и международные отношения. – 2014. – № 1. – С. 32–42.
15. Сушій О. В. Психосоціальна культура державного управління / О. В. Сушій. – К., 2012. – 344 с.
16. Шкуратов В. А. Сверхбыстрое время – новые времена? / В. А. Шкуратов // Образы времени и исторические представления. Россия – Восток – Запад / под. ред. Л. П. Репиной. – М. : Круг, 2010. – 960 с.
17. Шульга О. Попередні зауваження щодо реінтерпретації поняття «символічний універсум» / О. Шульга // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2013. – № 4. – С. 124–136.
18. Юнг К.-Г. Аналитическая психология / К.-Г. Юнг. – СПб, 1994. – 240 с.
19. Юнг К.-Г. Психологические типы / К.-Г. Юнг. – М., 1996. – 250 с.
20. Юнг К.-Г. Архетипи і колективне несвідоме / К.-Г. Юнг. – Львів, 2013. – 588 с.

Вікторія ВОЛЬСЬКА

АРХЕТИП КОНТРОЛЬНОЇ ФУНКЦІЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Постановка проблеми. На важливість управління у соціально-економічному розвитку звертали увагу практично всі видатні представники цивілізації. Так, Аристотель прямо вказував, що все існуюче не бажає бути погано керованим [1, с. 319]. Проте не завжди ясно, яким чином досягти гарного керування у конкретних обставинах, коли, як зазначав К. Г. Юнг, починає діяти невизначеність, яку він ідентифікував як «тінь»: усвідомити свою Тінь і навчитись управлятися з нею – доля всіх людей [2, с. 49].

Управління є інформаційним процесом, який, як вважає С. Бір, має підлягати потужному контролю [3, с. 53]. За визначеннями М. Х. Мескона та ін., контроль є як заключною функцією управління, так і процесом забезпечення досягнення організацією своїх цілей, що складається з установлення стандартів, вимірювання фактично досягнутих результатів і коригувань у тому випадку, якщо досягнуті результати істотно відрізняються від установлених стандартів [4, с. 25, 279].

Архетипність управлінських проблем віддзеркалює багато у чому дію несвідомого. Лише люди, яким поки що не довелося зазнати неприємностей такого стибу, стверджує К. Г. Юнг, не бачать жодного сенсу в контролі несвідомого; але будь-яка людина, що зазнала досить погане відчуття, із задоволенням вітатиме можливість такого контролю [2, с. 49].

За визначенням Господарського кодексу України підприємство є «самостійним суб'єктом господарювання, який створений для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення певної діяльності» (ст. 62). Безумовно, саме згадана вище послідовність потреб лягає у підвалини формування підприємством власної системи управління.

Як підкреслюють Д. Хан і Х. Хунгенберг, контроль є продовженням планування й супроводжує процес виконання планів [5, с. 56]. Нагадаємо, що Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» (№ 1602, 2000 р.) вказує у ст. 5, що показники прогнозних і програмних документів економічного та соціального розвитку є орієнтиром для розроблення всіма суб'єктами підприємницької діяльності власних прогнозів, планів, бізнес-планів та інших документів. Але ст. 11.5 Господарського кодексу України застерігає при цьому тих суб'єктів господарювання, які не враховують суспільні інтереси, відображені в чинних програмних документах економічного і соціального розвитку, що їм не можуть надаватися передбачені законом пільги та переваги у здійсненні їх господарської діяльності.

Як бачимо, у ст. 11.5 Кодексу взагалі не згадуються прогнозні документи, які згадуються у ст. 5 Закону України № 1602. Затверджена Указом Президента України № 5 Стратегія сталого розвитку «Україна – 2020» передбачає скорочення кількості органів державного нагляду (контролю) й одночасне завершення реформування системи державного контролю за безпечністю та якістю харчових продуктів. Це, безумовно, тягне за собою необхідність усебічних удосконалень

**ВОЛЬСЬКА
Вікторія,
VOLSKA
Viktoria,**

кандидат економічних наук, доцент,
Житомирський національний
агроєкологічний університет,
м. Житомир, Україна

Анотація: у статті обґрунтовано стратегію сталого розвитку України на період до 2020 року висуває нові, суттєво вищі вимоги до управління національними підприємствами. Це обумовлено прискоренням інноваційних змін у сфері виробництва, процесами глобалізації, які висувають вимоги переведення національної економіки на сучасні міжнародні стандарти управління. За таких умов кожне підприємство повинно розробляти власні проекти та програми розвитку виробництва з урахуванням вказаних вимог. Відповідно до цього має бути вдосконалений контроль за реалізацією проектів і програм, який є складовою будь-якої системи управління.

Ключові слова:
архетип, контроль,
управління, діяльність.

УДК 35.075.5

внутрішнього контролю підприємств у системі управління, спрямованої на реалізацію підприємницьких проектів, програм і прогнозів. Саме цим підтверджується наукова й практична актуальність цієї статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Слід зазначити, що аспект контролінгу в управлінні підприємствами досліджувався різними авторами у сфері економіки та менеджменту. Серед них варто виділити дисертаційні докторські дослідження Н. Г. Виговської («Розвиток системи фінансового контролю в Україні»), Ю. А. Кузьмінського («Оперативний облік і контроль міжнародних фінансово-господарських операцій»), О. В. Оліфірова («Контролінг інформаційної системи підприємства в умовах невизначеності»), М. В. Румянцева («Моделі промислової логістики в системі контролінгу підприємства»), М. М. Стефаненко («Трансформація системи контролінгу в умовах розвитку технологій управління підприємством»), М. В. Тарасюка («Контролінг в управлінні торговельними мережами») тощо.

Серед публікацій закордонних авторів слід виділити Е. Демінга, який указує, що у стабільній і добре організованій системі механізм контролю та покарання є таким, що порушувати встановлені правила не вигідно; водночас влада не повинна нав'язувати зобов'язання, яким не здатна надати законної чинності [6, с. 266]. За визначенням Р. Коуза, діяльність звичайної фірми контролюється конкуренцією інших фірм, які можуть управляти тією ж діяльністю з меншими витратами, й одночасно ще і тим, що завжди дійсно існує альтернативний вихід у вигляді ринкових трансакцій, якщо адміністративні витрати стають надто великими [7, с. 111]. Але Д. Норт підкреслює, що встановлення контролю над світом, в якому живуть люди, обумовлене саме свідомими їх зусиллями [8, с. 13].

Отже, контроль має здійснюватися шляхом застосування потенціалу людської свідомості, але з урахування фактору невизначеності, який діє на рівні несвідомого, а тому є проявом архетипних рис у контрольній функції управлінської діяльності.

Мета статті. є пошук шляхів удосконалення контрольної функції управлінської діяльності підприємств на основі більш широкого застосування принципів архетипіки в умовах ринкової економіки, яка сама по собі (її «невидима рука») посилює невизначеність будь-якої діяльності.

Вклад основного матеріалу. За визначенням К. Маркса розвинуте суспільство характеризується саме тим, що праця виступає вже не стільки як залучена в процес виробництва, скільки як така, за якої людина, навпаки, належить до самого процесу виробництва як його контролер і регулювальник, а «розвиток основного капіталу є показником того, до якої міри загальне суспільне знання <...> є показником того, до якої міри умови суспільного життєвого процесу вже є підпорядковані контролю загального інтелекту» [9, с. 213, 215]. Отже, загальна дієвість управління у значній мірі обумовлена рівнем розвиненості контрольної та суміжних з нею функцій.

На необхідність контролювати посадових осіб вказував Аристотель [10, с. 586]. Гуань Чжун підкреслював, що законом контролюються всі справи, а саме законодавство спирається на владу, яка походить від дао [11, с. 29]. Остання позиція співпадає з тезою Апостола Павла: «Немає влади не від Бога» [Рим. 13: 1]. З огляду на думку К. Г. Юнга, що архетипи несвідомого еквівалентні релігійним догмам, контроль буде застосовувати (у різних пропорціях) свідомість і несвідомість, де свідомість поширюється інтуїцією, яка частково визначається архетипами й підсвідомим сприйняттям, залежними від відносності простору та часу в несвідомому [12, с. 34, 155].

А. Богданов розробляв свою тектологію (організаційну науку) на основі її відношення до інших наук: їх об'єднання та контроль [13, с. 116].

На думку М. Хардта та А. Негрі, сучасна цивілізація еволюціонує від стану дисциплінарного суспільства до стану суспільства контролю (тобто від інституційних вертикалей до горизонтальних площин контролю: гнучкі та рухомі мережі) із суб'єктивним самодисциплінуванням [14, с. 36, 37, 308].

Разом із тим в економічній науці поки що ми не спостерігаємо досліджень, спрямованих на пошук прийняттого взаємного доповнення парадигм двох протилежних суспільств: дисциплінарного та контролю.

Так, С. Боулз розглядає право контролю у контексті концентрації багатства на рівні власників та мінімізації ризиків [15, с. 314]. На думку Дж. Гелбрейта, для кожного рівня розвитку фірми існує оптимальний її розмір, за якого найбільш раціонально (з економічної точки зору) поєднуються необхідні фахівці, організація й обсяг капіталовкладень; необхідність контролювати середовище та попереджати несприятливі події сприяє набагато більшому розміру фірм: будь-яка система, яка планує свою діяльність, прагне до ефективного контролювання свого економічного середовища [16, с. 52, 67].

Й. Шумпетер узагалі зводить функцію контролю до усунення певних відхилень у процесі повсякденної (рутинної) роботи керівника [17, с. 179].

Ф. Х. Найт визначає саму сутність підприємства через спеціалізацію функції відповідального керівництва економічним життям, де достатня відповідальність і контроль – невіддільні одне від одного; хоча останньою характеристикою підприємства найчастіше реально нехтують [18, с. 259].

На думку П. Мілгрона та Дж. Робертс, на цьому етапі у розвинутих країнах виникла потреба у формуванні ринку контролю над корпораціями (коли власник перестав безпосередньо контролювати всі ключові операції, виникла необхідність створення інформаційної та звітної систем для того, щоб контролювати й оцінювати керуючих та виконавців) [19, с. 256, 299].

Проте, як указував Дж. С. Мілль, люди здатні контролювати свої дії, але не наслідки своїх дій [20, с. 339]. Ще категоричнішим у цьому питанні був М. Вебер: за його словами методологія завжди є лише усвідомленням засобів, що виправдали себе на практиці, а той факт, що вони чітко усвідомлені, такою ж мірою не може служити передумовою плідної роботи, як знання анатомії – передумовою «правильної» ходьби; більш того, так само як людині, що намагається контролювати свою ходу на основі анатомічних знань, загрожує небезпека спіткнутися, схожа загроза постає і перед фахівцем, що прагне визначити мету свого дослідження, керуючись методологічними уявленнями [21, с. 41].

Мабуть, це зорієнтувало Дж. М. Кейнса на пошук взаємообумовленості економічних криз та контролю за відновленням довіри у господарствах приватного капіталізму [22, с. 292].

На думку Л. Мізеса, поточне технологічне знання не дозволяє нам повністю контролювати обставини, від яких залежить успіх, що може бути викликане або неповним знанням про умови успіху, або необізнаністю про методи повного контролю деяких відомих умов [23, с. 275]. І чи не тому, запитує Д. Норт, існує величезна різниця між тим, якою мірою ми можемо покладатися на контроль за дотриманням контрактів у розвинутих країнах і в країнах «третього світу» [24, с. 81]? Але даремно Дж. М. Кейнс шукав диспозицію між раціональними та ірраціональними мотивами в ухваленні підприємницьких рішень [22, с. 145, 153–155].

Доказовими є аргументи Р. Акоффа стосовно того, що результат діяльності корпорації – це функція контрольованих і неконтрольованих змінних, де її оточення містить ділове (особи, організації, інститути) й фонове (те, що воно не контролює), і що корпораціям слід розширювати можливості контролювати майбутнє й ефективно реагувати на те, що не перебуває під контролем, переважно виробляючи більш сильний імунітет до змін, які ми не можемо контролювати, і посилюючи контроль над рештою [25, с. 23, 26, 127, 232]. Мабуть, такий підхід дозволив Дж. Акерлофу і Р. Шиллеру поглибити дослідження з доповнення економіки та соціальної психології й констатувати наявність тісних прямих та зворотних зв'язків між ними [26, с. 173, 177]. А це вже, по суті, кроки до архетипних підходів в економіці.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Згадані вище матеріали дозволяють зробити наступні конкретні висновки та пропозиції:

1) економічні реформи в Україні, визначені її наявними стратегіями та чинними програмами, передбачають суттєві зміни в управлінні підприємствами з відповідним удосконаленням функції контролю за реалізацією їх проектів;

2) удосконалення функції контролю в умовах ринкової економіки (як вираз її «невидимої руки») має зменшувати невизначеність управлінської діяльності на основі більш широкого застосування принципів архетипіки;

3) підвищення дієвості моделей управління підприємствами певною мірою потребує врахування ризиків, обумовлених економічними факторами, які раціонально й ірраціонально формують соціальну психологію народу.

Подальші наукові дослідження у вищезгаданому контексті слід спрямувати на конвергенцію економічних, соціальних і психологічних аспектів управління на основі найвищих сучасних стандартів менеджменту.

Література:

1. Аристотель. Метафизика // Соч. в 4-х т. : Т. 1. / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1976. – С. 63–368.
2. Юнг К. Г. Синхронистичность. Сборник. / К.Г. Юнг ; Пер с англ. – М. : «Рефл-бук» ; К. : «Ваклер», 1997. – 320 с.
3. Бир С. Мозг фирмы / С. Бир ; пер. с англ. – М. : Радио и связь, 1993. – 416 с.
4. Мескон М. Х. Основы менеджмента / М. Х. Мескон, М. Альберт, Ф. Хедоури ; пер. с англ. – М. : Дело, 1998. – 704 с.
5. Хан Д. Планирование и контроль: стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг ; пер. с нем. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 927 с.
6. Деминг Эдвардс. Выход из кризиса. Новая парадигма управления людьми, системами и процессами / Эдвардс Деминг ; пер. с англ. – М. : Альпина ; Бизнес Букс, 2007. – 370 с.
7. Коуз Р. Фирма, рынок и право / Р. Коуз ; пер. с англ. – М. : Новое издательство, 2007. – 224 с.
8. Норт Д. Понимание процесса экономических изменений / Д. Норт ; пер. с англ. – М. : Изд. дом Гос. ун-та ; ВШУ, 2010. – 256 с.
9. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов (первоначальный вариант «Капитала»). Часть вторая : Т. 46, Ч. II // К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1969. – С. 1–290.
10. Аристотель. Политика // Соч. в 4-х т. : Т. 4. / Аристотель : пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.
11. Гуань-цзы. Древнекитайская философия. Собрание текстов : в двух томах : Т. 2 / Гуань-цзы. – М. : Мысль, 1973. – С. 14–57.
12. Юнг К. Г. Психология и алхимия. / К. Г. Юнг ; пер. с англ., лат. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 2003. – 592 с.
13. Богданов А. Всеобщая организационная наука (тектология). Часть 1 / А. Богданов. – Л. : Книга, 1925. – 300 с.
14. Хардт М. Империя / М. Хардт, А. Негри ; пер. с англ. ; под ред. Г. В. Каменской, М. С. Фетисова. – М. : Праксис, 2004. – 440 с.
15. Боулз С. Микроэкономика. Поведение, институты и эволюция : учебник / С. Боулз ; пер. с англ. – М. : Дело ; АНХ, 2011. – 576 с.
16. Гэлбрейт Дж. К. Экономические теории и цели общества / Дж. К. Гэлбрейт ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1979. – 406 с.
17. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер ; пер. с нем. – М. : Директмедиа Паблшинг, 2008. – 455 с.

18. Найт Ф. Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Х. Найт ; пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
19. Милгром П. Экономика, организация и менеджмент : в 2-х т. : Т. 2 / П. Милгром, Дж. Робертс ; пер. с англ. – СПб : Экономическая школа, 2004. – 422 с.
20. Милль Дж. Ст. Основы политической экономии : Т. 1 / Дж. Ст. Милль ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1980. – 495 с.
21. Вебер М. Исследования по методологии науки. Часть I / М. Вебер ; пер. с нем. – М. : Ин-т научн. инф. по общ. наукам, 1980. – 146 с.
22. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж. М. Кейнс ; пер. с англ. – М. : Гелиос АРВ, 1999. – 352 с.
23. Мизес Л. Человеческая деятельность: трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес ; пер. с 3-го испр. англ. изд. А. В. Кураева. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.
24. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики / Дуглас Норт ; пер. с англ. – М. : «Начала», 1997. – 180 с.
25. Акофф Р. Планирование будущего корпорации / Р. Акофф ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1985. – 327 с.
26. Акерлоф Дж. Spiritus Animalis, или Как человеческая психология управляет экономикой и почему это важно для мирового капитализма / Дж. Акерлоф, Р. Шиллер ; пер. с англ. – М. : Юнайтед Пресс, 2010. – 273 с.

ДРУК
Вікторія,
DRUK
Viktoriia,

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри інформаційної політики та електронного урядування Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

***Анотація:** У статті досліджено основні аспекти взаємодії держави та суспільства, викладено основні моделі, аспекти та практичні засади комунікації у суспільному розвитку; здійснено аналіз комунікативних практик у публічній сфері. Особлива увага звертається на використання архетипних образів під час комунікативного впливу.*

***Ключові слова:** архетипні аспекти, комунікації, комунікативна діяльність, сталі відносини.*

УДК 32.019.52

Вікторія ДРУК

АРХЕТИПИ КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЯК ОСНОВА СТАЛИХ ВІДНОСИН ДЕРЖАВИ І СУСПІЛЬСТВА

Постановка проблеми. Необхідною умовою функціонування будь-якого суспільства є існування збалансованої взаємодії між державою та суспільством. Україна зробила свій проєвропейський вибір, визначивши вступ до Європейського Союзу своєю стратегічною метою, а це означає, що принципи правової держави, громадянського суспільства та стратегічного реформування є сьогодні першочерговими. Вважаємо, що одним із найважливіших у цьому контексті є ефективне застосування принципу сталого розвитку (від англ. sustainable development) як ідеології XXI століття, яка в подальшому витіснить усі наявні світоглядні теорії як фрагментарні. Сталі відносини держави і суспільства – це керовані відносини, які ґрунтуються на системному підході та сучасних інформаційних технологіях із встановленням балансу між задоволенням сучасних потреб людства та захистом інтересів прийдешніх поколінь.

Саме завдяки існуванню великої кількості інформаційних потоків держава має змогу донести до громадян потрібну їй інформацію. Використовуючи інформаційний простір, держава, з одного боку реалізовує свої політичні, економічні, культурні, охоронні та військові функції, а з іншого – чинить потрібний їй вплив на громадян, використовуючи при цьому цілий спектр методів впливу (спін-докторинг, репутаційний менеджмент, «усні технології» тощо.) У зв'язку з цим виникає надзвичайно складний комунікативний процес, який передбачає ефективне поєднання комунікативної стратегії та комунікативного дискурсу, первинним елементом яких виступає довіра як аксіома комунікативної поведінки з власним механізмом утворення.

Однак на шляху до європейської перспективи нашої держави сьогодні необхідно вирішити ще багато завдань. Якщо на початковому етапі європейських прагнень перед владою ставилося єдине завдання – надати суспільству об'єктивну та неупереджену інформацію щодо ЄС, роз'яснити переваги, недоліки та наслідки ухвалення того чи іншого рішення, то тепер можемо констатувати його трансформацію у цілий комплекс не менш важливих, але вже складніших за своєю природою завдань.

Незважаючи на значні досягнення у вивченні комунікативних процесів у суспільстві, управлінські аспекти діяльності органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з цього напрямку залишаються недостатньо дослідженими. Це стосується насамперед питань обґрунтування науково-теоретичних засад комунікативної діяльності місцевих органів влади, визначення складових механізму її здійснення, нормативно-правового забезпечення та ін., що і зумовлює актуальність теми статті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «архетип» уперше був запроваджений швейцарським психоаналітиком, філософом, дослідником культури, міфології та релігії Карлом Гюставом Юнгом [13; 14] і в подальшому успішно вивчався як зарубіжними, так і вітчизняними дослідниками Е. Афоніним [2; 3], Б. Кримським [6], В.В. Налімовим [7], Р. Шелдрейком [15] та ін. Питанням, що

стосуються сталого розвитку суспільства, хоча і присвячується безліч праць, проте вони переважно мають екологічну спрямованість [11]. Позитивним аспектом є те, що останнім часом приділяється увага проблемам архетипіки в державному управлінні з метою об'єднання міждисциплінарних зусиль дослідників, які працюють у різних галузях соціального та гуманітарного знання, а також обговорення теоретико-методологічних засад впливу архетипів колективного несвідомого на сучасне державне управління.

Мета статті. є виявлення архетипних впливів на комунікативну діяльність та їх значення для формування сталих відносин між державою й суспільством.

Виклад основного матеріалу. Архетип (грец. ἀρχή (arche) – початок і τύπος (typos) – тип, образ; прототип, проформа) – прообраз, початковий образ, ідея, первісна форма для наступних утворень. Це поняття походить від традиції платонізму і відіграє головну роль в «аналітичній психології», розробленій К. Юнгом, що вплинула на сучасну культурологію [1]. За Юнгом доказом існування архетипів є прояв у мистецтві та снах різних мотивів казок і міфів, які повторюються незалежно від епохи, мови та культури. У свідомості людини архетипи постають як типові, часто повторювані мотиви поведінки, які об'єктивно проявляються у вигляді культурних ритуалів [14]. У філософії Платона під архетипом розумівся зразок, який можна досягнути розумом – «ейдос», у схоластів – природний образ, відбитий у розумі, у творах Августина Блаженного – споконвічний образ, що лежить в основі людського пізнання [1]. Р. Шелдрейком архетип названо морфогенетичними полями [15], В. В. Налімовим – динамікою семантичного поля [7].

Український учений С. Кримський (1930–2010) писав: «Архетипи асоціюють особливе методологічне бачення, коли завдяки перетворенню минулого в символи останніми окреслюються смисли майбутнього, а архетипи висвітлюються як „культура попереду нас”» [6, с. 98].

Таким чином, варто наголосити на існуванні у свідомості людей певної фільтр-матриці, від якої залежить наше сприйняття реальності; таке сприйняття ґрунтується на вже існуючих у свідомості типах комунікативної поведінки. Правильна поведінка передбачає наявність діалогу між «правлячою елітою» та «керованими масами» за допомогою незалежних ЗМІ, за якого:

- відбувається рівноправний обмін інформацією про політичний процес і його конкретні прояви;
- ця інформація є точною, повною, достовірною, завершеною та перевіреною;
- цей діалог ведеться у відповідності до основних культурно-цивілізаційних цінностей, що сповідаються в цьому суспільстві;
- політичний процес та інформування про нього відбуваються у відповідності до основних прав людини й громадянських свобод: свободи політичних та інших переконань, свободи слова і друку, свободи зібрань та об'єднань, свободи одержувати і поширювати інформацію;
- політичні комунікації не є лінійним односпрямованим вертикальним процесом (від еліт до мас, що пасивно їх сприймають), це сукупність різноспрямованих повідомлень, обмін якими відбувається між різними членами громадянського суспільства на горизонтальному рівні та між членами громадянського суспільства й «правлячою елітою» за допомогою зворотного зв'язку [4, с. 68].

Це означає, що за умови виконання перелічених вище вимог між владою та громадянським суспільством і будуть існувати позитивні, правильні, сталі відносини, в іншому разі – пануватиме хаос. Рівноправний обмін інформацією про політичні явища й процеси означає якнайточніше висвітлення позиції як правлячої верхівки, так і опозиційних сил у ЗМІ, що не завжди можна спостерігати в українському суспільстві. Особливої гостроти ця проблема набула в рамках проведення АТО на Сході України.

Останнім часом особливої ролі в системі взаємодії державної влади та суспільства набуває вплив соціальних мереж. У такому впливі можна виділити:

– безпосередній вплив нових інформаційних технологій на свідомість людини, перш за все за рахунок значного розширення її когнітивних і комунікативних можливостей;

– вплив інформаційних технологій на соціальну організацію: використання нових засобів комунікації принципово знижує витрати, пов'язані з передачею інформації, спрощується і стрімко прискорюється процес створення географічно розділених соціальних груп (мереж), які характеризуються переважанням неієрархічних «горизонтальних» комунікацій, можливістю спілкування «всіх з усіма» [10, с. 207].

Оскільки архетип – це первинний образ, оригінал, загальнолюдські символи, покладені в основу міфів, фольклору та самої культури в цілому, що переходять з покоління в покоління, дослідник А. Зеляк виділяє міфи, що існують у політичних комунікаціях, головними з яких є те, що:

– ЗМІ підривають авторитет політичних лідерів, виставляючи їх в негативному або смішному світлі;

– ЗМІ цікавляться лише політичними скандалами;

– ЗМІ друкують і транслюють лише ту інформацію, за яку їм платять. Реально ж у цій сфері існують такі проблеми:

– ЗМІ здебільшого розважають, інтерпретують, оцінюють, а не інформують;

– кампанії в ЗМІ, «бренди» й «іміджі» впливають на результати виборів більше, ніж ідеологія, політичні кроки та програми;

– ЗМІ намагаються самі стати гравцями, обстоюючи інтереси своїх власників, а не суспільства, замовчують не вигідну для своїх власників інформацію та ігнорують альтернативні думки [4, с. 70].

Варто зауважити, що хоча засоби масової інформації в Україні і приділяють більше уваги висвітленню негативної інформації, ніж позитивної, проте їхні інформаційні потоки часто містять ту інформацію, яка за соціологічними опитуваннями є бажаною для споживачів. У цьому випадку попит породжує пропозицію.

Однією з найболючіших проблем у сучасній вітчизняній комунікативній моделі є недовіра і до ЗМІ, і до влади. До цього призвели зубожіння населення, глибока економічна криза, наявність великої кількості суперечливої інформації, а також інші фактори. І хоча влада намагається виправити ситуацію, і певні зрушення вже є, проте в подальшому на відновлення іміджу сучасних українських ЗМІ необхідно буде витратити чимало зусиль.

Надзвичайно позитивним сьогодні є формування Інформаційних військ України [5] з метою поширення правильної інформації для держави. Кожен українець, в якого є електронна скринька, може приєднатися до штабу Інформаційних військ і в електронному режимі виконувати завдання. І хоча виправити ситуацію важко, проте не варто забувати про «правило десяти відсотків» – потрібно лише 10 % активних учасників суспільства, які твердо вірять у свою ідею, для того щоб швидко змінити точку зору всіх інших. Якщо наполегливих прихильників нової ідеї або концепції в суспільстві менше вказаного порогу в 10 %, вони можуть пропагувати свої погляди довіку, і нічого не зміниться. Переломний момент настає в разі подолання цієї межі, тоді відбувається лавиноподібне поширення ідеї, що може викликати надзвичайно стрімкі соціальні зрушення. Така закономірність за умови твердої позиції носіїв ідеї або концепції спрацьовує у будь-яких формах комунікативних практик [13, с. 176].

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах трансформації політичних, економічних та соціальних відносин у сучасній Україні особливого значення набувають архетипні засади комунікативних практик. Хоча сучасна вітчизняна комунікативна модель і формувалася протягом тривалого часу, сьогодні вона потребує фундаментальних зрушень у сфері взаємодії держави та суспільства.

У цьому дослідженні феномена комунікативної поведінки зроблено спробу поєднати архетипну парадигму психологічної науки з управлінськими аспектами крізь призму сталого розвитку суспільства. Подальші наукові розвідки цієї проблеми могли б вирішити чимало проблем у сфері взаємовідносин «влада – громадянськість».

Література:

1. Архетип [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ru.wikipedia.org/wiki/Архетип>.
2. Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. – 160 с. – (Сер. : «Б-ка молодого державного службовця»).
3. Афонін Е. Проблема психологічного феномена проєкції в політиці [Електронний ресурс] / Е. Афонін, О. Донченко // Політичний менеджмент. – 2009. – № 4 (37). – С. 28–43. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/about/text/Afonin_Donchenko.pdf.
4. Зеляк А. Комунікації в публічній сфері та їх архетипіка / А. Зеляк // Архетипіка і державне управління: інституційні форми, механізми та практики : збірник наукових праць переможців і кращих авторів Першого міжнародного конкурсу молодих учених (Київ, 24 травня 2013 р.) / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : НАДУ, 2013. – 112 с.
5. Інформаційні війська України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2.i-army.org/>.
6. Кримський С. Б. Архетипи української культури / С. Б. Кримський // Вісн. НАН України. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
7. Налимов В. В. Спонтанність сознания. Вероятностная теория смыслов и смысловая архитектура личности / В. В. Налимов – М. : Прометей, 1989. – 287 с.
8. Почепцов Г. Г. Теорія комунікацій / Г. Г. Почепцов. – К. : Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.
9. Сибиряков С. О. Комунікативні практики у державному управлінні в контексті розвитку інформаційного суспільства / С. О. Сибиряков // Публічне управління: теорія і практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во «ДоуНаукДержУпр», 2010. – Вип. № 3–4. – С. 112–119.
10. Сибиряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість / С. Сибиряков // Публічне управління: теорія і практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Х. : Вид-во «ДоуНаукДержУпр», 2013. – Вип. № 1 (13). – С. 202–210.
11. Сталий розвиток [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Сталий_розвиток.
12. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший ; Національна академія державного управління при Президенті України. – К. : Світогляд, 2012. – 344 с.
13. Юнг К. Г. Инстинкт и бессознательное. Сознание и бессознательное / К. Г. Юнг. – СПб ; М., 1997. – 544 с.
14. Юнг К. Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К. Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX–XX вв.: трактаты, статьи, эссе. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1987. – С. 214–231.
15. Шелдрейк Р. Новая наука о жизни / Р. Шелдрейк ; пер. с англ. Е. М. Егоровой. – М. : Рипол-Классик, 2005. – 352 с.

ЗАМОРСЬКИЙ
Віктор,
ZAMORSKIY

Viktor,
слухач магістерської
програми за
спеціальністю
«Публічне
адміністрування»
Національної академії
державного управління
при Президентові
України,
м. Київ

Анотація: у
статті лідерство
розглядається як
складова публічного
адміністрування та
сучасної концепції
управління (*good
governance*) через
призму присутніх
у колективному
несвідомому архетипів
на прикладі так званого
локусу контролю

Ключові слова:
лідерство, лідер,
державне управління,
архетип..

УДК 351

Віктор ЗАМОРСЬКИЙ

ЛІДЕРСТВО В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ЯК НАСЛІДОК ЗМІН ПСИХОСОЦІАЛЬНОЇ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. В умовах інтенсивних соціальних змін і рушійних демократичних перетворень Україна продовжує неупинний рух на шляху до економічного розвитку та зростання стабільності. Гіпотетична інтеграція України до Європейського Союзу та світового співтовариства сприяє модернізації підходів до управління людськими ресурсами, вдосконалення кадрового потенціалу та розвитку лідерів — керівників усіх рівнів на державній службі, які повинні бути здібними, дієвими та відповідальними за успішне впровадження й реалізацію реформ у країні, зокрема і реформи державної служби. Головною функцією державного управління є регулювання суспільних відносин, котрі, як відомо, є наслідком різної діяльності.

Для продуктивної роботи в галузі управління державних органів, перш за все, потрібно забезпечити її досвідченими фахівцями, котрі мають досвід роботи та лідерські якості. Головну увагу варто зосередити на доборі керівників в органах державної влади, адже саме керівники є основною рушійною силою й повинні мати такі якості, як відповідальність, критичність розуму та стресостійкість, а також розвинені комунікативні здібності.

Дослідження теми лідерства в системі державного управління вимагає врахування численних чинників, зокрема теоретичних, інституційних, психологічних, ціннісних, історичних та моральних. Особистість лідера відіграє велику роль у житті малих і великих груп, в організації їхньої діяльності, в ухваленні групових рішень, важливих для кожного члена такої групи.

Однією з архіважливих площин є особистість лідера та його архетип. Архетипом вважається певний образ, що символізує модель поведінки чи способу життя.

У зв'язку з цим виникла необхідність прояснити сутність архетипів лідерства, його проявів у системі державної служби й, зокрема, державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. зумовлює демократизація України та поява дедалі зростаючої кількості соціальних груп, які потребують лідера. Тому виникає необхідність дослідити професійні та моральні якості лідера.

Питання лідерства в системі державного управління досліджували такі науковці як Г. Атаманчук, Е. Афонін, В. Гошовська, Т. Новаченко, М. Пірен, В. Ребкало, О. Суший та багато інших. Слід зазначити, що ця проблема стала останнім часом чи не лідером серед науково-дослідницької та освітньої проблематики. З'явилися навіть спеціальні дослідження природи лідерства в архетиповій парадигмі [7].

Мета статті. дослідити архетипи лідерства та їх прояви у системі державного управління.

Вклад основного матеріалу. Сьогодні, в часи глобалізаційного розвитку світової цивілізації та виникнення нових економічних відносин, дедалі гостріше відчувається потреба у появі автори-

інших осіб, що дають відповіді на їх питання. У своїй праці Фройд стверджує, що натовп завжди шукає лідера, вождя, який відіграв би в суспільстві роль, аналогічну ролі батька в родині.

Беручи до уваги феномен лідерства, необхідно зазначити, що, в першу чергу, ми говоримо про соціальну відповідальність, яку лідер бере на себе, оскільки досить часто лідерство визначають як спосіб певного впливу на людей.

Водночас у теорії М. Вебера спостерігається співвідношення категорії «авторитет» із поняттями «влада», «вплив» та «особистість». Так, суворість і практичність природничої методології, поєднуючись зі специфікою гуманітарної, апелює до переконань і винятковості кожної людської істоти, проте на основі чіткого раціонального аналізу окремих зразкових дій [8, с. 300].

Інакше кажучи, риси та якості лідера проявляються через зразки його поведінки. Тому багато вчених вивчало поведінку лідерів, щоб з'ясувати, які вчинки характеризують ефективний лідерський стиль. «Сьогодні, як ніколи, актуальною стає проблема розвитку нових ідентифікаційних практик, осмислення яких тільки й можливе із застосуванням міждисциплінарних теоретичних підходів, у тому числі в контексті розвитку уявлень про феномен соціальної ідентичності, що динамічно розвивається» [1, с. 265]. У соціології термін «соціальна ідентичність» означає приналежність суб'єктів до певних соціальних категорій та ідентифікацію з ними [5, с. 228–230]. Такий теоретичний підхід цілком відповідав добі революційного Модерну, що його започаткувала Велика Французька революція (1789–1794). Точніше, він відповідав психосоціальній природі тогочасної («емоційно чутливої») людини з певним набором психосоціальних властивостей: «екстраверсія», «емоційність», «іраціональність», «інтуїтивність», «екстернальність», «екзекутивність» [3, с. 77–93]. Саме цей набір людських властивостей був причиною домінування в суспільстві «матеріалістичних поглядів на історію», а в контексті суспільної самосвідомості – поширення ідентифікаційних практик, що ґрунтуються на класових, вікових, етнічних, професійних та інших соціальних відмінностях і різновидах соціальної ідентичності. «Емоційно чутлива» психосоціальна типологія людини доби Модерну визначала і механізми єднання людей у суспільство [1, с. 266].

На зміну соціальній ідентичності, властивій самосвідомості людини модерного суспільства з його матеріалістичної картиною світу і тотожністю із соціальними групами та класами, приходить нова багатовимірною психосоціальна реальність — соціетальна ідентичність. Соціетальна ідентичність — це новий різновид ідентичності, характерний для індивіда та суспільства постмодерної епохи. Це — характеристика індивіда та суспільства з точки зору його отождолення із самим собою в контексті зв'язності та сталості власних змін. Цей різновид ідентичності постає як інтегральний образ усієї сукупності ролей і відносин, доступних індивідам в їх особистому досвіді. Обидва модуси ідентичності (соціальна та соціетальна) супроводжують будь-яку суспільно-історичну епоху, але домінуючий із них визначає характер епохи суспільства. Так, у модерному суспільстві домінує модус соціальної ідентичності, тоді як у постмодерному суспільстві системоутворюючим стає модус соціетальної ідентичності. При цьому обидва модуси ідентичності формуються єдиним кодом суспільної культури, однак у формуванні нової — соціетальної — ідентичності визначальну роль відіграють нематеріальні культурні цінності [2, с. 265–289].

Таким чином, у перехідні етапи розвитку складних соціальних систем змінюється не лише їхня зовнішня, так би мовити, соціально-матеріальна сутність, але й внутрішній, ідеальний, психічний світ людей, їхні поведінкові стереотипи, ціннісні орієнтації та соціальні норми – змінюється тип людини, її психокультура [9, с. 215].

Здійснювати моніторинг та аналіз якісних психосоціальних змін або, інакше кажучи, динаміки процесів національної ідентифікації, дозволяє психодіагностична методика БАД (Л. Бурлачук, Е. Афонін, О. Донченко), що репрезентує нову методологію і техніку соціологічного аналізу соціологічного аналізу та прогнозування в постмодерних умовах суспільного розвитку. Ця методика являє собою шість бінар-

тетних керівників та менеджерів. Одним із ключових чинників, від яких залежить успішність діяльності будь-якої організації, визнається лідерство. У багатьох країнах світу сьогодні спрямовуються зусилля саме на розвиток лідерства як у приватному, так і публічному секторах і, зокрема, на державній службі. Більш того, «лідерство є серцевиною належного демократичного врядування (good governance), сучасною концепцією управління. Лідерство визнається як потужний фактор вдосконалення управлінської спроможності та результативності діяльності органів влади» [4, с.12].

Водночас варто дати визначення сутності управління. Головною його ознакою є цілеспрямований вплив на свідомість, поведінку та діяльність людей. Професор Г. В. Атаманчук зазначає, що сутність державного управління розкривається через «вплив органів держави на інші органи». Управління, на його думку, це «цілеспрямований (свідомий, умисний, осмислений), організуючий та регулюючий вплив людей на власну суспільну, колективну і групову життєдіяльність, яка здійснюється як безпосередньо (у формах самоврядування), так і через спеціально створені структури (державу, громадські об'єднання, партії, фірми, кооперативи, підприємства, асоціації, союзи та ін.)» [1, с. 44].

Проте, перш ніж говорити про якості, що дозволяють людині бути ефективним лідером, нам слід з'ясувати значення самого поняття «лідерство». Проблема лідерства цікавила істориків і філософів із часів античності, але предметом наукових досліджень ця тема стала лише в ХХ столітті. Загалом існує понад 350 визначень лідерства. Один з авторів, що писав на цю тему, стверджує, що «лідерство – це найбільш очевидний і найменш зрозумілий феномен на землі» [11].

Лідерство як феномен вивчається багатьма вченими і розглядається такими дисциплінами, як соціологія, філософія, політологія, історія та психологія.

Дати однозначне визначення «лідерства» складно, оскільки складною є сама природа цього соціально-психологічного явища. Проте достеменно відомо, що воно виникає й реалізується тільки в суспільному середовищі.

Лідери та лідерство в суспільстві проявлялися ще задовго до того, як виникли вербальні поняття, що відображають лідерську практику. Поступово склалися уявлення про лідерів, в основі яких незалежно від епохи та етнічних особливостей проявляються загальні, спільні риси. У сучасному суспільстві поняття лідерства часто співвідносять із діями глав держав.

Останніми роками у розумінні лідерства було досягнуто істотний прогрес, і зараз робиться акцент на природі цього феномену, що виражається в реальному та цілком відчутному впливі сильних особистостей на соціальні групи та суспільство в цілому.

Це дозволяє припустити наявність першообразів, що впливають на уявлення людей про лідерство. Першообраз (проформа), або архетип, за Карлом Густавом Юнгом, «являє собою той несвідомий зміст, який змінюється, стаючи усвідомленим і сприйнятним; він зазнає змін під впливом тієї індивідуальної свідомості, на поверхні якого він виникає» [10].

Спроби створити ідеальний портрет лідера робилися в суспільстві, яким керували люди, далекі від зразка — не випадковою була критика Платона та Аристотеля «неправильних форм правління», коли у владі опиняються люди неосвічені, котрі не мають необхідних знань. На відміну від реального, ідеальний лідер розглядався як носій вищого знання. Саме в уявленнях про такого лідера знайшли відображення архетипи Героя, Божества, Правителя, Мудреця. Так, Н. Макіавеллі вважав «найвидатнішими серед видатних» засновників релігій (архетип Мудреця), потім творців держав (архетип Правителя), потім – полководців, які розширили межі держави (образ Героя), і наостанок – учених (архетип Мудреця) [6].

Важливе місце в розумінні природи феномену лідерства посідає психологічна інтерпретація лідерства, в підґрунті якої лежить концепція психоаналізу Зігмунда Фрейда. Повторюючи тезу австрійського психолога, що культ особи, культ героя виростає та виховується з дитинства, він стверджує, що ніколи в масі люди не звільняються від залежності: спочатку вони залежать від батьків, згодом — від учителів чи

них шкал-опозицій, які інтегрально відображають стан і динаміку сформованості національної ідентичності. Зокрема, йдеться про такі шість бінарних шкал-опозицій, як «екстраверсія / інтроверсія», «емоційність / прагматичність», «іраціональність / раціональність», «інтуїтивність / сенсорність», «екстернальність / інтернальність», «екзекутивність / інтенціональність». Кожна з цих психосоціальних характеристик є наслідком, своєрідним історичним результатом того, що не раз повторювалося в поведінці окремих людей і долі цілого народу, а отже, цілком може слугувати інструментом вимірювання самотності України (або відхилень від неї) [1, с. 273].

Тепер розглянемо два особистісні атрибути, що мають істотне значення для лідерів, зокрема, на прикладі так званого локусу контролю («екстернальність / інтернальність»), який виявляє психічну налаштованість суб'єкта щодо соціальної відповідальності. Це один із найефективніших індикаторів соціального контролю, що полягає у готовності людини приписувати відповідальність за результати своєї діяльності зовнішнім (державно-політичним) або внутрішнім (індивідуально-особистісним) силам. Інакше кажучи, локус-контроль визначає, на що людина покладає відповідальність за своє життя: на долю, на зовнішні сили або на саму себе. Деякі люди впевнені, що саме власні дії можуть істотно впливати на події, які відбуваються з ними, – такі мають внутрішній локус контролю (інтернальність). Інші вважають, що їх життя залежить від талану, випадку, зовнішніх обставин та дій оточуючих, – ці мають зовнішній локус контролю (екстернальність). Саме інтернали активніше впливають на оточуючих і стають лідерами, оскільки краще вирішують проблеми і більше орієнтуються на досягнення цілей порівняно з екстерналами.

Дослідження, присвячені локусу контролю, дозволили виявити існування помітних відмінностей у поведінці між інтерналами й екстерналами. Інтернали, як правило, мають більш сильну внутрішню мотивацію, краще контролюють свою поведінку, активніше беруть участь у соціальному та політичному житті й енергійніше здійснюють пошук необхідної їм інформації. Інтернали краще обробляють складну інформацію, краще вирішують проблеми і більше орієнтуються на досягнення цілей порівняно з екстерналами.

Крім того, інтернали активніше прагнуть впливати на оточуючих і ставати лідерами. Екстернали воліють виконувати структуровані, чітко визначені завдання. Вони досягають успіху в ситуаціях, що потребують чуйності та конформізму, але є менш ефективними, якщо необхідно проявити ініціативу, творчий початок або незалежність дій. Тому екстернали почувають себе комфортно, працюючи під чийось керівництвом, а самі не прагнуть стати лідерами [12].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проблема значення архетипів лідерства у політиці та державному управлінні залишається окремою складною і недостатньо дослідженою темою. Однією з найнеобхідніших умов для подальшого розвитку професійної державної служби в Україні є відбір на керівні посади лише тих кандидатів, які мають сильні лідерські якості.

Інструментом їх верифікації є цінності – символічне вираження людини у світі, а одиницею виміру – ідентичність із власними символами та кодами. Зокрема, показник «екстернальність / інтернальність» — це один із найважливіших показників, що відображає особливості психологічних механізмів соціального контролю: їх орієнтованість на традиційно зовнішні (суспільні, державні) або внутрішні (індивідуальні) форми відповідальності, контроль чи самоконтроль.

Література:

1. Афонін Е. А. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол.: Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. – К. : НАДУ, 2010. – 300 с.
2. Афонін Е. А. Людська ідентичність та особливості її впливу на політику й державне управління / Е. А. Афонін // Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М.

Козакова ; Нац. академія державного управління при Президентіві України. — К. : НАДУ, 2010. — С. 265–289.

3. Афонін Е. А. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е. А. Афонін, О. А. Донченко, В. О. Антонечко // Соц. психологія. — 2006. — № 4. — С. 77–93.

4. Бізо Л. Розвиток лідерства / Л. Бізо, І. Ібрагімова, О. Кікоть, Є. Барань, Т. Федорів ; за заг. ред. І. Ібрагімової. — К. : Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2012. — 400 с.

5. Большой толковый социологический словарь (Collins) : Т. 1, 2 / пер. с англ. — М. : Вече ; АСТ, 1999. — 544 с.

6. Макиавелли Н. Государь и Рассуждения на первые три книги Тита Ливия / Н. Макиавелли. — СПб : Издание Русской Книжной Торговли, 1869. — 503 с.

7. Новаченко Т. В. Архетипова парадигма керівника в державному управлінню : монографія / Т. В. Новаченко ; за наук. ред. Е. А. Афоніна ; Національна академія державного управління при Президентіві України ; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям. — Ніжин ; Київ : видавець Лисенко М. М., 2013. — Вип. 13. — 320 с. — (Сер. : Відкрита дослідницька концепція).

8. Ребкало В. А. Реформування державної політики в Україні: теоретико-методологічні засади дослідження та впровадження : навч.-наук. вид. / авт. кол.: В. А. Ребкало (кер.) [та ін.] ; за заг. ред. В. В. Тертички, В. А. Шахова. — К. ; Львів : НАДУ, 2012. — 352 с.

9. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший ; Національна академія державного управління при Президентіві України. — К. : Світогляд, 2012. — 344 с.

10. Самин Д. Таємниці живого. Психоаналіз Юнга [Електронний ресурс] / Д. Самин. — Режим доступу : <http://bibliograph.com.ua/100otkr/86.htm>.

11. Piturro M. The Transformation Officer / M. Piturro // Management Review — 2000. — P. 21–25.

12. Wellington P. The Ins and Outs of Personality / P. Wellington // GO. — 2003. — P. 42, 44

Володимир КОЗАКОВ, Ольга РАШКОВСЬКА

ГРОМАДЯНСЬКА КОМУНІКАЦІЯ ЯК ЧИННИК РЕФОРМУВАННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Дослідження комунікативних процесів у державному управлінні – одна з актуальних наукових проблем, оскільки в сучасних умовах комунікація є невід’ємною складовою будь-яких форм суспільних відносин, зокрема і встановлення партнерської взаємодії між державою, місцевими органами влади та громадськістю.

Сьогодні в Україні посилюються роль і відповідальність держави за підвищення життєвих стандартів і соціальних можливостей. Водночас наша недавня історія засвідчує, що відсутність об’єктивних, ефективних і взаємовигідних зв’язків із громадськістю може призвести в майбутньому до високої соціальної напруженості, конфліктності, непередбачуваності подій. Гострота проблеми зумовлюється також високою динамічністю інформаційних процесів саме на стику взаємодії між організаціями та населенням, пошуком нових комунікативних зв’язків і методів соціального управління, що сприяють забезпеченню ефективної взаємодії між владою та суспільством для виявлення й реалізації інтересів і потреб різних соціальних груп.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах вітчизняної науки концептуальні засади теорії комунікації, питань розвитку масової й громадянської комунікації та зв’язків із громадськістю знайшли своє відображення в роботах таких учених, як А. Афонін, В. Бебик, А. Береза, Р. Войтович, Л. Гонюкова, Н. Грицяк, Н. Гудима, В. Гурковський, О. Дмитренко, Н. Дніпренко, В. Іванов, С. Квіт, Л. Климанська, В. Королько, М. Логунова, В. Різун, М. Розумний, Г. Почепцов, О. Пухкал, В. Ребало, Є. Романенко, Є. Тихомирова, С. Чукут та ін.

Не дивлячись на те, що саме поняття «комунікація» є предметом дослідження й використання досить великого кола природничих і гуманітарних наук, його сутність все ще не має загальноприйнятого визначення. Отже, актуальність, теоретичне й практичне значення та недостатня розробленість проблеми визначили наукову цікавість до неї авторів дослідження.

Мета статті. полягає в теоретико-методологічному обґрунтуванні громадянських комунікацій як стратегічного ресурсу демократизації державного управління. Для цього першочерговим завданням має служити необхідність розкрити їх характерні особливості, зміст і сутність, а також визначити подальші напрями дослідження. Крім того, важливим моментом у формуванні громадянської комунікації є виокремлення таких архетипних особливостей, як місцеві традиції, звичаї, ментальність та ідентичність.

Виклад основного матеріалу. Сучасні системи державного управління функціонують в умовах ускладнення простору політичної комунікації та урізноманітнення технологій комунікативної взаємодії. У разі збільшення кількості суб’єктів політичного процесу зростає і якість їх взаємозв’язку. Це пов’язано як із диверсифікацією джерел інформації, так і з удосконаленням технічного спорядження влади та громадян. За цих умов особливої ваги набуває готовність і здатність органів державної влади використовувати ефективні ме-

**КОЗАКОВ
Володимир,
KOZAKOV
Volodymyr,**

доктор наук з державного управління, професор, професор кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню громадянської комунікації як чинника реформування державного управління на основі архетипного підходу, розкриттю її характерних особливостей, змісту та сутності, а також визначенню подальших напрямів дослідження.

Ключові слова: архетип, ментальність, комунікація, масова комунікація, громадські та громадянські комунікації, архетип, права людини та громадянина, стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.

УДК 351.82.331:159.964

**РАШКОВСЬКА
Ольга,
RASHKOVSKA
Olga,**

аспірант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: *Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню громадянської комунікації як чинника реформування державного управління на основі архетипного підходу, розкриттю її характерних особливостей, змісту та сутності, а також визначенню подальших напрямів дослідження.*

Ключові слова: *архетип, ментальність, комунікація, масова комунікація, громадські та громадянські комунікації, архетип, права людини та громадянина, стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні.*

УДК 351.82.331:159.964

ханізми взаємодії з громадськістю, як безпосередньо (із залученням громадських організацій), так і опосередковано (через мас-медіа). Тобто, запорукою ефективності державно-управлінської діяльності в постіндустріальному суспільстві має стати така комунікативна політика держави, яка б сприяла реалізації функціональних повноважень органами державної влади, та налагодження ефективних форм взаємодії з інститутами громадянського суспільства.

Такий аспект комунікаційної взаємодії з громадськістю в системі державного управління ми відносимо до так званої громадської комунікації. Специфічність її полягає в тому, що вона означає обмін державних органів влади та інших організаційних (корпоративних) утворень із громадянами та їх громадськими об'єднаннями повідомленнями, в яких відображено інформацію громадського призначення. Тобто, громадська комунікація передбачає суб'єкт-об'єктну взаємодію, де суб'єктом виступають органи державної влади й різноманітні корпоративні організації, а об'єктом – громадськість. У цьому контексті цілком виправданою, на наш погляд, є необхідність удосконалення механізму регулювання процесу обміну інформацією, зокрема обґрунтування впровадження принципу партнерської взаємодії, що передбачає не тільки інформування населення, а і налагодження ефективного зворотного зв'язку, проведення відповідної роз'яснювальної роботи, встановлення громадського контролю за діяльністю органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Головними завданнями громадської комунікації є забезпечення підтримки суспільством дій влади, що досягається підвищенням рівня довіри громадян до державних інституцій; реалізація єдиної державної комунікативної політики шляхом створення системи впливу на громадську думку; формування та підтримка ефективного зворотного зв'язку із громадянами для моніторингу ситуації й оцінювання результатів своєї роботи; налагодження співпраці із громадськими організаціями задля забезпечення інформування громадськості про здійснювану політику та створення й підтримки позитивного іміджу влади.

Важливим у формуванні громадянської комунікації під час становлення територіальних громад є виокремлення таких архетипних особливостей, як місцеві традиції, звичаї, ментальність громади певного поселення та ставлення до іншої сусідської громади, що склалися історично, а також національно-етнічний та релігійний склад населення тощо.

Досить ефективною комунікативною технологією, що відображає ті комунікаційні процеси в суспільстві, які спрямовано на встановлення взаєморозуміння між різними соціально-організованими суб'єктами та громадськістю, виступає система зв'язків із громадськістю, або в англійському значенні – Public relations, що в перекладі з англійської мови означає суспільні, громадські відносини, зв'язки [1].

Отже, можна зробити висновок, що специфічна роль громадської комунікації полягає в тому, що вона забезпечує поширення й передачу політичної інформації як між елементами політичної системи, так і між політичною системою та навколишнім середовищем. Комунікативну функцію здійснюють партії, групи інтересів та ЗМІ. Нерозвиненість цієї комунікації є однією з важливих причин низького рівня адаптації політичної системи в цілому та системи дер-

жавного управління зокрема, що призводить до втрати її підтримки в суспільстві та їх нестабільності.

З іншого боку, в більшості випадків діяльність майже всіх учасників масової та громадської комунікації не узгоджується з поняттям «загальнолюдських цінностей». До загальнолюдських можна віднести тільки ті цінності, які впливають із потреб суспільства як цілісної системи, що прагне самозбереження. Такими на сьогодні справедливо називають, наприклад, екологічні цінності, руйнування яких може поставити суспільство перед загрозою загибелі.

Спроби видати за абсолютні цінності ті або інші якості, явища або процеси без їх співвіднесення із суб'єктами діяльності призводять до того, що побудовані на цій підставі теоретичні конструкції, а також висновки, що впливають із них, не можуть бути покладені в основу продуктивного дослідження й наступної зміни соціальної дійсності, тому що не враховують ні закони функціонування й розвитку суспільства, ні закони людської діяльності. Наприклад, актуальні на сьогодні цінності демократії могли б відіграти незрівнянно більшу роль у процесі розвитку суспільства, якби останнє мало відповіді на такі питання: чиї це цінності, хто є їхнім суб'єктом, які інтереси й потреби вони виражають і, нарешті, хто зацікавлений у результатах діяльності з досягнення цих цілей? Відповіді на кшталт «досягнення якихось загальногуманістичних цілей в інтересах усього людства» є абстрактними й непереконливими, що тією чи іншою мірою визначає й незначні результати щодо досягнення поставлених цілей.

Помилка багатьох праць, присвячених дослідженню розвитку громадянського суспільства та правової держави в Україні, полягає в тому, що ці дослідження здебільшого базуються на порівнянні принципів, які були вироблені класичною ліберальною теорією, з нинішнім українським суспільством, на підставі чого і робляться висновки про розвиток вітчизняної демократії. Методологічна правомірність таких досліджень викликає, як здається, виправданий сумнів, адже сама ліберальна теорія у своєму розвитку зазнала суттєвих трансформацій, що були викликані критикою її з боку комунітаристів та консерваторів, певною розчарованістю в класичному лібералізмі й ідеєю завершення класичного способу модернізації суспільства.

Слід розуміти, що посткомуністичні суспільства опинились у досить унікальній ситуації, і цей факт не дозволяє проголошувати, що їх розвиток повторює демократії в західноєвропейських країнах. Посткомуністичні суспільства утверджують демократію під час структурних трансформацій західного суспільства, принципи якого вони прагнуть імплементувати.

Сучасне суспільство характеризується постійним примноженням, прискоренням, ущільненням і глобалізацією комунікацій. Кількість і якість комунікацій безупинно зростає, їх розвиток постійно прискорюється, все більше людей втягується в комунікаційний процес, а його мережа досягає глобальних масштабів. Ріст комунікацій відкриває нові можливості, які звільняють людей від колишніх обмежень, систем соціального контролю й примусу, створюючи підвалини особистісної репрезентації. Саме в цьому аспекті зростає актуальність громадянської мережі комунікації.

Конструювання мереж особистісної (громадянської) репрезентації передбачає реалізацію стратегічних потреб та інтересів громадянина у його праві на доступ до інформації, можливість користування нею та безпосереднього впливу на процеси ухвалення та реалізації рішень системи державного управління.

Серед пріоритетних напрямів формування комунікаційних мереж у сучасній Україні є питання прав і свобод людини та громадянина, бо саме вони становлять складову частину особистості, є її правовим надбанням, а тому людина як соціальна істота, позбавлена прав, не лише є безправною у вузькому юридичному розумінні, але й не може бути особистістю, бо не має можливості для задоволення своїх потреб та інтересів.

Тому важливим аспектом українського менталітету, на думку С. Б. Кримського, є взаємодія внутрішньої та зовнішньої свободи. Тут може служити прикладом проти-

стояння позитиву внутрішньої свободи, яку обстоював Г. Сковорода і яка проявлялася в бойових діях гайдамацького бунтарства з його сумними наслідками [11, с. 295]. Архетип Свободи мав онтологічні підстави в козацьких республіканських структурах, у досвіді місцевого самоврядування, корпоративних (цехових) противажелях соціальної ієрархії та у військовій практиці, а в державно-організованому суспільстві права та свободи людини й громадянина визначають найважливіші аспекти життєдіяльності людини у її відносинах із суспільством і державою.

Громадянське суспільство – неполітизована сутність. У ньому інколи можуть і не знати, хто на цей момент керує державою, хто творить політику. Проте кожен чудово знає одне: свої права, свободи та обов'язки, закріплені в законодавстві. Однак в Україні, як показують соціологічні опитування, дуже малий відсоток населення знає та розуміє поняття «права людини». Низька правова культура є передумовою для державно-владного зловживання. Системність цієї проблеми проявляється і в тому, що порушення прав і свобод полягає в їх масовому характері щодо всіх основних прав – у соціально-економічній, політичній та духовній сферах [3, с. 50].

Характеризуючи такий стан деформації ціннісної системи, відомий український політик, посилаючись на не менш відомого українського ученого, стверджує наступне: «В Конституції України зазначено, що ми є правова, соціальна і т.д. держава. Це ще раз підтверджує не так здатність мислити стратегічно, скільки відображає стан нашої ментальності, культури. У нашому мисленні вкорінений стереотип деактуалізації цінностей. Ми не здатні повно і глибинно пережити соціальне буття як теперішнє. Думки, погляди звернені або в минуле, або в майбутнє. Не треба забувати, що така рецепція часу дуже актуальна для приживлення тоталітарних доктрин і практик. Ми ще й приблизно не маємо правової держави, а вже констатуємо наявність соціальної, яка є “продовженням і доповненням” держави правової» [4; 5].

Саме тут, на нашу думку, якнайповніше проявляються архетипи та роздвоєність української вдачі: любов до свободи й примирення з рабством, козацька демократична управа та диктатура влади отамана чи гетьмана, самодіяльність і патерналізм тощо.

Отже, комунікативна теорія, що наголошує на тісному зв'язку між принципом солідарності й ідентичністю (індивідуальною та колективною), є однією з вимог для нормативної моделі демократії, яка розробляється в межах теорії деліберативної демократії. Це означає вимогу, висловлюючись мовою Ю. Габермаса, піднесення над особливими життєвими формами. У концепції Ю. Габермаса інтеграційна міць солідарності суспільства постає альтернативою системній інтеграції на основі грошей і влади. Саме солідарність, згідно з твердженням німецького дослідника, править за основу для єдності людей у моральному дискурсі, комунікативній спільноті та є підґрунтям для формування ідентичності індивіда через визнання архетипів у його поведінці та свідомості [6].

Проте вимога Ю. Габермаса часто вступає у суперечність із логікою розвитку соціально-політичних відносин, що може призводити до ситуації, коли задекларовані принципи починають суперечити реальній політичній діяльності, тобто коли сама вимога демократії перетворюється на ідеологічний концепт. Саме така ситуація спостерігається в посткомуністичних суспільствах. Разом із тим дискурсивна етика вимагає від індивіда формування нової колективної ідентичності, що «здатна стверджувати групове “Ми” і водночас зрощувати солідарність безлічі групових ідентичностей, які складають сучасне громадянське суспільство» [7]. Очевидними за такої вимоги постають проблеми мотивації індивідів розширювати свою ідентичність, вирішувати питання саме за допомогою досягнення порозуміння в аргументованій дискусії.

Завданням реформування державного управління стає розробка механізму переходу до нової моделі солідарності з урахуванням усіх суперечливих позицій ідентичності українців. Першим кроком на цьому шляху має стати створення адекватної моделі архетипного підходу до духовно-ціннісного механізму розвитку національної свідомості політичної еліти й державних службовців України.

Слід додати, що предметом громадянських комунікацій виступають права людини та громадянина, зафіксовані, перш за все, в Декларації прав людини [8], ухваленій ООН у 1948 році, та в низці наступних різноманітних конвенцій та угод ООН. До них належить найважливіша категорія прав – це право на життя. Воно означає право не бути вбитим і не зазнавати фізичного насильства, або право захищатися від убивства чи фізичного насильства, або ж право отримувати матеріальні предмети першої необхідності для прожитку та мінімальний обсяг послуг сфери охорони здоров'я.

Друга категорія – це право на свободу, яке завжди стояло в деклараціях прав на чільному місці. Іноді воно виступає як право на свободу в дещо загальному значенні, іноді – як право на певні свободи, серед яких найчастіше зазначаються свобода думок, слова, віросповідання, об'єднань та пересування.

Третя категорія – право на власність.

Четверта категорія – права, що стосуються статусу особи як громадянина: національні та демократичні права.

П'ята категорія – це права, що стосуються діяльності держави, особливо права, пов'язані з верховенством права та зі здійсненням правосуддя, як-от право не бути безпідставно заарештованим і право на справедливий суд.

Насамкінець, є права людини, спрямовані на отримання певних соціальних, економічних і культурних благ. Декларація ООН, наприклад, утверджує *inter alia* та права людини на освіту, працю, соціальне забезпечення, відпочинок і дозвілля та достатній життєвий рівень, необхідний для забезпечення здоров'я та добробуту особи.

Громадяни своє ставлення до стану справ із правами людини та громадянина можуть оцінювати й виражати за допомогою комунікативності. Саме комунікативність сприяє вираженню емоційних якостей громадянина й дозволяє реалізовувати його права та інші соціальні потреби.

Реалізація функції комунікативності здійснюється через процес отримання або передачу інформації, необхідної особистостям і групам для ухвалення рішень та оцінки для наступного альтернативного вибору своєї поведінки. Тобто, суб'єктом мережі громадянської комунікації виступають самі громадяни та їх громадські об'єднання щодо передачі та отримання інформації та повідомлень із питань вираження та захисту своїх інтересів і потреб.

У такому аспекті ми маємо розглядати громадянську комунікацію як чинник для реформування державного управління, що сприяє розширенню й поглибленню процесів народовладдя.

Інформаційний обмін щодо реалізації й захисту прав людини та громадянина відбувається у сфері міжособистісних комунікацій. Комунікації між особами здійснюються у формі спілкування як обмін повідомленнями, в яких фіксуються знання, думки, ідеї, ціннісні орієнтації, емоційні стани, програми діяльності сторін та ін. Разом із тим, як зазначає Ю. Габермас, під впливом радикальної інтелігенції за умов новітньої комунікативності з традиційної народної культури розвинулася нова політична культура, архетипи з власними організаційними формами та практикою. Зокрема, у Німеччині наприкінці XVIII ст. сформувалася невеличка, але налаштована на критичні дискусії громадськість, яка тепер уже не тільки постійно читала нечисленні хрестоматійні твори, а й скеровувала свої читацькі смаки на поточні нові публікації приватної сфери.

Паралельно з цим стає актуальною практика об'єднань, яка постала в німецькому пізньому Відродженні; вона щоразу більше набуває ваги як провісник своєї прийдешньої значущості радше завдяки своїм організаційним формам, ніж маніфестаційним функціям, що в подальшому постає базою формування відносно щільної мережі громадянської комунікативності. Просвітницькі товариства, освітні об'єднання, таємні товариства франкомасонів та ордени просвітлених були асоціаціями, що конституціювалися через вільне, тобто особисте рішення членів-засновників, вербувалися добровільно, а між собою практикували рівноправні форми спілкування, свободу дискусій, ухвалення рішень більшістю голосів тощо.

У цих ще з громадянського погляду елітарно дібраних спільнотах можна було набувати практики політичних норм рівноправності прийдешнього суспільства [9, с. 11].

Таким чином, на основі синтезу багатьох спеціальних знань та дисциплін, поєднуючи історичні, соціологічні, економічні й історико-філософські матеріали, Ю. Габермас робить спробу історичної реконструкції моделей громадянських відносин у часи зародження простору відкритого публічного спілкування. Він показує, за яких умов, коли та як раціонально-критичні дебати громадян щодо суспільних проблем, а також аргументи, що народжувались у цих дебатах, почали складати архетипну основу для ухвалення політичних рішень, яким чином громадськість (публіка) та притаманна їй «громадська думка» перетворилися на чинник політики.

Із часом вищезгадані товариства незалежних громадян почали усвідомлювати себе супротивником держави й формувати структури недержавних громадських об'єднань, які, в свою чергу, поступово розвивали свою особливу громадянську мережу комунікацій. Власне, саме поняття «громадянська комунікація» означає всі існуючі в суспільстві комунікаційні лінії в тій їхній частині, яка допомагає індивідові залучатися в осмислення й вирішення проблем громадського волевиявлення. Не вдаючись до дискусії щодо конкретного понятійного апарату, відзначимо, що в цьому випадку, як зазначає І. М. Дзялошинський, під громадянськими комунікаціями ми маємо на увазі систему комунікаційних мереж (каналів), які забезпечують:

- зв'язок індивідів із некомерційними, неурядовими, громадськими організаціями;
- зв'язок між структурами громадянського суспільства (некомерційними, неурядовими, суспільними та ін.);
- зв'язок громадянського суспільства в цілому (як сукупність некомерційних, неурядових, громадських організацій) з іншими компонентами соціальної системи;
- можливість участі індивідів і структур громадянського суспільства в розробці, обговоренні й ухваленні рішень з економічних, політичних, соціальних та інших питань, тобто в сфері публічної політики [10, с. 50]. Інформаційний обмін щодо реалізації й захисту прав людини та громадянина відбувається між усіма компонентами соціальної системи (див. рис. 1).

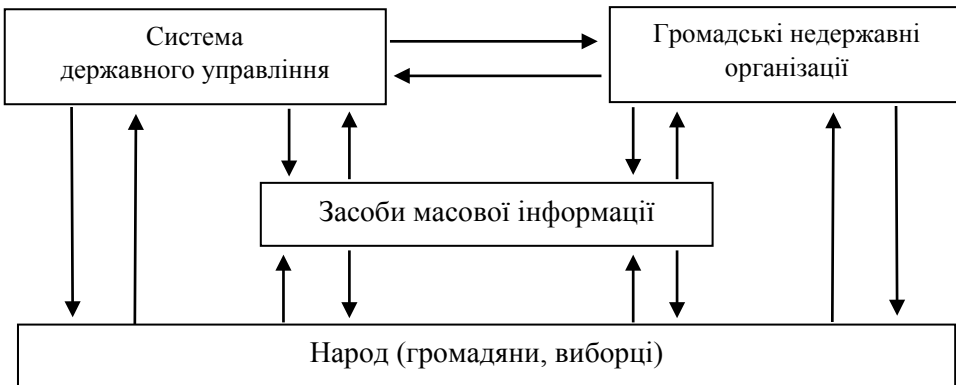

Рис.1. Інформаційний обмін щодо реалізації та захисту прав людини та громадянина

Зазначені комунікаційні зв'язки здійснюються у формі спілкування як обмін повідомленнями, в яких фіксуються знання, думки, ідеї, ціннісні орієнтації, архетипи, емоційні стани, програми діяльності сторін та ін.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Серед пріоритетних напрямів формування комунікаційних мереж у сучасній Україні та реформування державного управління постає питання прав і свобод людини та громадянина, бо саме вони становлять складову частину особистості, є її правовим надбанням, а тому людина як соціальна істота, позбавлена прав, не тільки є безправною у вузькому юридичному

розумінні, але й не може бути особистістю, бо не має можливості для задоволення своїх потреб та інтересів, а в державно-організованому суспільстві правова характеристика особи покликана відігравати вирішальну роль, оскільки права й свободи людини та громадянина визначають найважливіші аспекти життєдіяльності людини у її відносинах із суспільством і державою.

Своє ставлення до стану справ із правами людини та громадянина вони можуть оцінювати й виражати за допомогою комунікативних каналів у вигляді вимог або схвалення діяльності органів державної влади. Такий вплив на державну політику буде сприяти реалізації їхніх прав та інших соціальних потреб. З іншого боку, рішення органів державного управління, які виходять із потреб самих людей, матимуть мобілізаційний ресурс реалізації. Завданням вітчизняної науки державного управління стає розробка механізму переходу до нової моделі солідарності з урахуванням усіх суперечливих позицій ідентичності українців. Першим кроком на цьому шляху має стати створення адекватної моделі духовно-ціннісного механізму розвитку національної свідомості політичної еліти й державних службовців України.

Література:

1. Тихомирова Є. Б. Зв'язки з громадськістю : навчальний посібник / Є. Б. Тихомирова. – К. : НМЦВО, 2001. – 560 с.
2. Афонін Е. А. Громадська участь у творенні та здійсненні державної політики / Е. А. Афонін, Л. В. Гонюкова, Р. В. Войтович. – К. : Центр сприяння інститут. розвитку держ. служби, 2006. – 160 с.
3. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму / Г Касьянов. – К. : Новий час, 1999. – 350 с.
4. Кульчицький О. Український персоналізм: філософська й етнопсихологічна синтезу / О .Кульчицький. – Мюнхен ; Париж, 1985. – 192 с.
5. Мороз О. На захист прав людини : (за стенограмою засідання) / О. Мороз // Політика і час. – 2001. – № 5. – С. 44–56.
6. Habermas J. Between Facts and Norms. Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy / J. Habermas. – Cambridge, Massachusetts, 2001. – 317 p.
7. Коэн Дж. Гражданское общество и политическая теория / Дж. Коэн, Э. Арато. – М., 2003. – С. 495.
8. Всеобщая декларация прав человека : принята и провозглашена Генеральной Ассамблеей от 10 декаб. 1948 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
9. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритості: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю.Габермас ; пер. з нім. А. Онишко. – Л. : Літопис, 2000. – 218 с.
10. Гражданские коммуникации и гражданское общество / науч. ред. и состав.: И. М. Дзялошинский. – М., 2009.
- Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : ВД «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 367 с.

Усе це значно ускладнює процеси внутрішньої інтеграції України, культурного та соціального діалогу між різними територіями, відриває інститути самоврядування від вирішення конкретних проблем територіальних громад. Фактично Україна зіткнулася з кризою конституційного ладу, коли Основний Закон і громадянські права опинилися в повній залежності від влади та інституційних конфліктів. Як наслідок, основні права та свободи громадян не підтверджувалися практичними діями влади, змінами в країні й дієвим судовим захистом.

Поширеним явищем став політичний популізм, що реалізовував спрощений варіант ідеологічної доктрини. Тривала «політична війна», протистояння між гілками влади, політична корупція та економічна злочинність девальвували державу в очах громадян. Усе це ставить на порядок денний питання діяльності публічної влади та її основного носія – політико-управлінської еліти [2, с. 9–10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У контексті досліджуваної теми використовувалися фундаментальні роботи, в яких аналізується сфера елітних відносин і які є теоретичним надбанням світової політичної думки (Г. Моска, В. Парето, Н. Макіавеллі, Р. Мілс, М. Бердяєв, П. Сорокін, М. Вебер, Ф. Ніцше, М. Бакунін, Г. Лебон, З. Фрейд, Е. Фромм, К. Юнг та ін.). Особливу цінність становлять теоретичні та практичні розробки сучасних зарубіжних авторів (П. Бурдьє, Д. Белл, З. Бжезінський, Дж. Гелбрейт, Ж. Зіллер, М. Доган, Дж. Хіглі, С. Московічі, М. Нарта, Дж. Сарторі, К. Стонер-Уайс, Т. Стюарт, У. Хоффман-Ланге, Т. Дай, Г. Елдрувайт, Л. Лассуел, Л. Едвінсон, М. Мелоун та ін.). Великий вплив на визначення теоретико-методологічних засад дисертаційного дослідження справили праці українських учених і мислителів Ю. Крижанича, О. Субтельного, Д. Донцова, В. Липинського та ін. Необхідність осмислення сучасного стану елітології в українському суспільстві спонукає все більше вітчизняних і зарубіжних учених до поглибленого розгляду вивчення окремих аспектів указаної проблеми.

Проблематика державотворення в елітоутворюючому контексті тією чи іншою мірою висвітлювалася в дослідженнях М. Афанасьева, Е. Афоніна, Г. Ашина, С. Наумкіної, І. Куколева, О. Куценко, О. Лазоренка, Л. Мандзій, О. Оболонського, М. Михальченка, А. Крестевої, О. Криштанівської та ін. Безпосередньо управлінським аспектом елітних відносин присвячено небагато праць. Серед них варто відзначити роботи М. Пірен, В. Токовенко, С. Серьогіна, Н. Селюгіної та ін.

Проте, незважаючи на активізацію дослідницьких зусиль у згаданих галузях науки, слід зазначити, що проблема елітоутворення та ролі політико-управлінської еліти у формуванні України як держави ще не була до цього часу предметом комплексного наукового дослідження.

Мета статті. спроба виявити основні особливості формування політико-управлінської еліти в умовах зміни управлінської моделі розвитку держави з використанням елементів архетипного підходу.

Виклад основного матеріалу. Проблеми якісної трансформації української еліти – надзвичайно актуального питання суспільного життя України – поки що лишаються поза увагою як держави і суспільства загалом, так і науково-експертних та дослідницьких кіл зокрема. Фактично на сьогодні відсутні ґрунтовні як теоретичні,

РАДЧЕНКО
Олександр,
RADCHENKO
Oleksandr,

доктор наук з державного управління, професор, професор Академії Поморської в Слупську, м. Слупськ, Польща

Анотація: У статті розглядаються питання формування політико-управлінських еліт в умовах зміни управлінської парадигми держави та її взаємозв'язку з архетипікою; аналізуються основні принципи й типи функціонування політико-управлінської еліти в сучасних умовах.

Ключові слова: архетип, еліта, політико-управлінська еліта, управлінська парадигма.

УДК 35.08

так і прикладні розробки з питань щодо шляхів переходу від теперішньої кастової, зосередженої майже виключно на власних інтересах еліти до вітчизняної еліти як сукупності соціальних прошарків, усебічно інтегрованих у суспільство та зорієнтованих на виконання в ньому надзвичайно важливої суспільно-продукуючої функції. Навряд чи можна сподіватися, що суспільна еволюція сама собою призведе до такого якісного перетворення елітних прошарків.

Тому зосередження суспільної уваги та концентрація відповідних зусиль на вирішенні зазначеного питання набуває невідкладного характеру й стратегічного значення.

Сучасні політичні реалії свідчать, що традиційна модель демократії вже не задовольняє людство. Диктатура більшості – то вчорашній день, плюралізм тільки частково вирішує проблеми суспільства. У наукових публікаціях все частіше йдеться про необхідність консенсусної демократії як особливого типу політичної культури, котра змушує політичних діячів домовлятися, шукати ефективних компромісів, шляхів конструктивної співпраці з усіма політичними силами, створення «вирішальної меншості» та забезпечення її активної участі в управлінні [3, с. 40].

Процеси формування та зміни еліт у суспільстві в науковому аналізі розглядаються через систему понять і категорій. До них належать «рекрутація», «репродукція», «циркуляція». Серед них одне з центральних місць посідає поняття «циркуляція еліт».

Для кожного типу змін еліти вироблено окреме поняття. Залучення нових людей без конкретизації якісної характеристики цього процесу та їх соціально-групового походження називають «рекрутацією». Інколи це називають добром еліти.

Відтворення еліти в її власних межах, тобто в рамках цієї соціальної групи, називають «репродукцією». А «циркуляція» – це такий спосіб заміни еліти, коли її позиції займають люди з інших соціальних груп, це зміна персоналу, який займає ключові позиції в ключових інституціях цього суспільства.

Очевидно, що якість еліти багато в чому залежить від принципів її формування. Відомо, що політичне рекрутування – це залучення людей до активного політичного життя. І найважливіше місце посідає створення політичної еліти, з якої формуються законодавчі та виконавчі органи держави, урядовий апарат та управлінські кадри державних закладів.

Питання про особливості рекрутування еліти – одне з найважливіших в елітології. Як зазначає О. Гаман-Голутвіна, на відміну від професійних елітарних спільнот еліта являє собою відкриту систему. Доросла людина, що не має спеціальної професійної підготовки, як правило, не може претендувати на місце у відповідній професійній еліті, тоді як коло політичної еліти поповнюється за рахунок осіб різноманітного освітнього, професійного та майнового статусів [4, с. 97–103].

У стабільних політичних системах рекрутування еліти відбувається згідно з ретельно розробленими процедурами, у результаті чого персональний склад еліти з більшою чи меншою періодичністю оновлюється, а сама політична структура залишається значною мірою незмінною.

По-іншому складається справа в умовах крутого розлому політичної системи в періоди політичної нестабільності. За цих умов відбувається трансформація або зміна еліт: люди, що обіймають ключові позиції в політичному управлінні, втрачають свої посади, виникає багато вакансій, які заповнюються з порушенням звичайних рутинних норм. Суспільство, як правило, завжди має багато охочих зайняти елітні позиції. Це стимулюється вищим статусом управлінської діяльності, престижем.

У процесі рекрутування політичної еліти найважливіші моменти – широта її соціальної бази, коло осіб, що відбирають еліту (селекторат), урешті, процедура, механізми відбору.

Розрізняють два головних типи рекрутування еліт – відкритий та закритий. Еліту називають відкритою, якщо доступ до неї відкрито представникам різноманітних со-

ціальних страт. Закритою еліта є у випадку, коли процес рекрутування набуває само-відтворювального характеру [5, с. 208–213].

Закритий тип рекрутування еліти історично був першим, тоді як другий – результат розвитку політичних систем, оскільки потребує для свого функціонування найвищого рівня політичної культури.

При цьому слід мати на увазі, що в демократичних системах еліти можуть бути досить різноманітними за ступенем відкритості. У сучасних умовах існують дві тенденції відбору еліт у демократичних системах – гільдійна та антрепренерська. Для системи гільдій характерні високий ступінь інституалізації в процесі відбору, важлива роль освіти, перш за все, спеціальної, повільний шлях нагору, тенденція до відтворення характерних рис уже існуючої еліти, невеликий, відносно закритий селекторат.

Антрепренерська система відбору виходить із того, що індивідам, які прагнуть потрапити до еліти, потрібна підтримка не тільки у середині управлінської системи, в якій вони збираються робити кар'єру, але і поза цією системою. Вони знаходять цю підтримку (тобто спираються на більш широкий селекторат), а інерційні сили організаційних норм меншою мірою гальмують їх рух [6, с. 24–31].

За гільдійною моделлю, як правило, відбувається селекція бюрократичної еліти, а політична еліта рекрутується здебільшого за антрепренерською моделлю. У системі гільдій кандидати на просування повинні обов'язково догодити невеликій групі осіб нагорі. Бюрократична система зацікавлена в організаційній рутині, у звичайних методах, у спадкоємності. Для антрепренерської системи, де селекторат більш широкий, кандидату на елітну позицію треба не лише впливати на вищих осіб, але й апелювати до впливових людей поза цією системою.

Відкритий тип рекрутування еліт, як правило, ґрунтується на відборі, що має вигляд чесного конкурсу, за якого вирішальне значення мають особистісні якості людини, її здібності, освіта й моральні характеристики, а не «анкетні дані», не її (або її батьків) соціальний стан і приналежність до певної соціальної групи. Тільки за умови, що саме індивідуальні, а не надіндивідуальні характеристики повинні бути критерієм відбору, еліта може бути справді кращою.

Якщо превалює принцип висунення на елітні посади не найрозумнішої, найздібнішої й чесної, але «своєї» людини, що довела відданість соціальній групі, класу чи лідеру, – це означає закритий тип селекції, що призводить до негативних наслідків для суспільства та, врешті-решт, до деградації еліт.

Важливим аспектом теорії еліт є канали рекрутування, тобто шляхи просування до вершини політичної ієрархії. Дослідники відносять до основних інституціональних каналів такого штибу державний апарат, органи місцевого управління, армію, політичні партії, релігійні організації та систему освіти. Домінування того чи іншого каналу обумовлюється історичними традиціями політичного розвитку, особливостями політичного режиму тощо.

Категорія проникливості каналів рекрутування описує засоби горизонтального пересування членів політичної еліти в системі різноманітних каналів рекрутування.

У реальному житті відтворення еліт відбувається складніше, ніж це можна уявити на абстрактних схемах. Проте формулювання теоретичних категорій дає змогу більш влучно провести аналіз цих явищ.

З точки зору політологічних теорій у демократичному суспільстві елітні групи є відкритими, і там постійно відбувається циркуляція еліт. Циркуляція еліт є демократичним механізмом, який перешкоджає монополізуванню влади, впливає «свіжу кров» (у дійсно демократичній системі не буквально, а в переносному значенні у формі нових людей і нових ідей) [6, с. 27].

Питання співвідношення старої та нової еліти має кілька аспектів. По-перше, воно завжди залишається проблемою – і в стабільному, і в нестабільному суспільствах. Цей аспект проявляється як проблема циркуляції еліти. У свою чергу, циркуляцію

еліти можна розглядати як заміну однієї еліти іншою, і як просування з нееліти в еліту.

По-друге, в реальному житті непросто знайти межу між старою й новою елітою, адже відбуваються процеси не лише заміни еліти, але й трансформації еліти.

У свою чергу, трансформація еліти відбувається у двох варіантах. Перший полягає в тому, що деякі організації самі по собі змінюються слабо. Вони лише змінюють свою верхівку – керівний склад, а всі інші елементи організації залишаються без змін. Другий варіант полягає в тому, що трансформація еліти відбувається шляхом перерозподілу функцій між організаціями, що існували, а також між тими організаціями, що існували, й тими, що утворилися. Німецький дослідник У. Хоффман-Ланге зазначає, що вивчення елітної трансформації, результатів зміни режиму передбачає виділення обох аспектів. Оскільки можливо, що старі організації поповнюються новими елітами, а нові організації – старими елітами, доцільно аналізувати старі й нові інституціональні структури, а також циркуляцію еліт та їх соціальні й установочні характеристики [7, с. 50–55].

Проте циркуляцію не можна розглядати лише як позитивний процес, а репродукцію еліт – як негативний. Справді, коли в суспільстві відбувається лише репродукція еліти, то це призводить до монополізації влади, застою, погіршення якості еліти. Але і постійна циркуляція призводить до розпорошення еліти, порушення спадковості, отже і до втрати багатьох необхідних для управління суспільством рис.

Циркуляція еліт може відбуватися у двох формах: по-перше, шляхом зміни одних елітних груп іншими, по-друге, у вигляді заміни еліти неелітою (як це було, наприклад, у перші роки радянської влади та частково після проголошення незалежності України).

При цьому треба мати на увазі, що це твердження не є універсальним. Трансформаційні процеси в Україні показали і такий феномен, який за цими схемами важко ідентифікувати. Наприклад, конвертація значною частиною старої еліти свого політичного капіталу на економічний можна було б розглядати як циркуляцію еліт. Але це такою ж мірою і репродукція тієї ж самої еліти. Тому такий тип зміни еліт пропонують називати «репродукцією» через «конверсію» на відміну від простої репродукції.

Явище, коли в новій еліті широко представлені ті, хто входив в еліти старого режиму, не є специфічним явищем, яке характеризує тільки суспільну трансформацію нових пострадянських незалежних держав. Для таких суспільств характерним є процес не просто зміни еліти у формі репродукції чи циркуляції, а трансформація всієї структури еліти.

Процес трансформації структури еліти, перехід від структури старої еліти до структури нової еліти – процес складний. Еліти, як правило, утворюються з відносно вузького прошарку суспільства, тобто з тих, хто має більш високий рівень освіти та досвід роботи у складних організаціях.

Після певної зміни режиму багато членів нової еліти зазвичай рекрутуються із запасу, в який входять ті, хто досяг помітніших позицій за старого режиму. Якщо ж розглядати таких індивідів тільки як частину старої еліти, як це роблять особливо критично налаштовані спостерігачі, то тоді за визначенням термін елітної трансформації не має сенсу.

Постійні рекрутування еліти з кланово-номенклатурного середовища (що є характерною рисою для пострадянського простору) стало одним з головних чинників можливості керування й відслідковування дій носіїв цієї влади через відпрацьовані механізми ієрархічної залежності. Процеси соціального динамізму в середовищі «владоносіїв» замінено на монополізацію влади, перерозподіл її атрибутивних чинників усередині вузькокастових закритих груп за принципом близькості до того, хто на цей момент є ототожненням влади і може реально впливати на кадрові переміщення у закритому номенклатурному полі.

Коли в момент трансформації політичної та економічної системи бажання старої еліти утримати владу домінує над економічною та іншими сферами суспільного життя, і в особі вищої управлінської бюрократії прослідковується тенденція до формування прообразу специфічного класу новітньої аристократії, владарювання такого різновиду політичних еліт (можливо успішного за спокійних часів) стає неприйнятним і може закінчитися повним крахом не лише для носіїв влади, а й для держави в цілому.

Тому вихід із ситуації, що склалася, можливий лише через створення нової системи рекрутування еліт, яка має базуватися на конкурентних засадах та інституалізації вимог до ділових і моральних якостей політичних, економічних та адміністративних керівників. Саме моральність, професіоналізм і відповідальність представників влади мають стати головним критерієм їх залучення до керівного прошарку, оскільки соціальні механізми рекрутування всіх різновидів еліт мають великий вплив на трансформаційні процеси на пострадянському просторі.

Український дослідник Т. Плахтій, справедливо зазначає, що для нових українських еліт є доступними два способи налаштування соціальної системи на рівні власних організацій та суспільства в цілому.

Перший – свідоме та цілеспрямоване використання під час побудови власних організацій і поширення у суспільстві прогресивних організаційних структур, які б забезпечували активацію та утримання своїх членів у рамках культурного архетипу кооперації.

Другий – підвищення рівня існуючих та формування нових структуроформуючих міфів шляхом зміни смислів і змістів генерованих новими елітами інформаційних потоків у бік посилення любові до ближнього, зниження агресії та розширення кола «своїх» за рахунок звуження кола «чужих».

Часткове використання лише одного із цих способів – другого, яке є характерним для існуючих українських владних та опозиційних еліт, призведе до формування подвійної моралі в учасників нових елітних груп внаслідок невідповідності «відтінку» пропонованих ними міфів до типу прийнятої організаційної культури – ханократії, що суттєво пришвидшить й без того інтенсивний процес деградації українського суспільства [8].

Проведення політичних реформ та глибокої модернізації системи публічного владу в Україні потребує елітарного рівня управління в районних, міських та обласних адміністраціях й у вищих ешелонах влади. Як показує аналіз кадрового складу державних службовців, за роки незалежності України не вдалося докорінно перебудувати стиль, методи та традиції в управлінні, поки що вони в дечому стали гіршими, ніж за радянської системи; управлінців, які здатні ефективно керувати державою в Україні, не вистачає. Про це свідчать результати опитування громадської думки.

Представники управлінської еліти мають володіти високими фаховими здібностями, інноваційним мисленням, передбачливістю, підприємливістю. На цей час управлінська еліта в Україні повинна дбати не лише про те, як запобігати помилок, а як формувати нову культуру управління відповідно до потреб державотворення нової епохи XXI ст., потреб глобалізаційного розвитку людського суспільства. Минуле міцно тримає нас у своїх лещатах. Поки український менеджмент не сприйме цінності, правила, та етичні норми, визнані у цивілізованому світі, не опанує сучасні методи управлінської культури, водночас зберігаючи та використовуючи національні моральні надбання й цінності, отримані через релігію, історію та культуру, нам не зробити свою «українську мрію» реальністю.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи, треба визначити, що головна особливість формування політико-управлінської еліти в Україні полягає в тому, що вона переживає трансформаційний етап, який ще далеко не завершився. Це підтверджується наступними вагомими фактами:

- по-перше, неусталеністю політичної структури суспільства;

- по-друге, незавершеністю структуризації політико-управлінської еліти в різних ешелонах влади;
- по-третє, публічно непрозорою політичною спрямованістю представників управлінської еліти;
- по-четверте, початковістю, незавершеністю формування, а також недосконалістю існуючих механізмів утримання та передачі влади, а особливо її відповідальністю перед суспільством;
- по-п'яте знесиленням центральної влади через міжклановий та внутрішньокланові «розборки» і, відповідно, зміцненням позицій регіональних лідерів.

Література:

1. Радченко О. В. Типологізація державно-управлінських режимів як система суспільних відносин: класичні підходи [Електронний ресурс] / О. В. Радченко, Т. Б. Хомуленко // Державне будівництво. – 2009. – № 1. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2009-1/doc/1/03.pdf>.
2. Україна ХХІ століття. Стратегія реформ і суспільної консолідації // Стратегічні пріоритети. – 2010. – № 2 (15) – С. 8–83.
3. Стьопін А. Українське суспільство і проблеми консенсусної демократії / А. Стьопін // Політичний менеджмент. – 2008 – № 5. – С. 36–43.
4. Гаман-Голутвина О. В. Политические элиты России. Вехи исторической эволюции / О. В. Гаман-Голутвина. – М. : Интеллект, 1998. – 416 с.
5. Крюков О. І. Проблеми рекрутування, репродукції та циркуляції еліт / О. І. Крюков // Зб. наук. пр. НАДУ. – 2004. – Вип. 2. – С. 208–213.
6. Крестева А. Власть и элита в обществе без гражданского общества / А. Крестева // Социс. – 1995. – № 4. – С. 24–31.
7. Хоффман-Ланге У. Роль элит в процессе демократизации и демократической консолидации / У. Хоффман-Ланге // Социс. – 1996. – № 4. – С. 50–55.
8. Плахтій Т. Архетипи Юнга в політиці, або Як нам стати кращими / Т. Плахтій [Електронний ресурс] // Народний Оглядач. – Режим доступу : <http://ar25.org/article/arhetypu-yunga-v-polityci-abo-yak-nam-staty-krashchymy.html>

Тетяна НОВАЧЕНКО

КОМПЕТЕНТНІСТЬ І ФУНКЦІЇ ЯК АРХЕТИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ І ФАКТОР СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ

Постановка проблеми. Глобалізація, зростання ролі інформаційно-комунікаційних технологій, перерозподіл власності та нестабільність у всіх сферах суспільного життя, що посилилася з воєнними діями на сході України, призводять до відчуження особистості від суспільства, ускладнюючи її поступ до цілісності. Свідомість сучасної людини, що формується в різноманітних потоках комунікації, в умовах відсутності цілісної культури та розпаду соціальних зв'язків постає у вигляді мозаїчної картини з орієнтиром на культ максималізму та нігілізму, з вектором на акцентуацію та маргіналізацію. Склалася ситуація, коли в тій самій соціальній системі мають співіснувати різні, часом суперечливі ціннісні орієнтації. Намагаючись перебороти жорстку радянську ідеологічну регламентацію, українське суспільство опинилося в умовах множинності соціальних ціннісних орієнтирів, норм та ідентичності, що істотно впливають на сприйняття та розуміння людиною суспільно-політичної реальності й мотивують її поведінку у сфері публічної діяльності, набуваючи вигляду нестандартної ситуації. За таких умов особливо значущим стає утвердження в суспільстві гуманістичних засад, які спонукають до трансформацій у державному управлінні. Тому сьогодні особливою значущістю набуває високий рівень володіння професійною компетентністю та функціональна готовність управлінських кадрів, що має стати фактором інтеграції сучасного українського суспільства, оскільки за допомогою системи соціальних зв'язків – сплетіння ролей і соціальних статусів – поведінка людей реалізується й утримується типовими зразками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До ролі психологічного фактора та проблеми несвідомого зверталися Бенедікт Спіноза, Г. Лейбніц, Д. Гартли, І. Кант, Г. Гельмгольц, І. Сеченов, Дж. Морено, М. Вебер, З. Фройд, К. Юнг, Е. Фромм, С. Московічі та ін. Феномен колективного несвідомого досліджували Е. Дюркгейм, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, К. Юнг, В. Пропп, Е. Тайлор, Дж. Фрезер, М. Еліаде. Дослідженню архетипів у вітчизняному науковому дискурсі приділяють значну увагу Е. Афонін, Т. Вакулова, О. Донченко, Л. Кочубей, О. Крутий, О. Пелін, О. Романенко, О. Суший, Ю. Шайгородський, В. Шедяков та ін.

Компетентність та компетенції в державній службі ще не стали предметом фундаментальних, системних досліджень українських науковців, однак окремі аспекти проблеми розглядаються у публікаціях О. Оболенського, О. Скакун, В. Сороко, В. Мотренка, А.Вишневського, О. Хмельницької. Значно більше публікацій, які розкривають питання компетентності та компетенцій в аспекті економічної, соціальної та освітньої сфер. У працях зарубіжних авторів цей напрям досліджень набув значного розвитку, зокрема проблема психологічної компетентності знаходить своє відображення в дослідженнях В. Барко, О. Бондарчук, Т. Єрмакова, О. Казаннікової, Н. Кузьміної, А. Маркової, Л. Орбан-Лембрик, Дж. Равен, О. Цільмак та ін.

НОВАЧЕНКО
Тетяна,
NOVACHENKO
Tetyana,

доктор наук
з державного
управління, доцент,
доцент кафедри
парламентаризму
та політичного
менеджменту
Національної академії
державного управління
при Президентові
України м. Київ.

Анотація: У статті обґрунтовується думка про те, що функції та компетентність у державному управлінні, що відповідають вимогам суспільства, є архетипами та фактором його інтеграції.

Ключові слова:
компетентність,
компетенції, функції,
архетипи, суспільна
інтеграція, державне
управління, цінності.
УДК 35.01; 159.964

До невирішеної частини досліджуваної проблеми можна віднести аналіз процесів соціальної взаємодії в контексті соціально-психологічних проблем з урахуванням архетипів, що надасть можливість сформулювати обґрунтовані прогнози та можливість адекватної оцінки видатних подій у житті сучасного українського суспільства.

Мета статті. полягає у доведенні того, що функції та компетентність у державному управлінні, які відповідають вимогам суспільства, є архетипами та фактором його інтеграції.

Виклад основного матеріалу. Ученими доведено, що сприйняття та поведінка людей регулюються двома основними сферами психіки, а саме свідомим і несвідомим, де остання сфера визначається як найбільш складна й таємнича. За З. Фройдом, несвідоме – це психічні процеси, що активно проявляються й водночас не доходять до свідомості особистості, яка їх переживає; несвідоме – це основна та найбільш змістовна система психіки людини; несвідоме регулюється принципом задоволення й містить у собі різні природжені та набуті елементи, ваблення, імпульси, бажання, мотиви, установки, прагнення та комплекси й характеризуються сексуальністю, асоціальністю тощо.

За Е. Фроммом, значну роль в організації людської життєдіяльності відіграє «соціальне несвідоме», що є «витісненою сферою, властивою більшості членів суспільства» й містить те, що суспільство не може дозволити своїм членам усвідомити.

К. Г. Юнг визначив, що несвідоме складається з декількох нашарувань: особистісного несвідомого як поверхневого його шару, який охоплює переважно емоційно забарвлені уявлення та комплекси й створює інтимне духовне життя особи; колективного несвідомого – природженого глибокого шару несвідомого – загального центру та ядра психіки, що має не індивідуальну, а спільну природу, яка репрезентує досвід попередніх поколінь людства й охоплює надособистісний універсальний зміст і зразки, виступаючи спільним підґрунтям духовного життя людини. Змістом колективного несвідомого є головним чином архетипи – успадковані загальні зразки, символи та стереотипи психічної діяльності й поведінки, «психічного несвідомого» – найбільш фундаментального його рівня, що є відносно нейтральним до органічного світу, але володіє загальними його властивостями, через що воно не є повністю ані психічним, ані фізіологічним і практично повністю недоступне свідомості [1, с. 76].

Як бачимо, визначення вченими несвідомого не було однозначним, проте вони досягли однотайності у тому, що безпосередні й опосередковані дії індивідуального, колективного та соціального несвідомого проявляються у діапазоні від елементарних психічних актів до творчості й активно впливають на життя та поведінку кожної людини. Отже, несвідоме – це сукупність психічних процесів, актів і станів, обумовлених явищами дійсності, вплив яких суб'єкт не усвідомлює.

К. Юнг, відкривши існування архетипів, не дав однозначно пояснення цьому феномену. Зміст колективного несвідомого не отримується у прижиттєвому досвіді суб'єкта, а існує в його душі вже у мить народження у вигляді архетипів, що успадковуються від предків. Тож, для розуміння архетипів важливим є той факт, що завдяки однаковості люди за основними проблемами свого буття переживають схожі стани, що мають один спільний стрижень, коріння якого перебуває в далекому минулому. Це загальнолюдська спадщина, яка не залежить від культури та свідомості й складається не тільки із змістів, що можуть стати усвідомленими, але і з латентних схильностей до тотожних реакцій. У колективному несвідомому можна побачити ту психологічну основу, яка цементує народ, расу, націю, сім'ю та професійну групу, що відповідає соціальній природі людини. Однак, наголошуючи на їх «єдиноподібності» і «регулярній повторюваності», К. Юнг зазначає, що архетипів рівно стільки, скільки є типових життєвих ситуацій, «коли зустрічається ситуація, що відповідає тому чи іншому архетипу, то архетип активізується і <...> досягає свого усупереч розуму і волі. Тому доросла людина, щоб зуміти вистояти у боротьбі за своє існування, має бути твердо впевненою у своїй компетентності» [2, с. 377].

Вочевидь, актуалізується необхідність відповідності високого рівня компетентності для акторів владно-управлінських відносин, оскільки протистояти кризам і захистити інтереси громадян може лише сильна та системно функціональна державна влада. Інакше кажучи, важливим аспектом якісної діяльності системи державного управління є питання компетентності суб'єктів, які здійснюють професійні функції.

Найчастіше термін «функція» у науковій літературі використовується як назва або узагальнююча характеристика напрямку діяльності – сутності завдань і цілей діяльності кого-небудь або призначення чого-небудь, зокрема функції держави, відповідно і державних органів, що поділяються за сферами діяльності. Ця традиція сформувалася під впливом теорії Ш. Монтеск'є, який, як відомо, виділяв три функції державної діяльності: законодавчу, виконавчу та судову. Тож, державні органи розподілялись на три категорії залежно від того, яка низка функцій була переважаючою, однак кожний орган, незважаючи на принципове наділення його якоюсь однією функцією, мав право в інтересах своєї політичної влади додавати до неї й інші функції, що певною мірою сприяло їх поєднанню.

Є функції, які тією чи іншою мірою притаманні державам усіх історичних типів, наприклад функція охорони порядку, без реалізації якої порушилися б відносини будь-якого суспільства, його безпека, економічні та політичні основи життєдіяльності тощо. Водночас існують функції, що змінюються разом із державою, зокрема їх визначення, коригування, відмирання одних і поява інших відбуваються протягом усього історичного розвитку держави залежно від сутності, змісту та характеру взаємовідносин суспільства й держави та завдань, які суспільство ставить перед нею й вирішення яких залишає за собою. Наприклад, для моделі громадянського суспільства, яка базується на принципах етатизму (фр. *etat* – держава), певній переоцінці ролі держави та визнання її особливого статусу в суспільстві, характерним є масштабніший вплив держави на його економічну, соціальну й політичну сфери. Водночас для ліберальної (лат. *liberalis* – вільний) моделі громадянського суспільства характерним є обмеження впливу держави на всі сфери його життєдіяльності і, безумовно, звуження її функцій, що обумовлюється суб'єктивним фактором, значущість якого зростає й зростатиме.

Вищезазначене підкріплюється думкою В. А. Авер'янова, про те, що у поняття «функції» закладено найглибший зміст, покликаний охопити й відобразити їх внутрішню природу, тобто суть діяльності суб'єктів [3]. Із цим солідаризується Ю. О. Тихомиров, який також зазначає, що функції характеризують провідний напрям і зміст діяльності суб'єктів [4].

Отже, ефективність виконання функцій у державному управлінні обумовлюється цілісністю та професіоналізмом особистості, що здійснює управлінську діяльність. Водночас будь-який суб'єкт управління діє в духовному середовищі, яке відрізняється великою самостійністю, багато в чому визначаючи його аналітичні, інформаційні, організаційні та інші можливості. Тому ступінь керованості державними справами багато в чому залежить від дієвості такого регулятора, як компетентність, роль і значення якого не лише постійно зростає, але й змінює сам характер соціальних відносин, які здебільшого звільняються від жорсткого впливу та регулювання – правового, адміністративно-командного, фінансово-економічного, фіскального, інформаційно-маніпулятивного тощо.

Компетентність визначається як наявність знань і досвіду, необхідних для ефективної діяльності в певній предметній сфері. Компетентність (від лат. *competens* – відповідний, належний, здібний, той, що знає) – властивість людини, що має всебічні знання в окресленій галузі й думка якої саме тому є вагомою, авторитетною. Професійна компетентність – це знання, вміння, життєвий досвід особистості та поведінкова характеристика, необхідні для успішного виконання функціональних завдань і продуктивної діяльності (як індивідуального проекту) [5, с. 4].

За С. Ожеговим поняття «компетентний» визначається як «знавець, обізнаний, авторитетний у якій-небудь галузі; який володіє компетенцією» [6, с. 289]. У «Новому тлумачному словнику української мови» слово «компетенція» трактується як «добра обізнаність із чим-небудь; коло повноважень якої-небудь організації, установи, особи» [7, с. 874].

Як бачимо, у наведених тлумаченнях поняття «компетенція» чітко простежується когнітивний (знання) та регулятивний (повноваження, закон, статут) аспекти цього поняття. Водночас у трактовках поняття «компетентність» йдеться про людину, яка володіє відповідними компетенціями, або про заклад чи орган управління, що має права для вирішення якого-небудь питання. Одним із смислів поняття компетентності є характеристика особистісних якостей людини, володіння компетенцією.

Отже, компетенція – це певна норма, досягнення якої може свідчити про можливість правильного вирішення якого-небудь завдання, а компетентність – це оцінка досягнення (або недосягнення) цієї норми, що дозволяє розглядати компетенції як компоненти компетентності.

Як відомо, найбільше ідея компетенцій розвинулась у Великій Британії, завдяки здебільшого фундаментальній праці Дж. Равена. Так, у 2003 році був затверджений комплекс PSG (Професійні навички для урядовців), який визначає перелік навичок державних службовців усіх рівнів від міністрів до рядових чиновників на місцях; є керівництвом як для кадрових служб державних органів, так і для самих державних службовців; дозволяє визначити не лише систему вимог до конкретної посади, але і індивідуальний потенціал кар'єрного росту та містить у собі такі групи навичок, як управління іншими людьми (підлеглими, персоналом), фінансовий менеджмент, клієнтський менеджмент, проектний менеджмент, стратегічне мислення, ефективна комунікація, інформаційна безпека, аналіз відомостей і даних, IT-навички; особлива роль належить навичкам у сфері роботи з інформацією [8]. Додатково до моделей компетенцій у 2006 році був затверджений Кодекс державної служби Великобританії, який визначив основні цінності діяльності чиновників усіх рівнів, зокрема цілісність, чесність, об'єктивність і неупередженість, що обумовлює пріоритет аксіологічного виміру.

Для вищих посад державних службовців у США застосовують стратегічний документ «Ключові компетенції», який містить п'ять груп компетенцій, зокрема: управління змінами – креативність та інновація, гнучкість, стійкість до зовнішнього впливу, стратегічне мислення; управління людьми – управління конфліктами, управління людським капіталом, управління технологіями; побудова коаліцій – партнерство, політична грамотність.

Досвід США цікавий тим, що під час розробки моделі компетенцій проводяться глибокі наукові дослідження на підставі не лише поточних, а і майбутніх вимог до компетенції керівників, які є центральним фактором формування корпоративної культури у виконавчих органах влади, орієнтованих на інновації.

Для вищого корпусу державної служби в Канаді визначають наступні ключові компетенції: прагнення досконалого управління – управління діяльністю, людьми та фінансовими ресурсами, залучення людських ресурсів, організацій та партнерів; стратегічне мислення – аналіз та ідеї; цінності й етика – доброчесність та повага. При цьому найпоширенішими показниками визначення й оцінювання компетенцій встановлюються такі: здатність до комунікації, реалізації цілей та планів, здатність до співробітництва та вирішення проблем, орієнтація на результат, систематичне мислення, активність, креативність, організаційний талант, відкритість, автентичність, здатність до делегування, спеціальні знання, харизматичність, толерантність [9, с. 136].

Як бачимо, предметом оцінки виступають ділові й особистісні якості (властивості, риси) суб'єктів управління, характеристики їхньої поведінки в різних ситуаціях, якість виконання управлінських функцій, характеристики застосовуваних засобів ке-

рівництва, показники результатів організаторської діяльності й успішність установлення та досягнення цілей управління конкретними колективами.

У контексті аналізу окресленої проблеми цікавою видається система вимог до управлінського персоналу з визначенням таких компетенцій, як функціональна, ситуаційна й інтелектуальна, що характеризується наявністю аналітичного, раціонального й абстрактного мислення, мислення в категоріях комплексних взаємозв'язків, здатністю до мислення в поєднанні зі спонтанністю як передумовою розвитку вмінь структурувати проблеми, розробляти й реалізовувати різні варіанти рішень, що визначається комунікативними та інтеграційними здібностями особистості.

Відомі профілі компетенцій лідерства в системі державної служби України, розроблені відповідно до пріоритетних напрямів раціоналізації управління державною службою, що виступають інструментом, який фіксує відмінності між політичними й адміністративними посадами шляхом визначення очікуваних вимог до державних службовців на адміністративних посадах, визначаючи ключові групи компетенції лідерства, а саме: аналітичне мислення, досягнення результатів, орієнтація на результат, управління людськими ресурсами, ефективна комунікація [10].

Таким чином, актори владно-управлінських відносин сучасності повинні володіти різноманітними компетенціями, зокрема організаційними та комунікативними, як-то: навичками ділового та публічного спілкування, підтримання позитивного іміджу й професійного авторитету. Звичайно, вони повинні мати спеціальну підготовку до аналітичної й технічної роботи з державними документами, законодавчими проектами й підзаконними актами відповідно до формальних регламентів і неформальних процедур, а також дотримуватися відповідних політичних правових та етичних принципів, які відповідають положенням про доцільність, ефективність, надійність та підзвітність суспільству.

Відповідно до зазначеного можна констатувати, що функції є значущою складовою управлінської діяльності; походзячи від загального змісту державного управління, вони складають змістову характеристику діяльності суб'єктів державно-управлінських відносин, а професійна компетентність є основою їх ефективного виконання. Складається ситуація, за якої ті ж самі формулювання можуть використовуватися як для визначення функцій, які має виконувати суб'єкт владно-управлінської діяльності, так і для означення його компетентності. Однак важливим є те, що особистісна здатність управлінця вирішувати функціональні обов'язки складає підґрунтя для досягнення високого рівня його компетентності, що проявляється в організації своєї діяльності відповідно до інтересів і потреб населення через процес сприйняття результатів своїх дій і відповідальності за них. Очевидно, що у такий спосіб компетентність проявляється як ціннісна предметність, що виконує регулятивну функцію в суспільстві і є засобом існування конкретної особистості. Інакше кажучи, свою практичну діяльність людина наділяє властивістю бути цінністю. Для сучасного суспільства істотною проблемою залишається оздоровлення ціннісних аспектів державного управління, реалізація ціннісних змін.

Як відомо, у науковому світі поняття «цінності» визначається неоднозначно й різноманітно, зокрема вважається, що цінності – це не лише матеріальні об'єкти та їх властивості, а і духовні утворення. Цінності також визначаються в трьох формах існування:

- а) цінності – ідеал або мрія, що виробляються суспільною психологією та свідомістю й містять у собі уявлення про необхідне та про благо;
- б) цінності, які проявляються в об'єктивованій формі – у вигляді витворів матеріальної та духовної культури, людських вчинків і громадських рухів, що є втіленням певних ціннісних ідеалів – політичних, економічних, етичних тощо;
- в) соціальні цінності, які, переломлюючись через призму індивідуальної життєдіяльності та досвіду, входять до психологічної структури особистості як персоніфіковані цінності, що виступають важливим джерелом мотивації поведінки індивідів.

Цінності завжди є елементом соціальної взаємодії, медіатором у складних ритуальних взаємодіях індивідів і груп. Це символи консолідації смислової платформи для переговорів, ідейної опори для висунення вимог. Хоча в державному управлінні ця проблема є найбільш недослідженою, науковці наголошують на тому, що у державному управлінні посилюється значущість цінностей, які виконують функції соціалізації, оцінювання, контролю, взірця, цілепокладання, регулювання, комунікації й інтеграції.

Слід зауважити, що сфера панування цінностей протиставляється світу природи, де існують закони, які свідчать про те, що є і мусить неминуче бути, цінності ж говорять про те, як має бути правильно, тобто цінності становлять інший модус буття, від якого віє ілюзорністю. Але ж відомо, що цивілізація живе, доки є непорушними право, норми, традиції й моральні закони. Соціальна система будь-якого масштабу передбачає існування системи певних цінностей, що поділяються всім суспільством. У них містяться відповіді, які дає певне суспільство на фундаментальні світоглядні проблеми: ким є людина, відносини між нею та природою, визначення як вищої цінності певного виміру часу (минуле, сучасне й майбутнє), якими є ієрархізація видів людської діяльності, сприйняття та оцінка існуючих суспільних відносин і соціального ладу. Вочевидь, саме цінності формують установки суспільства, окремих соціальних груп і людей, які, проявляючись у колективному несвідомому, стають фактором суспільної інтеграції.

Задля аргументації наведеного твердження звернемося до філософії Е. Дюркгейма (1858–1917 рр.). Як відомо, французький соціолог та етнолог визначав проблему інтеграції суспільства відповідно до їх «механічної» й «органічної» солідарності. Так, у суспільствах із «механічною» солідарністю інтеграція задається зверху й підтримується авторитарними засобами, тому будь-які інші можливі варіанти суворо караються, щоб репресивними засобами забезпечити колективні уявлення. У суспільствах з «органічною» солідарністю неможливо підтримувати єдині цінності та спільні колективні уявлення, що призводить до множинності й трансформації суспільства. Якщо ж суспільство перебуває у патологічному стані, в ньому спостерігаються аномальний поділ праці та функціональна неузгодженість елементів соціальної структури, виникає небезпека розвитку в суспільстві аномії. У цих умовах одночасно можуть існувати взаємовиключні цінності й ідеали, що неминуче призводить до конфлікту між поколіннями. Коли суспільство зводиться до неорганізованого натовпу, колективні відчуття, що виникають у нього, можуть не тільки не співпадати, але і бути протилежними індивідуальним почуттям. При цьому індивід постійно зазнає тиску суспільства, де до безпосередніх дій сучасників приєднується дія попередніх поколінь і традицій. Однак це не заважає розвитку суспільства, коли його структури функціонують нормально [11].

Т. Парсонс визначає соціальну інтеграцію як процес встановлення та підтримки соціальної взаємодії й взаємовідносин між її учасниками, що є однією з функціональних умов існування та стабільності соціальної системи поряд з адаптацією, досягненням цілі та збереженням ціннісних зразків [12].

Тож, компетенція шляхом поглиблення структурного поділу праці дозволить соціальним структурам злагоджено й гармонійно функціонувати, а індивіду – реалізуватися як особистості. У нашому випадку – це безперервність щодо підвищення рівня своєї професійної компетентності, яку має демонструвати особистість владно-управлінської діяльності, перетворюючись на «авторитетні» норми й цінності, що регулюють поведінку індивідів і груп. Тому професійна компетентність управлінців, зберігаючи типові зразки, які відповідають суспільним вимогам щодо виконання функцій і є архетипами й джерелом соціальної інтеграції.

Тенденції сучасного українського суспільства визначаються пріоритетом самореалізації особистості, розширенням сфери індивідуального вибору, розмежуванням авторитету посади від авторитету особистості, утвердженням раціональності, а також

масової участі громадян в управлінні державними справами. Водночас управлінці здебільшого демонструють жорсткі соціальні норми та бюрократизм, які наразі не відповідають вимогам і потребам українського суспільства.

Підтвердженням зазначеного слугують результати моніторингу «Функціональна і компетентнісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії», проведеного українськими вченими Е. А. Афоніним та О. М. Балакіревою. Для аналізу компетентнісної та функціональної готовності державно-управлінських кадрів країни вченими була розроблена спеціальна дослідна програма, що складається з трьох змістовних блоків, де останній – освітньо-професійний – був безпосередньо спрямований на оцінку компетентнісної та функціональної готовності державних службовців і визначення їх освітньо-професійних потреб. Дослідниками було визначено, що рівень функціональної некомпетентності державних службовців сягає на сьогодні значення понад 80 %, тоді як рівень готовності до здійснення ними функцій на рівні «продуктивної дії» не перевищує 4,7 %. Значною мірою цей показник доповнюється спроможністю чиновництва до реалізації своїх функціональних обов'язків у режимі «негарантованої» дії (14,0 %), тобто такої дії, яка ще становиться й залежно від умов здійснення не є в цілому гарантованою. Серед найрозвиненіших у системі державної служби виявляється характерна і для радянської доби адміністративна функція (18,7 %), а найслабкішою за розвитком є мотиваційна функція публічного адміністрування (12,6 %), яка в нових суспільних умовах є органічно пов'язаною з «демократією участі» та заохоченням громадян до співпраці з владою [13, с. 8].

Очевидно, що гнучкість і трансформаційні процеси, які стимулюють інновації, ще встигли утвердитися, тому намагаються повернути суспільство у традиційне русло. Інакше кажучи, тут «працюють» архетипи, сформовані на «комплексі цінностей» колишньої тоталітарної епохи, в якому превалюють традиція та єдина надособистісна норма.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В умовах нинішньої множинності можливостей розвитку українського суспільства перед системою державного управління постає завдання досягнення гармонійності й узгодженості суспільних відносин, оскільки лише так можна побудувати заможне суспільство й сильну державу. Упорядкованість суспільних відносин забезпечує новий тип – органічної солідарності свідомих і самодостатніх індивідів, які розглядаються як рівноправні суб'єкти єдиного соціуму, якому властиві когерентність та узгодженість соціальних процесів, а також взаємодія й співпраця з владно-управлінськими суб'єктами. Отже, фактором суспільної інтеграції визначаються архетипи компетентності та функцій державного управління. При цьому наводяться дані, що вказують на відтворення формальної командно-адміністративної практики державного управління зі слабким відбиттям гуманістичного змісту її діяльності за нових умов суспільного розвитку.

Література:

1. Pannwitz R. Die Krisis der europäischen Kultur / R. Pannwitz. – Nürnberg, 1917. – S. 64.
2. Юнг К. Г. Психология бессознательного / К. Г. Юнг – М., 2001. – 397 с.
3. Аверьянов В. Б. Функции и организационная структура органа государственного управления / В. Б. Аверьянов – К., 1979. – С. 25–26.
4. Тихомиров Ю. А. Курс административного права и процесса / Ю. А. Тихомиров. – М. : Юринформцентр, 1998. – С. 47.
5. Гарфинкель Г. Концепция и экспериментальные исследования «доверия» как условия стабильных согласованных действий / Г. Гарфинкель ; пер. с англ. А. М. Корбута // Социологическое обозрение – 2009. – № 1 (Т. 8). – С. 325.
6. Ожегов С. И. Словарь русского языка: 70000 слов / под ред. Н. Ю. Шведовой. – 23-е изд., испр. – М. : Русский язык, 1990. – 917 с.

7. Новий тлумачний словник української мови : (у трьох томах) : том 1, А–К / укладачі: В. В. Яременко, О.М. Сліпушко. – Київ : Аконіт, 2006. – 926 с.
8. Канавець М. В. Інновації в новому законодавстві про державну службу: профілі професійної компетентності посад / М. В. Канавець. – К. : Центр адаптації державної служби до стандартів ЄС, 2012. – 10 с.
9. Кляйманн М. Ассесмент-центр / М. Кляйманн ; пер. с нем. – Харьков : Гуманитарный центр, 2004. – 128 с.
10. Сіоніхіна З. М. Сутність і особливості професійної діяльності керівних кадрів ЦОВВ як джерело вимог до їхніх професійних компетенцій [Електронний ресурс] / З. М. Сіоніхіна. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/.../cgiirbis_64.exe?...
11. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение. Реальные и «ценностные» суждения / Э. Дюркгейм ; пер. с фр., составление, послесловие и примечания А. Б. Гофмана. – М. : Канон, 1995. – 352 с.
12. Talcott Parsons. The Theory of Human Behavior in its Individual and Social Aspects / Talcott Parsons // The American Sociologist. – 1996. – № 4 (Vol. 27). – P. 13–23.
13. Афонін Е. А. Функціональна і компетентнісна готовність державних службовців України до здійснення публічного адміністрування в умовах демократії / Афонін Е. А., Балакірева О. М. – К. : 2015. – 24 с.

Олена СУШИЙ

**НЕУСВІДОМЛЮВАНІ ФОРМИ
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ:
ДО ПИТАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
АРХЕТИПІКИ**

**СУШИЙ
Олена,
SUSHYI
Olena,**

доктор наук
з державного
управління, доцент,
завідувач лабораторії
моніторингу суспільно-
політичних процесів
Інституту соціальної
та політичної психології
НАПН України, м. Київ.

Анотація: Здійснено
спробу концептуалізації
поняття
неусвідомлюваних
форм соціально-
психологічного
мислення.
Обґрунтовано підходи
до вивчення їхнього
змісту у творенні
інтерсуб'єктивного
простору.

Ключові слова:
архетипіка,
психосоціальна
культура, соціально-
психологічне мислення,
неусвідомлювані
форми соціально-
психологічного
мислення.

УДК 32:351

Постановка проблеми. Будь-який дослідник, звертаючись у своїх наукових розвідках до аналізу глибинних форм трансляції психо-соціокультурного досвіду життєдіяльності соціуму, неодмінно постає перед необхідністю знаходження особливого типу інтеграції, методології та методу вивчення позачасових інваріантних формоутворень, які пронизують історичний процес від найдавніших часів до сучасності. Невизначеність змісту самого поняття, яким позначають такі структури, й відсутність зовнішнього доступу до їх вивчення породжують багатоголосся трактувань та інтерпретацій. Архетипи, прообрази, універсалії, інваріанти, «форми без змісту», інформаційно-енергетичні структури, культурні стереотипи, паттерни – далеко не повний перелік визначень, за допомогою яких характеризують неусвідомлювані форми соціально-психологічного мислення, глибинні, архаїчні форми адаптації людини до навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Започаткований українською школою архетипіки новий полідисциплінарний та поліпарадигмальний напрям досліджень запропонував оригінальний теоретико-методологічний комплекс, що містить якісні та кількісні методи дослідження таких структур, чим суттєво доповнив традиційні підходи до аналізу проблем державного управління та місцевого самоврядування [2]. Однак новий – архетипний – ракурс бачення проблем сучасного державотворення, публічного управління та державної політики потребує від дослідників чіткішого розуміння співвідношення усвідомлюваних і неусвідомлюваних компонентів психічних явищ та опанування способів їх оптимізації у соціальній дійсності, що й обумовлює необхідність концептуалізації поняття неусвідомлюваних форм соціально-психологічного мислення, поглибленого розуміння суті та особливостей їх прояву у творенні інтерсуб'єктивного простору.

Мета статті. здійснити концептуалізацію поняття неусвідомлюваних форм соціально-психологічного мислення та обґрунтувати підходи до вивчення їхнього змісту у творенні інтерсуб'єктивного простору.

Виклад основного матеріалу. Проблема співвідношення усвідомлюваного й неусвідомлюваного – одна з важливих теоретичних проблем психологічної науки. Її розгляд так чи інакше пов'язується з предметом психології й неминуче викликає досить жваві дискусії. Підставою для запеклих дискусій є те, що унікальна царина психічного не зводиться до самої лише свідомості – вищої за соціальним критерієм, але принципово не всеосяжної форми психічного відображення. Існують також неусвідомлювані психічні феномени, неусвідомлювана психічна діяльність, яка проявляється як діяльність сенсозмістовна, придатна до ухвалення найскладніших рішень і до врахування найбільш тонких особливостей об'єктивних ситуацій. Саме ця «осмисленість несвідомого», яка не дає можливості обмеж-

уватися аналізом тільки усвідомлюваних компонентів психічних явищ, становить головний парадокс та основне логічне ядро проблеми неусвідомлюваних форм соціально-психологічного мислення [6].

Складність теоретичної ситуації навколо проблеми неусвідомлюваного психічного пов'язана з певною плутаниною у вживанні таких термінів, як «неусвідомлюване», «несвідоме» й «неусвідомлене». У широкому сенсі, зазначається грузинськими психологами, організаторами Тбіліського форуму з проблем несвідомого психічного (1979 р.), проблема неусвідомлюваного об'єднує широкий і досить аморфний клас станів та процесів, надзвичайно різних за своїми характером і походженням. Це перетворює поняття «неусвідомлюване» на збірне поняття, конгломерат станів, позбавлений будь-якої внутрішньої психологічної єдності, крім негативної риси – бути неусвідомленим. Однак різні форми неусвідомлюваного психічного можуть виступати різними варіантами співвідношення неусвідомленого й свідомості: неусвідомлення виникає іноді через причини, сторонні для того процесу, який мав би бути усвідомленим, що перебуває поза цим процесом, тобто функціонує як неусвідомлювані автоматизми; іноді ж воно виникає як прямий наслідок особливостей самого цього процесу, і лише тоді ми можемо говорити про більш глибоку форму неусвідомленого – про несвідоме [10, с. 97].

Позначаючи поняттям «несвідоме» сукупність психічних утворень, процесів і механізмів, функціонування та вплив яких суб'єкт не усвідомлює (Д. Леонтьєв) [3, с. 51–52], або визначаючи його гіпотетичним конструктом, яким послуговуються для опису дій, феноменів, даних тощо, що виходять за межі безпосередньо свідомості (М. Керіч) [4], науковці, по суті, говорять про неусвідомлювальні форми соціально-психологічного мислення.

Так, Д. Леонтьєв, виокремлюючи 5 класів проявів несвідомого [3, с. 51–52], говорить про:

1. неусвідомлювані збудники діяльності (мотиви та смислові установки), які не усвідомлюються через їх соціальну неприйнятність чи неузгодженість з іншими потребами, мотивами й установками особистості; вплив таких мотивів та установок спроможний призвести до порушень адаптації та психічного здоров'я особистості; корекція цих порушень здійснюється за допомогою психотерапії, в процесі якої клієнт приходиться до усвідомлення конфліктних спонукань та отримує можливість їх свідомого контролю;

2. неусвідомлювані механізми (зокрема, механізми фіксованої установки), що забезпечують безперешкодне виконання звичних поведінкових автоматизмів і стереотипів, застосування у відповідній ситуації наявних у суб'єкта навичок і вмінь. Покладені в їх основі операції спочатку усвідомлюються, але у міру їх відпрацювання й автоматизації вони перестають усвідомлюватися;

3. механізми та процеси підпорогового сприйняття об'єктів: об'єкти, що сприймаються на цьому рівні, не даються у вигляді образу й не усвідомлюються суб'єктом, однак вони чинять регулюючий вплив на перебіг його діяльності;

4. надсвідомі явища (неусвідомлювані механізми творчих процесів, результати яких усвідомлюються як художні образи, наукові відкриття, прояви інтуїції, натхнення, творчого осяяння та ін.);

5. структури колективного несвідомого – неусвідомлювані мовні, культурні, ідеологічні та інші схематизми, міфи та соціальні норми, що визначають світосприйняття людей, що належать до цієї культури.

Запропонована А. Г. Асмоловим класифікація якісно відмінних феноменів несвідомого, що виконують різні функції в регуляції поведінки [1], виокремлює наступне:

1. надіндивідуальні надсвідомі явища;

2. неусвідомлювані збудники діяльності (неусвідомлювані мотиви й смислові установки особистості);

3. неусвідомлювані регулятори способів виконання діяльності (операціональні установки та стереотипи поведінки особистості);

4. неусвідомлювані резерви сприйняття людини, що проявляються у реагуванні суб'єкта на субсенсорні надпорогові подразники.

Наведені узагальнені структурні форми несвідомого психічного репрезентують два основних підходи до вивчення його природи: теорію психоаналізу (З. Фройд) і теорію неусвідомлюваної психологічної установки (Д. Узнадзе). Обидва напрями здійснили спробу висунути поряд зі свідомістю ідею несвідомого як особливої форми ставлення до дійсності, яку можна простежити в усьому діапазоні основних проявів особистості.

До появи фрейдівського психоаналізу поняття несвідомого вважалося внутрішньо суперечливим. З. Фройд зробив антиномію свідомості й несвідомого психічного науковим фактом. Але пояснював він цей факт на основі «негативного» поняття – неусвідомлюваної психіки, що розуміється тільки шляхом заперечення за нею атрибута свідомості. Саме через цей негативний ракурс багато дослідників називають таємну сферу людської психіки «підсвідомістю» або «неусвідомленим», аби відхреститися від фрейдівського «несвідомого». Д. Узнадзе, категорично відмовившись від будь-якого виключно «негативного» тлумачення цього поняття, вперше запропонував у формі свого феномена установки як цілісного, недиференційованого й несвідомого стану суб'єкта, що передує безпосередній актуальній діяльності, позитивну власне психологічну характеристику несвідомого.

І несвідоме, й установка, як зазначають уже згадані організатори Тбіліського форуму, суть продукти інтегративної концептуалізації певних сукупностей неусвідомлюваних психічних процесів і феноменів. Але ці сукупності не збігаються одна з одною вже тому, що занадто різною є природа інтегрованих елементів. Якщо в класичній концепції установки інтегровано неусвідомлювані диспозиційні характеристики сприйняття, то несвідоме є надутворенням усього того, що не може бути безпосередньо актуалізовано у свідомості [10, с. 100]. Дотримуючись позиції, що неусвідомлювальне – це багатоскладне та багаторівневе поняття, різні компоненти якого по-різному співвідносяться із свідомістю, науковці наголошують, що розкриття сутності неусвідомлюваного психічного не може обмежуватися дихотомією «усвідомлюване – неусвідомлюване». Під час реконструкції проблеми співвідношення усвідомлюваних та неусвідомлюваних форм соціально-психологічного мислення та побудови адекватної картини психіки є однаково необхідними як учення про несвідоме, так і вчення про установку; можливе і зближення (але не отождолення) понятійних апаратів теорій, які намагаються внести свій внесок у вирішення проблеми.

Можна по-різному ставитися до тієї чи іншої теоретичної інтерпретації явищ несвідомого, але безумовний факт полягає в тому, що ці явища виявляють багаторівневу природу неусвідомлюваних психічних процесів. Виходячи з того, що частина психічних процесів, які узвичаєно називати несвідомим, належить до групи неусвідомлюваних процесів, визначатимемо неусвідомлюване психічне як специфічний компонент людської психіки, зміст якого приховано як від зовнішнього спостерігача, так і від інтроспективного аналізу самого суб'єкта, але який, між тим, здійснює істотний, подеколи детермінуючий вплив на свідомість і поведінку індивіда.

Беручи за основу наведене визначення, ми тим самим встановлюємо певні межі неусвідомлюваних процесів, що охоплюють сферу індивідуальної психіки (за Ю. Б. Гіппенрейтер) [7, с. 65]:

1. неусвідомлювані механізми свідомих дій, до складу яких належать: неусвідомлювані автоматизми, які реалізують свідомі дії, явища неусвідомлюваної установки, які підготовлюють дії, та неусвідомлюваний супровід свідомих дій, що супроводжують дії та стани людини;

2. неусвідомлювані спонукання свідомих дій, зміст яких репрезентує розроблена З. Фройдом та його послідовниками теорія несвідомого;

3. «надсвідомі» процеси – процеси утворення певного інтегрального продукту в результаті великої свідомої (як правило, інтелектуальної) роботи.

Між тим, говорячи про психологічні особливості тих або інших великих груп, як справедливо зауважує О. Донченко, завжди слід мати на увазі, що йдеться не тільки і не скільки про особливості окремих представників цих груп, а про певні системні властивості, що визначають «психологічне обличчя» великої групи або і суспільства в цілому. Ці властивості найчастіше називають колективною (соціетальною) психікою [8, с. 166].

Соціетальна психіка – це своєрідна психокультура цього соціуму. Феномен соціетальної психіки, на думку української дослідниці, стосується більшості неусвідомлених форм життя соціуму, який має свою історію. У цій історії формується те, що згодом у зашифрованому вигляді передають індивіду батьки, друзі, ті або інші організації чи установи тощо. У соціетальній психіці певного соціуму чи спільноти є частина інформативних даних, яка, на думку К. Г. Юнга, є колективним невідомим, спільним для всього людства [9].

К. Юнг розглядав структуру особистості як таку, що складається з трьох компонентів: свідомість, індивідуальне несвідоме й колективне несвідоме. Колективне несвідоме – найглибинніший рівень психіки, наданий людині аргіорі, що ретранслюється у формі архетипів. Архетип – це прихований у колективному несвідомому культурний стереотип, «прототип», уроджена психологічна схема мислення, яка опосередковано впливає на діяльність соціальних суб'єктів. Міра цього впливу в різних історичних умовах може різнитись, однак завжди виступає надперсональним фактором психосоціального розвитку, оскільки архетипи – частина спадкової структури психічного буття людства. Свого змістовного наповнення прототип набуває, проникаючи в свідомість і наповнюючись усвідомленим досвідом реальної дійсності, тобто архетипні уявлення, образи, символи тощо відображають бажання, очікування, прагнення та надії людей, є результатом спільної роботи свідомості й колективного несвідомого [12].

Виходячи з того, що соціально-психологічне мислення, згідно з визначенням М. Слюсаревського, спрямовано на пізнання та опанування індивідуальних і надіндивідуальних психічних явищ, котрі зумовлюються історичною та культурною єдністю людей, їхньою взаємодією та спільною діяльністю й проявляються в особливостях індивідуальної, групової та міжгрупової поведінки [11, с. 1], під неусвідомлюваними формами соціально-психологічного мислення будемо розуміти такі специфічні компоненти людської психіки, які складають універсальний, надперсональний шар психічного та чинять істотний, подеколи детермінуючий вплив на індивідуальну та колективну (соціетальну) психіку.

Усвідомлювані та неусвідомлювані психічні явища утворюють дві форми психічного відображення зовнішнього світу: на одному рівні вони виступають як світогляд і самопізнання, на іншому – як світовідчуття та самопочуття. У трактуванні їх співвідношення та взаємодії загальноживимим стало положення Л. С. Виготського, в якому зазначається, що несвідоме не відокремлене від свідомості якоюсь непрохідною стіною. Процеси, що починаються в ньому, часто мають своє продовження у свідомості, і навпаки, багато що зі свідомого витісняється нами в підсвідому сферу. Існує постійний, що не припиняється не на хвилину, живий динамічний зв'язок між обома сферами нашої свідомості. Несвідоме впливає на наші вчинки, проявляється в нашій поведінці, і за цими слідами й проявами ми навчаємося розпізнавати несвідоме й закони, що ним керують [5, с. 69].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цінність концептуалізації поняття неусвідомлювальних форм соціально-психологічного мислення для архетипіки державного управління полігає не тільки в здатності прояснити наявні структури усвідомленого та неусвідомленого психічного. Різні форми соціально-психологічного мислення зароджуються й функціонують у спільному культурному середовищі, повсякчас долучаючись до його творення, розширення та перетворення. Однак, зважаючи на те, що ті або інші структури несвідомого психічного здатні активізуватися

моментально за наявності відповідної ситуації, є всі можливості для прогнозування й моделювання поведінки індивіда, групи чи соціуму в певних умовах. Для цього, звичайно, важливо не зупинятися на типологізації архетипних персонажів чи ситуацій, а рухатися у напрямку виявлення рушійних сил, розкриття механізмів активізації усвідомлених і неусвідомлюваних форм самоорганізації та регуляції людської діяльності.

Література:

1. Асмолов А. Г. Классификация неосознаваемых явлений и категория деятельности / А. Г. Асмолов // Вопросы психологии. – 1980. – № 3. – С. 45–53.
2. Афонин Э. А. Архетипика как новое научное направление междисциплинарных исследований проблем государственного управления / Э. А. Афонин, Е. В. Суший // Государственное управление в XXI веке: традиции и инновации : матер. 9-й междунар. конф. (Москва, 25–27 мая 2011 г.). – М. : Изд-во МГУ, 2011. – Ч. 3. – С. 111–122.
3. Бессознательное // Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещерякова, В. П. Зинченко. – СПб : Проим-Еврознак, 2003 – 672 с.
4. Бессознательное // Психологическая энциклопедия / под ред. Р. Корсина, А. Ауэрбаха. – 2-е изд. – СПб : Питер, 2006. – 1096 с.
5. Выготский Л. С. Психология искусства / Л. С. Выготский. – М. : Педагогика, 1987. – 344 с.
6. Гальперин П. Я. К проблеме бессознательного [Электронный ресурс] / П. Я. Гальперин. – Режим доступа : <http://psychologylib.ru/books/item/f00/s00/z0000024/st020.shtml>.
7. Гиппенрейтер Ю. Б. Введение в общую психологию / Ю. Б. Гиппенрейтер. – М. : Изд-во МГУ, 1988. – 318 с.
8. Донченко О. Функції колективної психіки в державному управлінні / О. Донченко // Публічне управління: теорія і практика. – 2010. – Спец. Випуск. – С. 166–170.
9. Донченко О. А. Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
10. Прангишвили А. С. Существует ли дилемма «бессознательное или установка»? / А. С. Прангишвили, Ф. В. Бассин, П. Б. Шошин // Вопросы психологи. – 1984. – № 6. – С. 95–101.
11. Слюсаревський М. М. Соціально-психологічне мислення: сутність і формовияви / М. М. Слюсаревський // Наукові студії із соціальної та політичної психології : зб. ст. – К. : Міленіум, 2014. – Вип. 34 (37). – С. 5–24.
12. Юнг К. Г. Инстинкт и бессознательное [Электронный ресурс] / К. Г. Юнг. – Режим доступа : <http://www.jungland.ru/Library/Instinct.htm#ep1>.

ЧЕПУРЕНКО
Яна,
СНЕПУРЕНКО
Yana,

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри управління, інформаційно-аналітичної діяльності та євроінтеграції Інституту управління та економіки освіти Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна.

Анотація: Досліджено головні аспекти архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління як чинника ефективності ухвалення управлінського рішення. Зосереджено увагу на суб'єктно-об'єктних відносинах процесу інформаційного забезпечення управління як основи архетипного аналізу. Обґрунтовано доцільність подальшого дослідження інформаційного забезпечення управління із застосуванням архетипної методології. **Ключові слова:** інформаційне забезпечення управління, архетип, аналітика, управлінське рішення, інформаційне суспільство, суспільство знань.

УДК 001.102 : 316.774

Яна ЧЕПУРЕНКО

АРХЕТИПНА ПАРАДИГМА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ (ДО ПОСТАНОВКИ ПИТАННЯ)

Постановка проблеми. Активний розвиток інформаційного суспільства та суспільства знань характеризується радикальними перетвореннями не лише у сфері виробництва й технологій, але і ще більш радикальними змінами в управлінських відносинах, які характеризуються усе зростаючим значенням забезпечення управління оперативною, актуальною, повною, достовірною та своєчасною інформаційною підтримкою. Інформація стає головним ресурсом суспільства, і, відповідно, найважливішою складовою управлінської діяльності стає інформаційне забезпечення як необхідна умова ефективної діяльності як окремого підприємства, так і всього суспільства. Абсолютну роль відіграє інформація і в процесі державного управління, а ефективне інформаційне забезпечення державного управління є запорукою сталого розвитку держави. У сучасних умовах активного зростання ролі інформації й необхідності її ефективного застосування в управлінських процесах інформаційне забезпечення виступає стратегічним пріоритетом управління, вимагає науково обґрунтованого усвідомлення його змісту, внутрішньої структури та тенденцій розвитку. Ефективність управлінських рішень залежить від того, наскільки логічно й доцільно здійснюється інформаційне забезпечення управління, наскільки особа, що ухвалює управлінське рішення, достатньо володіє ситуативною інформацією.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інформаційне забезпечення управління як технологічний процес ґрунтується на системі інформаційних ресурсів. Саме інформаційні ресурси будуть визначати якість інформаційного забезпечення управління. Ці питання розглядаються у роботах таких вчених, як Р. Абдєєв, О. Кіреєва, О. Скаленко, А. Урсул, І. Юзвішін та ін.

Вагомий внесок у розвиток системи інформаційного забезпечення управління, зокрема в контексті кібернетичного підходу, внесли такі вчені, як Р. Акофф, В. Берг, С. Бір, К. Шенон, Н. Вінер, В. Глушков, В. Грищенко, А. Гупал, Х. Дрейфус, Е. Квейд, А. Кухтенко, Р. Льюс, С. Оптнер, Х. Райф, Б. Раппопорт, С. Ріпп, В. Тронь, Д. Форрестер, У. Черчмен та ін.

Інформаційне забезпечення державного управління розглянуто в роботах провідних науковців, таких як А. Дегтяр, М. Дітковська, І. Древицька, В. Дрешпак, Р. Коваль, В. Пархоменко, Ю. Уманський, А. Таіров, П. Унгурян та ін.

У контексті розкриття історіографії інформаційного забезпечення управління слід відзначити низку робіт учених, які досліджують проблеми інформаційного забезпечення управління окремими галузями та певними організаційними структурами. Серед таких досліджень роботи Г. Климовицької, П. Лисак, Т. Смачило, В. Смирнової та ін.

Інформаційні концепції управління в теорії інформаційного суспільства досліджено такими вченими, як Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюєн, Е. Тоффлер, Й. Масуда, П. Друкер та ін.

Управлінська компонента в теорії соціоінформаційного простору розкривається у роботах П. Сорокіна, П. Бурдже, А. Гідденса й І. Валлерштайна.

Таким чином, проблеми інформаційного забезпечення управління неодноразово досліджувалися в роботах низки зарубіжних та вітчизняних учених. Слід зауважити, що ця тема розкривається у роботах учених, що проводять дослідження у різних сферах і галузях – це філософія, економіка, управління, менеджмент, інформатика, соціальні комунікації та інші науки. Такі дослідження стосуються як категорії інформації як об'єкта управління, так і процесів інформаційного забезпечення управління взагалі й інформаційного забезпечення управління в конкретних соціальних аспектах, певних конкретних управлінських сферах і на певних управлінських рівнях.

Отже, історіографія дослідження інформаційного забезпечення управління як провідної складової управлінської діяльності є достить розгалуженою й вбирає у себе дедалі більше напрямів та аспектів.

Вирішення невизначених раніше частин загальної проблеми, котрим і присвячено статтю. Психологічні аспекти інформаційного забезпечення управління вивчаються недостатньо активно. Це пов'язано з тим, що інформаційне забезпечення управління є технологічним процесом, і об'єктом дослідження стають головним чином технологічні й організаційні елементи. Доповнити систему знань, сформовану різноаспектними дослідженнями інформаційного забезпечення управління, доцільно і психологічними контентами. Така потреба існує, оскільки цей процес забезпечується людиною (суб'єктом інформаційного забезпечення управління) й призначається для людини (об'єкт інформаційного забезпечення управління). На сьогодні популярність розробки наукових проблем, що базуються на теорії архетипів, значно зросла. Безперечно, настав час формування та розробки подальших механізмів розвитку архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління, оскільки цей процес в умовах інформаційного та знанневого суспільства набуває усе більшої інституціоналізації.

Мета статті. визначити актуальність і нагальну потребу у створенні архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління для підвищення якості управлінської діяльності та подальшої інституціоналізації фаху аналітика як суб'єкта цього процесу.

Виклад основного матеріалу. Інформаційне забезпечення – це сукупність процесів із підготовки й надання спеціально підготовленої інформації для вирішення управлінських, наукових, технічних та інших завдань у відповідності до етапів їх вирішення [3]. Під інформаційним забезпеченням розуміють також комплекс методів і засобів документального, фактографічного та концептографічного обслуговування, що використовуються для задоволення інформаційних потреб у конкретній науково-технічній ситуації або у вирішенні управлінських завдань [17]. У низці видань наводиться тлумачення поняття «інформаційне забезпечення управління», зміст якого зводиться до наступного: інформаційне забезпечення управління – це організація цілеспрямованих масивів інформації й інформаційних потоків, яка охоплює збирання, зберігання, опрацювання та передавання інформації (у тому числі і з використанням комп'ютерних інформаційних систем) із метою аналізу одержаних результатів і підготовки, обґрунтування й ухвалення управлінських рішень органами управління [6]. Поняття «інформаційне забезпечення державного управління» тлумачиться як «сукупність методів і засобів щодо розміщення і подання державних інформаційних ресурсів, що містять системи класифікації і кодування, уніфіковані системи документації, раціоналізації документообігу і форм документів, методів створення інформаційних баз даних і баз знань» [9]. Таким чином, під інформаційним забезпеченням управління слід розуміти суб'єктно-об'єктні відносини щодо інформації, яка функціонує в процесі управління.

У процесі інформаційного забезпечення управління інформація набуває своїх певних ознак і властивостей. «Інформація для прийняття управлінських рішень має від-

повідати критеріям актуальності, своєчасності, повноти, доступності, адекватності для прийняття відповідних управлінських рішень. Обсяги та зміст інформації, потрібної суб'єктам управління, залежать від масштабу й важливості управлінського рішення, кількості й характеру параметрів, які керуються та регулюються в керованій системі, кількості варіантів можливого стану й поведінки об'єкта управління, величини та різноманітності спричинюваних внутрішніх і зовнішніх дій, кількості та якості показників, які характеризують результати роботи системи, структури системи управління й кількості рівнів у ній» [10].

Із розвитком інформаційно-комунікаційних технологій і парадигмальними змінами в управлінській діяльності інформаційне забезпечення управління дедалі частіше пов'язують із процесами консолідації інформації. «Консолідована інформація є суспільним знанням, яке спеціально відбиране, проаналізоване, просинтезоване, оцінене, реструктурізоване і видозмінене з метою придатності для безпосереднього вирішення проблем і задоволення інформаційних потреб окремих осіб або груп користувачів інформації, які по іншому не мали б прямого доступу до цих знань і не могли б їх ефективно використовувати, тому що вони розсіяні по багатьох документах і важко доступні у своїй оригінальній формі» [7]. Консолідація інформації як технологічний процес дедалі помітніше займатиме провідну позицію в технологічному процесі інформаційного забезпечення управління.

Слід зауважити, що ефективне інформаційне забезпечення управління передбачає наявність суб'єкта професійної інформаційної діяльності – інформаційного працівника – та об'єкта інформаційного забезпечення управління – споживача інформації, зокрема керівника, який має ухвалити управлінське рішення. Саме у цій площині і виникає проблема щодо аналізу психологічних аспектів інформаційного забезпечення управління.

Психологічний контекст інформаційного забезпечення управління виникає під час розробки принципів цього технологічного процесу. До таких принципів слід віднести наступні: принцип об'єктивності, який полягає у тому, що інформація, яка буде надана об'єкту інформаційного забезпечення для ухвалення управлінського рішення не буде залежати від упередження й особистих інтересів суб'єкта інформаційного забезпечення управління; принцип достовірності, який виключає будь-які домисли суб'єкта інформаційного забезпечення управління, не підкріплені фактами та не аргументовані; принцип повноти, відповідно до якого інформація, що надається об'єкту інформаційного забезпечення, має охоплювати всі сторони процесу або явища, які піддаються інформаційному аналізу; принцип компетентності, що полягає у професіоналізації суб'єкта інформаційного забезпечення управління.

Головною компонентою в процесі інформаційного забезпечення управління виступає інформація. Інформація є динамічним об'єктом. Як і будь-який об'єкт, інформація має певні властивості. Систематизація існуючих підходів до виділення властивостей інформації, розроблених провідними вітчизняними та зарубіжними науковцями, дозволяє стверджувати, що інформації притаманні наступні властивості: атрибутивні (невід'ємність від фізичного носія і мовна природа інформації, дискретність інформації, безперервність інформації); прагматичні (корисність, новизна, актуальність, цінність, повнота, достовірність, об'єктивність інформації та ін.); динамічні (зростання, старіння, розсіювання). Зазначені властивості як безпосередньо, так і опосередковано впливають на якість інформаційного забезпечення управління й мають певний психологічний підтекст.

Еволюцію процесів управління пов'язують із постійним ускладненням та збільшенням кількості функцій і завдань управління, а також зі збільшенням інформації, необхідної для реалізації цих функцій. Персоніфіковане інформаційне забезпечення було притаманно ранішньому етапу управління. На цьому етапі інформація для потреб управління мала невеликі обсяги. Зі зростанням управлінських функцій відбуваються і зміни в інформаційному забезпеченні управління. Процес управління

здійснюється диференційовано багатьма фахівцями, а інформаційне забезпечення набуває складної структури, розбивається на окремі блоки, які так само диференційовано забезпечують інформацією конкретні ланки управління. Отже в сучасних умовах інформаційне забезпечення – це колективна праця, спрямована на ефективність процесу управління через ухвалення ефективного управлінського рішення.

Архетип ми розуміємо як форму колективного несвідомого (надособистісного начала людської психіки), співвіднесену із тим, що давні називали зв'язком усього з усім. Як стверджував К. Юнг, архетип – це безпрецедентна, успадкована несвідома форма або образ. Ця складова психічної структури може спонтанно проявляти себе у будь-який час, але як форма набуває змісту тільки за умови наповнення її матеріалом свідомого досвіду. Точніше кажучи, сам по собі архетип – це формотворна здатність, можливість форми. Поряд із тим цей феномен психоїдного походження можна вважати психосоціальним кумулятивним феноменом, свого роду мотиваційним геном, який передає з покоління в покоління досвід, накопичений людством [5].

Процес інформаційного забезпечення управління має свою особистісну основу. З одного боку перебуває аналітик (або фахівець з інформаційного забезпечення управління), а з іншого боку – керівник, який має інформаційну потребу в оперативній, точній, актуальній і структурованій (консолідованій) інформації для ухвалення ефективного управлінського рішення. Така особистісна основа передбачає певну комунікацію як в управлінському, так і в інформаційному аспектах. Від комунікативної основи залежатиме ефективність управлінського рішення. Існує думка, що робота з інформацією, робота інформаційного аналітика пов'язана в першу чергу з його природними здібностями, але також існує бачення аналітика або фахівця з інформаційного забезпечення управління як технолога, добре знайомого з певними методами пошуку, аналізу та синтезу інформації. Ці два уявлення мають право на життя, і саме вони спонукають до створення архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління. Використовуючи архетипну методологію у дослідженні процесу інформаційного забезпечення управління, стане можливим визначити певний образ конкретного суб'єкта процесу інформаційного забезпечення управління й образ об'єкта цього процесу відповідно до реалій інформаційного суспільства та вимог суспільства знань.

Американський соціолог і філософ Д. Белл, який є одним з провідних дослідників постіндустріального суспільства, зазначив, що «постіндустріальне суспільство – це зростаючі й непередбачувані зміни в характері суспільства, завершення становлення нової логіки його соціально-економічної організації та зміна в характері знань. В якийсь момент основні соціальні групи усвідомлюють трансформацію, яка відбувається, і мають ухвалити політичне рішення про необхідність просто сприймати перебіг подій, прискорити цей перебіг, перешкодити цьому перебігу подій або певним чином змінити його напрям» [2]. Визначаючи п'ять основних секторів, які впливають на стан, організацію та життєдіяльність суспільства, автор зазначає, що один із секторів – це сектор, що відповідає за розповсюдження та розподіл інформації. Зміни в суспільстві, за Д. Беллом, відбуваються тоді, коли цей сектор і той, що йде за ним (сектор, який містить у собі уряд, закони, освіту тощо), стають у суспільстві найпріоритетнішими. Учений підкреслює, що відмінною рисою постіндустріального суспільства є масове розповсюдження творчої інтелектуальної праці, інакше кажучи, інформації. Тож, розробка архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління є абсолютно своєчасною й доцільною.

З активним розвитком інформаційно-комунікаційних технологій постає питання їх упровадження в процеси інформаційного забезпечення управління. У цій ситуації виникає проблема взаємодії суб'єкта інформаційного забезпечення управління, об'єкта цього процесу та автоматизованих засобів їх комунікації. Американський соціолог і футуролог Е. Тоффлер у своїх працях серед трьох основ суспільства називає інформацію. Він зазначає, що інформація та її вища форма – знання виступають го-

ловним інструментом суспільства як системи. Технологічні зміни, за Е. Тоффлером, приведуть людство до психологічних потрясінь («шок майбутнього»): «Шок майбутнього – це феномен часу, продукт усе більшого прискорення темпів змін у суспільстві. Він виникає в результаті накладення нової культури на стару. Це шок культури у власному суспільстві» [18]. Сучасні вчені доходять висновку, що розвиток інформаційних технологій є найхарактернішою рисою сучасної соціальної еволюції. Саме інформаційні технології є головною причиною того, що суспільство у розрізних регіонах і в різних державах дедалі більше стає єдиною системою [11].

Архетипні образи супроводжують людину завжди, вони є джерелами міфології, релігії, мистецтва і, безперечно, аналітики, оскільки аналіз, синтез, що слідує за ним, і подальший прогноз на цій підставі ґрунтуються на певних архетипах особи аналітика як суб'єкта інформаційного забезпечення управління. Архетипи й символи визначатимуть особистість аналітика й організацію ним інформаційного забезпечення управління. Так само архетипи будуть впливати і на керівника (як об'єкта інформаційного забезпечення управління), який використовуватиме результати аналізу для ухвалення управлінського рішення. У процесі аналізу й синтезу інформації відбувається постійне шліфування певних образів, які згодом перетворюються на все більш конкретні й прагматичні за своїм змістом.

Особисте несвідоме, за К. Юнгом, містить у собі конфлікти та спогади, які у минулому були усвідомлені, а згодом були забуті. До несвідомого належать і ті враження, яким бракує яскравого забарвлення, для того щоб відобразитися у свідомості. К. Юнг стверджував, що особисте несвідоме містить у собі комплекси або скупчення емоційно насичених думок, почуттів і спогадів, винесених особою з колишнього власного досвіду або з родового, спадкового досвіду. На думку науковця, ці комплекси скомпоновано навколо найзвичайнісньких тем, і вони чинять досить сильний вплив на поведінку особи. Цей аспект теорії К. Юнга може бути досліджений у контексті особи аналітика – головного суб'єкту інформаційного забезпечення управління. Особистість аналітика у певний час може впливати на результати аналізу та синтезу інформації в процесі реалізації його професійних завдань. Професіологія аналітика показує, що аналітична робота, яка є абсолютною складовою інформаційного забезпечення управління, є процесом творчим, як і всі мисленнєві процеси. Саме тому концепт архетипу для дослідження ефективності інформаційного забезпечення управління є достатньо перспективним.

К. Юнгом висунуто концепт про існування більш глибокого прошарку у структурі особистості, який він назвав колективним несвідомим. Колективне несвідоме – це сховище латентних слідів пам'яті людства. У ньому відображено думки та почуття, спільні для всіх людей і такі, які є результатом спільного емоційного минулого. Для суб'єкта інформаційного забезпечення управління – аналітика – колективне несвідоме накладатиме свій відбиток у процесі відбору, аналізу та синтезу інформації для вирішення конкретних управлінських завдань. Цей аспект слід урахувати і в процесі фахової підготовки аналітика, яка сьогодні здійснюється не так активно і змістовно, як цього вимагають час і реалії інформаційного суспільства та його вищої форми – суспільства знань.

Архетипна методологія дозволить створити чітку систему знання щодо професійної придатності, тематичної та галузевої орієнтації, підвищення ефективності роботи аналітика та визначення галузі, в якій будуть здійснюватися аналіз і синтез інформації, як складової інформаційного забезпечення управління.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розробка архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління в сучасних умовах стає дедалі потрібнішою й актуалізується в умовах всезростаючої кількості інформації, яка має бути оброблена для ухвалення ефективного управлінського рішення. Архетипна методологія набуває важливості в контексті інституціалізації інформаційного забезпечення управління як сфери практичної діяльності, сфери підготовки фахівців

з інформаційного забезпечення управління та власне галузі управління як об'єкту інформаційного забезпечення. Нагальним є дослідження особи аналітика як творчої, інтелектуальної особистості, впливу його емоційного стану на результати аналізу та синтезу ситуативної інформації. В умовах всезростаючих обсягів інформації, яка обертається в інформаційному полі управлінського рішення й активно впливає на його ефективність, доцільно розглядати разом із технологічними аспектами і психологічними. Архетипна парадигма має формуватися на інтеграції результатів досліджень у галузі управління, інформаційно-комунікаційних, соціальних наук та психології особи як суб'єкта й об'єкта інформаційного забезпечення управління. Створення архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління сприятиме подальшій інституціоналізації фаху аналітика, його місії в суспільстві знань, а отже і покращенню інформаційного забезпечення управління, що створить гармонійне середовище ухвалення управлінського рішення.

Література:

1. Архетип // Словарь практического психолога / сост. С. Ю. Головин. – Минск : Харвест, 1998. – 800 с.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М. : Академия, 1999. – С. 569
3. Воройский Ф. С. Информатика: новый систематизированный словарь-справочник (введение в современные информационные телекоммуникационные технологии в терминах и фактах) / Ф. С. Воройский. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ФИЗМАТ-ЛИТ, 2003. – С. 21.
4. Дегтяр А. О. Державно-управлінське рішення: інформаційно-аналітичне та організаційне забезпечення / А. О. Дегтяр ; НАДУ при Президентіві України, Харк. регіон. ін-т. – Харків : Магістр, 2004. – 223 с.
5. Донченко О. А. Архетипові парадигма в психології [Електронний ресурс] / О. А. Донченко. – Режим доступу : <http://apd.dn.ua/articles/57.html>.
6. Закупень Т. В. Об информационном обеспечении управленческой деятельности госструктур / Т. В. Закупень // Научно-техническая информация. – 1993. – №1. – С. 13–14.
7. Захарова І. В. Основи інформаційно-аналітичної діяльності / І. В. Захарова, Л. Я. Філіпова. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 336 с.
8. Информационные технологии управления : учеб. пособие / Г. А. Титаренко и др. – М. : Юнити, 2003. – 438 с.
9. Клименко І. В. Інформаційне забезпечення державного управління / І. В. Клименко // Енциклопедичний словник з державного управління : довідк. вид. – К., 2010. – С. 296.
10. Коваль Р. А. Інформаційно-аналітичне забезпечення діяльності органів влади : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 / Р. А. Коваль ; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя, 2008. – С. 8.
11. Максименко И. А. Информационные технологии как главный фактор ускорения социальной эволюции / И. А. Максименко // Гуманитарный вектор. – 2013. – № 2 (34). – С. 59.
12. Павлов О. І. Основи аналітичної діяльності : навч. посіб. / О. І. Павлов ; Нац. акад. держ. упр. при Президентіві України, Одес. регіон. ін-т держ. упр., каф. регіон. політики та публ. адміністрування. – Одеса : Астропринт, 2011. – 234 с.
13. Пархоменко В. Д. Інформаційна аналітика у сфері науково-технічної діяльності / В. Д. Пархоменко, О. В. Пархоменко ; Укр. ін-т наук.-техн. і екон. інформ. – К., 2006. – 223 с.
14. Пішеніна Т. І. Інформаційне забезпечення управління та реферування : навч. посіб. для дистанц. навчання. / Т. І. Пішеніна, О. Ф. Шаповал ; Відкритий міжнар. ун-т розвитку людини «Україна». – К., 2006. – 277 с.

15. Сурмин Ю. П. Аналитическая деятельность: теория, методы, инструменты : учебное пособие / Ю. П. Сурмин, И. П. Бидзюра. – К. : Освіта України, 2012. – 494 с.
16. Телешун С. О. Основи аналітичної діяльності в публічному управлінні : навч. посіб. / С. О. Телешун, О. Р. Титаренко, І. В. Рейтерович ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, каф. політ. аналітики та прогнозування. – К. : НАДУ, 2009. – 167 с.
17. Толковый словарь по основам информационной деятельности / под ред. Н. Н. Ермошенко ; Укр. акад. информатики, Укр. ин-т научно-технической информации. – К., 1995. – С. 15.
18. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2002. – С. 23.
19. Юнг К. Г. Аналитическая психология. Тавистокские лекции / К. Г. Юнг. – М. : Азбука-классика, 2007. – 360 с.
20. Юнг К. Г. Архетипы и символы / К. Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 292 с.
21. Юнг К. Г. Об архетипах коллективного бессознательного / К. Г. Юнг // Вопросы философии. – 1988. – № 1. – С. 131–138.
22. Юнг К. Г. Человек и его символы / Юнг К. Г. – СПб : Б. С. К., 1996. – 651 с.

Наталіна МОСКАЛЕЦЬ

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОСОБИ ЯК ПРОЯВ АРХЕТИПУ ЦІЛІСНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ КОНСТИТУЦІЙНОГО СУДУ ТА ІНШИХ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ

МОСКАЛЕЦЬ
Наталіна,
MOSKALETS
Natalyna,

аспірант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: У статті розглянуто дефініцію категорії «відповідальність». Встановлено сутність відповідальності посадових і службових осіб як прояв архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини. Здійснено аналіз сучасного вітчизняного законодавства щодо відповідальності посадових і службових осіб органів державної влади.

Ключові слова: архетип, відповідальність, права і свободи людини, посадові та службові особи, взаємодія.

УДК 323.22/.28

Постановка проблеми. Виходячи з історії державності незалежної України, можна констатувати, що забезпечення прав і свобод людини не відповідає гарантіям, визначеним Основним Законом України. Сьогодення потребує нагального реформування всіх сторін і сфер життєдіяльності людей. З метою забезпечення прав і свобод людини діяльність усіх органів держави повинна бути спрямована на впорядкування, організацію життя й забезпечення стабільності та розвитку суспільства. Статтею 19 Конституції України гарантується, що органи державної влади та їх посадові особи зобов'язані діяти на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України. Статтею 56 закріплено право кожного на відшкодування за рахунок держави матеріальної та моральної шкоди, завданої незаконними рішеннями, діями чи бездіяльністю органів державної влади, їх посадових і службових осіб під час здійснення ними своїх повноважень [7].

У державному управлінні відповідальність набуває особливого характеру, оскільки багато вчинків та дій породжують глибокі соціальні наслідки, зумовлюють долі мільйонів людей. Необхідно чітко усвідомлювати, що результати управлінських рішень і дій, які відбуваються розпорядження великими політичними, матеріальними, фінансовими та духовними цінностями, не можна порівняти із санкціями, які можна реально пред'явити посадовій особі. За управлінські помилки, зловживання й недоліки народам доводиться розраховуватися десятиріччями [2, с. 304]. Однак головним показником роботи управлінців державного апарату залишається не якісне виконання органом чи посадовою особою нормативно визначеної компетенції, функцій та повноважень, а механічне відтворення команд «згори» з наміром догодити вищому начальнику [1, с. 68]. З огляду на це в державному управлінні забезпечення відносин відповідальності становить актуальну проблему.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Категорія «відповідальність» стала предметом дослідження таких вітчизняних і зарубіжних науковців, як Г. Атаманчук, М. Конох, Тугаринов, О. Сушинський та ін. Тлумачення базової категорії «відповідальність» містяться у низці ґрунтовних енциклопедичних видань різних галузей науки [4; 5; 10; 14; 15]. Дослідженню архетипів у вітчизняному науковому полі приділяють значну увагу Е. Афонін, В. Новаченко, В. Суший та ін. Разом із тим у наявних публікаціях не приділялася увага відповідальності особи як прояву архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини.

Мета статті. статті є встановлення сутності відповідальності особи як прояву архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини.

Виклад основного матеріалу. Вітчизняні та зарубіжні дослідники різних галузей науки постійно приділяють увагу визначенню й тлумаченню базової категорії «відповідальність». Зокрема, Г. В. Атаманчук зазначає, що «відповідальність» – це явище загальносоціальне, яке містить економічні, моральні, культурні, психологічні та інші аспекти. Він вважає, що «відповідальність» у суспільних відносинах має складну структуру й розкривається, насамперед, у взаємозв'язку, взаємодії однієї особи з іншими, особи з колективом та суспільством [2, с. 302]. На думку О. Сушинського, «відповідальність» – це один з основних засобів управління, який є і методом управління, і однією із стадій управлінського процесу, і засобом забезпечення законності та дисципліни [13, с. 42]. В. П. Тугаринов розумів категорію «відповідальність» як здатність людини передбачати результати своєї діяльності та визначати її, виходячи з того, яку користь або шкоду вона принесе суспільству [6, с. 62].

За дефініцією енциклопедичного характеру «відповідальність» у широкому розумінні – це свідоме ставлення особи до вимог суспільної необхідності, обов'язків, соціальних завдань, норм і цінностей. Відповідальність означає усвідомлення суті та значення діяльності, її наслідків для суспільства і соціального розвитку, вчинків особи з погляду інтересів суспільства або певної групи [5]. У науці державного управління категорію «відповідальність суспільна» визначають як ступінь відповідності дій суб'єктів суспільства, зокрема держави, взаємним вимогами, чинним правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [14, с. 26]. Соціологи виділяють категорію «відповідальність соціальна». Це міра відповідності дій соціальних суб'єктів взаємним вимогам, чинним правовим та іншим суспільним нормам, загальним інтересам [10, с. 42]. «Відповідальність політичну» науковці розглядають як різновид соціальної відповідальності, який означає морально-психологічну настанову суб'єктів політики, яка ґрунтується на глибокому розумінні сенсу та наслідків політичної діяльності. Вона базується на взаємодії суб'єктів у галузі політики, що ґрунтується на спільній залежності від їх спільної мети та політичних інтересів, необхідності виконання взаємних зобов'язань та спільно встановлених правил, а також на готовності зазнати санкцій у разі порушення цих правил [15, с. 142]. Видом соціальної відповідальності у науці є і «юридична відповідальність», сутність якої полягає в застосуванні до правопорушників, фізичних та юридичних осіб передбачених законодавством санкцій, що забезпечуються у примусовому порядку державою [4, с. 109].

Проведений аналіз базової категорії «відповідальність» дозволяє зробити висновок, що відповідальність Конституційного Суду України та органів державної влади є ключовою у їх взаємодії щодо забезпечення прав і свобод людини. Функція відповідальності цих органів полягає в оптимізації їх взаємодії на засадах поділу влади через запровадження спільної відповідальності з метою забезпечення дій стосовно захисту та забезпечення прав і свобод людини. Відповідальність Конституційного Суду України та органів державної влади означає сумлінне, відповідальне ставлення цих суб'єктів до своєї діяльності, а у разі порушення ними прав та законних інтересів людини, невиконання своїх обов'язків та своєї ролі стосовно людини – отримання ними певних негативних наслідків (санкцій). На нашу думку, відповідальність у взаємодії органу конституційної юрисдикції з органами державної влади є головним важелем повноцінної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Видатний вітчизняний науковець Е. Афонін зазначив, що індиферентність перехідного українського суспільства співіснує з елітою, яка не відчуває своєї відповідальності перед суспільством і має егоїстичне бажання слугувати виключно своїм вузькокорисливим «корпоративним» інтересам. Він звернув увагу, що Україна може уникнути ризиків, пов'язаних із розвитком демократії, не очікуючи на допомогу Європейського Союзу, для чого вона має навчитися допомагати сама собі [3].

Наше звернення до теми культурних архетипів під час дослідження питання відповідальності особи у взаємодії Конституційного Суду України та інших органів

державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини зумовлене тим, що індивідуальна та колективна ідентичності тісно переплелися з усвідомленими та неусвідомленими ментальними структурами, які визначають і зв'язок індивіда із соціальними ролями, і його емоційне самовизначення щодо групи, «своїх» та «чужих», і групові цінності, соціальні норми, поведінкові паттерни тощо [8, с. 304–305]. Ще однією опорною аксіомою є теза французького психолога С. Московічі, який слушно наголошував на нерозривності психічного та соціального [9].

Класик теорії несвідомого і визнаний розробник фундаментального поняття архетипу К. Юнг вважав, що існує певна спадкова структура психіки, що розвивалася сотні тисяч років, яка примушує нас переживати і реалізовувати наш життєвий досвід цілком певним чином. Поняття «замість» він визначив як архетип цілісності особистості: самість об'єднує свідоме й несвідоме, що взаємно доповнюють одне одного до цілісності. У концепції К. Юнга самість є найважливішим архетипом. На його думку, головною метою людського життя має бути розвиток самості, що об'єднує всі прояви душі. Це поняття у нього розглядається як архетип колективного несвідомого. Учений зазначив, що розвиток особистості у процесі її індивідуалізації йде від свідомості до особистого несвідомого, а від нього – до колективного несвідомого, центром якого є самість. Також ним було виділено декілька рівнів несвідомого: індивідуальне, сімейне, групове, національне, расове і колективне несвідоме, яке містить у собі універсальні для всіх часів і культур архетипи.

Варто зазначити, що дослідниками доведено, що сприйняття і поведінка людей регулюються двома основними сферами психіки, а саме свідомим і несвідомим, де остання сфера визначається як найбільш складна й таємнича.

Необхідно констатувати, що з радянських часів досить повільно змінюються «державне управління» та «державна служба». Тоталітарний політичний контроль за державним урядуванням було знищено, але що таке демократична система контролю, українські державні органи досі не знають. Ця прогалина призвела до небезпечної відсутності контролю та безкарності влади, яка має ключі до всіх національних багатств: бюджету, природних ресурсів, підприємницького середовища тощо. Порушене питання має своє вирішення у площині врівноваження державних/суспільних та індивідуальних/групових (економічних, політичних) інтересів, тобто співвідношення політичної доцільності, принципу свободи/участі та системи контролю/відповідальності [12, с. 240].

Науковці зазначають, що відповідальність впливає на більшість людських проявів, але застосовувати її можна лише щодо до людини. Державний орган не здатен відповідати, він діє не сам, а через людину і завдяки її зусиллям [2, с. 303]. Тож, відповідальність посадових і службових осіб, уповноважених на виконання функцій держави, це ефективність гарантій прав і свобод людини.

Коротко проаналізуємо форми відповідальності та санкції, передбачені сучасним вітчизняним законодавством стосовно дій чи бездіяльності уповноважених осіб органів влади, що реалізують функції держави. Так, відповідно до статті 92 Конституції України відповідальність за діяння, які є злочинами, адміністративними або дисциплінарними правопорушеннями визначається виключно законами України [7]. Питання відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави, в Україні врегульовано Конституцією України та спеціальними законами. Зокрема, згідно зі статтею 126 Конституції України та Законом України «Про судоустрій і статус суддів» суддя може бути звільнений за порушення вимог щодо несумісності та порушення ним присяги. Коло підстав для звільнення з посади судді суду загальної юрисдикції, визначені вказаною статтею Основного Закону, поширюються і на суддів Конституційного Суду України. Дисциплінарну відповідальність судді суду загальної юрисдикції та коло підстав, за наявності яких можуть бути застосовані санкції, закріплено Законом України «Про судоустрій і статус суддів». Кримінальним кодексом України передбачено злочини, які можуть бути вчинені суддями як посадо-

вими особами, що здійснюють правосуддя. Варто зазначити, що, притягаючи до кримінальної відповідальності суддів, необхідно враховувати їх особливий статус, адже положеннями Конституції України їм гарантується незалежність і недоторканість.

У Конституції України приділяється увага відповідальності Президента України, народних депутатів, уряду, голів місцевих державних адміністрацій та Генерального прокурора України. Зокрема, відповідно до статті 108 Конституції України Президента України може бути усунено з посади в порядку імпічменту у разі вчинення ним державної зради або іншого злочину.

Верховна Рада України за пропозицією Президента України або не менш як однієї третини народних депутатів України від конституційного складу Верховної Ради України може розглянути питання про відповідальність Кабінету Міністрів України та ухвалити резолюцію недовіри Кабінету Міністрів України більшістю від конституційного складу Верховної Ради України (стаття 87). Відповідно до статті 118 Основного Закону Президент України може ухвалити рішення про відставку голови місцевої державної адміністрації, якщо недовіру голові висловили дві третини депутатів від складу відповідної ради. Статтею 122 Конституції України закріплено, що Верховна Рада України може висловити недовіру Генеральному прокуророві України, яка має наслідком його відставку з посади [7].

Законами України «Про центральні органи виконавчої влади», «Про місцеві державні адміністрації», «Про прокуратуру», «Про Службу безпеки України» та «Про міліцію» визначено, що посадовці несуть відповідальність за завдані збитки, проте такі збитки компенсуються за рахунок держави.

Слід зазначити, що згідно з положеннями Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» за порушення законодавства щодо гарантій діяльності Уповноваженого, його представників та працівників секретаріату винні особи притягаються до відповідальності згідно з чинним законодавством. Між тим персональної відповідальності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, який здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина в Україні, не передбачено.

Зазначимо, що посадові особи підлягають відповідальності за адміністративні правопорушення, пов'язані з недодержанням установлених правил у сфері охорони порядку управління, державного та громадського порядку, природи, здоров'я населення та інших правил, забезпечення виконання яких входить до їх службових обов'язків відповідно до статті 14 Кодексу України про адміністративні правопорушення. Видами адміністративних стягнень за вказані правопорушення є попередження та штраф. Слід мати на увазі, що об'єктом правопорушення виступають лише окремі сфери життєдіяльності.

До осіб, уповноважених на виконання функцій держави, застосовуються обмеження, визначені Законом України «Про запобігання корупції». За вчинення корупційних або пов'язаних із корупцією правопорушень особи притягаються до відповідальності. Слід відзначити, що громадяни, права яких порушено внаслідок вчинення корупційного правопорушення і яким завдано моральної або майнової шкоди чи збитків, мають право на відновлення прав, відшкодування збитків чи шкоди в установленому законом порядку.

Кримінальна відповідальність посадових і службових осіб є найтяжчим видом відповідальності. Злочини у сфері службової діяльності визначено Кримінальним кодексом України. Зазначимо, що санкції за вчинення кримінального злочину передбачають і матеріальні обмеження у вигляді штрафу, конфіскації майна або спеціальної конфіскації.

Цивільним кодексом України передбачено, що шкода, завдана фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою, органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду, а також у сфері нормотворчої діяль-

ності, відшкодовується державою (статті 1174–1176). Винятки щодо відшкодування шкоди, завданої громадянину, встановлено лише стосовно органу, який здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду. Коли держава відшкодувала шкоду, вона наділяється правом зворотної вимоги до цієї особи тільки у разі встановлення в її діях складу кримінального правопорушення за обвинувальним вироком суду щодо неї, який набрав законної чинності (стаття 1191).

На підставі проведеного аналізу сучасного законодавства можна констатувати, що у нормативно-правових актах закріплено відповідальність посадових і службових осіб органів державної влади, і переважно завдані ними збитки компенсуються за рахунок державного бюджету. Виплати відшкодування щорічно визначаються законом про Державний бюджет на поточний рік.

Слід мати на увазі, що доходи бюджету – це податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі. Тож, кошти для відшкодування шкоди, завданої фізичній особі незаконними рішеннями, дією чи бездіяльністю органу державної влади, його посадовою або службовою особою, сплачує кожен громадянин України. Між тим законодавством не передбачено індивідуальної відповідальності, що її повинен нести посадовець, який вчинив злочин, дисциплінарний проступок або порушив присягу.

Індивідуалізація покарання (від лат. *individuum*) – один з принципів, який здебільшого знайшов своє застосування у кримінальному праві, але він притаманний не лише йому. Кожне протиправне діяння чи особа, що його вчинила, за обставинами вчинення чи за особистими рисами правопорушника має свої індивідуальні особливості. Тому і покарання за нього повинно бути максимально конкретизованим, індивідуалізованим, виходячи з конкретних обставин та враховуючи особу винного [6, с. 104]. Про це свідчить положення, закріплене в Основному Законі, де зазначено, що «юридична відповідальність особи має індивідуальний характер» (стаття 61).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конституцією проголошено визнання і дію в Україні принципу верховенства права, в основу якого покладено утвердження й забезпечення державою прав і свобод людини. Цей принцип означає пов'язаність правовими приписами усіх органів і посадових осіб держави: і органу законодавчої влади, і тих, хто має здійснювати управлінську діяльність, і глави держави, і судів загальної юрисдикції [19]. Відповідальність у державному управлінні має свій характер, що і повинно відбиватися у всіх її проявах, так само як і в повноті охоплення нею специфічних аспектів управління [2, с. 307]. Отже, реальності сучасного буття вказують на необхідність пошуку найкращих способів використання ресурсів задля досягнення пріоритетних цілей державної політики. У контексті архетипіки розвиток особистості у процесі її індивідуалізації йде від свідомості до особистого несвідомого, а від нього до колективного несвідомого, центром якого є самість. Самість – це потенційна цілісність, що існує априорі. Досягаючи цілісності, людина досягає самості, що означає результат процесу індивідуалізації. Тож, архетип цілісності особистості актуалізує формування індивідуальної відповідальності осіб, уповноважених на виконання функцій держави.

Література:

1. Авер'янов В. Б. Забезпечення прав і свобод людини – пріоритетна орієнтація адміністративної реформи в Україні / В. Б. Авер'янов // Юридичний вісник. – 2000. – № 2 – С. 68–72.
2. Агаманчук Г. В. Теория государственного управления. Курс лекций / Г. В. Агаманчук. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.
3. Афонін Е. А. Ваймарські уроки України, або Універсалії перехідних періодів суспільного розвитку [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін // Дзеркало тижня України. – 2006. – № 10. – Режим доступу : http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/vaymarski_uroki_ukrayini_abo_universaliyi_perehidnih_periodiv_suspilnogo_rozvitku.html.

4. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. Ю. С. Шемшученка]. – Друге вид., перероб. і допов. – К. : Юридична думка, 2012. – 1020 с.
5. Відповідальність [Електронний ресурс] // Вікіпедія. Вільна енциклопедія. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>.
6. Конох М. С. Особа: право, свобода, відповідальність : навч. посіб. / М. С. Конох. – К., 1996. – 129 с.
7. Конституція України // ВВР. – 1996. – № 30. – 141 с.
8. Крупкин П. Эволюционная теория архетипов Юнга: архетипические моменты в структуре коллективной идентичности / П. Крупкин // Публичное управление: теория и практика : сборник научных работ Ассоциации докторов наук государственного управления. – Харків : вид-во «Док. Наук. Держ. Упр.», 2010. – № 3–4. – С. 303–311.
9. Московичи С. Машина, творящая богов / С. Московичи. – М. : Центр психологии и психотерапии, 1998. – 556 с.
10. Соціологія: терміни, поняття, персоналії : навчальний словник-довідник / [уклад. Піча В. М., Піча Ю. В. та ін.]. – 2-ге вид., стереотип. – Львів : Новий Світ-2000, 2004. – 480 с.
11. Скомороха В. За невиконання рішень Конституційного Суду має бути передбачена відповідальність [Електронний ресурс] / В. Скомороха // День : щоденна всеукраїнська газета. – 2002. – № 185. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/nota-bene/viktor-skomoroha-za-nevikonannya-rishen-konstituciynogo-sudu-maie-buti>.
12. Суший О. В. Психосоціальна культура державного управління : монографія / О. В. Суший ; Національна академія державного управління при Президенті України. — К. : Світогляд, 2012. — 344 с.
13. Сушинський О. Інститут відповідальності у здійсненні контрольної влади / О. Сушинський // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – 2002. – № 3/2002. – С. 39–47
14. Управління суспільним розвитком : словник-довідник / [авт.-уклад. Бакуменко В. Д. та ін.]. – К. : НАДУ, 2006. – 248 с.
15. Філософський словник соціальних термінів / [авт.-уклад. Андрущенко В. П. та ін.]. – Харків : Корвін, 2002. – 672 с.

Ористка СИДОРЧУК, Олена РЕШОТА

АРХЕТИПИ ДЕМОКРАТИЧНОЇ УПРАВЛІНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: СУТНІСТЬ ТА ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Постановка проблеми. Становлення України як демократичної держави передбачає формування належного рівня вітчизняної управлінської культури органів публічної влади, що повинні ґрунтуватись на поступовій демократизації культури управління на основі осмислення архетипних підстав феномена демократії та особливостей його реалізації в сучасному українському суспільстві. Складний процес відходу від стереотипів командно-адміністративного стилю управління та переходу до розробки основних засад управлінської культури публічної влади сучасного українського суспільства характеризується недостатністю теоретично обґрунтованого розуміння сутності управлінської культури органів публічної влади та недосконалістю практичних методів запровадження демократичних цінностей культури управління.

Розгляд архетипів демократичної культури управління дозволить дослідити ознаки відображення в громадській самосвідомості вітчизняної національної ідеї, фрагментарний історичний досвід використання вітчизняних демократичних принципів та методів культури управління й, об'єднавши кращі здобутки вітчизняних та європейських практик, запропонувати провідні напрямки реалізації демократичної культури управління для сучасного українського суспільства.

Проблематика вдосконалення управлінської культури органів публічної влади є актуальною та відповідає сучасним тенденціям реформування державного управління й стратегічним напрямкам розбудови вітчизняної демократії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми управлінської культури органів публічної влади становлять значний інтерес для дослідників. Різні аспекти цих проблем досліджують у своїх працях Г. Атаманчук, В. Бакуменко, Т. Василевська, В. Ігнатів, А. Іонова, В. Князев, В. Козбаненко, М. Рудакевич, Л. Сергєєва, С. Сєрьогін, В. Цветков та ін. Дослідники розглядають певні елементи культури, дають їм загальну характеристику, а також вивчають культуру управління в контексті управлінської культури державних службовців, що формується у рамках визначених державою та суспільством правових і моральних норм.

Теоретичні основи управлінської культури досліджували В. Авер'янов, Б. Гаєвський, М. Логунова, Н. Нижник, В. Ребало та ін. Проблеми демократії та деякі аспекти управлінської культури висвітлювалися відомими зарубіжними авторами, такими як М. Вебер, К. Поппер, Ф. А. Гаєк, Р. Д. Патнем, К. Апель, Ю. Габермас, Р. Дарендорф, Ж. Мєре та ін. Однак на сьогодні в науці державного управління практично відсутній комплексний підхід до визначення й узагальнення основних способів та критеріїв демократизації управлінської культури органів публічної влади, що спричинене недостатністю їх теоретичного осмислення та необхідністю більш глибокого дослідження методологічних аспектів цивілізаційної практики управління.

**СИДОРЧУК
Ористка,
SYDORCHUK
Orystlava,**

кандидат наук з державного управління, доцент, доцент кафедри державного управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України, м. Львів

Анотація: Розглянуто сутність поняття управлінської культури органів публічного управління в контексті демократизації суспільства. Виділено архетипи української культури, які сприяють формуванню демократичної практики управління. Визначено основні компоненти управлінської культури та встановлено критерії демократичності управлінської культури. Запропоновано модель управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах.

Ключові архетипи, демократична управлінська культура, модель управлінської культури.

УДК 35:316.61:159.964

РЕШОТА
Олена,
RESHOTA
Олена,

кандидат наук з державного управління, старший викладач кафедри державного управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління НАДУ при Президентіві України, м. Львів

Анотація: Розглянуто сутність поняття управлінської культури органів публічного управління в контексті демократизації суспільства. Виділено архетипи української культури, які сприяють формуванню демократичної практики управління. Визначено основні компоненти управлінської культури та встановлено критерії демократичності управлінської культури. Запропоновано модель управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах.

Ключові архетип, демократична управлінська культура, модель управлінської культури.

УДК 35:316.61:159.964

Розуміння архетипу започаткував К. Юнг, але ця галузь досліджень привернула увагу й українських учених, зокрема Е. Афоніна, О. Донченко, С. Кримського, М. Северинову, які покладають в основу дослідження світоглядні ідеї Г. Сковороди, П. Куліша та В. Липинського.

Мета статті. є дослідження сутності поняття архетипів управлінської культури органів публічного управління в контексті демократизації суспільства. Головними завданнями статті є: дослідження архетипного ядра української нації, визначення поняття демократичної управлінської культури та її складових і розробка моделі управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах.

Вклад основного матеріалу. Проблема управлінської культури публічних органів влади є багатоаспектною та складною, тому що об'єднує різні галузі знань і стосується різноманітних сфер життя. Цей вид культури може розглядатися як елемент державно-управлінської системи, як складова загальної культури, як результат розвитку державно-управлінського життя суспільства та ресурс державного управління [2].

Вимогою часу є потреба в якісно нових, компетентних керівниках, які не лише досконало володіють основами теорії та практики управління, а й усвідомлюють глобальні взаємозв'язки «людина – суспільство – держава». Для цього управлінську культуру необхідно наповнювати новим змістом, функціями й методами планування та регулювання, змінювати стереотипи управлінського мислення, стилі, технології й методики управлінської діяльності. Відповідно, сучасні вимоги, які висуваються суспільством, потребують формування управлінської культури як важливої складової професійної компетентності державних службовців.

У наукових дослідженнях управлінська культура фахівця розглядається з різних точок зору, зокрема як: сукупність знань, умінь і навичок здійснення управлінських функцій в обраній сфері; теоретична, психологічна та технологічна готовність і здатність особистості компетентно реалізовувати в конкретних ситуаціях практичної діяльності свої знання про ефективне управління (М. Якібчук); міра та спосіб творчої самореалізації особистості керівника в різноманітних видах управлінської діяльності (В. Медведь); майстерність, міра досконалості діяльності керівника з реалізації управлінських функцій (О. Ярковий); динамічне системне особистісне утворення, що охоплює цінності, спеціальні знання й уміння, особистісні якості, які забезпечують ефективність здійснення управлінської діяльності (А. Губа); цілісна властивість особистості, яка має прояв у процесі професійної управлінської діяльності; характеризує особливості свідомості, поведінки, спілкування та управлінської діяльності керівника; характеризується наступними видами: політичний, правовий, адміністративний, менеджерський, організаційний, соціально-психологічний, інформаційний, комунікативний, економічний (С. Королюк) та ін. [6; 7; 18; 19].

С. Королюк вважає, що управлінська культура керівника є інтегральною якістю особистості, яка складається із взаємопов'язаних та взаємозалежних компонентів: когнітивно-операційного (система управлінських знань і вмінь), особистісного (система професійних та особистісних якостей) і мотиваційно-ціннісного (система мотивів та цінностей управлінської діяльності). Учений також розмежовує поняття «управлінська культура» від поняття «культура управління», а саме:

– управлінська культура – це різновид професійної культури, що складається з політичної, правової, адміністративної, менеджерської, організаційної, соціально-психологічної, інформаційної, комунікативної та економічної культур і є інтегральним утворенням щодо системи знань і вмінь, особистісних якостей, мотивів і цінностей, які реалізуються під час управління [18, с. 88];

– культура управління – це сукупність досягнень в організації та здійсненні процесів управління, організації управлінської праці, реалізуючих методів і стилів керівництва, використанні техніки управління, а також задоволення вимог, що висувуються до системи управління та до працівників, обумовлених нормами й принципами моралі, етики, естетики та права [19, с. 226].

Узагальнюючи визначення згаданих учених, сформулюємо дефініцію управлінської культури в органах публічної влади як динамічного системного утворення, що охоплює взаємопов'язані та взаємозалежні компоненти набутого досвіду управління, забезпечуючи ефективність і результативність управлінської професійної діяльності в контексті забезпечення демократичності управління.

Досліджуючи проблему управлінської культури, варто врахувати особливості історичного розвитку України, архетипи та національно-ментальні риси, що є передумовами формування управлінської культури органів публічної влади. Окрім того, важливою передумовою є потреби, інтереси й цілі громадян та органів публічної влади, які повинні гармоніювати, забезпечуючи ефективність управління.

Досвід багатьох поколінь, накопичений у духовних скарбницях пам'яті культур багатьох народів, загалом формує ландшафт архетипів локальних цивілізацій, кожна з яких є частиною світового цивілізаційного простору й уособлює певні групи народів, етносів і держав, які самоідентифікуються спільністю духовних, культурних, етнічних і релігійних цінностей, історичних доль та геополітичних інтересів [1].

К. Юнг [17] першим довів існування в психіці людини, крім індивідуального несвідомого, більш глибокий шар колективного несвідомого, який є відображенням досвіду попередніх поколінь, зафіксованих у структурі мозку – свого роду психічними матрицями чи формами, які визначають структуру й вид свідомості.

Г. Лебон наголошував: «Долею народу набагато більшою мірою керують померлі покоління, ніж ті, що живуть: ми одночасно діти своїх батьків і своєї раси, тобто всього ряду предків. Не тільки відчуття, але ще фізіологія й спадковість визначають для нас вітчизну другою матір'ю. Той запас ідей та відчуттів, який приносять із народженням у світ усі індивідууми тієї ж самої раси, утворюють душу раси, яка є видимою у своїх проявах та править усією еволюцією народу» [8, с. 56].

Українські національні архетипи формувались століттями та є узагальненням досвіду наших предків у різних сферах: від культури та обрядів до традицій управління. Українцям притаманне сильне материнське начало, індивідуалізм, дух гідної, вільної та самодостатньої особистості.

Колективному несвідомому українців притаманний архетип «родючої Землі» (за А. Кульчицьким), джерелом людяності є архетип «філософії серця» (П. Юркевич), архетип Богині-Матері позбавив агресивності.

Проаналізувавши дослідження вчених, зазначимо, що архетипне ядро українців складається з наступних п'ятьох основних архетипів.

1. Домінанта серця, або кардіоцентризм проявляється у переважанні чуттєвості над мисленням, сентиментальності та любові до ближнього, довірі, що зробило українців уразливими до агресивних дій більш вольових й колективно організованих сусідів. Цей архетип проявляється в переважанні інтуїтивних рішень над раціональними. В. Липинський наголошував на згубності надмірної емоційності для політичного державотворення: українська емоційність зможе дати гарні результати лише в поєднанні з розумом, логікою, пам'яттю й волею.

2. Світоглядна толерантність виражає здатність українського народу приймати у свою культуру ментальні настанови інших народів та їхніх культур [12]. Ми останні-

ми роками спостерігаємо багато запозичених звичаїв та свят, які перейняли українці: святкування американського Хеловіна, російської Масляної тощо. Цей архетип проявляється також у лагідній вдачі та ваганні під час ухвалення рішень (О. Донченко [4]).

3. Індивідуалізм, котрий розвивається у персоналізм – такий спосіб стосунків зі світом, за якого цінність персони не заперечує значущості навколишнього суспільного життя. Можна побачити, що світоглядна толерантність вступає у суперечність з індивідуалізмом. Ця суперечність є деструктивною. Саме її деструктивність стала внутрішньою причиною бездержавного буття українського народу. Але коли світоглядна толерантність входить у суперечність із персоналізмом, вирішення такої суперечності з необхідністю стає конструктивним. Результат вирішення суперечності світоглядної толерантності та персоналізму – світоглядна синтетичність. Вона є синтезом і толерантності, і персоналізму [12].

4. Софійність. З періоду становлення Київської держави виявилася антична за походженням концепція софійності буття, яка ідейно підсилювала антропоцентризм, властивий народному світогляду (за С. Кримським [7]).

Архетип софійності є довічним першообразом, який дає розуміння світу як тексту Бога, як книги, написаної словами Бога. За своєю суттю софійне розуміння світу – це перше герменевтичне тлумачення світу через біблійний текст. Цей текст є продовженням справ самої Софії, яка й іменується Словом Божим [13].

5. Глибинний оптимізм є міцним стрижнем, який пронизує всі етапи української історії й завдяки якому українська культура вижила в жахливих умовах бездержавності, заборони та переслідувань. Віра в перемогу добра та краще життя допомагає нам і зараз боротися з зовнішніми обставинами.

Ці архетипи є духовним багатством нації та передумовами формування демократичної управлінської культури.

Основними компонентами управлінської культури вважаємо такі: філософію управління, яка містить у собі принципи й методи управління, норми та правила організації, соціально-психологічний клімат в організації, традиції й ритуали організації, ціннісно-ментальні риси працівників.

Відповідно, графічно зобразити складові управлінської культури та їх взаємозв'язки можна наступним чином (рис. 1). Ця модель є відкритою, їй не характерна стабільність, вона піддається як зовнішнім, так і внутрішнім впливам.

До внутрішніх чинників варто віднести освітній рівень громадян, ідеологію, етнічний склад населення та його релігійні погляди.

Серед зовнішніх чинників, що впливають на систему управлінської культури, відзначимо такі: геополітичне розташування, культурне оточення та світові тенденції в системі управління.

Інституційна заданість (інструменти реалізації) мають зворотній вплив, бо як управлінська культура впливає на формування відповідних нормативних актів, так і навпаки – задекларовані положення формують певний тип культури в організації.

Людина, як відомо, з одного боку, є біологічною істотою, а з іншого – істотою соціальною. Як суб'єкт і результат суспільно-історичної діяльності вона є системою, в якій фізичне й психічне, генетично зумовлене й прижиттєво сформоване, природне й соціальне, матеріальне й духовне утворюють нерозривну єдність [16, с. 10].

Сукупність окремих індивідів, наділених певними психічними властивостями, становить соціальне ціле. Основні компоненти структури психіки людини певною мірою накладаються на структуру соціуму – раси, етносу. Кожна спільнота наділена всіма компонентами, проте один із них переважає, що формує расову чи етнічну своєрідність.

Процес розвитку вітчизняної управлінської культури відбувається з урахуванням основних управлінських архетипів, історичних трагічних подій, що наклали свій відбиток на ментальність народу та його генетичну пам'ять.

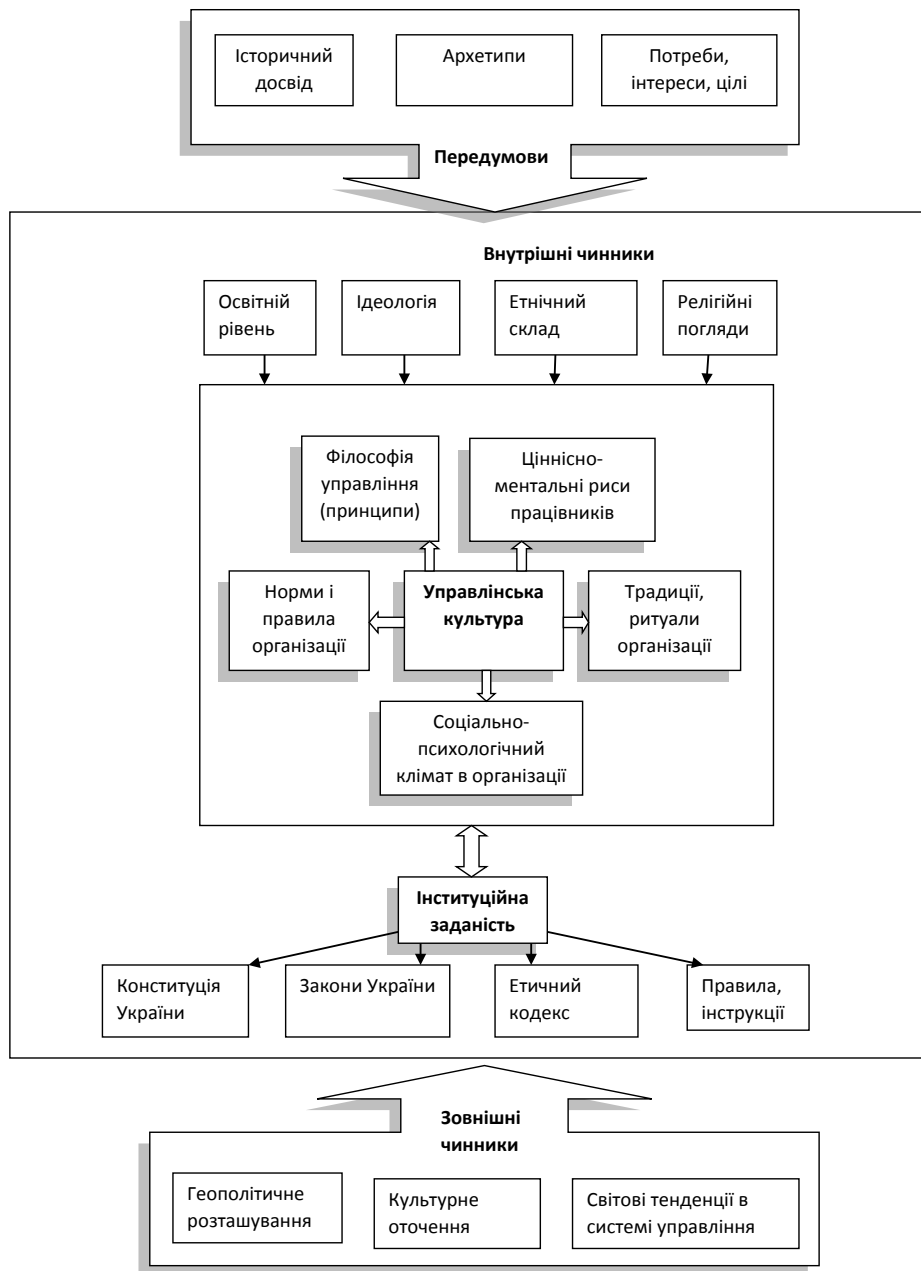

Рис. 1. Модель управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах.

Формування адекватних вимогам часу соціальних норм і принципів дозволить розробити новітні демократичні підходи до вдосконалення культури управління з урахуванням основних цінностей, ментальних рис та життєвих установок українських громадян.

На сьогодні в нашій державі існують старі способи мислення, догми та ідеологія, що не відповідають вимогам часу. Нова цивілізація, новий стиль життя виникають і з величезною швидкістю продукують нові цінності й технології, формують нові політичні відносини. Ідеологія постає інтегруючою силою суспільства тоді, коли є системою поглядів і цінностей, дотримуючись яких, індивід і суспільство досягають збалансованості за інтересами життєдіяльності.

Наша країна перебуває між двома ідеологіями, постійне змагання двох ідеологій призводить до невпевненості. У державному управлінні це проявляється у багатовекторності політики. Україні бракує ресурсів для надання нового імпульсу для переходу на вищий щабель розвитку. Цим ресурсом може стати соціальний капітал.

На сьогодні у нашому суспільстві відбувається ціннісна і практична переорієнтація: в економіці – від планового господарювання до ринкових відносин, у політиці – від тоталітаризму до демократії, в духовній сфері – від пріоритету класових цінностей до цінностей загальнолюдських. Період, в якому тепер перебуває наша держава, дістав назву «перехідного». Це особливий і якісно самостійний стан соціальної системи, який відрізняється нестабільністю, кризовими явищами, низьким рівнем керованості. Коли людина неодноразово впевнилася в невідконтрольності ситуації й неможливості змінити своїми зусиллями перебіг подій, вона взагалі відмовляється від пошуку. Зникає ініціативність, особистість приймає такий хід подій, коли за неї ухвалюються рішення відповідними владними структурами [11, с. 97].

Майже 70-річне панування тоталітарного комуністичного режиму, в результаті якого винищувався клас інтелігенції та самодостатній клас селянства (геноцид 1932–33 рр. XX ст.) й відбувалося прищеплення хибних уявлень про модель життєдіяльності – все це спричинило зміну ціннісних орієнтацій громадян, відсутність довіри один до одного, а тим більше до влади. Можна стверджувати, що ці негативні тенденції передаються із покоління в покоління на генетичному рівні.

На сучасному етапі в Україні спостерігаємо кризу багатьох архетипів, але найголовнішим є втрата народом ідентичності зі своєю країною, втрата власної причетності до соціальних процесів, що можемо спостерігати в частини населення, яке сповідує ідею так званих ДНР та ЛНР. Лише консолідація та довіра до органів влади є головним чинником ефективності будь-якої суспільної дії. Довіра сприяє співпраці – чим вищим є рівень довіри у суспільстві, тим більшою буде ймовірність співпраці. Співпраця потрібна між законодавчою та виконавчою владою, між працівниками та керівниками, між політичними партіями, урядом та приватними організаціями, але укладання договорів про співпрацю та моніторинг часто бувають неможливими. Саме довіра сприяє ефективній управлінській культурі.

Відомий футуролог Ф. Фукуяма поклав в основу класифікації суспільств ступінь довіри в соціумі. Він стверджує, що інформаційна революція призведе до відмирання великих організацій з ієрархічно жорсткою структурою й становлення добровільних співтовариств односторонців [15]. Таке становлення є неможливим без довіри, а довіра, своєю чергою, визначається ментальними чинниками. Довіра є важливим атрибутом лідера, вона сприяє доступу до інформації та кооперації. Лідери здатні впливати на інших людей, вони відрізняються від керівників тим, що мають неформальне визнання, а керівників призначають.

Аналізуючи феномен сучасного політичного лідерства в Україні, важливо зауважити, що нині бракує загальнонаціонального лідера, якому б довіряла більшість населення в усіх регіонах країни. Переважно спостерігається ситуація регіонального лідерства, а також поява великої кількості лідерів популістського зразка. Якщо уважно придивитися до політичних лідерів сучасної України, спробувати визначити їх типи, то фактично вирізимо лише два типи.

Першим є поступливий лідер, тобто той, хто під певним тиском намагається все ж таки зберегти існуючу систему в країні. Це лідер консервативного типу. Другий – це інверсійний лідер, якого визначають і якому сприяють не стільки за його особисті заслуги, скільки завдяки переслідуванню владою чи суттєвій критиці інших лідерів або політичних сил [16, с. 112].

Розглядаючи особистісні архетипи, американські дослідники Маргарет Марк і Керол Пірсон у книзі «Герой і Бунтар» [9] виділили основні архетипи (таблиця 1), які є універсальними для різних культур.

Основні характеристики особистісних архетипів

Архетип	Головне бажання	Мета	Стратегія
Герой	Довести свою цінність за допомогою мужніх та складних дій	Використати владу для того, щоб удосконалити світ	Стати максимально сильним, компетентним
Бунтар	Помста або революція	Зруйнувати те, що не працює	Радикальна свобода: ламати, руйнувати чи шокувати
Шукач	Свобода пошуку себе через освоєння світу	Жити кращим, повним життям, самостійність	Подорожувати, шукати нове
Турботливий	Захистити людей	Допомагати оточуючим	Робити добро оточуючим, співчуття та щедрість
Правитель	Контроль	Створення процвітаючого суспільства, сім'ї	Здійснення управління, відповідальність
Мудрець	Відкрити істину	Осягнення світу за допомогою інтелекту та аналізу	Пошук інформації, знання, саморефлексія
Чарівник	Знання фундаментальних законів, як працює Всесвіт	Зробити мрію дійсністю	Розвивати бачення і втілювати його в життя
Творець	Створити вічні цінності	Втілити бачення у форму	Креативність у досягненні мети

У кожному історичному періоді свої герої та бунтарі, але потрібно знати та пам'ятати їх успіхи та невдачі, щоб відродження й гармонійне взаємопроникнення всіх національних архетипів закріпилося в народній свідомості, думках, діях та вчинках.

Висновки і перспективи подальших наукових розвідок. В умовах сучасних трансформаційних процесів державного управління нагальною стає потреба формування нової управлінської культури органів публічного влади, заснованої на таких демократичних засадах: визнання демократичних принципів і норм управління державою, довіри до основних політичних інститутів та лідерів, міжособистісної довіри, толерантності та консолідації, політичної та громадської активності.

Отже, задля ефективної реалізації демократичної управлінської культури слід урахувати головні чинники, що впливають на неї, такі, як соціально-політичні, економічні та ціннісно-ментальні, розглядаючи їх крізь призму архетипів державного управління, що дозволяють вивчати проблеми становлення управлінської культури через глибинні психологічні механізми людської спільності, нерозривно пов'язані з національними традиціями, релігійними переконаннями й установками колективного несвідомого. Перспективи подальших наукових розвідок полягають у глибшому вивченні демократичної управлінської культури загалом та основних компонентів управлінської культури зокрема.

Література:

1. Афонін Е. Архетип і соціетальне: взаємодія і взаємовпливи. [Електронний ресурс] / Е. Афонін, А. Мартинов. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=0CB0QFjAA&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FPubupr_2013_spets.vip_27.pdf&ei=1_cmVcDtMIGxULvLg_AL&usg=AFQjCNGmxTSSxET0oOHiYnv2tANeWYwR8A&sig2=0RdEsjIDmYxuPZ9VqPA5FQ.
2. Губа А. В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя – майбутнього менеджера освіти : дис. ... докт. пед. наук : спец. 13.00.04 / А. В. Губа ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2010. – 512 с.
3. Губерський Л. В. Філософія : навч. пос. / Л. В. Губерський, І. Ф. Надольний, В. П. Андрущенко ; за заг. ред. Надольного І. Ф. – 2-ге вид., переробл. і доп. – К. : Вікар, 2001. – 457 с.
4. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика (глибинні регулятиви психополітичного повсякдення) : монографія / О. Донченко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.
5. Королюк С. В. Розвиток управлінської культури керівника загальноосвітнього навчального закладу в процесі підвищення кваліфікації : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / С. В. Королюк ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2006. – 20 с.
6. Королюк С. В. Управлінська культура керівника школи / С. В. Королюк // Постметодика. – 2003. – № 5/6. – С. 85–88.
7. Кримський С. Б. Архетипи Української культури / С. Б. Кримський // Вісник Національної академії наук України : загально-наук. та громад.-політ. журн. – 1998. – № 7–8. – С. 74–87.
8. Лебон Г. Психологія народів и масс / Г. Лебон. – М. : Академический проект, 2011. – 238 с.
9. Марк М., Пирсон К. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. под ред. В. Доминина, А. Сухенко. – СПб : Питер, 2005. – 336 с.
10. Основы управления социалистическим производством Учебник / под. ред. Г. Л. Таукача и В. П. Дубоноса. – К. : Вища школа, Головное изд-во, 1989. – 303 с.
11. Павліченко П. П. Соціологія : навч. посіб. / П. П. Павліченко, Д. А. Литвиненко. – К. : Лібра, 2002. – 256 с.
12. Ременець О. В. Витоки цінностей української культури [Електронний ресурс] / О. В. Ременець. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=13&ved=0CCgQFjACOAO&url=http%3A%2F%2Ffirbis-nbu.gov.ua%2Fcgi-bin%2Ffirbis_nbu%2Fcgiiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DUJRN%26P21DBN%3DUJRN%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1%26Image_file_name%3DPDF%2FVnau_f_2013_2_28.pdf&ei=yaQiVYWrF4OjsgHFm4TgDg&usg=AFQjCNHuiFCn5NdZO39xv8L9Idd6wvq-zA&sig2=CS2h2h_d_3w7TJT41Q_Dlg. – Заголовок з екрану.
13. Северинова М. Ю. Архетип як універсалія культури [Електронний ресурс] / М. Ю. Северинова. – Режим доступу : http://www.google.com.ua/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=5&ved=0CDYQFjAE&url=http%3A%2F%2Fknu.ua%2Fchaspops%2F14_NBUV%2Fdocs%2F02_Severynova.pdf&ei=0qUiVZPRMYOsPe77gagI&usg=AFQjCNFquH6FACX5Wb_9NTMheuildpIXPQ&sig2=2c1Ry6GHDwAMX_fQBtxgCA. – Заголовок з екрану.
14. Сидоренко Н. С. Культура державного управління як вид культури (субкультури): структурний аналіз [Електронний ресурс] / Н. С. Сидоренко. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/dtr/du/2009_4/files/DU_04_09_Sidorenko_15.pdf. – Заголовок з екрану.

15. Фукуяма Ф. Глобалізація безконечна [Електронний ресурс] / Ф. Фукуяма // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 19. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/fukuajama.htm>. – Заголовок з екрану.

16. Щокін Г. В. Україна на зламі тисячоліть: історичний екскурс, проблеми, тенденції та перспективи : колект. монографія / М. С. Попович, М. С. Кармазин та ін. / за заг. ред. Г. В. Щокіна, М. Ф. Головатого. – К. : МАУП, 2000. – 384 с.

17. Юнг К. Г. Архетип и символ / Карл Густав Юнг. – М. : Renaissance IV Ewo, 1991. – 212 с.

18. Якібчук М. І. Формування управлінської культури керівників профспілкових організацій у системі післядипломної освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.06 / М. І. Якібчук ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка, 2010. – 20 с.

Ярковий О. М. Педагогічні засади розвитку управлінської культури державних службовців в умовах післядипломної освіти : автореф. дис. канд. пед. наук : спец. 13.00.04 / О. М. Ярковий ; Луган. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – Луганськ, 2002. – 18 с.

**ЯЦИК
Сергій,
YATSYK
Sergii,**

кандидат філософських наук, викладач Центру перепідготовки та підвищення кваліфікації працівників органів державної влади, органів місцевого самоврядування, державних підприємств, установ і організацій Житомирської обласної державної адміністрації та Житомирської обласної ради, м. Житомир.

Анотація:
Розглядається архетип самості як фундаментальне явище у контексті державного управління, в екзистенціальному прояві буття людини, а також її здатність виходу на вищі ціннісні рівні через невичерпні можливості несвідомого.

Ключові слова:
архетип самості, державне управління..

УДК 141.32:351

Сергій ЯЦИК

ДЕСКРИПЦІЯ АРХЕТИПУ САМОСТІ ЯК ПЕРЕДУМОВА РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ: ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Механізми державного управління в Україні потребують реформування й адаптації до європейської системи управління, однак цьому процесу може зашкодити внутрішній ментальний опір окремих індивідів, які впливають на ухвалення управлінських рішень.

Нагальною потребою українського суспільства за сучасної доби стає подолання впливу пострадянської системи централізації влади, негативних проявів соціокультурного відчуження представників влади, проявами якого є втрата національної ідентичності, розповсюдження споживацької свідомості, які деформують ментальність українців. На нашу думку, на вказані вище процеси впливає не стільки ситуація в державі, економічні, культурні, соціальні чи політичні обставини, скільки сформовані протягом кількох поколінь моделі та форми поведінки, які увібрав в себе архетип самості. Практичний завданням цієї статті є виявлення та аналіз свідомих та несвідомих рівнів самості, які впливають на становлення та розвиток механізмів державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у розробку основних дослідницьких підходів до архетипів у державному управлінні здійснили Е. Афонін, В. Горбатенко, О. Донченко, Л. Зубрицька, А. Колодій, В. Колотило, О. Крюкова, В. Мартиненк, О. Романенко й О. Радченко, однак вплив архетипу самості на розвиток механізмів державного управління є недостатньо дослідженим і врахованим на практиці.

Сутність та зміст механізмів державного управління висвітлено в працях В. Авер'янова, О. Амосова, В. Бакуменка, І. Булеєва, П. Єгорова, В. Князєва, Ю. Лисенка, В. Малиновського, Г. Одінцової, Ю. Тихомирова, О. Федорчак, Л. Юзькова та ін.

Мета статті. дослідити вплив архетипу самості на розвиток механізмів державного управління й надати рекомендації щодо небезпечності ігнорування несвідомих потягів особистості (Тіні самості).

Вклад основного матеріалу. Двадцять перше століття отримало у спадок від двадцятого величезний багаж невирішених проблем, тому не дивно, що в середині другого десятиліття українці отримали ще й кризу у сфері державного управління. Саме кризу, оскільки громадяни прагнуть змін, еліти прагнуть змін, навіть владні структури прагнуть змінити існуючу систему, але їх зусилля зводяться нанівець. Чому? Відповідь на це запитання лежить у іншій площині – особистісній, у площині «власного Я», або самості. Слід наголосити, що якою б досконалою система влади не була, однак владні повноваження реалізуються людьми. Їх виконання – це процес волевий, розумовий та емоційний, який може здійснюватися як правомірно, раціонально, так і бюрократично, ірраціонально. Тому адміністративно-державне управління як суб'єктивна категорія може змінювати реальну дійсність у кращу й гіршу сторони. Це – вели-

ческа творча й руйнівна сила, що відображає свідому та несвідому сторони особистості управління, державного службовця.

Прояв несвідомих чинників самості у владі відбувається з того моменту, коли людина обіймає керівну посаду, яка, будучи організаційною одиницею державного апарату, не є безособистісною. З її допомогою індивідуальна воля службовця трансформується в державну. Посаду можна порівняти з роллю, а службовця – з актором, що грає добре чи погано написану для нього автором, тобто державою, роль. Тобто, самість у цьому аспекті стає Персоною із відповідним набором повноважень і влади, які у чинному законодавстві України дозволяють «трішки» виходити за рамки законності.

Адміністративна посада, трансформуючи індивідуальну владну волю особистості в державну, багаторазово підсилює першу в усіх її проявах, як позитивних, так і негативних. Вступ на посаду одночасно нерідко буває пов'язаний з отриманням різних матеріальних і нематеріальних благ, що не може не впливати на особисті якості керівників. В останніх може гіпертрофуватися смак до влади, і тоді відбувається зворотний процес: державна воля трансформується в особисту, державна влада привласнюється посадовою особою, використовується у власних видах та інтересах. У підсумку керівний працівник служить не суспільству, а самому собі, його особиста воля, що стала державною, спрямовує її по нераціональному, неправомірному або навіть злочинному шляху.

У праці К. Юнга «Аналітична психологія» чітко вказуються причини, за яких є можливим такий сценарій: реалізація комплексів та вплив колективного несвідомого у вигляді архетипів [17, с. 70].

Колективне несвідоме (архетипи) є частиною психіки, яка негативним чином може відрізнятись від особистісного несвідомого тим, що на відміну від останнього вона не пов'язана з особистим досвідом і, отже, не є персональним надбанням [17, с. 71]. Таким чином, архетипи ніколи не були індивідуальним надбанням, але зобов'язані своїм існуванням виключно спадковості. Тому особистісне несвідоме складається здебільшого з комплексів, а зміст колективного представлено несвідомого головним чином архетипами.

На нашу думку, феномен жорсткої централізації влади у період президентства В. Януковича викликаний впливом на нього особистих комплексів, які були витіснені у підсвідомість. Тобто, особисті комплекси такого великого державного службовця призвели до розвитку певних механізмів державного управління, що були зручними саме для цієї особи, а не для держави чи її громадян. Однак особисті комплекси не є предметом нашого дослідження, тому ми зосередимося на колективному несвідомому, що дозволить нам виявити закономірності та взаємозв'язок архетипу самості та механізмів державного управління.

Механізми державного управління – це «практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей» [2, с. 111]. Тобто, державна влада – це влада, яка здійснюється за допомогою різних, у тому числі і спеціальних, засобів і методів впливу.

Державна влада, ким би вона не використовувалась, може здійснюватися через найрізноманітніші засоби та методи. Це можуть бути сила авторитету, традиції, ідеологія, релігія, пропаганда, заохочувальні заходи тощо. Разом із тим державна влада в своєму розпорядженні має і свої, спеціальні засоби й методи, до яких належать органи держави, які у своїй єдності утворюють державний апарат, і норми позитивного права, тобто правила поведінки, встановлені чи санкціоновані державою. До спеціальних методів здійснення державної влади належать різноманітні методи державного примусу, аж до застосування фізичного насильства та придушення [6, с. 114]. Це означає тільки одне: передумовою розвитку механізмів державного управління є людина незалежно від існуючої державно-владної системи. Тому дослідження впливу архетипу самості на ці процеси залишається на сьогодні достатньо актуальним.

Дослідження феномена архетипу самості є неможливим без наявності певного поля, змістовної конструкцією якого є система конститутивних засад. До таких, на наш погляд, належать «Гінь» самості як концептуальне підґрунтя колективного несвідомого; тілесність як соматичне підґрунтя самості у вигляді інстинктів; феномен турботи як фундаментальне явище, що створює можливість існування цілісності особистості через поєднання свідомого й несвідомого модусів існування самості.

Вважаємо, що всі люди занурені в колективне несвідоме: буденні клопоти сучасної людини, потреба забезпечити своє існування пришвидшують і без того стрімкий потік життя суспільства, і все це не дозволяє людині побачити вплив колективного несвідомого. Звідси виникає твердження про те, що архетип є результатом реалізації волі до самозбереження й волі до продовження роду, адже колективне несвідоме – це підкореність Іншому та Іншим, невизначеність власного шляху та небажання вибору. Це насолода несвободою, відсутністю відповідальності, що опускає людину до рівня об'єкту [15, с. 33]. У буденному бутті можна проявляти величезну зовнішню активність, завжди задану ззовні архетипом самості, а не внутрішню, від «власного Я». Така позиція дозволяє припустити, що будь-яка людина як самість повністю сформована власною соціально-культурною традицією, і, відповідно, глибоко вплетена в колективне несвідоме, а оскільки суб'єктивне «Я» функціонує як частина соціуму, то саме людське суспільство визначає можливості пізнання самістю «власного Я».

Факт існування «власного Я» у певному соціальному оточенні М. Гайдеггер називає «вкинутість» (die Geworfenheit) [13, с. 147]. Не маючи контролю над «вкинутістю» свого соціального оточення, людина стає частиною колективного несвідомого, тому вся поведінка індивіда буде продиктована цим архетипом. Окремо слід наголосити, що колективна несвідомість проявляється через соціальне оточення, у яке самість «закинута» [9, с. 132].

Самість, що не усвідомлює впливу на неї колективного несвідомого, визначається суспільним і соціальним співіснуванням, де людина втрачає «власне Я» й набуває споживацької свідомості. Підтвердженням цієї тези є соціологічне опитування, проведене нами серед двохсот студентів різних ВНЗ м. Житомира. Ми попросили відповісти на одне запитання: «Як Ви гадаєте, чому люди прагнуть стати державними службовцями?» 97 % опитаних відповіли, що головною метою є збагачення та бажання керувати іншими. Отже, ми побачили вплив колективного несвідомого на соціальне середовище молоді.

Часто для характеристики впливу колективного несвідомого вживаються терміни «люди», «безособова людина», «модальність», «симулякр», «Das Man». У контексті нашого дослідження вважаємо доречним уживати термін «архетип самості».

Самість бере на себе тягар повсякденного, яке підтримується соціумом через спеціальні канали: газети, радіо, телебачення, а в умовах сьогодення – Інтернет тощо. Звичайно, всі ці чинники створюють стереотипи, однак самість має можливість зрозуміти власний внутрішній індивідуальний світ лише завдяки залученню до участі у соціальному контексті, у світі, що живе за певними звичаями, традиціями та нормами, хранителями й виразниками яких є архетип самості – форма без змісту, невізначені люди.

Зауважимо, що архетип самості не є сукупністю самодостатніх суб'єктів і не проявляється як «власне Я», а перетворюється на «одного-з». Таким чином, особистість втрачає власну унікальність, свою самість. М. Гайдеггер відзначає: «Самість повсякденної присутності є людино-самість, яку слід відрізнити від власної узяті на себе самості». Тому цілісність особистості завжди „розсіяна у людях і повинна себе спершу виявити” [14, с. 129].

Вищезазначене твердження означає, що особистість може надати значення «власному Я» лише тоді, коли має відносини з людьми. Замість того щоб прив'язуватися до пошуку суб'єктивної природи людини, кожен індивід повинен усвідомити, що його самість конститується людьми [11, с. 87], і лише після цього він зможе стати цілісною особистістю, відкрити можливість для самопізнання.

Вважаємо, що погляди К. Юнга на соціальну практику як на світ присутності ґрунтуються на впливі колективного несвідомого [14, с. 213], тобто на певній мовчальності. Саме люди є втіленням усього світу архетипу самості, а отже, і втіленням особистих можливостей своїх «Я». Люди складають оточення, в якому індивід може й повинен діяти. Індивід крізь призму власного світогляду надає значення й зрозумілість не тільки існуванню «власного Я», а і функції, яку він виконує для конкретного суспільства. Особливо це стосується сфери державного управління.

Інші філософи екзистенціального мислення, опираючись на онтологічне підґрунтя, яке підготував К. Юнг, розробляли свої власні концепції екзистенціального суб'єкта (самості), що нерідко мали діаметрально протилежні характеристики. Оскільки екзистенціальна філософія відкинула пізнання людини крізь призму дуалізму душі й тіла, роздільності «Я» та середовища (як соціального, так і природного), то екзистенціальна концепція «власного Я» має певні якісні характеристики. Ця концепція не розглядає поведінку людини як наслідок зовнішньої стимуляції або внутрішніх тілесних станів. Індивід – не «інструмент» у руках середовища і не плід інстинктів, потреб і потягів. «Власне Я» людини наділене свободою (Ж. П. Сартр), необмеженим вибором (Н. Аббаньяно), упевненістю (О. Больнов), потребою пізнати таїнство свого «Я» (Г. Марсель) і володіє відповідальністю за власне існування (Ж.-П. Сартр). Особистість за власним бажанням здатна здійснити трансцендентування, вийти за межі, задані оточенням та її фізичним тілом.

Ж.-П. Сартр відновлює декартівський підхід до аналізу феномена людини, але відправним пунктом філософського розгляду самості вважає не рефлексію, а дорефлексивне «*cogito*», яке суттєво відрізняється від класичного абстрагованого «Я». Дорефлексивна суб'єктивність як сфера специфічно людського стає підґрунтям, на якому вибудовується сартрівська концепція світу й самості [7, с. 181], що і дає підставу говорити про усвідомлену єдність людської життєдіяльності та відповідальності перед іншими людьми і перед самим собою. Тобто, Ж.-П. Сартр вважає, що класичний філософський підхід дослідження суб'єктивності, використовуючи такі поняття, як «самосвідомість», «трансцендентальне Я» та «абсолютне знання», не здатен пояснити феномен «Я», тому що змушений залучати в дослідження релігійні компоненти.

Французький мислитель А. Камю відмічає, продовжуючи атеїстичну лінію декрипції Ж.-П. Сартра, що самість задається лише одним конкретним питанням: «Чи варте життя того, щоб жити?» [3, с. 64]. Шукаючи відповідь на це запитання, філософ доходить висновку, що життя людини є абсурдним. Особистість, яка усвідомила абсурдність свого «Я», звертається до Буття, яке «мовчить» і жодним чином не реагує на запитання людини. Тоді людина приймає ту форму існування, яку їй нав'язує існуючий архетип самості цього суспільства. А. Камю вважає, що людина, яка зіткнулася з безвихідним становищем, усвідомлює себе як самість, як «власне Я». Однак «власне Я» не може змиритися з цією ситуацією і прийняти вплив колективного несвідомого, тому гостро ставить перед собою питання про самогубство. Самогубство для «власного Я» людини – це найпростіший спосіб втечі від абсурду [3, с. 9]. Однак для людини такий спосіб є неприйнятним, адже самогубство – це безвідповідально для самості.

У цій ситуації єдиний можливий вихід для самості екзистенціалісти вбачають у бунтарстві, тобто особистісному протистоянні проти архетипів. Справжньою особистістю є людина, здатна самостійно надати цінність своєму існуванню, не підкоряючись ірраціональності впливу архетипу самості. Безглуздя механізмів управління державою, які суспільство успадковує від колишніх поколінь, тільки підкреслює велич людини, що має мужність по-людськи жити в цьому світі. А. Камю називає такого індивіда «абсурдною людиною», якій залишається сподіватися лише на саму себе. Безглуздя й безнадійність впливу на людину архетипу самості не можуть бути доведені повною мірою, вони повинні бути просто прийнятні – у цьому полягає гідність людини.

Як бачимо, у філософії Ж.-П. Сартра та А. Камю немає місця для релігії, а цінністю для «власного Я» стає ясність бачення й повнота переживання абсурду, відчуття свободи та відповідальності. На нашу думку, представлені конститутивні особливості самості в атеїстичному екзистенціалізмі створюють як перспективу для істинного екзистенціального пізнання «власного Я», так і можливість для «втечі» суб'єкта від «власного Я», занурення у ситуацію самообману. Часто чиновники, використовуючи механізми державного управління на свій розсуд, виправдовують себе тим, що система уже існувала й функціонувала до них, а вони тільки «гвинтики» системи.

Концепція самообману була запропонована Ж.-П. Сартром як нетотожність «власного Я» із собою, тобто самообман є постійною втечею людини від себе. Навіть у спробі пізнати «власне Я», намаганні ствердити себе як реалізовану особистість, указується те, що людина прагне бачити себе по інший бік фактичності власного існування. Водночас сама втеча розглядається як наслідок свободи суб'єкта, можливість здійснення вибору.

Концепція самообману руйнує класичне бачення державного службовця як самодостатнього суб'єкта, але при цьому має справу з тим, що залишається по інший бік ситуації, в яку занурений суб'єкт і переживання якої вже не може слугувати достатньою підставою для висновку про свободу його самості. Самообман, на думку Ж.-П. Сартра, є структурою «непізнаного», в якій конститується «Я», тому самообман визначається як проект буття-для-себе, хоча у цьому контексті «йдеться не про обдумане і вільне рішення, але про спонтанне визначення нашого буття» [9, с. 552].

Трапляється, що апарат управління штучно збільшується, кількість чиновників зростає, зростає і дисципліна, формалізація, ієрархія, що призводить до того, що цей управлінський апарат існує для самообслуговування. Індивіди, які працюють у таких структурах, усвідомлюють, що механізм державного управління, який вони обслуговують, себе не виправдовує, але, піддаючись такому архетипу самості, як виживання, вони не роблять спроб реформування або ліквідації цієї державної структури. Цікаво, що жоден зовнішній суспільний чинник не може прорватися в сферу чиновницького буття-для-себе, адже вона існує тільки для «фахівців».

Представлена концепція дескрипції архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління має чітко виражений песимістичний та дещо негативний характер. Слід відмітити, що архетип самості має і позитивний вплив на розвиток механізмів державного управління, який здійснюється через пошук цілісності свого «Я».

Шлях самості до цілісного «власного Я», на думку Г. Марселя, проходить через акти внутрішнього самопізнання, умовою якого є медитативна зосередженість на самому собі, встановлення «внутрішньої тиші» [7, с. 411]. Людина – це паломник, який прямує до «власного Я», що постійно змінюється. Складність такого спрямування полягає в тому, що людське буття є процесом вічного оновлення, безперервного народження.

Людина не може віднайти своє «власне Я» до тих пір, доки залишається зануреною у повсякденність, виконує велику кількість знеособлених вчинків, які їй нав'язує суспільство. Вона знаходить цілісність самості лише тоді, коли усвідомлює власну кінченість та перетворює безліч поведінкових установок у єдність власної мети.

Однак усвідомлення смертності людини замало для пізнання «власного Я». На думку Н. Аббаньяно, особистість повинна екзистенційно сприйняти і факт свого народження, що означає зрозуміти сутнісну природу людини, основу, яка пов'язує індивіда із суспільством, конкретний та індивідуальний характер власного існування.

Це означає визнати гідність і значущість колективного й особистого несвідомого по відношенню до себе. Особистість, яка здійснила екзистенціальний акт пізнання факту свого народження й усвідомила потенцію власної смерті, отримує здатність автентично сприймати себе та інших суб'єктів соціального буття.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, проведена дескрипція архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління через призму екзистенціальної філософії продемонструвала негативні вияви впливу архетипу самості, а також шляхи подолання цього впливу через пізнання «власного Я». Вважаємо, що екзистенціалізм як філософський напрямок створив широкий вибір конститутивних засад для пізнання самого себе та боротьби з архетипами, які існують поза межами нашої волі. Кожна людина, наразі, має можливість обрати той алгоритм пізнання «власного Я» та пошук власної цілісності, який вписується у її систему світогляду.

Література:

1. Архетипіка і державне управління: раціоналізація та нормативні практики : збірник наукових праць переможців і кращих авторів Другого міжнародного конкурсу молодих учених (Київ, 13 червня 2014 р.) / за ред. Е. А. Афоніна, Г. Л. Рябцева. – К. : Псіхея, 2014. – 120 с.
2. Державне управління: Словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : УАДУ, 2002. – 228 с.
3. Камю А. Сочинения : в 5 т. : Т. 3 / Альберт Камю ; [пер. с фр., комент. А. Руткевича, С. Дубина ; художники М. Квитка, О. Квитка]. – Харьков : Фолио, 1998. – 575 с.
4. Камю А. Сочинения : в 5 т. : Т. 1 / Альберт Камю ; [пер. с фр., вступ. ст. М. Поповича ; комент. А. Волкова ; художники М. Квитка, О. Квитка]. – Харьков : Фолио, 1998. – 398 с.
5. Ковалюк О. М. Фінансовий механізм організації економіки України (проблеми теорії і практики) : монографія / О. Ковалюк. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2002. – 396 с.
6. Коротич О. Б. Державне управління регіональним розвитком України / О. Коротич. – К. : Знання, 2004. – 220 с.
7. Кузьмина Т. А. Концепция сознания в экзистенциализме Сартра / Кузьмина Т. А. // Проблема сознания в современной западной философии. – М., 1989. – С. 181–184.
8. Марсель Г. К трагической мудрости и за ее пределы / Габриэль Марсель ; [пер. с фр. В. В. Библихина] // Проблемы человека в западной философии. – М. : Прогресс, 1988. – С. 404–419.
9. Михайлов И. Ранний Хайдеггер: между феноменологией и философией жизни / Игорь Михайлов. – М. : Прогресс-Традиция, 1999. – 284 с.
10. Сартр Ж.-П. Бытие и ничто: опыт феноменологической онтологии / Жан-Поль Сартр ; [пер. с фр. В. И. Колядко]. – М. : Республика, 2000. – 639 с.
11. Ставцев С. Введение в философию Мартина Хайдеггера / Сергей Ставцев. – СПб : Лань, 2000. – 192 с.
12. Федорчак О. Класифікація механізмів державного управління / О. Федорчак // Науковий вісник. – 2008. – Вип. 1. – С. 67–81.
13. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления / Мартин Хайдеггер ; [сост., пер. с нем. и комм. В. В. Библихина]. – СПб : Наука, 2007. – 620 с.
14. Хайдеггер М. Прологомены к истории понятия времени / Мартин Хайдеггер. – Томск. : Водолей, 1998. – 384 с.
15. Хамітов Н. Філософський словник. Людина і світ / Н. Хамітов, С. Крилова. – К. : КНТ ; Центр навчальної літератури, 2007. – 264 с.
16. Юнг К.Г. Душа и миф: шесть архетипов. Пер. с англ. – К.: Государственная библиотека Украины для юношества, К., 1996. – 384 с.
17. Юнг К. Г. Аналитическая психология: прошлое и настоящее / К. Г. Юнг, Э. Сэмюэлс, В. Одайник, Дж. Хаббэк ; сост. В. В. Зеленский, А. М. Руткевич. – М. : Мартис, 1995. – 320 с. – (Сер. : Классики зарубежной психологи).

БЕЛЬСЬКА
Тетяна,
BELSKA
Tetyana,

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.

Анотація: У статті обґрунтовано природу людської ідентичності; встановлено, що громадянськість як риса людської ідентичності є проявом архетипу самості (цілісності); з'ясовано, що особливістю людського розвитку в період Постмодерну є індивідуалізація; кінцевою ціллю розвитку особистості є самореалізація, що проявляється в активній участі у громадському житті, впливі на державну політику й у лідерстві як акме особистості; визначено, що «громадянськість» є «духом» громадянського суспільства.

Ключові слова: архетип, архетип самості, глобальне громадянське суспільство, громадянське суспільство, ідентичність, самореалізація.

УДК 351.858

Тетяна БЕЛЬСЬКА

ГРОМАДЯНСЬКІСТЬ ЯК ПРОЯВ АРХЕТИПУ ЦІЛІСНОСТІ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ДЕРЖАВНУ ПОЛІТИКУ

Постановка проблеми. Кожна людина ідентифікує себе з певним соціумом: сім'єю, організацією, культурою, нацією, регіоном, місцем поселення, країною і з людством у цілому (громадянин Світу). Людська особистість перебуває в діалектичному зв'язку із суспільством, тому процеси демократичної трансформації, що охопили майже сто країн світу, безумовно впливають на стан людської ідентичності та її природу. Утворена як єдність індивідуальної свідомості й соціуму людська ідентичність реагує на суспільні зміни та виклики, модифікуючи або навіть кардинально трансформуючи суспільство, в якому перебуває.

Ідентичність (англ. identity – тотожність) – концепт, що виражає переживання й усвідомлення особистістю своєї приналежності до тієї або іншої соціально-особистісної позиції в межах соціальних ролей та їх станів як уявлення людиною самої себе унікальною, цілісною та єдиною в часі й ставленні до навколишнього світу. Значення «ідентичність» визначають три базисні потреби людини: приналежність до співтовариства, позитивна самооцінка та безпека. Ідентичність є результатом пошуків аутентичності та її легітимності, тобто результатом самозбереження, захисту «себе» як «справжнього», «кістинного», «щирого». Ідентичність є ансамблем ідентифікацій, їх залученням в єдине унікальне тотожне собі ціле [17, с. 110].

Важливий аспект трансформації сучасної «ідентичності» в її міжнародному вимірі – ускладнення соціально-просторової структури. Якщо раніше членство в певному громадянському суспільстві прив'язувалось до національної держави, то зараз відбувається диференціація рівнів ідентичності: поряд з «національно-державною», що зберігається, дедалі більшої ваги набувають «регіональні» й «транснаціональні» ідентичності, а також різні форми наддержавної ідентичності [13]. Ідентифікація себе з певним соціумом проявляється у громадянськості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні положення щодо дослідження «громадянськості», що є «духом» громадянського суспільства, були закладені в працях таких учених, як Е. Гідденс [1], Д. Коэн [4], Ф. Хайек [15], Л. Хьелл [16], К. Юнг [20].

На вивчення «громадянськості» були спрямовані також зусилля українських та зарубіжних учених, зокрема А. Князева [3], Ю. Нікіфорова [10], А. Скалиної [10; 14], Г. Ломакіної [8], О. Шапаренко [18].

Визнаючи значний внесок вищеназваних авторів у розвиток науки, слід зазначити, що вони не використовували архетипний підхід для вивчення феномену громадянськості

Мета статті. охарактеризувати громадянськість, застосувавши архетипний підхід, з'ясувати особливості розвитку людської особистості в періоди Модерну та Постмодерну, встановити зв'язок громадянськості та громадянського суспільства.

Виклад основного матеріалу. Становлення громадянськості слід розглядати як нагальну потребу громадянського суспільства. Громадянське суспільство може розвиватися лише в тому випадку, якщо

більшість його членів свідомо спиратиметься на громадянські цінності, ідеї, норми й правила поведінки, притаманні ліберально-демократичному суспільству. З огляду на це, важливим стає усвідомлення поняття громадянськості, вироблення критеріїв активної громадянської позиції кожного члена суспільства, зміна стосунків усередині соціуму, зміцнення демократичних цінностей.

Е. Гідденс трактував поняття «громадянськості» як «сукупність правил і ресурсів, що сприяють виробництву та відтворенню соціальних інститутів, “зафіксованих” у часі й просторі» [1, с. 68]. В. Даль у «Тлумачному словнику великоруської мови» визначив «громадянськість» як «стан громадської спільноти; поняття й ступінь освіти, необхідні для створення громадянського суспільства» [2]. Англійський словник визначає громадянськість як «1) стан або статус громадянина, з його правами та обов’язками, 2) визнання особи як громадянина: відзнака як гарного громадянина (“an award for good citizenship good citizenship”)» [21]. Ю. Нікіфоров та А. Скаліна вказували на духовно-моральні об’єднуючі засади суспільства й зазначали, що «громадянськість проявляється у вигляді індивідуальної поведінки, але опосередковується соціокультурною обстановкою, отже, може бути розвинена відповідно до зовнішньої волі» [10, с. 249]. В. Пашенко розуміє «громадянськість» як якісну ознаку особи, що вказує, чи дотримується вона своїх обов’язків, чи користується наданими правами й наскільки, в якому обсязі [12].

Деякі дослідники вважають, що як громадянське суспільство не є просто сукупністю окремих громадян, так і громадянськість не може бути суто індивідуальною якістю.

На різних етапах розвитку громадянськість розумілася як:

- суспільно-державний патріотизм, тобто усвідомлення й відчуття приналежності до багатонаціонального державно-організованого суспільства, що охоплює повагу до держави, конституції, законів і державних символів, готовність захищати державний лад і законпорядок;
- класова, пролетарська солідарність, самовідданість, свідомість та організованість у боротьбі за наближення комунізму;
- інтегративна якість, що дозволяє людині відчувати себе юридично, соціально, морально й політично дієздатною [6, с. 18].

Вищезгадані вчені вважають одним із головних проявів громадянськості внутрішню готовність людини служити вищим цілям, бути джерелом і рушійною силою морального вдосконалення суспільства [8]. Тобто, у суспільстві періоду Модерну превалювала соціальна ідентичність – усвідомлення людиною себе як колективної цінності, а критерієм цінності виступала мораль, яка була механізмом регуляції суспільних відносин.

У нинішньому суспільстві – суспільстві Постмодерну – превалюють ліберально-демократичні цінності. Дж. Каренс [22], провідний «етичний» теоретик у сфері імміграції й політики, є прихильником відкритих кордонів і виділяє три аспекти громадянства: правовий, психологічний і політичний. Правовий аспект – це формальне визнання прав та обов’язків громадянина в суспільстві, до якого він належить; психологічний передбачає ідентифікацію себе із суспільством (в його розумінні – з політичним); політичний аспект належить до репрезентативної легітимності тих, хто діє авторитетно від імені та в ім’я політичного співтовариства.

Поняття громадянськості охоплює:

- розуміння своїх прав і свобод та вміння використовувати їх на практиці в рамках поважання прав і свобод інших громадян;
- особисту відповідальність за свій вибір і свою поведінку, усвідомлення необхідних юридичних і моральних зобов’язань перед суспільством і державою;
- дієве й критичне ставлення до соціальної реальності на основі вільного особистого вибору, моральних переконань і спонукань, ідеалів рівноправності громадян і суверенітету народу відносно влади;

– здатність вести позитивний діалог із владою, іншими громадянами та громадськими об'єднаннями;

– усвідомлення своєї громадянської ідентичності – приналежності до країни, суспільства й держави, їх правового, культурного та мовного простору [10, с. 246].

Отже, поняття «громадянськість» містить у собі низку складових: цінності, дії, знання, якості та позицію, тобто багато в чому збігається з поняттям «політична культура», що є «системою домінуючих цінностей та нормативних моделей поведінки влади та громадян» [5, с. 268].

Водночас, як влучно зазначає професор Е. Афонін, «цілком примарною на сьогодні виглядає ідея цивілізаційної ідентичності <...> Постіндустріальна спрямованість сучасного суспільного розвитку посилює значення соціокультурного чинника в усіх сферах суспільного життя» [5, с. 269].

Громадянськість сягає у несвідоме й фіксує архетипні відмінності між соціальними групами. Це вроджене несвідоме містить глибоке духовне коріння, яке пояснює властиве всьому людству прагнення до творчого самовираження та фізичної досконалості. К. Юнг стверджував, що душа (в теорії Юнга термін, аналогічний особистості) складається з трьох окремих, але взаємодіючих структур: его, особистого несвідомого та колективного несвідомого. Его є центром сфери свідомості. Воно являє собою компонент *psyche*, що містить у собі всі ті думки, почуття, спогади й відчуття, завдяки яким ми відчуваємо свою цілісність, сталисть і сприймаємо себе людьми. Особисте несвідоме містить у собі конфлікти та спогади, які колись усвідомлювалися, але тепер пригнічені або забуті. До нього належать і ті почуттєві враження, яким бракує яскравості для того, щоб бути відзначеними у свідомості; особисте несвідоме містить у собі комплекси або скупчення емоційно заряджених думок, почуттів і спогадів, винесених індивідуумом з його колишнього особистого досвіду або із спадкового досвіду

Колективне несвідоме являє собою сховище латентних слідів пам'яті людства й навіть наших людиноподібних предків. У ньому відбито думки й почуття, спільні для всіх людських істот і що є результатом нашого спільного емоційного минулого. Як говорив сам К. Юнг, «у колективному несвідомому міститься вся духовна спадщина людської еволюції, відроджена в структурі мозку кожного індивідуума» [16, с. 138–140].

Саме колективне несвідоме складається, за К. Юнгом, із потужних первинних психічних образів, так званих архетипів – «первинних моделей». Серед безлічі архетипів, описаних К. Юнгом, можна виокремити «мати», «дитина», «герой», «мудрець», «божество Сонця», «шахрай», «Бог» і «смерть». Найважливіший архетип у теорії К. Юнга – самість. Самість являє собою серцевину особистості, навколо якої організовано всі інші елементи. Самість – це втілення цілісності та гармонії. Тому саме архетип самості проявляється в громадянськості.

У розумінні К. Юнга розвиток Самості – це головна мета людського життя. Головним символом архетипу самості є мандала та її численні різновиди (абстрактне коло, німб святого, вікно-розетка). За К. Юнгом, цілісність і єдність «Я», символічно виражені в завершеності фігур, начебто мандали, можна виявити в снах, фантазіях і міфах, у релігійному та містичному досвіді. К. Юнг вважав, що релігія є великою силою, що сприяє прагненню людини до цілісності й повноти. Водночас гармонізація всіх частин душі – складний процес. Архетип самості не реалізується до тих пір, поки не наступить інтеграція і гармонія всіх аспектів душі, свідомих і несвідомих [16, с. 138–140].

Із точки зору К. Юнга, людина постійно набуває нових умінь, досягає нових цілей, реалізує себе дедалі повніше. Він надавав великого значення такій життєвій меті індивіда, як «набуття самості», що є результатом прагнення всіх компонентів особистості до єдності. Згідно з К. Юнгом кінцева життєва мета – це повна реалізація «Я», тобто становлення єдиного, неповторного й цілісного індивіда.

Громадянськість – це стрижень особистості, навколо якого будуються всі її інші параметри. Людині для її становлення як громадянина необхідно отримати систему політичних цінностей та ідей, в які вона може вірити, й орієнтацій у політичному середовищі, які дозволять їй адаптуватися в ньому. Формування громадянськості особистості на рівні індивіда являє собою переклад вимог системи в структуру особистості [10, с. 251].

Якщо у період Модерну громадянськість бачилася у взаємовідносинах громадян із державою на вертикальному рівні, і вважалось, що вона не впливає на структуру й зміст відносин на горизонтальному рівні, тобто між людьми, то у період Постмодерну розгляд громадянськості тільки через ставлення до держави, крізь призму співвідношення особистих – громадських – державних інтересів збіднює зміст цього поняття. «Громадянськість охоплює своїм змістом цілісне, ініціативне і відповідальне ставлення до соціального і природного світу; до життя в цілому як космопланетарного явища (тобто характеризує статус людини як глобального суб'єкта життя). Громадянськість вносить в діяльність автономних суб'єктів (індивідів, груп, державних і громадських інститутів), у співвідношення їхніх інтересів критерій загального, загальнолюдського (родового); відображає причетність кожної людини (кожного створеного людьми інституту), до всієї сукупності явищ, що становлять зміст “людського світу”» [9].

Особливий акцент слід зробити на соціокультурних трансформаційних процесах (глобалізація, інформатизація), які, на переконання О. Шапаренко, обумовлюють нові смислові грані поняття громадянськості, яке визначається як «нова громадянськість», та його збагачення такими рисами, як толерантність, критичне мислення, відчуття себе не лише громадянином своєї країни, але і громадянином планети Земля [18]. Слід зауважити, що про «всесвітній громадський стан» писав ще І. Кант [1]. Розвиваючи його думку через століття, Х. Булл увів в обіг поняття «глобальне громадянське суспільство». «Це громадянське суспільство є глобальним не тільки тому, що воно виткане зі зв'язків, які перетинають національні кордони, що проходять через глобальний позатериторіальний простір (у тому числі віртуальний – Інтернет), але й тому, що серед людської спільноти, серед людей, які його складають, набирає силу глобальне громадянське мислення і загальні родові – людиномірні механізми саморефлексії та саморегуляції поведінки:

- людиноцентричний принцип;
- коеволюційний принцип;
- принцип когерентності;
- саморефлексія (діалог зі свободою і необхідністю, з самим собою);
- вищі моральні цінності: гідність, честь, громадська порядність, громадянськість

і т. д. <...> Громадянськість базується на синтезі соціальної зрілості особистості (світогляд, базова культура, концепція життя) і її духовності (вищі життєві та громадянські цінності)» [9].

Слід зазначити, що ще в 20-х роках ХХ ст. Ф. Хайек помітив, що в суспільстві, де існує розподіл праці, відбувається і розподіл інформації («розсіяне знання»), тобто соціальна зрілість буде різною, однак закладені архетипи – спільними.

Розвиток кожної людини в сучасному суспільстві Постмодерну є унікальним, він триває протягом усього життя й отримав назву «індивідуалізація». У своєму кінцевому вираженні індивідуалізація передбачає свідому реалізацію людиною своєї унікальної психічної реальності, повний розвиток і вираження всіх елементів особистості. Архетип самості стає центром особистості й урівноважує багато протилежних якостей, що входять до складу особистості. Завдяки цьому вивільняється енергія, необхідна для триваючого особистісного зростання. Кінцева ціль розвитку особистості – самореалізація.

Самореалізацією громадянина, вочевидь, є лідерство, активна участь у громадському житті, вплив на державну політику. К. Юнг вважав, що ця кінцева стадія розвитку особистості є доступною тільки високоосвіченим людям, тим, що досягли

«акме» (у перекладі з грецької – «вершина», «найвищий ступінь розквіту»), що мають достатній для цього досвід, тому самореалізація недоступна переважній більшості людей. Акмеологічна закономірність – одна з базових підстав розвитку матерії та свідомості й розвитку життя. Громадянськість – один із критеріїв прояву акмеологічної закономірності.

Одним із найвищих проявів громадянськості є самовизначення особистості працювати на державній службі. Державний службовець перебуває в епіцентрі взаємодії державних, громадських та особистісних інтересів. Саме громадянськість як професійна якість державних службовців дозволить у сучасних умовах подолати небезпечну для суспільства дихотомію «ми – вони»: «народ і верхи», «народ і влада», «народ і чиновники» тощо [9]. Самовизначення держслужбовця визначає усвідомлення та прийняття загальногромадянських цінностей на особистісно-смысловому рівні. Регуляція професійної громадянської поведінки держслужбовця здійснюється на основі архетипу самості.

Ідея громадянськості здатна оживити дух українського суспільства й розвинути громадянську відповідальність членів суспільства, прийняти загальнолюдські цінності, зміцнити державу та її цілісність.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Вищевикладене служить достатньою підставою для висновку про те, що у суспільстві періоду Модерну превалювала соціальна ідентичність – усвідомлення людиною себе як колективної цінності. Критерієм цінності виступала мораль, яка була механізмом регуляції суспільних відносин.

У суспільстві Постмодерну превалюють ліберально-демократичні цінності. Розвиток кожної людини в сучасному суспільстві виражається в індивідуалізації. Кінцева ціль розвитку особистості – самореалізація. Самореалізацією громадянина є лідерство як акме його розвитку, активна участь у громадському житті та вплив на державну політику, тому «громадянськість» є «духом» громадянського суспільства. Громадянськість сягає у несвідоме і є проявом архетипу самості, що стає центром особистості й урівноважує багато протилежних якостей, що входять до складу особистості, об'єднує їх в єдине ціле.

Подальший авторський науковий пошук буде зосереджено на обґрунтуванні громадянськості як професійної якості державних службовців, їх самореалізації.

Література:

1. Гидденс Э. Устроение общества : очерк теории структуризации / Э. Гидденс. – М. : Академический Проект, 2005. – 528 с. – (Сер. : Концепции).
2. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. [Электронный ресурс] / В. И. Даль. – М. : Русский язык ; Медиа, 2003. – Том 1. – 2721 с. – Режим доступа : <http://slovardalya.ru/description/grazhdanin/5979>.
3. Князев А. М. Гражданственность личности : [монография] / А. М. Князев. – М. : Академия ФПС России, 2003. – 100 с.
4. Коэн Д. Л. Гражданское общество и политическая теория / Д. Л. Коэн, Э. Арато ; [пер. с англ. ; общ. ред. И. И. Мюрберг]. – М. : Весь Мир, 2003. – 784 с.
5. Концептуальні засади взаємодії політики й управління : навч. посіб. / авт. кол. : Е. А. Афонін, Я. В. Бережний, О. Л. Валевський та ін. ; за заг. ред. В. А. Ребкала, В. А. Шахова, В. В. Голубь, В. М. Козакова. – К. : НАДУ, 2010. – 300 с.
6. Кузнецова Л. В. Развитие содержания понятий «гражданственность» и «гражданское воспитание» в педагогике XX в. / Л. В. Кузнецова // Преподавание истории и обществознания в школе. – 2006. – № 9. – С. 10–18.
7. Лукашевич О. М. Громадянськість як результат громадянського розвитку особистості: психологічний дискурс [Електронний ресурс] / О. М. Лукашевич // Проблеми сучасної психології. 2014. – Вип. 24. – С. 467–477. – Режим доступа : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pspl_2014_24_40.pdf.

8. Ломакіна Г. І. Громадянськість як якість суб'єкта громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Г. І. Ломакіна. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Pedagogica/3_117001.doc.htm.
9. Маркин В. Н. Громадянськість як професійна якість державного службовця [Електронний ресурс] / В. Н. Маркин. – Режим доступу : <http://psychlib.ru/mgppu/akm/A041-035.HTM>.
10. Никифоров Ю. Н. О понятии «гражданственность» [Електронний ресурс] / Ю. Н. Никифоров, А. Н. Скалина // Известия Алтайского государственного университета. – 2007. – 4–3 (56) – С. 248–252. – Режим доступу : <http://izvestia.asu.ru/2007/4-3/poli/TheNewsOfASU-2007-4-3-poli-07.pdf>.
11. Ніжнік А. Громадянськість та автономія особистості / А. Ніжнік // Психологія і суспільство : укр. теорет.-метод. соціогуманіт. часоп. – 2013. – № 2. – С. 113–119.
12. Пашенко В. Поняття «громадянськості» і теорія громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Віктор Пашенко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 118–126. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=38&c=730>.
13. Полтораков О. Ю. Глобальне громадянське суспільство в системі міжнародних відносин / О. Ю. Полтораков // Дослідження світової політики : зб. наук. пр. – К. : Ін-т світової економіки і міжнародних відносин НАН України, 2008. – Вип. 44. – С. 149–156.
14. Скалина А. Н. Гражданственность в современной России: сущность, структура, типология : автореф. дисс. ... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 – «Политические институты, этнополитическая конфликтология, национальные и политические процессы и технологии» / А. Н. Скалина. – Уфа, 2009. – 20 с.
15. Хайек Ф. А. Использование знания в обществе [Електронний ресурс] / Ф. А. Хайек // American Economic Review, XXXV. – 1945– № 4. – Р. 519–530. – Режим доступу : <http://www.libertarium.ru/10062>.
16. Хьелл Ларри. Теории личности. Основные положения, исследования и применение / Ларри Хьелл, Дэниел Зиглер ; [пер. С. Меленевской и Д. Викторовой] ; терминологическая правка В. Данченко. – СПб : Питер Пресс, 1997 ; К. : PSYLIB, 2006. – 419 с.
17. Чернієнко В. Ідентичність / В. Чернієнко // Сучасна політична лексика : навч. енциклопед. словник-довідник / [І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.] ; за наук. ред. Хоми Н. М. – Львів : Новий Світ-2000, 2015. – 395 с.
18. Шапаренко О. В. Формування громадянськості в умовах соціокультурних трансформацій українського суспільства : автореф. дис. ... канд. філос. наук. : спец. 09.00.03 / О. В. Шапаренко ; Харківськ. ун-т повітряних сил ім. І. Кожедуба. – Харків, 2008. – 20 с.
19. Швець Т. Е. Громадянськість особистості як основний критерій становлення громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Т. Е. Швець. – Режим доступу : http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp15/shvec_tezi.pdf.
20. Юнг К. Г. Душа и миф: шесть архетипов / К. Г. Юнг ; [пер. с англ.] – К. : Государственная библиотека Украины для юношества, 1996. – 384 с.
21. Collins English Dictionary : Complete & Unabridged 2012 [Електронний ресурс]. – Digital Edition. – William Collins Sons & Co. Ltd. 1979, 1986 ; Harper Collins Publishers, 2012. – Режим доступу : <http://dictionary.reference.com/browse/citizenship>.
22. Carens Joseph. Culture, Citizenship, and Community: A Contextual Exploration of Justice as Evenhandedness. Oxford University Press / Joseph Carens. – 2000. – 296 с.

**ВАЛЕВСЬКИЙ
Олексій,
VALEVSKYI
Oleksii.**

доктор наук з державного управління, провідний науковий співробітник Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, м. Київ.

Анотація:
Аналізуються архетипи культурної політики як основи реалізації структурних реформ в Україні. Визначаються причини виникнення соціально-економічної кризи в суспільстві. Доводиться актуальність створення інституційних засад нової культурної політики. Визначаються заходи, спрямовані на реформу культурної сфери.

Ключові слова:
культурна політика, модернізація, реформи в Україні.

УДК 321. 01

Олексій ВАЛЕВСЬКИЙ

КУЛЬТУРНА ПОЛІТИКА В ПОДОЛАННІ КРИЗИ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ РЕФОРМ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Постановка проблеми. Перед українським суспільством на порядку денному стоять завдання реформи політичної системи та впровадження кардинальних змін у проектуванні й реалізації державної політики. Ці масштабні завдання актуалізують необхідність побудови оновленої культурної політики. У ХХІ ст. культурні практики стали невід’ємною складовою демократичних держав. Ефективна культурна політика має забезпечувати розвиток креативного потенціалу нації й формування цінностей, спрямованих на розвиток суспільства.

Водночас доводиться констатувати, що у політичного класу відсутнє стратегічне бачення значення культури для успіху в реалізації реформаторських проєктів. Наразі стоїть проблема осмислення ролі культурної політики в реформуванні українського суспільства, яка має стати інструментом становлення національної ідентичності та ціннісних установок людини.

Мета статті. полягає у доведенні того, що політикам та управлінцям необхідно відмовитись від точки зору, що виключно за допомогою економічних засобів вдасться модернізувати сучасну Україну. Потрібна оновлена модель культурної політики, яка б стала ціннісним підґрунтям у впровадженні реформ.

Для реалізації цієї мети, по-перше, необхідно проаналізувати змістовні характеристики політико-управлінської моделі, що була створена у 2010–2013 рр. й функціонування якої призвело до системної кризи в державі; по-друге, визначити роль культурної політики в реалізації реформ. Для унеможливлення рецидивів кризового сценарію є актуальним аналіз взаємозв’язку культурної політики із соціально-економічними та політичними умовами розвитку суспільства.

Вклад основного матеріалу. Політико-управлінській моделі, створеній протягом 2010–2013 рр., були притаманні наступні характеристики.

1. Посилення авторитаризму в політичній та суспільній сферах. Витоки його популярності в громадській свідомості слід шукати у невдалому президентстві В. Ющенка й розчаруванні у «помаранчевій революції», внаслідок чого сформувався запит на «сильну» державу [1, с. 223–229].

2. Установлення надцентралізованої системи управління, що була «зациклена» на президентську вертикаль. У цей період під виглядом адміністративної реформи було ухвалено низку нормативних актів, наслідком яких стало формування системи управління, яка характеризувалася надзвичайно високим ступенем концентрації повноважень [2; 3]. Однак централізація не зробила управління більш ефективним. У владно-управлінських відносинах домінувала патримоніальна бюрократія, яка була особисто залежною від вищого керівництва. Така адміністративна система стимулювала поширення корупції й непотизму. Концентрація влади не забезпечила контрольованість суспільних процесів, а стала лише передумовою

монополізації корупційних схем та їх поширення на економічні та політико-адміністративні сфери.

3. Наступну характеристику цієї політико-управлінської моделі можна визначити як реформаторський колапс. На першому етапі її існування активно використовувалась риторика щодо необхідності модернізації. Були підготовлені відповідні урядові програми [4; 5]. Втім, швидко з'ясувалося, що політичний клас, який того часу був при владі, немає потенціалу до проведення реформ. Фактично жодна із визначених у програмах цілей не була реалізована, причому цей висновок стосувався не тільки виконавчої, але і представницької влади. Як показав аналіз парламентських виборів 2012 р., партії, що перемогли, замість реформ, які були б націлені на якісно новий розвиток суспільства, переважно пропонували установки перерозподілу матеріальних благ і підвищення споживання [6, с. 313–322]. Це свідчило про загрозу втрати парламентськими партіями реформаторського потенціалу. На початку 2013 року стала очевидною неспроможність тодішньої влади до реформаторської конструктивної діяльності. Це сприяло зменшенню її легітимності й формуванню протестного потенціалу в громадській свідомості.

4. Зменшення ролі представницьких органів у формуванні та реалізації державної політики, які фактично втратили свою суб'єктність, перетворившись на придаток адміністративної системи. У Верховній Раді мали реальні шанси бути схваленими тільки законопроекти, підготовлені урядом або парламентською більшістю, натомість проекти від опозиційних фракцій до сесійної зали не доходили. Поширилася практика брутальних порушень регламенту під час ухвалення законів. Як приклад можна навести ухвалення Закону Про державний бюджет України на 2013 р., який був ухвалений одним голосуванням, хоча процедурою передбачалося три читання. При цьому сам текст закону не був розданий депутатам. Ухвалення бюджету на 2013 рік стало своєрідним «рекордом» – депутатській більшості вистачило всього 32 хвилини для голосування за проект закону, який визначав економічний та соціальний розвиток держави. Зазначені процеси сприяли падінню легітимності вищого представницького органу. Аналогічна доля спіткала органи місцевого самоврядування, які були закритими для впливу з боку громадян та підпорядкувались інтересам місцевих бізнес-еліт. Між владою та населенням поступово формувалася прірва, яка згодом і стала причиною виникнення системної політичної кризи.

5. Олігархізація політичної та економічної сфер суспільства. Упродовж 2010–2013 рр. посилювалися суперечності в середовищі адміністративно-олігархічного класу. Зокрема, розпочався процес становлення так званої «сім'ї» – неформальної структури, до якої входили наближені до родини тодішнього президента вищі чиновники та бізнесмени. «Сім'я» поступово захоплювала економічні активи, які були розподілені між адміністративно-олігархічними кланами. За деякими експертними оцінками соціальні та політичні конфлікти в 2013 р. були викликані прихованою боротьбою так званої «старої» олігархії, яка сформувалася за часи президентства Кучми та Ющенка, проти загрози перерозподілу капіталів на користь «сім'ї».

У політико-управлінській моделі, що сформувалася, корупція стала невід'ємною складовою економічного та політичного життя. Так, за даними глобального дослідження «Індекс сприйняття корупції» від Transparency International Україна у рейтингу корумпованості країн світу у 2013 р. «отримала» оцінку в 25 балів зі 100 можливих (за шкалою «0» – тотальна корумпована держава, «100» – повна відсутність корупції), що відповідає 144 місцю серед 177 досліджуваних країн [7].

Поширення корупції стало приводом зменшення легітимності влади й причиною зростання протестних настроїв. У 2013 р. 43 % громадян вважали, що рівень корупції в країні значно зріс, 74 % були впевнені, що державний сектор корумпований, а 80 % респондентів охарактеризували дії уряду в боротьбі з корупцією як нерезультативні. Найкорумпованішою у 2013 р. українці визнавали судову сферу (66 %), за нею розташовувалися правоохоронні органи (64 %), державна служба (56 %), сфера

охорони здоров'я (54 %), парламент (53 %), політичні партії (45 %), освітня система (43 %), бізнес (36 %), військова сфера (28 %), ЗМІ (22 %), релігійні інституції (21 %), громадські організації (20 %). Кожен третій українець був готовий вийти на вулицю проти корупції [8].

Результати функціонування такої моделі державної політики виявилися драматичними. Це – неефективна економіка, яку знесилувала корупція, розколоте суспільство, несправедливий перерозподіл матеріальних благ, деградована правляча еліта. Низькотехнологічна, олігархічна модель економічного розвитку й деформована економічна політика, фактично спрямована на привласнення ресурсів, у сукупності створили передумови для глибокої суспільної кризи. Стало очевидним, що консервація адміністративно-олігархічної моделі й гальмування економічних та політико-інституційних реформ матимуть надзвичайно негативні наслідки для суспільства.

Завдання побудови нової моделі державної політики – головне питання порядку денного для українського суспільства. Нині, коли рухнула попередня політико-управлінська модель, з'явилися реальні можливості для масштабних реформ у системі державного управління [9].

Динамічний розвиток культури має ключове значення для успішної модернізації України. Потрібно відмовитися від помилкової точки зору, що успіх реформ лежить тільки в економічній та соціальній площині. Успішною трансформація може бути лише тоді, коли вона супроводжується ефективною політикою держави в духовній і культурній сфері. Саме усвідомлення цього бракувало українським політикам, які помилково пов'язували мету модернізації тільки зі збільшенням матеріального споживання або з формуванням інститутів, притаманних сучасному капіталістичному суспільству.

Для того щоб культурна політика стала складовою модернізації, необхідно подолати «культурний розрив», який є спадком пострадянського періоду. Суть цього явища полягає в тому, що, позбавившись монополії радянського світогляду, українське суспільство до цих пір не змогло сформувати модернову національну ідентичність. У результаті в суспільстві існують, з одного боку, рецидиви пострадянського менталітету, з іншого – триває формування нових ціннісних установок, притаманних ліберальному суспільству. Без подолання кризи ідентичності й кардинальних змін у сфері цінностей успіх модернізації суспільства є неможливим. Особливої актуальності це питання набуває з огляду на комплекс завдань, який пов'язується з реалізацією стратегії європейської інтеграції. Перед українським суспільством постає завдання опанування змістом загальноєвропейських цінностей у громадському житті, політичній та економічній діяльності й сфері управління.

Актуальність визначення пріоритетів культурної політики в стратегії модернізації суспільства полягає у необхідності забезпечення розвитку креативного потенціалу нації, створенні умов для формування творчого середовища та нових форм суспільної організації.

Важливим напрямом культурної політики є внесення змін у суспільну свідомість, в якій упродовж останніх десятиріч утверджувалися переважно споживацькі цінності. Підвищення рівня споживання за мовчазною згодою вважалось критерієм успіху функціонування державних органів влади. Сьогодні стає очевидним, що без кардинальних змін у сфері цінностей українське суспільство не має шансів на успішну модернізацію. Зокрема, потрібне формування нової моделі гуманітарного розвитку, яка полягає у відмові від ідеології споживання та ствердженні нових цінностей гармонії індивідуального й державного. Створення нових гуманітарних та культурних орієнтирів стане запорукою успішної модернізації України. Установа на прогрес, відкритість до інновацій, готовність до критичного осмислення усталених суспільних відносин – це культурні установки, які є базисом успіху модернізації. Альтернативу ідеології споживання може скласти розвиток етичної, екологічної та правової свідомості, а також установки захисту прав людини.

Необхідною складовою реформ має бути розвиток інноваційної культури. Специфікою цього типу культури є те, що вона визнає базовими цінностями процес оновлення суспільства й творчу самореалізацію особистості. Поняття «інноваційна культура» означає готовність (лояльність) суспільства та його інститутів до сприйняття нового, а також спроможність брати участь у запровадженні новацій. Цей тип культури перешкоджає поширенню застарілих форм суспільної організації – відсталості та містечковості. Висока інноваційна культура підтримує в суспільстві процеси оновлення й сприяє їх неминучості. У сучасному глобальному світі можуть благополучно розвиватися лише держави, які опираються на інноваційну культуру, тому її необхідно розглядати як стратегічний ресурс, від якого залежить розвиток суспільства.

Перед українськими експертами на порядку денному стоїть завдання розробки Стратегії державної культурної політики, яка б відповідала викликам ХХІ століття. Ідеологія цієї Стратегії повинна виходити з того, що культура є фундаментом, який визначає зміст модернізації українського суспільства. У цьому документі повинні бути сформульовані концептуальні засади інноваційної діяльності в сфері культури. Реалізація Стратегії повинна передбачати, з одного боку, становлення цілісного національного культурного простору, наповненого конкурентоспроможним культурним продуктом, з іншого – збереження історичної спадщини як ресурсу консолідації та духовного поступу суспільства [10, с. 42–47].

На жаль, доводиться констатувати, що за період з початку 2014 року Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України не було схвалено жодного закону або ухвалено урядового рішення, які б визначали стратегічні напрями розвитку культурної сфери. Перед державою стоїть завдання у стислий термін відновити (можливо – побудувати заново) цілеспрямовану державну культурну політику. Головні завдання нової моделі культурної політики – визначення ціннісних пріоритетів суспільного розвитку в умовах економічної кризи й зовнішньої агресії, встановлення перешкод розповсюдженню деструктивних ідеологічних установок у громадській свідомості, сприяння формуванню ідентичності в нових умовах.

Перед політичним класом стоїть проблема осмислення ролі культурної політики в реінтеграції територій, які стали об'єктом зовнішньої агресії. Культура має стати ефективним чинником формування національної ідентичності різних соціальних груп на цих територіях. Політикам необхідно відмовитись від точки зору, що виключно за допомогою військових (або силових) дій вдасться повернути ці території до українського гуманітарного та культурного простору. Необхідною є цілеспрямована інформаційно-культурна політика, яка б допомагала формуванню державницької ідентичності населення цих територій.

Наступним кроком має стати децентралізація культурної політики, впровадження якої пов'язується із багатьма проблемами. З одного боку, держава повинна зберегти важелі впливу для того, щоб забезпечити єдність культурного простору, з іншого – необхідно задовольнити права регіонів на культурну самобутність. Децентралізація культурної політики не повинна перетворитися на засіб міжрегіонального напруження й непорозуміння. Не менш актуальним питанням є розподіл відповідальності за фінансування закладів культури, а саме, які з них мають отримувати підтримку із державного бюджету, а які – із місцевих. Так, згідно з нормами Бюджетного кодексу України утримання місцевих закладів культури передано на баланс місцевих бюджетів.

Відповідно, органам самоврядування надається право своїми рішеннями оптимізувати мережу закладів культури. У цьому плані постає актуальне питання, яким чином в умовах відсутності належного фінансування можна зберегти мережу культурних закладів на місцях. Для вирішення складних проблем впровадження децентралізації культурної політики необхідно провести їх попереднє широке експертне обговорення. Без консолідованої позиції щодо її змісту децентралізація може нашкодити культурному процесу.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1. Необхідно прискорити роботу по створенню концепції державної культурної політики в сучасних умовах. У цій роботі мають узяти участь представники профільного міністерства, народні депутати й експерти громадських організацій. Метою цієї роботи має стати визначення концептуальних засад розвитку культури та шляхів практичної реалізації культурної політики. На сьогодні існує декілька проектів концептуальних засад культурної політики [11; 12]. Необхідно ініціювати широке обговорення комплексу проблем, які пов'язуються із реформою культури, для того щоб створити консолідовану Стратегію державної культурної політики, яка б відповідала викликам ХХІ століття.

2. На часі створення державної цільової програми, яку було б спрямовано на подолання гуманітарної відчуженості та відродження закладів культури в регіонах, які постраждали від зовнішньої агресії. Актуальною залишається потреба у створенні гуманітарної та культурної політики, яка б могла забезпечити загальнонаціональний діалог. Такий діалог сприяв би взаєморозумінню між населенням різних регіонів, зокрема унеможливив виникнення різноманітних міжрегіональних фобій на мовному та культурному ґрунті.

3. Перед управлінським середовищем стоїть фундаментальна проблема осмислення ролі культурної політики в стратегії реформ. Потрібна побудова культурної політики, яка б створювала умови для формування творчого середовища й забезпечувала розвиток креативного потенціалу країни. Розвиток культури має стати чинником піднесення національної економіки, зокрема її інноваційного потенціалу. Потрібно стимулювати наукові дослідження у напрямку осмислення змісту інновацій у сфері культури. Зокрема, це потребує визначення чітких критеріїв інноваційної культурної діяльності. Результатом цієї роботи повинна стати розробка державних цільових програм інноваційного розвитку окремих сфер культури.

Література:

1. 1. Валевський О. Міф «сильної держави» в трансформації українського суспільства [Електронний ресурс] / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2011. – Спеціальний випуск. – 354 с. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Pubupr/2011-1/doc/2/08.pdf.

2. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України : від 09.12.2010 р., № 1085/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>.

3. Деякі питання організації роботи міністерств, інших центральних органів виконавчої влади : Указ Президента України : від 24.12.2010 р., № 1199/2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1199/2010>.

4. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава : Програма економічних реформ на 2010–2014 роки [Електронний ресурс] / Комітет з економічних реформ при Президентові України. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf.

5. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки : затверджена Постановою Кабінету Міністрів України від 27 лютого 2013 р., № 187 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/187-2013-%D0%BF>.

6. Валевський О. Загроза колапсу реформаторського потенціалу українських партій: підсумок парламентських виборів 2012 року / О. Валевський // Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2013. – С. 313–322.

7. Corruption Perceptions Index 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cpi.transparency.org/cpi2013/results/>.

8. Global Corruption Barometer [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ti-ukraine.org/news/2815.html>.

9. Системна криза в Україні: передумови, ризики, шляхи подолання : аналіт. доп. / Я. А. Жаліло, К. А. Кононенко, В. М. Яблонський [та ін.] ; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2014. – 132 с.

10. Валевський О. Культурна політика як основа стратегії модернізації українського суспільства / О. Валевський // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаукДержУпр», 2014. – № 2 (18) : спеціальний випуск. – 244 с.

11. Культура 2015. Платформа стратегічних ініціатив // Дорожня карта проекту «Культура 2025. Довгострокова національна культурна стратегія» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culture2025.org.ua/дорожня-карта/>.

12. Проект. Культура в Україні. Реформа [Електронний ресурс] / Комітет Верховної Ради з питань культури і духовності. – Режим доступу : http://kompkd.rada.gov.ua/kompkd/control/uk/publish/article;jsessionid=5A0B02D40954AA4A2ABE9AAA22DA2AA2?art_id=51264&cat_id=44731.

**МАМОНТОВА
ЕЛЛА,
МАМОНТОВА
Елла,**

доктор політичних наук, професор, професор кафедри регіональної політики та публічного адміністрування ОРІДУ НАДУ при Президентіві України, м. Одеса

Анотація:

Аналізуються місце й роль політичної комунікативістики та школи соціодраматургії у становленні теоретико-методологічних підвалин дослідження символу як детермінанти політичного порядку та політичного розвитку постсучасного суспільства. Аргументується теза про те, що саме з їх подання у сучасному політологічному дискурсі символ набуває характеристик ключового інструменту соціотворення. На до-свіді сучасної України розкривається специфіка символу як репрезентанта архетипу у процесах публічної комунікації.

Ключові слова:

символ, політична комунікація, політична роль, соціотворення, архетип.

УДК 321.01.342.228

Елла МАМОНТОВА

**СИМВОЛ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТ АРХЕТИПУ
В ПРОЦЕСАХ ПУБЛІЧНОЇ КОМУНІКАЦІЇ**

Постановка проблеми. Парадигмальні зрушення у світосприйнятті сучасного постіндустріального суспільства, пов’язані із перенесенням акценту зі структури соціальних смислів і значень на динаміку смислоконструювання та на розробку технологій і процедур інтерсуб’єктивності у пізнанні, культурі, моралі, політиці й управлінні, виводить символ у коло ресурсів конституювання реальності, а отже, і ресурсів політичної влади. Це не може не позначитися на актуалізації дослідження символічного зрізу політики, зокрема і місця та ролі символу у конструюванні соціально-політичного порядку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальна природа символу та його політико-управлінський потенціал віддавна цікавили дослідників. Так, філософські спроби осмислення символу як складової соціально-політичного буття пройшли тривалий шлях від архаїчних спроб осягнення цього феномену до його інтерпретації у раціоналістичних та естетичних концепціях Просвітництва (Піфагор, Платон, Аристотель, Діонісій Ареопагіт, Микола Кузанський, Ф. Шеллінг, Г.-В.-Ф. Гегель, І. Кант та ін.) і в цілому не виходять за межі загальноприйнятої періодизації історії самої філософії.

Починаючи з другої половини ХІХ ст., активізуються процеси концептуалізації символу, які на сьогодні вже охопили широке коло дослідницьких напрямків та шкіл, сформованих у рамках соціології (П. Блау, Г. Блумер, М. Вебер, Е. Дюркгейм, Дж. Г. Мід, Т. Парсонс, Дж. Хоманс, Т. Шибутані), антропології (Ф. Боас, Дж. Гершкович, К. Гірц, Дж. Лаббок, І. Льюїс, Б. Малиновський, М. Мід, Л. Морган, М. Мосс, А. Ф. Редкліфф-Браун, Е. Тайлор, І. Тен, А. Тойнбі, Л. Уайт, Дж. Фрезер), аналітичної психології (З. Фройд, Е. Фромм, К.-Г. Юнг), культурософії (Е. Касіерер, Г. Коген, С. К. Лангер, О. Шпенглер), герменевтики (Г. Г. Гадамер, П. Рікер), феноменології (Е. Гуссерль, О. Лосєв, П. Флоренський), семіотики (У. Еко, Ю. Лотман, Ч. У. Морріс, Ч. Пірс, Ф. де Сосюр, Г. Фреге), структурного функціоналізму та постструктуралізму (Р. Барт, Ж. Лакан, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, Е. Ортіга, Ж. Піаже, В. Пропп, У. Уорнер, М. Фуко, Р. Якобзон) тощо.

Однак, на наше переконання, остаточне перенесення символу та його соціально-владної ролі як категорій теоретико-методологічного осмислення із площини, що задається координатами «означаюче – означуване», у сферу політичного, відбулося у межах соціодраматургії (К. Берк, Е. Гофман, Х. Данкен, Дж. Мак-Колл), комунікативістики (Ж. Дельоз, Ж.-Ф. Ліотар, Н. Луман, Ю. Габермас) та постмодернізму (П. Бергер, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Е. Гіденс, Н. Еліас, Т. Луман, А. Щюц).

Останні течії помітно вплинули на формування новітніх дослідницьких підходів, спрямованих на вивчення власне символічного аспекту політики, а саме: політико-культурологічного (Т. Арнольд, А.Вілдавські, К. Гаджієв, А. Гелен, М. Едельман, Р. Елліс, Л. Дітмер, Дж. Кауфман, Р.Такер, В. Тернер, А. Уайтхед, В. Бурдяк, П. Демчук, В. Денисенко, М. Іванов, Л. Нагорна, І. та Я. Пасько, Н. Ротар та ін.), політико-комунікативного (К. Дойч, Е. Канетті, Г. Ла-

суел, Ф. Тенніс, В. Попов, С. Поцелуєв, О. Соловійов, С. Денисюк, О. Зернецька, М. Лісовська, Т. Нагорняк, П. Олещук, Л. Павлюк, Г. Почепцов, Д. Яковлев та ін.) та політико-технологічного (Дж. Адаір, Е. Аронсон та Е. Праткінс, Е. Афонін, Р. Белла, В. Гельман, Б. Дубін, С. Кара-Мурза, О. Кармадонов, А. Кольєв, Ю. Левада, А. Май, В. Попов, В. Сергєєв, С. Поцелуєв, Дж. Пфєффер, В. Соловійов, А. Цуладзе, В. Бєбик, В. Видрін, М. Головатий, В. Горбатенко, Ф. Кирилук, Т. Ляпіна, С. Телешун, Ю. Шайгородський, О. Шерман та ін.).

Аналіз та систематизація напрацювань, зроблених у межах соціотворчого підходу концептуалізації символу як соціальної категорії, є необхідними для становлення окремого напрямку дослідження символічного виміру політики, зокрема під час дослідження символу як репрезентанта архетипу у процесах політичної комунікації.

Метою статті є визначення внеску провідних представників політичної комунікативістики та школи соціодраматургії у становлення теоретико-методологічних підвалин дослідження символу як детермінанти політичного порядку та політичного розвитку постсучасного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Поштовхом до формування таких самотутніх дослідницьких напрямків, як драматургічна соціологія, «теорія ярликів» та етнометодологія стали напрацювання, зроблені у межах теорії символічного інтеракціонізму. Евристичність останнього не викликає сумніву. І хоча, з подачі Ш. Страйкера – відомого дослідника історії та класифікатора надбань символічного інтеракціонізму, більшість із вищеназваних шкіл вважаються, хоч і оригінальними, втім невід’ємними складовими цього вчення [1, с. 87], ми пропонуємо віднести їх до соціотворчих трактовок символічного як ресурсу політики, адже саме у межах цього підходу дослідження символу та його соціально-владної ролі остаточно переноситься із площини, що задається координатами «означаюче – означуване», у сферу політичного.

Прихильники соціодраматургічного підходу (К. Берк, Е. Гофман, Х. Данкен, Г. Дж. Мак-Колл, Г. Роффман та ін.) пояснюють соціальне життя через реалізацію метафори драми, аналізуючи соціальну взаємодію у термінах «актор», «маска», «сцена», «сценарій» тощо (наприклад, К. Берк використовує термін «театр» майже у буквальному сенсі, а Г. Роффман – як метафору суспільства). Концепція соціодрами трактує світ як безперервний процес вироблення та зміни соціальних значень, як постійне визначення та перевизначення змісту соціальної взаємодії її учасниками. Вихідним положенням драматичної соціології є визнання того, що різні групи формують різні світи, і ці світи змінюються в ту мить і внаслідок того, що об’єкти, які їх складають, змінюють свої значення.

Так, у роботах провідного представника означеного напрямку Е. Гофмана показано, що соціальна взаємодія – це не «діалог – гра» (Г. Блумер), але сукупність театральних постановок, заданих образами, що відтворюються на основі заздалегідь передбачених функціональних позицій, які, в свою чергу, постійно переорієнтовуються протягом самої соціальної взаємодії [2; 3; 4]. Центральним поняттям учення Е. Гофмана є концепт «Я-сам як маска», «Я-сам як представлений образ ролі», де межі того, Що та Кого можна представляти, обумовлюються «сценою» та «реквізитом». Результат такої постановки залежить від двох факторів: характеру її творців («режисеру», «сценаристу», «сценарію» тощо) та підтримки (чи не підтримки) дійства публікою. При цьому ключове місце у «драмі» Е. Гофмана відведено саме аудиторії, оскільки без неї не відбудеться жодна вистава. Важливо, що у розумінні дослідника актор соціальної драми може виступати як укупі з іншими акторами, так і соло. В останньому випадку він стає публікою для самого себе, і тоді «Я» вже розмовляє із собою (self) або із узагальненим іншим. Таким чином, Е. Гофман уявляє символічну взаємодію як форму гри [2], яка будується на багатьох структурних пластах, що і визначають власне її образи, стилістику та драматургію.

За концепцією іншого представника соціодраматургічної школи Г. Дж. Мак-Колла, людина є істотою, яка паралельно існує в двох різних світах – природно-біологічно-

му та символічному [5, с. 9]. З одного боку, вона живе у світі ідей, але з іншого – постійно має справу з речами, створеними скоріше фізичною силою, аніж свідомістю, швидше шляхом раціонального вибору, аніж за допомогою ідеальних понять. І, як наслідок, людина маніпулює речами, які лише частково розуміє, а її власний розум мало зрозумілий навіть їй самій. Звідси, будучи «інтроспективною твариною», що існує в соціальному середовищі, індивід змушений обмежувати не тільки свої власні дії, але і вчинки інших. Через нечіткий зміст ідей він стає «риторичним», тобто має схильність переконувати як самого себе, так і інших у тому, що він сам конструює ситуацію. Унаслідок цього реальність для людини стає чимось сумнівним, компромісним, узаконеним [5, с. 9].

На думку Ш. Страйкера, попередній опис уявляється якимось ліричним поясненням того, що людина є твариною, яка застосовує символи, а світ, в якому вона живе, по суті, є символічним, «антропоконструйованим». За його спостереженням, саме символи, мова та здатність до прийняття ролі за допомогою використання символів і мови перетворюють біологічну людську поведінку на поведінку соціальну [6, с. 37]. Втім, фундаментальні принципи концепції Г. Дж. Мак-Колла дозволяють розглянути соціальну взаємодію під кутом соціодрами, а саме:

1) людина є мислячою твариною, яка конструює свої ідеї на засадах мінливої культури;

2) речі стають значущими залежно від ідей, а значення речі можна зіставити з планами індивідуальної поведінки;

3) ми маніпулюємо речами залежно від їх значення, при тому що сфери цих значень переплітаються у реалізованих планах поведінки; 4

) будь-яка річ має ототожнюватися з її знайденими значеннями;

) соціальні плани поведінки та значення мають узгоджуватися між собою. У випадку, коли значення не з'ясовано, вони з'ясовуються в процесі риторичної інтеракції, внаслідок якої створюються соціальні об'єкти;

б) сутність речі визначається залежно від тих соціальних ситуацій, в які потрапляють актори, а їхня ідентифікація у соціальних ситуаціях має постійно обґрунтовуватися;

7) «ідентичність», «значення», «соціальні акти», «роль», «характер», «підмостки», «сцена» й «аудиторія» є складовими соціальної драми, і саме за їх допомогою відбувається конструювання соціальної поведінки;

8) ідентифікації індивідів понад усе виражаються за допомогою системи взаємопов'язаних категорій (ролей, статусів, соціальних типів) [6, с. 42].

Ці положення було інтерпретовано К. Берком у контексті комунікативістики. Передусім він запропонував розглядати комунікацію як символічну дію, а головне функціональне призначення мови бачив у її символічному інструменталізмі, що забезпечує взаємодію акторів, які за своєю природою реагують на символи. Виходячи з цього, К. Берк визначає людину як істоту, що діє, використовуючи символи та не правильно їх вживаючи, а також як творця негативу, відділеного від природи інструментами, створеними ним самим [7].

Комунікацію, зокрема й політичну, як будь-яку форму прояву соціальної взаємодії К. Берк трактує у категоріях соціальної драматургії. На його думку, комунікативний акт слід розуміти як драму, результати якої визначаються складовими так званої «драматургічної петанди»: актом, сценою, актором, дією та метою. К. Берк неодноразово підкреслює: порівняння життя з театром не є метафорою, позаяк усі прояви соціального, в тому числі й політика, і є театром. За спостереженнями дослідника, життя набуває смислу через своєрідний «терміністичний екран» або «мережу доступності», що створюється певним набором символів, та за допомогою якого формується зв'язок між мовою та ідеологією. Отже, мова – це не лише відображувач реальності, але й інструмент, здатний вибрати саму реальність або змінити її [7]. При цьому визначення людини як «істоти, що вживає символи» для К. Берка озна-

час, що «реальність» завжди є створеною і відтвореною завдяки системам символів. А оскільки індивід нічого не знає про світ, розташований поза зоною його безпосереднього досвіду, то це означає, що те, що ми називаємо «реальністю», насправді є невпорядкованістю символів минулого, об'єднаних із речами, про які ми знаємо переважно із карт, журналів і газет [7]. Звідси кожна система переконань (релігія, вірування, ідеологія, філософська доктрина, наукова теорія) має свій власний словник (вокабуляр) для опису картини світу як певного типу реальності та пояснення його закономірностей.

З позицій комунікативістики досліджували соціоконструктивний потенціал символу також Ю. Габермас, Ж. Дельоз, Ж.-Ф. Ліотар, Н. Луман та ін.

Так, Ю. Габермас, у концепції якого було поєднано й творчо переосмислено ідеї психоаналізу, аналітичної філософії, герменевтики та структуралізму, сформував основи комунікативного підходу до аналізу соціального. Полемізуючи з інструменталістським дослідницьким арсеналом марксизму, Ю. Габермас пропонує розглядати історичний процес як «емансипацію» й виділяє у ньому два вектори, які задаються або імпульсами зовнішнього природного примусу, або репресіями, що випливають із внутрішньої природи людини. При цьому кінцевим (ідеальним) пунктом розвитку першого стає тотально автоматизована соціальна організація, що функціонує на зразок будь-якого механізму як породження науково-технічного прогресу, а результат реалізації другого сценарію проявляється у посиленні потенціалу саме комунікативної дії за рахунок зменшення фактору інституалізації відносин у координатах «влада – підкорення». Комунікативна дія у Ю. Габермаса протиставляється дії інструментальній і визначається як символічно опосередкована інтеракція, що керується інтерсуб'єктивно значущими нормами, які, в свою чергу, виступають основою взаємних загальноновизнаних поведінкових очікувань учасників [8, с. 912].

Якщо втіленням інструментальної дії у Ю. Габермаса виступає сфера праці, що передбачає, по-перше, обов'язковість додержання емпірично здобутих правил і норм та, по-друге, її вимірювання за критеріями ефективності, цілепокладання, прогностичності та контролю, то комунікативна дія – це, передусім, взаємодія щонайменше двох суб'єктів, яка впорядковується відповідно до суб'єктивних норм, таких, які ці суб'єкти приймають як обов'язкові. Отже, якщо інструментальна дія орієнтується на успіх, то комунікативну спрямовано на взаєморозуміння її учасників (консенсус) і засновано не на примусі, а на переконанні [9; 10]. За таким підходом головним чинником соціального розвитку та регулятором соціальних відносин виступає мова – «метаституція, від якої залежать усі суспільні інститути» [11, с. 35].

Підкреслимо, що у концепції Ю. Габермаса мова розглядається передусім як середовище соціальної влади та політичного панування, оскільки саме через мову відбувається легітимація відносин організованого насильства. Услід за М. Фуко, Ю. Габермас активно розробляє методологію пошуку прихованих у традиції та традиційних комунікацій ефектів влади. Для нього влада – це передусім медіум координації дій у політико-адміністративній системі, який втілюється у позаінституціональному «життєвому світі» у своїх аналогах – «впливі», «авторитеті», «репутації», «престижі» та «ціннісних зобов'язаннях».

Ю. Габермас пропонує відмовитися від традиційних вертикальних ієрархічних способів побудови соціального світу на користь соціоконструювання на принципово ненасильницьких засадах. На його думку, на зміну «суб'єктно-об'єктній» опозиції, притаманній класичному європейському мисленню, яка і обумовлює суб'єктно-об'єктне (таке, що піддається деформації ззовні) ставлення до світу в цілому, повинна прийти суб'єктно-суб'єктна структура, що моделюється спілкуванням на індивідуальному позаінституціональному рівні, адже саме інституціональний примус, і передусім примус через інститути культури, призводить до викривлення комунікацій та встановлення фіктивної згоди. І лише через дискурс як полілогічно рівноправну процедуру аргументації може бути досягнутий істинний універсальний консенсус.

Отже, підкреслимо, що для Ю. Габермаса моделі «панування – примус» протиставлено дискурс, оскільки останній визнає тільки «примус» до абсолютно переконливої аргументації.

На противагу Ю. Габермасу, який наполягав на демократичному пошуку консенсусу, Ж.-Ф. Ліотар розробляє ідею безперервних розбіжностей, неузгодженостей і протистоянь точок зору у будь-якому дискурсі. Кожна з них має свої правила та власне право, а їх суперечка не може бути вирішена ніяким «всезагальним порозумінням» [12]. Звідси завданнями політики повинні стати не насильна уніфікація багатоманітності у єдиному «колективному тілі» соціуму й не пошук універсальної мови для можливого діалогу між ними, а збереження цієї різноманітності та підтримка практики різноманітних «мовних ігор».

Як комунікативну систему розглядає суспільство у категоріях «дискурсу», «інтерактивної взаємодії» та «соціальної структури» Н. Луман. Становлення його концепції «функціонального структуралізму» відбувалося у контексті формування загальної теорії систем (Л. фон Берталанфі, Н. Вінер, Т. Парсонс). Втім, для Н. Лумана соціальна система, на відміну від кібернетичної, технічної чи біологічної, – це передусім система, здатна ідентифікувати смисли, адже саме через смисл система готова до самозахисту від внутрішніх та зовнішніх впливів і здатна до самозбереження й адаптування до середовища. Концепти «суспільство» та «підсистеми суспільства» Н. Луман розглядає у фокусі рефлексивності (самовіднесення з Іншим) як ключового методологічного посилу модерна.

Базуючись на визнанні факту розрізнення між системою та середовищем («системної диференціації»), Н. Луман пропонує визначати ключовою характеристикою системи так звану «комплексність» – загальносистемне поняття складності подій. У Н. Лумана «комплексність світу» – це нескінченна кількість можливостей, які постійно загрожують системі. Звідси, для того щоб забезпечити самозбереження, система повинна перманентно редукувати, відтворювати спрощення через зведення комплексності до можливостей, які забезпечують її функціонування. Така редукція може проводитися через різноманітні абстрактні форми, в тому числі й символічні, які, за трактовкою Н. Лумана, визначаються як символічні медіуми (мова, наука, ЗМІ, гроші тощо). Саме цими властивостями володіє комунікація, яка і перетворює суспільство на систему. Н. Луман визначає комунікацію не функціонально, як засіб чи інструмент передачі інформації, а відносно до самої себе, як явище, що володіє властивостями аутопоезіса (самопородження, самопродовження, саморозвитку).

Суттєвим є зауваження Н. Лумана щодо полікомунікаційної природи суспільства, адже на зміну кожній комунікації у системі приходять інші неідентичні комунікації, втім така, що відповідає загальному комунікативному коду системи. Таким чином, смисл кожного соціального утворення завжди буде багатоконтекстуальним, а саме утворення – «не-необхідним», таким, що може бути замінено «іншим». Тому за відсутності центрального системоутворюючого смислу і сам світ стає випадковим, мінливим, ввергнутим у безперервний процес розпаду та відтворення. Показово, що саме випадковості Н. Луман приписує провідну роль у формуванні соціальних систем.

Структурами, що забезпечують соціальний розвиток, підтримують соціальний устрій та управляють поведінкою окремих індивідів і соціальних систем у цілому виступають «комплексність» (еволюція) та «контингенція» (випадковість, можливість), що унеможливує прогнозування соціальної ситуації та вплив не неї. Отже, у версії Н. Лумана, структура втрачає статус чинника стійкості системи, оскільки вона є фактором її оновлення.

За висновками вченого, до яких слід прислухатися сучасним «інженерам-конструкторам соціального простору», складноорганізованим системам неможливо нав'язати траєкторію їхнього розвитку. Єдине, що залишається суб'єктам політичного управління, – це виокремлення правильного шляху та забезпечення його подолан-

ня. Отже, за Н. Луманом, проблема керованого розвитку набуває звучання проблеми самокерованого розвитку. Виходячи з цього, Н. Луман відмовляється від суб'єктно-об'єктного розуміння соціальних відносин та зводить поняття самого суспільства до «мережі» комунікацій (комунікацій, що самовідтворюються). Саме вони і забезпечують взаємодію соціальних феноменів через співвідношення двох протилежних тенденцій – зміни та збереження.

Однією із складових цієї мережі виступає влада, яка трактується Н. Луманом як символічно-генералізований медіум комунікації, здатний, аналогічно каталізатору, прискорювати або сповільнювати комунікацію, управляти каналами комунікації та альтернативами комунікативного обміну. Генералізація трактується Н. Луманом як узагальнення смислових орієнтацій через концентрацію смислу у символі. Засоби комунікації розвивають символічно генералізовані коди для спільної орієнтації учасників комунікації. Звідси влада – це комунікація, що регулюється кодом, а держава є вищим пунктом генералізації влади, смислова референція всіх операцій політичної системи [13].

Отже, розробки у сфері соціальної комунікативістики показали, що сьогодні і соціальний досвід, і соціальне знання формуються двома складовими: безпосередньою взаємодією акторів та сприйняттям подій і явищ, що опосередковано вводяться у обіг повідомленнями засобів масової комунікації. Таким чином, у процесі масової комунікації відтворюється не тільки тлумачення фактів, але і конструювання соціальної реальності за допомогою символів. Саме тому дослідницький арсенал соціодраматургії та політичної комунікативістики не втрачає актуальності у новітніх дослідженнях символу як детермінанти політичного розвитку через творення безмежних мереж соціальних комунікацій як основи політичного устрою у постсучасному суспільстві.

Зокрема, це стосується нетривалої історії символічного самовизначення новопосталої Української держави.

Нами вже неодноразово наголошувалося, що свідченням реалізації державотворчого проекту є ефективне функціонування політичної системи, показником чого виступає якість символічної продукції, яку вона виробляє. Безумовно, кожне суспільство буде власний символічний простір, який і задає структури побудови політичної нації. Функція символічного простору полягає у формуванні через репрезентацію домінуючих колективних архетипів єдиної картини світу, що сприяє об'єднанню нації. Прагнення будь-якої нації та держави закріпити самостійний статус відбивається у спробах створити власне символічне буття. Показовим у цьому аспекті виявилися процес відбудови вітчизняного символічного простору та динаміка структуривання символічних комплексів, що сформується згідно з їх структурно-функціональним навантаженням, яке вони несуть у процесі самовизначення держави у символічному просторі політики.

У нетривалій історії символічного становлення незалежної України ми пропонуємо виділити такі етапи.

Перший етап (1985–1994 рр.) пройшов під знаком набуття незалежності та націонал-демократичної ідеї. Відродження історичного символічного досвіду стало головним мотивом міфотворчості молодій державі. Українська міфологія першої половини 90-х рр. минулого століття спробувала ототожнити політичну та економічну незалежність із незалежністю національною. Віддзеркаленням цього стала масова поява знаків минулого: повернення національної символічної атрибутики, реанімація великої кількості текстів колишньої культури тощо. У цілому розбудова нової незалежної держави відбувалася у контексті експлуатації етнічного міфу. Однак спроба наділити символічним смислом постаті української історії, яка була здійснена націонал-демократичною інтелігенцією, не мала успіху у загальнонаціональному масштабі, що пояснюється не в останню чергу розбіжністю у колективних архетипах соціального на регіональному рівні. Додамо також, що звернення на цьому етапі до потенціалу символів ідентичності (мова, історичний міф, героїчний пантеон тощо),

намагання прискорити кардинальне переформатування громадянської концептосфери на основі концептосфери національної не призвело до очікуваних результатів. Причинами цього, на наше переконання, слід вважати надзвичайно непросту органіку символічного комплексу ідентифікації, заглиблену у структури соціального підсвідомого та найархаїчніші практики символізації, що потребує вкрай обережного поводження з його окремими складовими.

Другий етап (1994–2004 рр.) становлення символічного простору незалежної України припав на час, який позначився інтенсифікацією процесів формування символів легітимності. Так, становлення нормативно-правових засад Державного Протоколу та Церемоніалу, розробка інавгураційного сценарію, що відповідає провідним європейським зразкам, у нашій країні відбувалися у фарватері процесу конституювання інституту президентства, а формування та законодавче закріплення нагородної системи й системи вербальної ієрархізації засвідчило певні успіхи на шляху державотворення, як-то оформлення апарату державного управління, структуризації суспільства, формування політичного класу. Однак ані політичне покоління цього десятиріччя, ані духовна та інтелектуальна еліти не спромоглися, а, можливо, й не ставили за мету, запропонувати українцям якісно нову символічну реальність, яка б змогла відповідати викликам часу та стати каталізатором процесу формування політичної нації. Звернення до арсеналу комуністичного символічного пантеону, заклики до надання офіційного статусу святкуванням ювілеїв, пов'язаних із подіями та фігурантами радянської історії, підтверджують вищезазначене.

Саме вакуум, що спостерігався у символічному полі тодішньої України, зробив можливими події 2004 р. Відсутність єдиної у масштабах усієї країни шкали цінностей та концептуальної спряженості символічних комплексів стала плідним підґрунтям для безпрецедентних маніпуляцій, які призвели до розколу суспільства. Президентські вибори 2004–2005 рр. в Україні стали черговим попередженням: політичні ігри на символічному полі є недопустимими, а спекуляції навколо символічного протистояння, зумовленого геополітичною, етнічною, мовною, релігійною, ментальною й навіть «кольоровою» специфікою, такі популярні у середовищі нової генерації політтехнологів, може набути сили «зброї масового знищення».

Наступний, третій, етап символічного самовизначення Української держави (2005–2010 рр.) ознаменувався гостротою дискусій навколо проблем, пов'язаних із набуттям національної, політичної та історичної ідентичності сучасного українського суспільства, дискусій, які подеколи набували ознак «війни символів». Втім, заяви керівництва країни щодо необхідності перебудови вітчизняного символічного простору не вирішили питання. Спроби реалізації цих намірів або частково не знайшли відгуку у суспільстві, або так і залишилися на рівні декларацій.

Черговий етап становлення символічного простору України (2010–2013 рр.), увібравши в себе всі здобутки та суперечності процесу державного будівництва, вкрай загострив проблеми, пов'язані із геосимволічною специфікою українського політичного простору. У зв'язку з цим зазначимо, що внаслідок того, що у сучасній Україні сформувалося декілька політичних субкультур, які, будучи відмінними за архетипікою, акумулюють історичний досвід територій, зумовлений геополітичним розташуванням, соціокультурною своєрідністю, відсутністю безперервної державницької традиції й особливостями націополітичного розвитку, а звідси й різним баченням моделі державотворення. Тому регіональний геосимволічний простір України можна охарактеризувати як мозаїчний, фрагментарно побудований із домінуванням локальних характеристик. І хоча Україна не є унікальною з точки зору наявності територіальних відмінностей, адже такі відмінності, спричинені історичними, етнічними, релігійними, культурними та економічними чинниками, зустрічаються майже у кожній сучасній країні Європи та світу, саме їх чітко окреслена географічна локалізація і є, на нашу думку, головною перешкодою на шляху формування політичної нації. Проте експлуатація сюжету про цивілізаційний розкол значно загострила проблему

«двох Україн» та призвела до надзвичайно небезпечних наслідків. Безконтрольна та безвідповідальна експлуатація регіональних міфів, використання об'єктивно існуючої геокультурної специфіки мешканців різних регіонів країни як матеріалу для символічного впливу, спричинили кризові явища у суспільстві, створили підґрунтя для перетворення територіальних відмінностей на суперечності та, як, наслідок, поставили під загрозу цілісність самої держави.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Події 2013–2014 рр. засвідчили, що державотворчий процес в Україні вступив у нову фазу, яка відзначається процесом формування політичної нації. На жаль, його каталізаторами стали трагічні події, пов'язані із зимовим протистоянням 2013–2014 рр. та зовнішньою загрозою. Втім, сьогодні ні в кого не викликає заперечень той факт, що індикатором його незворотності стали перетворення, пов'язані із символічною сферою суспільного буття. Свідченням цього є стрімка гармонізація національної та громадянської символосфер через спряження у єдиний символічний простір національної та державної символіки.

Література:

1. Stryker Sh. Contemporary Symbolic Interactionism: Variations / Sh. Stryker // Symbolic Interactionism : F Social Structural Version. – California, 1980. – P. 86–135.
2. Гофман Э. Представление себя другим в повседневной жизни / Э. Гофман ; пер. с англ. – М. : Канон-пресс-Ц ; Кучково поле, 2000. – 304 с.
3. Goffman E. Behaviour in public places; notes on the social organization of gatherings / E. Goffman. – N.Y. : Free Press of Glencoe, 1963. – 248 p.
4. Goffman E. Frame Analysis: an Essay on the Organization of Experience / E. Goffman. – Boston : Northeast University Press, 1986. – 586 p.
5. McCall G. J. Identities and Interactions / G. J. McCall, J. L. Simmons. – N.Y. : Free Press, 1978. – 436 p.
6. Страйкер Дж. Сучасний символічний інтеракціонізм: напрями / Дж. Стайкер // Філософська і соціологічна думка. – 1990. – № 5. – С. 37–44.
7. Burke K. Language as Symbolic Action / K. Burke. – Berkeley : University of California Press, 1966. – XIV, 514 p.
8. Фурс В. Н. Хабермас Юрген / В. Н. Фурс, М. А. Можейко // Постмодернізм. Енциклопедія. – Мн. : Интерпресссервис ; Книжный дом, 2001. – С. 912–924.
9. Habermas J. The Theory of Communicative Action : Vol. 1. Reason and the Rationalization of Society / J. Habermas. – N.Y. ; Boston : Beacon Press, 1985. – 465 p.
10. Habermas J. Lifeworld and System: A Critique of Functionalist Reason : (The Theory of Communicative Action, Vol. 2) / J. Habermas. – N.Y. ; Boston : Beacon Press, 1985. – 457 p.
11. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / Ю. Хабермас ; пер. с нем. – СПб : Наука, 2000. – 380 с.
12. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар ; пер. с фр. – М. : Алетейя, 1998. – 118 с.
13. Луман Н. Власть / Н. Луман ; пер. с нем. – М. : Праксис, 2001. – 256 с.

ПАТРАКОВ
Володимир,
РАТРАКОВ
Volodymyr,

філософ,
г. Степногорск,
Республіка Казахстан

***Анотація:** У статті в рамках архетипної парадигми досліджується феномен численних закликів політиків і громадян України щодо зміни кольорів державного прапора. Показується, що ці заклики засновані на логіці магічного мислення, оскільки за давньокитайською «Книгою змін» синьо-жовтий прапор символізує гексаграму Пі (Занепад), а жовто-синій – гексаграму Тай (Розквіт). Оскільки сучасний прапор України став символом розділення країни, то зміна кольорів прапора стане знаком оновлення суспільства й символом його єдності. Але зміну прапора необхідно сполучити з радикальними політичними й соціально-економічними реформами.*

Ключові слова: прапор України, «Книга Змін», магічне мислення.

УДК
903.2:904:908:159.81

Володимир ПАТРАКОВ

ФЛАГ УКРАИНЫ – ОТ СИМВОЛА РАЗДЕЛЕННОСТИ К СИМВОЛУ ЕДИНСТВА. АРХЕТИПЫ МАГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ

Постановка проблемы. Целью данной статьи является анализ неоднократных призывов украинских политических деятелей и СМИ о необходимости перемены цветов украинского государственного флага. По мнению выступающих, все беды, которые случились в постсоветской Украине, объясняются неправильным расположением полос синего и голубого цвета в государственном флаге, и, если полосы поменять местами, то Украину будет ожидать расцвет. При этом аргументы в пользу перемены расположения полос приводятся самые разные: от исторических до геральдических и эзотерических. Но, несмотря на расхождения в аргументации, эти выступления объединяются идеей, что современный украинский флаг является символом не единства и гармонии, а раскола нации.

Необходимо отметить неслучайность данного явления, и поэтому этот общественный феномен заслуживает научного анализа, который, по нашему мнению, должен быть проведен в рамках архетипической парадигмы. Поскольку данная публикация является, по сути, первой попыткой понять причину подобного феномена, то в ней без претензии на полноту пунктирно обозначены наиболее принципиальные моменты с целью выявления сути проблемы.

Факты. Время от времени в украинских СМИ появляются публикации о том, что расположение цветных полос украинского государственного флага перепутано. По мнению выступающих, полоса синего цвета должна находиться внизу, а желтая наверху. И называться этот флаг должен блакитно-жовтий. К этому вопросу обращаются и политические деятели. Так, в 2007 году депутат Верховной Рады Украины пятого созыва, член фракции БЮТ Олег Антипов внес проект закона «О Государственном Флаге Украины», в котором предлагается переставить цвета украинского флага, разместив сверху полосу желтого цвета, а внизу – синего. В пояснительной записке к законопроекту О. Антипов мотивирует свое предложение тем, что нынешнее размещение цветов на современном флаге Украины, согласно китайским национальным учениям, трактуется как прогрессирующий упадок, несчастье (когда синий цвет символизирует Небо, а желтый – Землю). «Таким образом, в мировосприятии более 1 млрд. населения Земли поднятый над Украиной сине-желтый флаг, образно говоря, обозначает место на планете, где люди провозгласили господство „Закона Упадка“», – отмечается в пояснительной записке. В то же время, утверждает Олег Антипов, противоположное размещение этих же цветов, с точки зрения китайских учений, понимается как наиболее гармоничное соединение Неба и Земли, мужского и женского начала и трактуется как Счастье. «Такой флаг будет символизировать стремление Украины к счастливому будущему», – утверждает депутат [1].

Отметим, что в предложении О. Антипова по перемене полос флага акцент делается на негативном восприятии главного символа Украины международным сообществом, в первую очередь китайцами. То есть, аргументация О. Антипова еще вполне рациональна. Но с развитием общенационального кризиса, приведше-

го к революционным событиям 2014 года, иррациональные, магически-окультизные моменты стали нарастать. Приведем характерную цитату из публикации под названием «Перевернуть флаг – ИЗМЕНИТЬ СУДЬБУ СТРАНЫ», которая появилась во время протестов на Майдане. «Завтра, на очередном Народном Вече, время изменить судьбу Украины. Государственный переворот уже невозможен, смена власти и даже ее отдельных представителей, судя по всему, тоже. Но следует изменить то, что еще можно: тонкое духовное тело Украины. Тот самый философский камень, узелок судьбы, эгрегор, что находится где-то глубоко на дне. Как это сделать? Для этого существует немало неполитических технологий: общая коллективная молитва, чтение псалмов Давида, когда все берутся за руки (для чего, думаете, Шевченко их переводил и перепевал?), крестные ходы и др. Но завтра можно сделать уже первый шаг к новой стране – перевернуть нынешний украинский флаг, восстановив на тонком и символическом уровне божественную гармонию в исторической судьбе Украины-Руси» [2].

Наконец, в феврале 2015 года вопрос о перемене цветов флага поднял депутат от блока П. Порошенко Евгений Рыбчинский, снова ссылаясь на древних китайцев [3]. Помимо предложения Рыбчинского, медийное пространство Украины в настоящее время переполнено многочисленными публикациями, посвященными необходимости переменить цвета государственного флага [4; 5; 6].

Откуда пошло сравнение украинского флага с образом упадка? В начале 1992 года китайская художница Мао Мао попросила на одном творческом мероприятии тогдашнего Президента Украины Леонида Кравчука сделать все от него зависящее, чтобы в только что возникшей самостоятельной Украине прежде всего изменили размещение цветов на главном государственном символе – сине-желтом флаге. Дескать, если он и дальше будет оставаться таким же, то под этим сочетанием цветов страну ждет неминуемая деградация, измена, упадок и, наконец, крах [7].

В самом деле, в древнекитайской «Книге перемен» синий (голубой) цвет обозначает Небо, свет, мужское начало, творчество, активный принцип – Ян, а желтый цвет – Землю, темноту, женское начало, исполнение, пассивный принцип – Инь. Графически Ян обозначается сплошной линией, а Инь – прерывистой. Сплошные и прерывистые линии образуют 8 триграмм, которые, сочетаясь, образуют 64 гексаграммы, описывающие все духовные и материальные процессы, происходящие во Вселенной.

Триграмма, в которой все линии сплошные, обозначает чистый Ян, Небо, имеющее синий (голубой) цвет. А триграмма, в которой все линии разорваны, обозначает чистую Инь, Землю, имеющую желтый цвет.

 Триграмма, обозначающая чистый Ян, Небо

 Триграмма, обозначающая чистую Инь, Землю

С позиций китайской «Книги перемен», украинский флаг – это 12-я гексаграмма Пи (Упадок), в которой Небо расположено сверху, а Земля – внизу.

Казалось бы, это расположение Земли и Неба, естественное с позиций здравого смысла, не должно сулить ничего плохого. Но по «Книге перемен» это не так. Афоризмы этой гексаграммы гласят: «Великое отходит, малое приходит. Не благоприятна благородному человеку стойкость... Ничтожным людям – счастье. Великому человеку – упадок».

Как отмечает выдающийся исследователь и переводчик «Книги перемен» Ю. К. Щуцкий, ни в одной гексаграмме разлад не выступает столь заметно, как в гексаграмме Пи. Почему? Потому что Земля, по китайской символике, движется вниз, а Небо – вверх. Поэтому в гексаграмме Пи существует полное отсутствие связи между ними: Небо (триграмма Творчество) – наверху и стремится все выше, Земля (три-

грамма Исполнение) – внизу и не может подняться вверх. Между ними взаимодействия здесь нет: «Свет – великое – отходит, а тьма – малое – приходит». Это значит, что здесь могут быть весьма активны некоторые силы, но они – низшего порядка. Выражаясь языком комментаторов, здесь действуют ничтожества, которых сам текст называет «негодными людьми» [8, с. 317].

Противоположная Пи гексаграмма называется Тай (Расцвет).

гексаграмма Тай,
обозначающая Расцвет

В комментариях к Тай говорится: «Малое отходит, великое приходит. Счастье, развитие». Ю. К. Щуцкий пишет, что «ни в одной гексаграмме не встречается столь гармоническое соотношение основных категорий – света и тьмы, как в гексаграмме Тай. Силе света присуще стремление ввысь, тогда как сила тьмы тяготеет вниз. В данной гексаграмме вся сила света сосредоточена внизу, а сила тьмы – наверху. Поэтому, если принять во внимание указанные выше направленности их движения: света – вверх, а тьмы – вниз, то ясно, что здесь, более чем где-либо, они приходят во взаимодействие, имея самый широкий доступ друг к другу» [8, с. 313].

Применительно к обществу, первая гексаграмма Пи означает, что элита и народ разобщены, и их интересы противоположны. Поэтому общество находится в упадке. Во второй гексаграмме Тай элита и народ объединены общими интересами и развиваются в одном направлении на благо целого.

История украинского флага*.

История государственного флага Украины представляется столь же неоднозначной и запутанной, как и история самой Украины.

Желтый (золотой) и голубой (синий) в той или иной мере присутствовали в геральдике региона со времен принятия христианства на землях Украины-Руси. Использовались эти цвета и в Галицко-Волынском княжестве, и Войском Запорожским [9]. Цвета одновременно использовались в разных сочетаниях и последовательности, часто вместе с различными гербовыми элементами, такими как, например, галицкий лев, тризуб или кресты и изображения святых на казацких знаменах. Поэтому совершенно неудивительно, что в 1917 году, когда украинская нация получила возможность обрести собственное государство (Украинская Народная Республика), именно эти цвета были избраны для государственного флага.

Дискуссии о том, какой же флаг был поднят УНР и действительно ли по желанию М. Грушевского был закреплен желто-голубой стяг (желтый сверху, голубой внизу), продолжаются и ныне.

В поддержку этой теории свидетельствует само название флага, который использовался в тот период – «желто-голубой». Традиционно национальный флаг Украины называется именно желто-голубым, где желтый сверху, а голубой (не синий) внизу. Этот факт признавали даже в Советском Союзе, называя националистов, сторонников соборной Украины «желтоблакитниками» (укр. «блакитний» – голубой) [10]. В своих воспоминаниях один из большевиков – участник штурма Крут писал: «Разведка из крестьян донесла, что у станции Круты появился батальон желтоблакитников-студентов...» [11].

Несмотря на отсутствие в истории четкого определения насыщенности цвета, вторым цветом является именно голубой, светло-синий, а не просто синий. Подтверждением этому служит тот факт, что флаг также именовался желто-облачным.

М. Грушевский, который продвинулся в изучении украинской истории много далее не только своих, но и наших современников, и имел доступ ко многим историчес-

* Данный параграф написан Л. В. Пономаренко, ведущим специалистом отдела международного сотрудничества НАГУ при Президенте Украины.

ким работам, описывая битву под Гомелем в 1651 году, писал о «желто-облочистых хоругвах» [12]. Слово «облочистый» подчеркивало «легкость, прозрачность» этого светло-синего, голубого цвета [13].

Ценным историческим свидетельством является изданная в 1932 году «История Украины 1917–1923 годов» Дмитрия Дорошенко, Том I. «Эпоха Центральной Рады». Книга в большинстве своем содержит упоминания именно о желто-голубых флагах, хотя иногда имеют место и сине-желтые [14]. Интересный факт: Д. Дорошенко подчеркивает, что «18 января 1918 г. Малый Совет утвердил предложенный Д. Антоновичем проект украинского морского флага, разработанный Украинским Морским Советом. Флаг выглядел так: материя состояла из двух полос, сверху желтая, внизу синяя; на синей золотой знак кн. Владимира – Тризуб с крестом сверху» [14, с. 384].

Малый Совет был государственным институтом УНР, который главенствовал между сессиями Украинской Центральной Рады (УЦР), он был ответственен за все самые главные текущие политические, экономические и военные вопросы, которые позже утверждались на сессии УЦР. В состав Малого Совета, среди прочих, входил и М. Грушевский, ее глава [15].

Это свидетельство делает принятие желто-голубого флага государственным флагом УНР 22 марта 1918 года более вероятным.

Активно использовали желтый и голубой (синий) цвета в своей символике и украинские националисты, хотя и не имели согласованности в расположении цветов. По свидетельствам, Евгения Стахова, который в 1941–1943 годах был членом Южно-походной группы Организации украинских националистов (ОУН), бойцы Украинской повстанческой армии бандеровского направления – ОУН (б) – отдавали предпочтение сине-желтым флагам, а мельниковцы – ОУН (м) – использовали желто-синие [16].

Николай Ковалевский, выдающийся политический деятель, член УЦР, в своей книге «У истоков борьбы» пишет: «Я не могу забыть одного эпизода во время первой украинской демонстрации в Киеве 1 апреля 1917 г. Стройными рядами шли тогда киевские украинцы под желто-голубыми флагами».

Об этой демонстрации пишет и профессор Яков Зозуля, член УЦР, в своей книге «Великая Украинская Революция»: «украинская манифестация в Киеве. 100.000 участников с 320 желто-голубыми флагами» [17].

Н. Ковалевский так описывает событие 16 апреля 1917 года на Соборной площади в Нижене, где имела место панихида по Т. Шевченку: «Рано утром запестрели над головами, затрепетали желто-голубые флаги».

О желто-голубом флаге можно прочитать и в стихах В. Сосюры, в романе У. Самчука «Вольнь», в поэзии Б. Кравцова «Семнадцатого года», в поэме «Симон Петлюра» В. Онуфриенко, в произведении «Колокола над Лютенькой» И. Чайки, в повести М. Кушнера «Бой под Крутами», в воспоминаниях Ю. Лавриненко о 1917 годе «Черная пурга» и воспоминаниях Г. Костюка «Встреча и прощание».

В современной Украине можно проследить тенденцию, когда желто-голубым называют именно государственный сине-желтый флаг. Если спросить обычного украинца о цветах государственного флага, то в большинстве случаев можно услышать «желто-голубой». И лишь единицы, ссылаясь на Конституцию, скажут о «сине-желтом флаге». Но во времена того же Грушевского, сторонники обоих вариантов расположения полос на флаге разграничивали желто-голубой (синий) флаг (желтая полоса сверху, голубая внизу) и сине-желтый (синий сверху, желтый внизу).

Почему же украинский флаг, несмотря на официальное именование «сине-желтым», для многих поколений украинцев был и остается «желто-голубым»? Возможно, что некая историческая память, коллективное бессознательное подсказывает украинскому народу правильное наречение и отображение национальных цветов. Действительно ли украинский флаг – это голубое (синее) небо над желтым (золотым) полем пшеницы? А, может, это все же солнце над водами Днепра, в котором века назад крестили Русь-Украину? [4].

От мертвого символа к символу живому.

Как показывает история, флаги государств возникают более или менее случайно. В период становления того или иного государства флаг выполняет преимущественно функцию знака, обозначающего уникальность данного государства [18]. В начале это нечто вроде *tabula rasa*, мертвые книжные символы. И только со временем, когда история страны и народа наполняет эти символы живой жизнью, флаг государства становится чем-то одушевленным и вызывает в людях чувства благоговения, восхищения, гордости за страну или, наоборот, негативные чувства, вплоть до неприятия и желания изменить флаг. Сине-желтый флаг, который обозначает гексаграмму Пи, развеивается не только над расколотовой Украиной, но и над благополучными и расцветающими европейскими городами. И не только европейскими. Он является флагом трех аймаков в Монголии и др. [19]. И в Нижней Австрии сине-желтый флаг ассоциируется не с упадком, а с социальной гармонией и благополучием.

Наиболее яркий пример оживления символов – флаг фашистской Германии, изображающий древнеарийскую свастику – символ Солнца. Кто в 1933 году, когда этот флаг стал развеиваться над Германией, воспринимал его олицетворением абсолютно-го зла? И только кровавая двенадцатилетняя история Третьего рейха сделала нацистский флаг символом самого зловещего явления в новейшей истории человечества. И поэтому после краха гитлеровской имперской Германии нацистский флаг был заменен другим флагом, который в настоящее время символизирует мирную демократическую Германию.

В 1992 году в Кыргызстане государственным флагом стало полотнище красного цвета, в центре которого размещён круглый солнечный диск с сорока равномерно расходящимися лучами золотистого цвета. Внутри солнечного диска красным цветом изображён тундук киргизской юрты. Согласно описанию, «красная одноцветность флага символизирует доблесть и смелость, золотое Солнце, купающееся в своих лучах, олицетворяет покой и богатство, а тундук – символ отчего дома и мира как вселенной. 40 лучей, объединённых в круг, означают объединение 40 древних племён в единый Кыргызстан. Тундук символизирует единство народов, проживающих в стране» [20]. Но после того как в Киргизии произошло несколько цветных революций и межнациональные волнения, в результате которых погибли сотни людей, а тысячи стали беженцами, государственный флаг Киргизии стал восприниматься уже по-другому. Появились предложения сменить главный символ государства. Например, депутат парламента Кыргызстана Карганбек Самаков предложил заменить красный цвет флага на светло-синий. По словам Самакова, «нынешний красный флаг страны многие ассоциируют с кровью, а лучи солнца, окружающие тундук, напоминают пламя. Складывается такое впечатление, будто страна объята огнем. Может быть, отсюда все наши революции, непрекращающиеся беспорядки в стране и хаос?» [20].

В России тоже нарастает движение за перемену государственного флага. Например, депутат от ЛДПР Михаил Дегтярев внес законопроект, предлагающий изменить существующий официальный флаг России с бело-сине-красного триколора на имперский черно-желто-белый штандарт. По мнению законодателя, воссоединение с Крымом, создание Таможенного союза и рост патриотических настроений должны происходить под флагом победоносной эпохи в российской истории. В пояснительной записке к законопроекту парламентарий отмечает, что в период повсеместного использования черно-желто-белого имперского флага территория России значительно увеличилась. Именно тогда в состав России впервые вошли полуостров Крым и территория Восточной Пруссии, Аляска, Кавказ, Польша, Прибалтика, Средняя Азия и Финляндия. По мнению Дегтярева, «под имперским флагом мы одерживали блистательные победы, он способен и сегодня объединить всех граждан России. Современный триколор, который вернул в суматохе Борис Ельцин, с народом не обсуждался. Мы говорим – России 1152 года, а не 23 года, символы государства должны олицетворять ее великую историю и великое будущее, духовное здоровье

определяет материальное благополучие, а не наоборот. Нужно, чтобы люди задумались, что за стяг развивается над Россией. Мы должны вернуть государственный флаг, который соответствует возрождающейся славе державы» [21]. Таким образом, по мысли Дегтярева, чтобы Россия снова стала великой державой в первую очередь необходимо поменять триколор, ставший символом слабой, разделенной России, на царский штандарт – символ великой империи.

Но вернемся к украинскому флагу. Напомним, что китайская художница Мао Мао сравнила украинский флаг с гексаграммой Пи (Упадок) еще в 1992 году. Но только в 2007 году появилось первое публичное выступление, предлагающее поменять цвета флага. Таким образом, на уровне коллективного бессознательного ощущение тревоги, дисгармонии при восприятии своего государственного флага украинцы почувствовали не сразу. А когда почувствовали, то не поняли истинные причины такой тревоги, а в согласии с архетипами магического мышления попытались решить проблему заменой названия гексаграммы Пи, которая отождествляется с современным флагом, на название Тай (Расцвет).

Приведем еще два примера подобного мышления из новейшей истории России и Казахстана, но уже не связанных с флагами, когда путем смены «плохого» имени на «хорошее» политики пытаются решить социальные проблемы. В 2009–2011 годах по инициативе президента Дмитрия Медведева в России была проведена реформа в Министерстве внутренних дел «с целью повышения эффективности правоохранительных органов России, борьбы с коррупцией и улучшения имиджа правоохранительных органов» [22]. Одним из главных следствий реформы стало переименование милиции в полицию. По логике магического мышления, если плохое имя милиция заменить хорошим именем полиция, ассоциирующееся с правовым цивилизованным государством, то правоохранительные органы России в одночасье переменятся. Естественно, что никакой реформы на самом деле не получилось, а преступность, в том числе и в самой полиции, даже увеличилась, поскольку под предлогом реформирования из милиции были уволены тысячи честных людей [22].

Другой пример связан с Казахстаном. В марте 2014 года президент РК Назарбаев предложил рассмотреть вопрос о переименовании страны из Казахстана в Казах ели. По мнению Назарбаева, такое переименование необходимо, поскольку Казахстан-де в мировом общественном мнении имеет невысокий рейтинг, так как его название неудачное и совпадает с названиями таких неблагополучных стран, как Пакистан и Афганистан. В то же время иностранцы проявляют интерес к Монголии, население которой составляет всего два миллиона человек, при этом в ее названии отсутствует окончание «стан». Поэтому для улучшения имиджа страны и привлечения туристов, Казахстан необходимо переименовать в Казах ели, то есть союз казахов [23]. При этом магическое мышление не «замечает», что иностранцы проявляют интерес к Монголии отнюдь не потому, что название этой страны не оканчивается на стан, а потому, что по уровню демократического развития Монголия находится на 65 месте, в то время как Казахстан застрял на 143, недалеко от Афганистана (152) и Таджикистана (151), и не дотянул даже до Пакистана (108) [24].

Подражая Казахстану, изменить название страны предложили и в соседнем с ним Кыргызстане, приводя точно такие же аргументы [25].

Вышеназванные факты свидетельствуют о том, что магическое мышление всегда сопровождало и будет сопровождать человечество и толкать политиков искать самые легкие решения проблем путем простой смены имени, перемены цветов флага и т.д., поскольку, по логике магического мышления, самое главное в жизни – это имя, которое определяет все. И поэтому со сменой плохого имени на хорошее изменится и жизнь страны. В прошлом люди нередко меняли имя ребенку, если он часто болел, так как верили, что новое имя принесёт ему новую судьбу. Задача экспертного сообщества заключается в том, чтобы отслеживать признаки активизации магического мышления, которое происходит чаще всего в кризисное время, и давать им трезвую, научную оценку.

Что делать?

Ряд независимых факторов, соединённых случайным образом, породил феномен призывов к перемене цветов украинского флага. После распада Российской империи осенью 1917 года, когда впервые в Новейшей истории встал вопрос о независимой Украине, когда она только делала первые шаги становления своей государственности, украинские политические лидеры выбрали в качестве государственного флага двухцветное сине-желтое полотнище. После распада СССР оно снова стало флагом независимой Украины. Две полосы флага – синяя и желтая – совпали с символом древнекитайской «Книги перемен», с гексаграммой Пи (Упадок). На это совпадение долгое время не обращали внимания, но, когда Украина стала погружаться в социально-политический и экономический кризис, оно стало привлекать внимание все большего числа жителей страны. Поскольку в условиях кризиса активизируются архетипы магического мышления, с помощью которого все проблемы можно решать простым переименованием, то все громче стали раздаваться голоса о перестановке цветов флага, которая превратит упадок (Пи) в расцвет (Тай).

Что делать? Нужно ли переставлять цвета украинского флага? По всей вероятности, нужно, поскольку современный сине-желтый украинский флаг уже стал символом расколотого государства. И самым простым решением было бы вернуться к флагу Грушевского. Но смена флага сама по себе, конечно, ничего не изменит, если не будут предприняты реальные шаги по объединению нации. И президент Петр Порошенко уже сделал первый шаг, когда объявил войну олигархам и подписал указ, позволяющий государству лишать местных олигархов собственности, «на которой они и сделали свои миллиардные состояния» [26].

Новый флаг может улучшить восприятие Украины и на межгосударственном уровне. Например, в России отказ от бандеровского, ультранационалистического флага будет воспринят положительно, а в Китае и в других странах конфуцианской культуры он будет восприниматься уже не как символ Упадка, а как символ Расцвета.

Смену цветов флага можно приурочить к конституционной реформе и решительным действиям новой власти, направленным на преобразование страны. В этом случае украинцы воспримут смену флага не как простую магическую манипуляцию, а как смену прежней олигархической власти, расколовшей общество, воистину народной властью. И новый желто-синий украинский флаг, случайным образом совпавший с самой благоприятной гексаграммой «Книги перемен», станет источником национальной надежды на духовное возрождение, на построение сильной, независимой и свободной Украины.

Література:

1. Политикам разонравился флаг Украины [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://mignews.com/news/politic/cis/050707_145858_68917.html.
2. Стулень Е. Активисты Майдана решили поменять флаг и гимн Украины [Электронный ресурс] / Екатерина Стулень. – Режим доступа : <http://vesti-ukr.com/kiev/28892-aktivisty-majdana-reshili-pomenjat-flag-i-gimn-ukrainy>.
3. Рибчинський С. Чому наш прапор не жовто-блакитний? [Електронний ресурс] / Євгеній Рибчинський. – Режим доступа : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/gibchinski/54dfa54ec73d3/>.
4. Окара А. Перевернуть флаг – изменить судьбу страны! Неполитические технологии «перезагрузки» [Электронный ресурс] / А. Окара. – Режим доступа : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/okara/52b6150eac3d5/>.
5. Кто и зачем перевернул флаг Украины? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uargument.com.ua/politika/perevernut-flag/>.
6. Флаг Украины неправильный – его надо перевернуть? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://likbez.org.ua/flag-ukrainyi-neppravilnyi-ego-nado-perevernut.html>.

7. Якунов Е. Тайна перевернутого флага [Электронный ресурс] / Евгений Якунов. – Режим доступа : <http://yakunov2.narod.ru/flag.html>.
8. Шуцкий Ю. К. Китайская классическая «Книга перемен» / Ю. К. Шуцкий. – М. : Наука, 1993. – 606 с.
9. Украинская национально-государственная символика [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://khorol.just.gov.ua/info/46/>.
10. Государственный сине-желтый флаг Украины – хула на Бога [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ar25.org/article/derzhavnyu-syno-zhovtyu-prapor-ukrayiny-hula-na-boga.html>.
11. Горак В. Драма у станции Круты [Электронный ресурс] / В. Горак. – Режим доступа : <http://www.day.kiev.ua/ru/article/ukraina-incognita/drama-u-stancii-kruty>.
12. Грушевский М. История Украины-Руси [Электронный ресурс] / М. Грушевский. – Режим доступа : <http://litopys.org.ua/hrushrus/iur90215.htm>.
13. Słownik języka polskiego [Электронный ресурс]. – Warszawa, 1904. – Т. III. – S. 482. – Режим доступа : <http://rutracker.org/forum/viewtopic.php?t=3596527>.
14. Дорошенко Д. Эпоха Центральной Рады : Том I / Д. Дорошенко // История Украины 1917–1923 годов. – Ужгород : Свобода, 1932. – 458 с.
15. Энциклопедия украиноведения : в 10-ти томах / [гл. ред. В. Кубийович]. – Париж ; Нью-Йорк : Молоде життя ; НТШ, 1954–1989, 1993–2000.
16. УПА, Бандера, флаг и глупость [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://volyntimes.com.ua/news/482>.
17. Сухацкий А. Украинцы традиционно называют свой флаг желто-голубым [Электронный ресурс] / А. Сухацкий. – Режим доступа : http://politiko.ua/groups/talk_topic?id=1149
18. Знамяеровский А. Флаги. Всемирная энциклопедия / Альфред Знамяеровский. – М. : Эксмо, 2009. – 256 с.
19. Horizontal bicolor blue and yellow flags [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://commons.wikimedia.org/wiki/Category:Horizontal_bicolor_blue_and_yellow_flags.
20. Причину кровопролитий в Кыргызстане суеверно усмотрели в красном флаге [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rus.azattyq.mobi/a/kyrgyzstan_flag/24098996.html.
21. Госдуме предлагают вернуть имперский флаг [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://izvestia.ru/news/573881>.
22. Реформа МВД России [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org>.
23. Назарбаев не исключает переименования Казахстана в «Казак ели» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://kzinform.com/ru/news/20140207/34995.html>.
24. Индекс демократии [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org>.
25. «Стану» в Кыргызстане придет конец? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://rus.azattyq.org/content/kyrgyzstan-predlozhenie-pereimenovat_stranu/26594815.html.
26. Порошенко объявил войну империи Колумбовского [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://123ru.net/dnepropetrovsk/17139682>.

**КОВІНЧУК
Ольга,
KOVINCHUK
Olha,**

аспірант кафедри державного управління і місцевого самоврядування Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Одеса.

Анотація: У роботі розглянуто архетип території та його вплив на використання кластерного підходу як інструменту реалізації державної політики розвитку територій.

Ключові слова: громадська експертиза, архетип, архетип території, розвиток території, кластер.

УДК
332.1:711.5:316.334

Ольга КОВІНЧУК

АРХЕТИП ТЕРИТОРІЇ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА КЛАСТЕРИ В РЕАЛІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІЙ

Постановка проблеми. Території за природно-кліматичними, демографічними, культурно-історичними та соціально-економічними умовами, рівнем розвитку продуктивних сил, виробничої й невиробничої інфраструктури істотно різняться. Це вимагає диференційованого підходу до ухвалення управлінських рішень, з урахуванням місцевих особливостей. У сьогоднішніх умовах реформування та трансформацій перед публічним управлінням постає питання всебічного вивчення ідентичних особливостей й архетипів регіонів та окремих територій. Урахування ж множинності образів простору в подальшому допоможе уникнути помилок, дозволить вдало розробляти нові та доцільно застосовувати існуючі підходи розвитку територій в Україні.

Так, Законом України «Про засади державної регіональної політики» визначено, що державна регіональна політика – система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності [11].

Це, зокрема, підтверджує тезу про те, що діяльність із територіального розвитку має враховувати вплив підсвідомого, архетипного, емоційного сприйняття людиною об'єктів навколишнього світу, бо чим давнішою є історія місцевості, тим більше архетипів акумулює в собі та чи інша територія.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток ідей щодо архетипіки здійснюється сучасними українськими вченими Е. А. Афоніним, В. Горським, О. А. Донченко, С. Б. Кримським та ін. Архетипна складова території в розрізі ментальної географії досліджувалася Д. В. Ніколаєнком, Д. Замятіним, із позиції дослідження міських територій – В. Глебою та ін. Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з декларованим європейським вибором України серед науковців і практиків зростає цікавість до застосування кластерного підходу як інструменту реалізації державної політики розвитку територій. Інтерес до кластерів в Україні обумовлюється соціально-економічним ефектом прискорення розвитку територій, який викликає їх функціонування в багатьох країнах світу, а також увагою, що приділяється процесам кластеризації у європейських країнах [9].

Упровадження у діяльність і використання державними та місцевими органами публічної влади кластерного підходу покликане сприяти максимізації конкурентних переваг регіонів і територій і, відповідно, їх комплексному розвитку. Але, що б не говорили про модну тему кластеризації, варто зауважити, що науковці знову і знову повертаються до відомої суперечки: чи є дієвим це явище для нашої країни і чи є прийнятним користування таким підходом для всебічного розвитку територій.

Тож, дослідження кластерного підходу до розвитку територій не здається можливим без вивчення впливу на його використання архетипної складової територій, що поки що залишилося поза достатньою увагою вчених.

Мета статті полягає в дослідженні архетипних особливостей території та їх впливу на використання кластерного підходу до розвитку територій.

Виклад основного матеріалу. З точки зору філософії «архетип» (давн. грец., від ἄρχε – початок і τύπος – образ) визначено як прообраз, ідею. Цей термін походить від античної філософії. У філософії Платона архетипи описано як суто метафізичні принципи, трансцендентні Ідеї або Форми. Дж. Берклі, що розвивав метафізичний підхід до проблеми архетипу, наполягав на відмінності архетипів від ідей: архетипи перебувають поза розумом і кореспондують з ідеями за допомогою Бога. В аналітичній психології К.-Г. Юнга архетипи – це споконвічні, вроджені психічні структури, первинні схеми образів фантазії, що містяться в так званому колективному несвідомому й апріорно формують активність уяви, перебувають у підґрунті загальнолюдського, символіки. Указані структури проявляються в міфах і віруваннях, сновидіннях, літературних творах і творчості тощо [17] та фактично становлять «культурне ядро». Архетип, згідно з концепцією К.-Г. Юнга, чинить сильний вплив на емоції людини, має стійкість, достатню кількість власних елементів, що не належать іншим відомим архетипам, а також риси, що пов'язують його з життям як процесом або елементами такого [17].

Отже, архетипи як структури колективного несвідомого мають вагоме значення поряд з індивідуальним несвідомим. Ці структури є сталими й наявними в усіх людей, вони були закладені в нашій психіці й сформувалися на основі життя попередніх поколінь. За допомогою архетипних образів досить легко заглянути в людське колективне несвідоме і вплинути на нього.

На думку В. Сальнікова, коли архетипи розглядають як «культурне ядро» під час формування ідентичностей, мається на увазі їх зв'язок із культурно-цивілізаційним кодом, що лежить у підґрунті тієї або іншої ідентичності: локальної, національної, регіональної або цивілізаційної, і з національним (локальним, регіональним тощо) характером [12]. Так, інтеракція людини з довкіллям має онтологічний та гносеологічний виміри. Онтологічний аспект взаємодії людини й простору відображає культурна географія, або «географія людини», а ментальна географія (метагеографія) акцентує, як саме процеси взаємодії відображаються в людській свідомості та уявленні індивідуума [3].

Досить яскраво такі ідентичності описав Р. Д. Льюїс у своїй праці «Ділові культури в міжнародному бізнесі: від зіткнення до взаєморозуміння» [5]. Узявши за основу приклад сприйняття «слона», він описав вплив культурно-територіального чинника проживання на абсолютно різне сприйняття й описання тієї ж самої проблеми різними національностями, а саме: Англієць – «Охота на слонів у британській Східній Африці», Француз – «Любов слонів у французькій Екваторіальній Африці», Німець – «Походження і розвиток індійського слона між 1200 и 1950 рр. (600 сторінок)», Американець – «Як вивести найбільшого та найсильнішого слона», Росіянин – «Про те як ми запустили слона на Місяць», Швед – «Слони та соціально-орієнтована держава», Данець – «Сандвічі зі слоновим м'ясом», Іспанець – «Техніка бою слонів», Індус – «Слони як засіб пересування до епохи залізниць», Фін – «Що думають слони про фінів». Так, залежно від національних ідентичностей і території проживання дослідник описав образи колективного несвідомого з точки зору поєднання позиціонування себе різними національностями та їх сприйняття іншими.

Виходячи з цього твердження, будь-яка територія (сільське поселення, місто, невелика місцевість, регіон, країна, макрорегіон) може бути репрезентована як цілеспрямований, детально структурований образ.

Тобто, будь-яка територія має свій формат. Таких форматів завжди кілька, і ми можемо говорити про місто, території чи поселення в багатьох ракурсах. Проте наведена нижче трьохрівнева смислова система присутня на будь-якій території [1].

Перший рівень – система традиційного повсякденного життєзабезпечення, яка визначає матеріальні потоки, матеріальні відносини й матеріальну спадщину території. Це будівлі, споруди, люди, які працюють, ЖКГ, потоки, пов'язані з харчуванням та іншим матеріально-технічним постачанням.

Другий рівень пов'язаний із розвитком соціокультурної діяльності. На цьому рівні є певні стратегії, сценарії розвитку, що можуть бути як особистісними, так і пов'язаними з окремими спільнотами та з їх стратами.

Третій рівень, від якого ми не можемо нікуди подітися, це екзистенційні смисли, або ж архетипи, пов'язані з цією територією. Можна назвати це також сакральністю території або територіальною екзистенцією, яка багато в чому може бути неоднорозначною. Ті чи інші люди або спільноти пов'язують своє майбутнє, своє життя, свої сенси з певною територією й можуть деякою мірою описати ці сенси. Якщо повернутися до заходів із розвитку окремих територій, то такі якості архетипних образів роблять їх особливо привабливими як основа для позиціонування в очах цільових аудиторій, оскільки забезпечують послідовність і несуперечливість, що зазвичай зрештою транслюється з позиції бренду території.

Дефініцію «архетипи територій» визначено В. Глебою як історичне ядро міста, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості [2]. Погоджуємося з підходом дослідника до визначення дефініції та її суті, але разом із тим вважаємо, що вказаний термін є більш придатним до визначення архетипу міських територій і не враховує сільські та селищні території, а також території, населення яких об'єднане спільною діяльністю тощо, тоді як доцільно було б його розуміти як історичне ядро території, що має чітко виражені функціонально-стилістичні особливості. Водночас підтримуємо думку вказаного дослідника стосовно необхідності врахування історично обумовлених критеріїв поділу території за функціональним призначенням, що має свій архетип, за наявними потенціалами та проблемами.

Для того щоб зрозуміти, що містять у собі архетипи територій нашої держави, варто прояснити значення власне українських архетипів. Так, українські архетипи проявляють себе як символи у міфах, казках, фольклорі, обрядах і традиціях і є узагальненням досвіду наших предків. На їх розвиток впливали природні умови географічного положення, території, міграційні процеси, елементи інших культур. Протягом століть одні племена та етноси змінювались іншими й брали участь в етногенезі українців. Основою культурного процесу, що передавав здобутки предків нащадкам, було місцеве населення, яке вбирало в собі усі впливи й будувало з них свою культуру.

За С. Б. Кримським «екзистенціал національного буття розкривається через життєве наповнення концептів: Дім – Поле – Храм» (згадана символіка була запропонована М. Хайдеггером). Символ «Дому» позначає антропоцентричне буття від сім'ї до національної солідарності, це своєрідна ніша людини в Універсумі. «Поле» – це, насамперед, поле життя, освоєний простір, джерело багатства. Ідея «Храму» – вираз благословення вищих сил, небесного заступництва щодо певної етнічної спільноти. Важливий архетип – архетип Землі – в українському менталітеті інтегрував аграрно-виробничий, соціально-історичний та духовно-культурний атрибути національного життя. У цьому розумінні він втілював ноосферне передчуття українців. Цей архетип проходить через весь масив української історії: від язичницьких обрядів землеробства через християнські цінності та козацькі ідеали вільного хутора до наукових розробок С. Подолинського та В. Вернадського [4, с. 295]. Отже, виділені вченими архетипи Поля та Землі можуть вважатися територіальними й підкреслюють той факт, що територія, де відбувається життєдіяльність людей, має доленосний характер у формуванні стійких архетипів.

Філософське буття українців характеризується кордоцентризмом у структурі української психіки – спільною ознакою українців: переважанням емоцій та почуттів над мисленням і волею, що робить їх подібними один до одного, та особливостями, своєрідністю індивідуальністю східних і західних, південних і північних українців

[16]. Проте, враховуючи те, що Україна лежить на перетині шляхів до Центральної та Західної Європи, з Північної Європи на Близький Схід і Кавказ та з огляду на рубіжність (вплив сходу й заходу) існують різні національні регіональні особливості українців сходу (більш чуттєві – екстравертні) й заходу (більш спокійні – інтровертні) [16]. Це надає можливість вважати, що згадані особливості породжують індивідуалістський та колективний територіальний архетипи.

Із територією часто ототожнюють поняття «простір» (простір /латинське *spatium*/ – протяжність, вмістилище, в якому розташовані предмети й відбуваються події). Так, філософ Фуко каже, що сучасність – це епоха простору, в якому домінує синхронність, коли близьке і далеке існують одночасно. Ми живемо в ту саму мить, вважає Фуко, коли світ відчуває себе мережею, що пов’язує окремі точки системи в конфігурації «утопій» – функцій простору без конкретного географічного місця або «гетеротопій» – місць розташування на одній географічній території, що має кілька синхронних функціональних просторів фізичного світу й тимчасового відліку співіснування місць розташування речей [14].

З точки зору дослідження території як об’єкта управління, дотримуємося думки В. Мамонової, яка, користуючись системним підходом, надає таке визначення поняття території: «багатофункціональна соціально-економічна система, що має просторове розташування та відносну відокремленість від зовнішнього середовища, складається з елементів, зв’язків та відносин між ними, а також процесів, що відбуваються через реалізацію різних комбінацій взаємодії елементів системи [6, с. 9]». Отже, категорії «територія» та «простір» дійсно є взаємозалежними, а описане вище дозволяє звернути увагу на вагомість гетеротопно-просторової складової території.

Крім того, простір для Фуко – це привілейоване місце для розуміння того, яким чином діє влада [15]. Від діяльності влади на будь-якій території, від ухвалених владно-управлінських рішень і, перш за все, від стилю їх ухвалення залежить вибір напрямку, шляхів розвитку територій, а також інструментів, що застосовуватимуться для досягнення бажаного рівня розвитку. Таким чином, можна було б виокремити особливість влади на території чи владний архетип як прояв колективного несвідомого через вибори та підтримку існуючого на території владного прошарку. Проте до ухвалення рішень щодо розвитку території сьогодні залучається не лише влада, а і громадськість, підприємці та недержавні організації. Тому доцільно цей вид територіального архетипу назвати архетипом особистості, яка ухвалює рішення. Він охоплює свідоме та цілеспрямоване використання наданих повноважень щодо ухвалення рішення шляхом узагальнення чи кардинальної зміни смислів і змістів інформаційних потоків у бік посилення наявних потенціалів території з метою досягнення вищого ступеню розвитку або ж, навпаки, його гальмування (залежно від особистісних мотивів чи корпоративних мотивів організації, що її представляє особа, залучена до ухвалення рішення).

Повертаючись до мети статті, згадаємо класичне визначення кластера М. Портера, запропоноване ним у фундаментальній праці «Конкуренція» [10], де сформульовано, що кластери – це сконцентровані за географічною ознакою групи взаємопов’язаних компаній та пов’язані з їхньою діяльністю організації, в тому числі науково-дослідні, фінансові, освітні та державні інститути, що конкурують, але при цьому проводять спільну роботу. Із цього розуміємо, що в кластер залучено навчальні заклади та наукові установи. Тобто, кластери формуються на основі галузей і тих сфер наукової діяльності, що мають прикладне значення, можуть широко використовуватися у виробництві новітніх наукомістких продуктів і мають спільну науково-дослідну базу. У кластерах утворюється унікальне середовище, в якому акумулюються передові для певного регіону (можливо – окремої країни) наукові розробки, здійснюється постійна пошукова діяльність у галузі виробництва новітніх форм продуктів і послуг, розробки та застосування новітніх технологій, новітніх форм енергетичного забезпечення виробництва тощо [7]. Таким чином, науково-дослідні установи й організації покликані сприяти постійній модернізації та втіленню інновацій.

У контексті попереднього необхідно розглянути базовий архетип інноваційного розвитку – амортизацію, тобто подолання вимирання старих штучних об'єктів (матеріальних або ідеальних), як архетип території. Оскільки без цього процесу життєдіяльність людства у її взаємозв'язку зі штучними системами стала повністю неможливою, його можна вважати природним.

Процес комплексної прискореної загальної амортизації зазвичай пов'язується з модернізацією як системним процесом. Для боротьби з руйнуванням об'єктів штучного середовища люди використали спосіб, аналогічний природному: зміну застарілих штучних об'єктів новими [8]. Так, саме науково-дослідні установи й організації певної території є носіями архетипу амортизації.

Також у зв'язку з цим залежно від існуючих історій втілення інновацій на території, від рівня консервативності населення та його готовності до прийняття нових форм управлінської та виробничо-господарської діяльності, можемо говорити про рівень сприйняття нових або нетипових для колективної свідомості ідей населенням цієї території чи про територіальний архетип адаптивності.

Ураховуючи різне географічне положення окремих територій, їх близькість до міждержавних кордонів, уміння населення співпрацювати із зарубіжними сусідами з прикордонних поселень, наявності спільних рис щодо виробничої діяльності тощо, варто виокремлювати архетип транскордонності територій, особливо під час формування чи виокремлення транскордонного кластера.

На сьогодні існує досить велика кількість наукових розробок і нормативних документів у вигляді стратегій соціально-економічного розвитку, що ґрунтуються на територіальних ресурсах. Ідея зводиться до того, що кожна територія має свій потенціал (рос. потенциал, англ. potential) – ресурси (можливості, наявні сили, запаси, засоби), що можуть бути використані.

У сучасній науковій думці домінує погляд на ресурсний потенціал територій як на «сукупність нематеріальних та матеріальних ресурсів, які беруть участь у процесах відтворення просторового та економічного середовища» [13].

Таким чином, ресурсний потенціал поєднує всі компоненти території: природно-ресурсний, історико-культурний, економічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний потенціал, а також безпосередньо територію з особливостями економіко-географічного положення. А досвід діяльності кластерних структур у світі свідчить, що досить часто саме архетип потенціалу території є підставою для виокремлення уже сформованого кластера (коли зв'язки та спільну діяльність між учасниками кластера налагоджено) чи ухвалення рішення про створення нового кластера (учасники мають багато спільного, проте не володіють достатньою інформацією один про одного). Прикладами цього можуть бути аграрний кластер, туристичний тощо.

Таким чином, архетипність у використанні кластерного підходу дає стійке відчуття «правильності» діяльності в цілому, її відповідності деякій внутрішній реальності. Більш того, кластери, в підґрунті ідеї яких лежать притаманні території архетипи, асоціюються з особливим пізнаваним станом, притаманним людині. Створений образ (місія діяльності, сегмент ринку) легко запам'ятовується та на тривалий час залишається у пам'яті. Для того щоб обрати потрібний архетип для конкретного проекту, автор повинен вирішити не лише те, на який сегмент ринку він орієнтуватиметься, а і яких акторів об'єднуватиме така діяльність, який настрій, стиль, асоціації повинна викликати майбутня діяльність у споживачів.

Далі слід досягти емоційної єдності та несуперечливості місії діяльності кластеру, розумної відповідності його архетипам. Так, якщо ми говоримо про архетип потенціалу території, найбільш ефективним є використання одного архетипу у виборі напрямку діяльності кластеру (аграрний, туристичний, промисловий, інші). Це зможе призвести до становлення архетипу кластера, що передбачатиме оформлення системи зв'язків підприємств кластеру, постачальників та споживачів, а також власного сегмента послуг кластеру (його інфраструктури). Так, територіальний архетип

«землеробство» може стати основою для архетипу аграрного кластера, архетип знання – інноваційного кластера, архетип «на перетині шляхів» – транспортно-логістичного кластера тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Як узагальнення можемо сказати, що пошук адекватних, швидкозмінливих та адаптивних до внутрішніх і зовнішніх умов способів розвитку територій є однією з умов ефективності управління на будь-якому рівні. Використання кластерного підходу у реалізації державної політики розвитку територій на сьогодні уявляється можливим в Україні з огляду на позитивний світовий досвід такої організації виробництва, проте з урахуванням архетипів території (чітко виражених функціонально-стилістичних особливостей), де здійснюватиметься діяльність. Такий підхід до кластеризації, зрештою, повинен призвести до формування архетипів кластерів та утвердження цієї форми конкурентної взаємодії в процесі виробництва/надання послуг у свідомості українців.

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що проблематика архетипних особливостей територій дійсно є мало дослідженою, та виокремити напрямок подальших наукових розвідок. Так, архетипна складова території у використанні кластерного підходу може стати підґрунтям для виокремлення принципів створення кластерів в Україні.

Література:

1. Геокультурные факторы развития российских городов [Электронный ресурс] / LiberalMissionFoundation – Фонд «Либеральная Миссия». – Режим доступа : <http://www.liberal.ru/articles/6675>. – Название с экрана.
2. Глеба В. Ю. Просторово-адміністративна організація міста Києва та архетипи територій / В. Ю. Глеба // Публічне управління: теорія та практика. – Харків, 2010. – № 3–4. – С. 26–32.
3. Колесник І. Ментальні мапи як інструментарій історика [Електронний ресурс] / І. Колесник. – Режим доступу : http://history.org.ua/JournALL/eidos/eidos_2013_7/12.pdf. – Назва з екрану.
4. Кримський С. Б. Під сигнатурою Софії / С. Б. Кримський. – К. : ВД «Києво-Могилянська Академія», 2008. – 367 с.
5. Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе: От столкновения к взаимопониманию / Р. Д. Льюис ; пер. с англ. – М. : Дело, 1999. – 439 с.
6. Мамонова В. В. Методологія управління територіальним розвитком : монографія / В. В. Мамонова. – Харків : Вид-во ХарПІДУ «Магістр», 2006. – 196 с.
7. Михайліченко Г. І. Формування інноваційних туристичних кластерів як конкурентної переваги розвитку регіону [Електронний ресурс] / Г. І. Михайліченко. – Режим доступу : http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/13980/1/50_341349_Vis_727_Menagement.pdf. – Назва з екрану.
8. Омеляненко В. А. Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів / В. А. Омеляненко // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : вид-во «Док. Наук. Держ. Упр.», 2013. – Спеціальний випуск. – С. 64–70.
9. Папковська О. Е. Формування кластерної політики в регіонах України / О. Е. Папковська // Економіка. Управління : праці Одеського політехнічного університету. – 2011. – Вип. 1(35). – С. 239–243.
10. Портер М. Конкуренція / М. Портер. – М. : Видавничий дім «Вільямс», 2005. – 608 с.
11. Про засади державної регіональної політики : Закон України : від 05.02.2015 р., № 156-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/156-19>.
12. Сальніков В. Міжнародні відносини, світова і регіональна політика в архетипічній парадигмі / В. Сальніков // Публічне управління: теорія та практика : збірник

наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : вид-во «Док. Наук. Держ. Упр.», 2013. – Спеціальний випуск. – 272 с.

13. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Інституту регіональних та євроінтеграційних досліджень «ЄвроРегіо Україна». – Режим доступу : <http://www.egu.org.ua/index.php?page=883>.

14. Фуко М. Другие пространства / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью : Ч. 3. – М. : Праксис, 2006. – С. 191–204.

15. Фуко М. Око власти / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью : Ч. 1. – М. : Праксис, 2006. – С. 220–248.

16. Хитрич А. Архетипи української культури [Електронний ресурс] / А. Хитрич. – Режим доступу : http://anculture.blogspot.com/2013/03/blog-post_7598.html. – Назва з екрану.

17. Юнг К.-Г. Архетип и символ / К.-Г. Юнг. – М. : Ренессанс, 1991. – 304 с.

Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО

АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД ДО АНАЛІЗУ УСПІШНОСТІ СИСТЕМНИХ ІННОВАЦІЙ НА НАЦІОНАЛЬНОМУ ТА МІСЦЕВОМУ РІВНЯХ

Постановка проблеми. Одним з проявів стратегічного підходу до довгострокового розвитку країни є політика щодо використання ресурсного потенціалу й позиціонування в промисловому та науково-технічному середовищі. В умовах технологічного прогресу була визнана залежність конкурентоздатності корпорацій від соціального та інституціонального клімату в країні. Здатність суспільства до змін багато в чому визначає можливість його розвитку. Практичне застосування теорії архетипів ґрунтується на тому, що архетипи забезпечують зв'язок, якого бракує, між мотивацією та зв'язками. В умовах колосального зростання обсягу інформації архетипна індивідуальність має вирішальне значення та є конкурентною перевагою. Практичне використання потенціалу архетипів є найвищим сенсом – «буттям для себе» за Гегелем, тобто буттям, що розкриває глибинні можливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання системного аспекту інноваційного розвитку розглядали у своїх дослідженнях А. Жалевич, І. П. Макаренко, Ю. А. Кармишев та інші, які відзначали необхідність аналізу значної кількості факторів, що впливають на інновацію. Зокрема, Ю. А. Кармишев [3] характеризує інноваційний розвиток як особливу інноваційну спрямованість цілей, шляхів їх досягнення, особливу «надбудову» механізму державного впливу на економіку та ринкову самоорганізацію, обумовлену переважною орієнтацією всіх сфер економіки на комплексне використання інновацій, перерозподіл форм і методів регулювання за результативністю впливу.

Один з класиків японського маркетингу, професор Міцуакі Сімагуті, називає ХХІ ст. епохою системних інновацій та епохою абсолютно нових систем ведення бізнесу [1]. Дослідник відзначає те, що найближчим часом економіка та соціум будуть розвиватися по шляху створення принципово нових системи – бізнес-систем, маркетингових систем, науково-дослідних систем, систем створення соціальних цінностей і систем стійких конкурентних переваг.

Можливість інновацій як чинник адаптації та розвитку фактично закладено в національний код кожної нації. Зокрема, С. Б. Кримський [8, с. 275] формулює національну ідею України як «побудову в країні сучасної постіндустріальної цивілізації з урахуванням історичних цінностей та ідейної спадщини українського народу».

Однак аналіз праць, присвячених соціокультурним аспектам інноваційного розвитку, показав відсутність теоретико-методичних підходів до державно-суспільного управління впровадженням системних інновацій. У рамках більш детального аналізу ставиться мета розкрити наступні питання:

- роль архетипів у культурі та історії країни в цілому;
- вплив «цивілізаційного коду нації» в рамках певних напрямків її життєдіяльності.

Метою статті є аналіз особливостей впровадження системних інновацій у контексті їх сприйняття соціумом через призму архетипів.

**ОМЕЛЬЯНЕНКО
Віталій,
OMELIANENKO
Vitaliy,**

*аспірант кафедри
економічної теорії
Сумського державного
університету,
м. Суми.*

Анотація: у статті розглянуто у статті проаналізовано особливості впровадження системних інновацій на національному та місцевому рівні на основі використання архетипної складової соціально-економічної системи. Запропоновано використовувати модель бізнес-трансферу для скорочення інституційного розриву між Україною та розвиненими країнами.

Ключові слова: інноваційний розвиток, громада, системні інновації, суспільство, соціально-економічна система, менталітет.
УДК 330.341.1:159.9

Виклад основного матеріалу. У рамках стратегії розвитку України необхідно використовувати всі можливості впровадження інновацій, що призводять до підвищення ефективності й оптимізації процесів різної природи. Однак, як відомо, інновації є різними за своєю природою, сферою впровадження та масштабом. Зокрема, є такі рішення, що призводять до більш значних позитивних ефектів. Йдеться про так звані системні інновації, що являють собою рішення, які вдосконалюють (оптимізують) та активізують роботу одночасно всіх (або багатьох) підсистем і вносять суттєвий внесок у загальний тренд розвитку системи.

Варто відзначити, що наразі практично всі «серйозні» інновації є системними, однак сьогодні досить часто поняття інновацій обмежується через його звуження до техніко-технологічних нововведень. Таким чином, системні інновації – це рішення, що базуються на врахуванні системних властивостей та законів розвитку складних систем (наприклад, синергетичний ефект, закони сталого розвитку тощо).

Системні інновації можуть існувати лише в підготовленому для них середовищі, тому виникає ситуація «інновацій для інновацій». Якщо намагатися управляти інноваціями, нічого не змінюючи «зверху», інновація не стане системною – саме від ініціатив і досвіду влади (керівництва) на інших рівнях залежить ефективність розвитку системи.

Відповідно до концепції екосистем інновацій В. Хвана та Г. Хоровіта будь-яку соціально-економічну систему можна аналізувати як своєрідну «екосистему розвитку інновацій». Тому, враховуючи, що економічна сфера – це система відносин людей, ми пропонуємо розглядати поширення системних інновацій як процес, за допомогою якого інновація поширюється по комунікаційних каналах у часі й просторі серед агентів цієї соціально-економічної системи та у взаємодії з соціально-економічними системами інших країн.

Форма та швидкість поширення інновації залежать від характеристик складових цієї системи, а саме від інноваційної стратегії різних суб'єктів (суб'єкти господарювання, соціальні групи тощо), характеристик ринку, де реалізуються інновації, потужності комунікаційних каналів, способів передачі інформації й особливостей її сприйняття, здатності та мотивації отримувачів до практичного використання цієї інформації, а також технічних і споживчих властивостей інновації.

В інноваційній діяльності лідери ринку приділяють значну увагу саме людському капіталу, оскільки саме люди виконують роботу, ухвалюють рішення, проявляють активність та ініціативність, створюють умови та залучають ресурси, генерують знання та винаходять нове, вступають у комунікації тощо. Саме тут і постає питання аналізу національної складової – архетипів. Г. Лебон відзначав, що «життя будь-якого народу і всі прояви його цивілізації складають просте відображення його душі».

Однак, якщо суспільство, що втрачає традиції й історичну пам'ять, перестає розвиватися та деградує, бо переривається зв'язок між поколіннями, відбувається маргіналізація та інші деструктивні процеси.

З іншого боку, суспільство не може існувати, не змінюючись, тому інноваційність і традиційність є взаємозалежними сторонами розвитку. У широкому культурологічному контексті традиції необхідно розглядати як необхідну умову розвитку [2]. Вислів «нове – це добре забуте старе» знаходить постійні підтвердження в житті, коли, наприклад, інновації базуються не лише на новому знанні, а й на попередніх результатах і загальних закономірностях системи.

Інновації навряд чи можна здійснити в традиціоналістському або стагнуючому суспільстві, тому що вони вимагають відповідного соціального клімату довіри, креативності та готовності консолідації для відповіді на виклики часу. Суспільству, що живе лише минулим або сьогоднішнім, занадто матеріалістичному та прагматичному, буде складно піти на ризик інновацій, без чого неможливий ривок. Навіть найбільш проривні ідеї можуть перетворитися на «псевдоінновації», які в результаті навпаки відкидають суспільство назад, а не виводять на новий макросоціальний рівень.

На рис 1 показано схему впливу, виходячи зі співвідношення «традиційне – ціле-спрямоване». Відповідно, чим більше системна інновація відповідатиме національній (або цивілізаційній) ідеї, що може об'єднати суспільство, тим більшою є енергія синергії, яку можна використати для побудови якісно нової держави.

Рис. 1. Вплив системних інновацій на розвиток системи (розроблено автором)

Наприклад, КНР, де успішно реалізуються реформи та модернізація економіки, спирається на переваги участі держави в процесах регулювання ринкових відносин з урахуванням специфіки китайських трудових ресурсів та засвоєння нових знань.

Варто відзначити, що в умовах системних інновацій відбувається зміна підходів до поділу суспільств, коли на зміну соціально-економічним, технологічним або соціально-політичним критеріям приходить класифікація суспільних систем на «швидкі» та «повільні» економіки. Перші природно ґрунтуються на інноваціях та принципі унікальності, а імітація в них, як правило, не має суспільного визнання, часто навіть просто засуджується (наприклад, ставлення до плагіату). «Повільні» економіки є стійко традиційними та інерційними, тому в них зміни впроваджуються безсистемно та в рамках існуючих традицій і системи в цілому, що є однією з так званих «паستок» інноваційного розвитку.

Відзначимо, що у соціумі завжди існує певний опір змінам. Як інструмент подолання цього спротиву доцільно запропонувати мотиваційні механізми та механізми актуалізації архетипів. Ця теза базується на тому, що деякі інновації відрізняються високою швидкістю сприйняття (наприклад, індивідуальні споживчі товари, що прямо впливають на соціальний статус), тоді як у системних інновацій, спрямованих на масового користувача, швидкість схвалення є помітно нижчою.

У табл. 1 показано особливості впливу на впровадження системних інновацій. Відповідно, найбільш складною є розробка нових інноваційних систем.

Інноваційному переходу сприятиме трансформація на індивідуальному рівні, оскільки для сучасного суспільства є характерними наступні ознаки.

У таблиці 2 показано співвідношення цих трендів та їх відображення в традиційних архетипах українців.

Незважаючи на ці збіги, в Україні провідні архетипи є надто ідеалізованими, а інколи навіть деформованими, тому для них не характерна продуктивна спрямованість, що посилює необхідність впровадження системних інновацій. Підтвердженням цього може бути практична відсутність у списку активів ТОП-10 підприємців України інноваційних, зокрема високотехнологічних, проектів.

В епоху глобальної економічної конкуренції та входження в радикально новий за своїм організаційно-економічним механізмом розвитку технологічний уклад припускається спирання на традиції та вітчизняний історичний досвід відродження економіки, а також на міжнародний досвід.

Донедавна вважалося, що інновації можуть бути лише двох типів: екзогенними (запозиченими з інших інноваційних систем) та ендегенними (такими, що виникли в цьому середовищі без зовнішнього впливу – імпульсу).

Таблиця 1

Особливості впровадження різних видів системних інновацій

Вид системних інновацій	Рівень управління	Вплив архетипів
Інновації в розвитку функціонуючих систем	Усі рівні	++
Розробка нових інноваційних систем, моделей, концепцій і парадигм	Усі рівні, особливо державний	+++++
Системний підхід до інноваційної діяльності в усіх галузях	Усі рівні	++
Використання знань про універсальні закони розвитку систем для визначення точок найбільш ефективного використання зусиль та одержання максимальних системних результатів та ефектів	Усі рівні	+++++
Створення середовища та інфраструктури для генерації та капіталізації розробок та впровадження інновацій	Усі рівні, особливо державний	++++
Нові функції за допомогою об'єднання складових частин радикальних інновацій у новий спосіб	Усі рівні	+++

Джерело: розроблено автором

Таблиця 2

Співвідношення сучасних соціальних трендів та архетипів українців

Соціальні тренди інноваційного суспільства	Конструктивні архетипи українців
Увага до себе та середовища свого існування	Індивідуалізм, глибинний оптимізм. Архетип «філософії серця» (шлях до ідеалу та гармонії з природою за Т. Шевченком; ключ до «господарства душі», її мандрів у вічність, сферу добра і краси за М. Гоголем. Повага до внутрішнього світу людини, її талантів та здібностей. Орієнтація на малий гурт (прагнення українців творити Рай у власному Домі, архетип «Дім»). Архетип «Поле» («поле життя»)
Тяга до «розширення горизонтів» (самовдосконалення та пізнання нового)	Ідеал свободи. Світоглядна толерантність (здатність українського народу приймати у свою культуру ментальні настанови інших народів та їх культур). Персоналізм (спосіб стосунків зі світом, за якого цінність персони не заперечує значущості навколишнього суспільного життя).
Раціоналізація часу	Працездатність і працелюбність українців.
Активна фінансова поведінка	Архетип «Єзуїт» (за О. Арестовичем). Українці не терплять хитрощів і підступу, ненавидять злодіїв та шахраїв, є прихильниками чесної праці.
Активне використання нових технологій	Архетип едукативності (забезпечує переконаність у тому, що завдяки розвитку можна змінити своє життя, дізнатися, у чому полягає власне життєве покликання, орієнтує на пошук того знання, яке допоможе реалізувати потенціал і досягти найвищих результатів).

Джерело розроблено автором на основі [7; 9; 11]

Більш вдалий розподіл запропонував С. А. Арутюнов [12], який вважає, що культурна трансформація через запровадження інновацій, може відбуватися у три способи:

1) спонтанно: у цьому випадку спонтанна трансформація передбачає впровадження інновації, що виникає всередині культури за рахунок факторів її власного розвитку без впливів ззовні; цей підхід є характерним для народної культури та національних форм самоорганізації;

2) стимульовано: стимульована трансформація – це інновація, що не є прямим запозиченням з іншої культури, але виникає під непрямим впливом (наприклад, вплив закордонних телесеріалів на молодь);

3) шляхом запозичення, коли інновація, пов’язана з прямим зовнішнім впливом, до якого можна віднести поширення елементів соціальної взаємодії, «європеїзацію» («вестернізацію») соціальних процесів, запозичення систем писемності (латиниця, кирилиця), лексичні запозичення (наприклад, слово «yes» та ін.), й особливо – поширення технічних винаходів та інновацій.

Ураховуючи наздоганяючий характер розвитку, Україні необхідно використовувати іноземний досвід. Для цього ми пропонуємо використати модифіковану стратегію бізнес-трансферу, що являє собою обґрунтування практичної реалізації концепції, заснованої на аналізі суміжної системи (інший регіон, інша країна тощо) та її адаптації у власній геолокації. Інакше кажучи, це – адаптація успішного досвіду до умов цієї системи. Якщо цільова аудиторія в певній геолокації успішно використовує певний інноваційний інструмент, це означає лише одне – в країні або місті він теж, швидше за все, буде успішним. Однак ця стратегія передбачає глибокий аналіз та адаптацію процесів під національні (локальні) умови, а отже – дуже точне розуміння суті процесу та його місця в системі.

Незважаючи на простоту з першого погляду, це завдання насправді є досить складним, оскільки відбувається перехід (трансфер) знань між інноваційними системами (рис. 2) та їх засвоєння (адаптація). Результат цього процесу може бути різним: від відторгнення до успішної модифікації. Тому пропонуємо на початкових етапах використовувати його на локальному рівні (рівні громади) на підставі маркетингу цієї інновації.

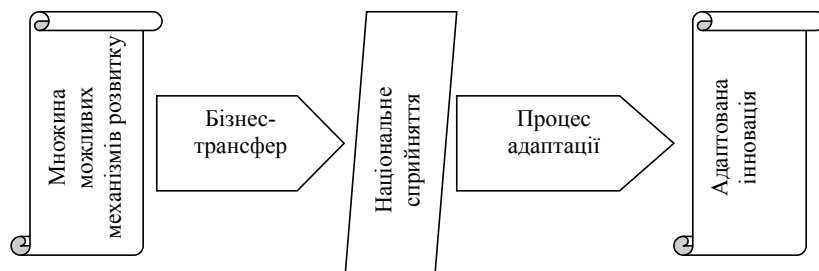

Рис. 2. Модель бізнес-трансферу інновацій (розроблено автором)

Варто відзначити, що аспект інноваційного розвитку відіграє подвійну роль і на відміну від традиційних підходів, що використовуються досить часто для розвитку територій під час формування конкурентних переваг традиційного характеру, дозволяє одночасно як підвищити якість життя населення, так і створити умови розвитку громади та відповідної території.

Потенційно існує три альтернативні шляхи впровадження інновацій. У кожного сценарію розвитку є свої переваги та недоліки, зокрема:

1) влада може зробити щось на свій смак, страх і ризик, базуючись на власних уявленнях про те, чого хочуть мешканці громади: в результаті мешканці громад можуть

неприємно здивуватись «благу», яке вони отримали завдяки ініціативності керівництва, або звикнуть, що їх голос та думки не впливають на життя у громаді;

2) влада може відкласти інновацію до того часу, коли з'являться фінансові чи інші необхідні ресурси, ініціативні мешканці в громаді або ж життя в країні налагодиться тощо: в результаті зміни у громаді консервуються, нічого нового не з'являється, громада звинувачує владу у бездіяльності, а влада громаду – у пасивності;

3) зробити те, що необхідно мешканцям громади, однак обов'язково за їх участю: в результаті рішення у громадах ухвалюються спільно, можливо, не так швидко, як у випадку автономних дій влади, проте більш усвідомлено, оскільки громада в цьому випадку несе відповідальність за реалізацію ініціатив, що пропонуються.

Зрозуміло, що саме третій варіант є прикладом загальноєвропейської практики й культури врядування у місцевих громадах, коли зміни ініціює саме громада, базуючись на реальних, локальних різноманітних потребах, та бере відповідальність за власний розвиток. У результаті у суспільно-державному управлінні інноваційними процесами починають виникати більш демократичні партисипативні відносини, узгоджені взаємодії між державою та громадянським суспільством, зокрема управлінські аспекти цих взаємодій, а також зникає «дистанція влади». Самоорганізація громади змінює (актуалізує) і менталітет, що змінюється з «одноосібницького» менталітету на менталітет «дружного співтовариства», що готове спільно вирішувати власні місцеві проблеми. Низка досліджень показала, що розподіл кількості рецепієнтів у часі нагадує криву нормального розподілу (криву Гауса), де інерційна складова є домінуючою, однак потенціал інноваторів є більшим.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Існує величезна кількість видів інновацій, і всі вони дуже тісно пов'язані між собою, і тому кожна зміна в системі матиме системний ефект. При цьому необхідно впроваджувати інновації, що прямо впливали б на вироблення нових рішень – для цього потрібне сприятливе середовище для їх поширення.

Застосування високоефективних системних інновацій в Україні може докорінно змінити соціально-економічну систему, а для використання архетипів необхідно перевіряти потенційні системні інновації на відповідність архетипному образу через аналіз їх відповідності конструктам.

У подальших дослідженнях важливо розробити алгоритми оцінки ступеня впливу системних інновацій на суспільство та громадські ініціативи й прагнення до реформ (ЖКХ, охорона здоров'я, освіта тощо), трансформацію способу життя, роль громадських організацій в інноваційному процесі, взаємозв'язок інновацій та національної культури, значимість та рівень участі ЗМІ в просуванні інноваційних ідей і креативного світосприйняття, врахування молодіжних ініціатив як провідного фактора адаптації до соціуму або його трансформації.

Література:

1. Жалевич А. Что такое системные инновации? [Електронний ресурс] / А. Жалевич // ИНСАЙТ. – 2015. – Режим доступу : <http://zhalevich.com/myschlenie/85-systems/403-sistemnye-innovacii.html>.

2. Инновационная культура [Електронний ресурс] / под ред. А. А. Поскрякова ; МИФИ. – Режим доступу : http://www.sociology.mephi.ru/docs/innovatika/html/innovacionnaya_kultura.html.

3. Кармышсв Ю. А. Инновационный тип развития как фактор динамизации социально-экономических процессов / Ю. А. Кармышсв // Сборник научных трудов кафедры экономической теории ТГУ им. Г. Р. Державина. – 2002. – № 1. – С. 37–39.

4. Макаренко И. П. Проблемы формирования системного инновационного процесса в Украине [Електронний ресурс] / И. П. Макаренко. – Режим доступу : http://iee.org.ua/files/conf/conf_article7.pdf.

5. Омеляненко В. А. Проблемы та нові орієнтири формування інноваційної сві-

домості / В. А. Омеляненко // Свідомість – основа розвитку творчого потенціалу людини / укл. Салата О. О. – К. : Геопринт, 2014. – С. 31–36.

6. Омеляненко В. А. Управління процесами створення регіональної екосистеми інновацій з урахуванням особливостей інституційних архетипів / В. А. Омеляненко // Публічне управління: теорія та практика збірник наукових праць. – 2014. – № 2 (18). – С. 115–120.

7. Питайло І. Особливості українського менталітету: чому ми такі, якими є? [Електронний ресурс] // Всеуніверситетська студентська науково-практична інтернет-конференція «Культура українського народу: історія, сучасність, перспективи». – 2014. – Режим доступу : <http://ukgconf.fl.kpi.ua/?p=49>.

8. Проблеми теорії ментальності / М. В. Попович [та ін.] ; відп. ред. М. В. Попович ; Ін-т філософії НАН України. – К. : Наук. думка, 2006. – 408 с.

9. Ременець О. В. Витоки цінностей української культури / О. В. Ременець // Вісник Національного авіаційного університету. – 2013. – № 2. – С. 112–115. – (Сер. : Філософія. Культурологія).

10. Струк Е. Н. Особенности проявления социальных пределов инновационного общества / Е. Н. Струк // Общество. Среда. Развитие. – 2011. – № 1. – С. 122–126.

11. Український національний архетип [Електронний ресурс] // За матеріалами «Малой Енциклопедії Етнодержавознавства» / [Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін.]. – 2014. – Режим доступу : http://texty.org.ua/pg/blog/pberest/read/54522/Ukrainskij_nacionalnyj_arkhetyp.

12. Чернявская Ю. В. Народная культура и национальные традиции [Електронний ресурс] / Ю. В. Чернявская. – Минск, 1998. – 170 с. – Режим доступу : http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Culture/Chern/17.php.

**ПОНОМАРЕНКО
Людмила,
PONOMARENKO
Lyudmila,**

*провідний фахівець
відділу міжнародного
співробітництва
управління забезпечення
міжнародних зв'язків
Національної академії
державного управління
при Президентові
України, м. Київ.*

***Анотація:** У статті
здійснено спробу
визначення архетипу
прапора України як
національного символу
єднання та його впливу
на життя української
нації сьогодні..*

***Ключові слова:** прапор
України, національний
символ, єдність.*

УДК 323.2

Людмила ПОНОМАРЕНКО

ПРАПОР УКРАЇНИ ЯК АРХЕТИП ЦІЛІСНОСТІ І СИМВОЛ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРАГНЕНЬ ДЕРЖАВИ

Постановка проблеми. Питання національної символіки посідає важливе місце в житті держави та в процесі державотворення. Національні символи містять закодовану інформацію про суспільство, яке вони представляють. І саме ця інформація великою мірою формує подальшу долю країни, вектори її розвитку та становлення. Для того щоб зрозуміти код нації, необхідно дослідити її національні символи, історію їх виникнення.

Визначення архетипу нації дозволить сформулювати і принципи її подальших прагнень, тих важелів, які потрібно використовувати в процесі державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання національної символіки посідає важливе місце в житті держави та в процесі державотворення. Національні символи містять закодовану інформацію про суспільство, яке вони представляють. І саме ця інформація великою мірою формує подальшу долю країни, вектори її розвитку та становлення. Для того щоб зрозуміти код нації, необхідно дослідити її національні символи, історію їх виникнення. Визначення архетипу нації дозволить сформулювати і принципи її подальших прагнень, тих важелів, які потрібно використовувати в процесі державотворення..

Мета статті полягає у визначенні архетипу українського прапора, який сформувався у минулому, впливає на сьогоднішній та, безперечно, на майбутнє. Для цього потрібно виконати головне завдання – визначити, які прагнення та цінності наших предків отримали відображення в прапорі.

Вклад основного матеріалу. Кожне суспільство, кожна держава переживає різні епохи та етапи свого розвитку й становлення, які можуть відповідати історичним періодам (Античність, Середньовіччя), територіальним межах (Римська імперія, Радянський Союз), суспільно-політичним змінам (Хрущовська відлига, перебудова), глобальним подіям (Наполеонівські війни, Друга світова війна) тощо. Ці періоди часто нашаровуються один на один або мають невідповідності, наприклад між календарно-історичним часом свого розвитку, рівнями соціального чи культурного розвитку.

Однак на кожному етапі свого існування всі державні утворення мають власну символіку. Поява нової держави на карті світу завжди супроводжується появою символіки, яка тією чи іншою мірою відображає цю державу. Згадаймо лише прапор США, який зображає 13 червоних та білих смуг – символ 13 колоній, які утворили Сполучені Штати, та 50 зірок, що уособлюють сучасні 50 штатів. Прапор Великої Британії об'єднує прапори трьох святих і трьох країн: прапори святого Георга (Англія), святого Андрія (Шотландія) та святого Патрика (Ірландія). На прапорі Канади символічні полоси – два океани – омивають кленовий лист, що символізує єдність нації.

Орел на прапорі Казахстану символізує державну владу, а для степовиків ще й волю, незалежність, політ у майбутнє. Синій скандинавський хрест на білому тлі прапора Фінляндії символізує блакитне небо та тисячі фінляндських озер, а також білі зимові сніги.

Сумнозвісний прапор Мозамбіку містить зображення автомату Калашникова, який для громадян країни символізує боротьбу за незалежність.

У цьому сенсі прапор України можна назвати традиційним, незалежно від того, яке тлумачення чи розташування мають національні барви. Вибір кольорів та їхнє значення великою мірою визначає стратегію подальшого розвитку держави та її пріоритетів. Українська історія однозначно свідчить про обраність саме синього та жовтого як національних кольорів та прадавність їхнього походження.

Синя та жовта барви використовувалися ще з часів України-Русі: і на корогвах Галицько-Волинського князівства, і на знаменах запорожців, і на гербах українських земель та міст, і на гербах українських гетьманів та козацької старшини, а також у часи української революції початку ХХ століття. Використовувалися ці кольори в різних частинах українських земель, тож не дивно, що з відновленням української держави саме вони утворили Державний Прапор України.

Традиційно заведено вважати, що синій (блакитний) колір символізує небо, а жовтий – поле стиглої пшениці. Синій колір трактується як честь, вірність, щирість, мир, безкрайність неба, безпека й злагода, а жовтий – щедрість, добробут, велич і повага [2].

Узагалі, пшениця – це один із найсильніших та наймісткіших українських символів. З одного боку, пшениця символізує для українців добробут і багатство, адже Україна добре відома своїми ланами та щедрими врожайми, про що свідчить навіть почесний статус «житниці Європи» та постачання українського зерна в 90 країн світу [3].

Водночас пшеничний колосок – один із найбільш часто вживаних символів-нагадувань про одну з найстрашніших трагедій в історії українського народу – Голодомор. Найбільша цинічність цього злочину радянського режиму полягає в тому, що українці, які поколіннями займалися хліборобством, гинули сотнями тисяч від голоду, засуджені до смерті навіть за декілька пшеничних колосків, знайдені на полі після збору врожаю.

У радості чи горі символ (колосок чи поле з колосків на прапорі) об'єднує, гуртує націю, виступаючи єднальною ланкою між життям та смертю, минулим, сьогоденням та майбутнім. І саме цей архетип об'єднання перед обличчям випробувань властивий українському прапору.

Однак використання синіх та жовтих барв на козацьких знаменах, гербових символах гетьманів та в часи визвольних змагань свідчить також про те, що символіка прапора не має права трактуватися лише в аграрному напрямку свого походження. Люди, які піднімали стяги із цими барвами, були безперечно воїнами, а не хліборобами. А історія України з часу її заснування повниться переказами саме про військову звитягу українців. Водночас ці барви слугували нагадуванням, за що боролися покоління наших предків, якими були їхні ідеали та прагнення.

Важливим фактом є те, що ці національні барви використовувалися і на офіційному рівні – в державотворчих процесах, зокрема в місцевому самоврядуванні, вони зображалися не лише на прапорах, але й, відповідно до традицій, на гербовій символіці українських земель та міст.

Тож, український прапор – це символ не тільки хліборобів, а і воїнів та державних мужів.

Цікавим є той факт, що для українського народу традиційними є ще й інші дві барви – червона та чорна, які також мають широке використання у суспільстві.

Червоно-малинові та чорні кольори часто використовувалися в одязі та на знаменах запорозькими козаками і повстанцями проти радянського режиму з різних регіонів України. Червоний колір доволі часто зустрічається в світовій геральдиці, однак можна стверджувати, що червоні та чорні кольори, які використовувалися борцями за незалежність українських земель, були саме кольорами боротьби. Очевидно, що

не завжди яскраві та святкові жовто-блакитні кольори відповідали потребі українців до самовираження через світ символів, що й породило використання більш агресивних, темних кольорів.

Щоправда, не варто плутати червоні кольори козацьких знамен із червоним прапором Радянського Союзу (а він, до речі, також символізував боротьбу, але вже за ідеали соціалізму й комунізму) та похідними від нього.

Червоний та чорний традиційно є найбільш уживаними барвами у вишивці, які відображали дві протилежні сторони людського буття: червоний – любов, жага, світло, боротьба, а чорний – журба, нещастя, горе, смерть. Якщо жовтий (золотий) асоціюється зі стиглим колоском пшениці, то червоний – із калиною, зображення якої часто використовуються у народному мистецтві. Колосся пшениці, переплетене з кетягами калини, запропоновані як елементи великого Герба України, були покликані символізувати щедрість і багатство української землі та миролюбність українців. Однак калина в народній творчості часто асоціюється із стражданнями, смертю та боротьбою, прикладом чого є пісня «Ой у лузі червона калина...», яка була гімном Українських січових стрільців і була широко популярна в лавах УПА. Тож, аналізуючи національні барви, потрібно дивитися ширше, не обмежуючи себе традиційними тлумаченнями.

Поруч із матеріальним наш світ тісно пов'язаний із світом духовним. Тому такого болочого відтінку набувають питання розташування смуг на українському прапорі. Підсвідомо порушиться питання, а чи правильно було формалізовано вигляд державного прапору. Однак чіткої відповіді на це запитання не існує. Сучасний прапор є відображенням сучасної України, а прапори та й інші державні символи, як відомо, мають тенденцію змінюватися під впливом історії. Залежно від потреб окремої нації змінювалося розташування кольорів чи кількість елементів на її прапорах. Так і Україна сьогодні має прапор, сучасний вигляд якого є результатом болісного процесу творення національних символів багатьма поколіннями українців.

У питанні національних символів та їх тлумаченні необхідно орієнтуватися на історичні умови й територіальні особливості їх формування, а також на розумінні цих символів самим етносом. У питаннях національної символіки загальноживані тлумачення символів не завжди спрацьовують. Правила німецької геральдики, яким начебто суперечить український прапор, не були використані навіть у прапорі сучасної Німеччини, де кольори розташовані «з темряви (чорний) рабства через криваву (червоний) битву до золотого (золотий) світла свободи» [4].

Східні ж учення щодо тлумачення кольорів (фен-шуй, наприклад) мають мало спільного з українською традицією, яка заклала підґрунтя у створення сучасного прапору, тому не можуть вважатися підставою для його зміни. Більш того, незважаючи на позитивну характеристику перевернутого прапору відповідно до «Книги змін», країни, для яких її вчення є актуальнішим, ніж для України, мають національні символи, зовсім не схожі на гексаграму «Розквіту» чи український прапор.

Національна символіка слугує свого роду поясненням минулого нації, її коренів та спрямовує подальший її рух. Символ, існуючи в сьогоденні, проектує себе на минуле й на майбутнє. Так, американський прапор свідчить, що країна розпочалася з 13 колоній, щоб потім перетворитися на 50 штатів, які відтак житимуть і працюватимуть разом задля розвитку своєї країни. Український же прапор відображає прагнення до життя на своїй власній, «Богом даній» землі під мирним небом.

Для українців є характерним поєднання здавалося б протилежних властивостей: миролюбності та войовничості, життя та смерті, індивідуалізму та вміння об'єднуватися.

У суспільстві образ українця традиційно асоціюється із його свободолобством. Михайло Костомаров свого часу відзначав, що українці своєю характерною рисою мали особисту свободу, тоді як росіянам властива в першу чергу общинність [5].

Часто це свободолюбство грало проти самих українців, не даючи їм змогу об'єднатися проти спільного ворога. Поодинці ж вони були приречені на поразку. Радянський період приніс чимало колективістських рис українцям, розмивши особливість національного менталітету, однак нав'язані формати поведінки з часом розвіюються, відкриваючи ті шаблони поведінки, які властиві народу на підсвідомому рівні.

Інтеграційні прагнення, закладені у поступальний рух української нації, який був властивий їй протягом усіх століть її існування, часом мають суперечливий характер та не знаходять єдиного лідера, який би влаштував усіх учасників цього руху. Проте історична традиція свідчить про схильність українців обирати свої цілі та своїх лідерів вільно, відкрито та демократично, звідси ж походить традиція проведення віче та вибори гетьманів.

Усі спроби порушити сформовану поколіннями традицію наштовхуються на свідомий і несвідомий опір українців та є приреченими на провал. Українцям, на відміну від росіян, не потрібен сильний, єдиноосібний лідер, який буде їм вказувати, як жити. Їм потрібна чесна людина, на першому місці серед пріоритетів якої буде саме благополуччя нації. Така людина може бути обрана дуже швидко, але так само швидко може втратити милість народу, викликати невдоволення та бути замінена на іншу, і все це – шляхом всенародного обговорення.

Символізм національного прапору, його кольорів глибоко інтегрувався у підсвідомість українців, виринаючи на поверхню у найважчі і найбільш переломні періоди української історії: 1917 рік, 1991 рік, 2014 рік. Кожного разу разом із черговим історичним зламом починали майоріти численні українські прапори, демонструючи всім і кожному монолітність, цілісність української нації. Українцям вдається кожного разу повертатися до свого справжнього єства, яке спромоглося вижити незважаючи не лише на відсутність сприятливих для цього умов, а і на існування відверто протилежних, руйнівний впливів, як-то нищення культури, приниження мови, спотворення історії та плундровання традицій.

Помилковим є сприймати національні кольори та їх традиційне мирне тлумачення як ознаку слабкості нації, аграрності та провінційності. Українці – далеко не мирна нація, про що свідчать завойовницькі походи Київських князів, війни запорізьких козаків, служба українців не лише у власних, але і в сусідніх арміях, незламний повстанських дух багатьох поколінь патріотично налаштованих українців. Навіть сьогодні, коли українська армія після двох десятиліть років занепаду знову під синьо-жовтими прапорами нарощує свою міць, можна прослідкувати наступність, спадковість поколінь українських бійців – від воїнів, що боронили кордони Київської Русі, козаків, які вважалися однією із найбоекватніших військових сил свого часу, повстанців УПА та Холодного Яру, до сучасної української армії, добровольчих батальйонів, «кіборгів» та «укропів». Незважаючи на свою задекларовану і Конституцією, і символікою миролюбність, українська нація все ж таки лишається нацією воїнів.

Ще донедавна в свідомості пересічного українця державний прапор мав стійку асоціацію з колишніми діями нашого народу й історією, що дійшла до наших часів у вигляді двох смужок тканини. Однак Революція Гідності, анексія Криму та бойові дії на Сході України змінили ставлення українців до національного стягу. З офіційного символу держави він перетворився на справжній національний стяг України – символ, з яким українці спочатку вийшли на вулиці, а потім узяли в руки зброю; символ, який таки зміг згуртувати націю, об'єднати її з розрізнених індивідуумів в єдиний народ.

Показовим є те, що національні символи сьогодні отримали нове життя, звучання та значення, і тут йдеться не лише про прапор, герб та гімн, а і про історичні постації (Шевченко, Грушевський, Бандера), народні та популярні українські пісні, національні барви (не лише жовто-блакитні, а й червоно-чорні) тощо.

Переоцінку отримали й історичні події та їх наслідки для сучасної України. Як приклад можна навести «ленінопад», який показав, що народ більше не бажає миритися з нав'язаними ідолами, діяння яких суперечили інтересам української нації, або ж офіційне визнання правового статусу та вшанування пам'яті всіх борців за незалежність України, незважаючи на те, під якими прапорами чи з якими лозунгами вони обстоювали незалежність своєї землі.

Тож, тепер можна говорити про усвідомлення українцями свого справжнього «я». Звісно, процес народження нації відбувається повільно. Але вже сьогодні видно, що Україна виходить із затишного кризового періоду та поступово рухається у напрямку реформування, повернення до своїх витоків, розвитку та, зрештою, процвітання.

Універсальним для розвитку кожної країни можна назвати епохальний історичний цикл, який складається з двох протилежних історичних періодів (інволюція, еволюція) та двох транзитивних переходів (коеволуція, революція). Умовно ці історичні періоди утворюють схематичну послідовність революція-інволюція-коеволуція-еволюція [6].

Революційний етап передбачає повний переворот соціальної структури суспільства та скеровує розвиток суспільства до регресу або прогресу. Цей етап уособлює результати розвитку суспільства за весь епохальний цикл і призводить до нового етапу розвитку – інволюційного. Інволюційний етап відображає час засвоєння тих змін, які були набуті під час революції. Наступний коеволуційний етап є транзитивним до стану еволюції, яка призводить епохальний історичний цикл до його апогею, коли відбувається гранично високе використання результатів попередніх етапів та починається підготовка до наступного епохального циклу.

Україна вже повністю пододала два епохальних цикли і зараз перебуває на третьому, коеволуційному, етапі, а отже, попереду період еволюції для українського суспільства, якому, зокрема, характерна не лише модернізація традиційного суспільства, а і набуття суспільством нових соціальних рис, актуалізація ознак власного попереднього періоду розвитку [6].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Економічні, політичні, соціальні та культурні зміни, які сьогодні переживає Україна, мають суттєвий вплив на сприйняття державного прапора українцями. Зараз відбувається переоцінка існуючих у суспільстві стереотипів та повернення нації до властивих їй, а не нав'язаних ззовні, архетипів поведінки та сприйняття дійсності.

Прапор сучасної України є символом цілісності української нації, архетип якої було закладено з часів Київської Русі та який формувався протягом усього періоду існування нації. Сьогодні інтеграційний вплив національного символу має суттєвий позитивний ефект у всіх кутках держави. Через символи громадськість здатна звертатися до влади, а держава має змогу відповідати на звернення громадськості. Не варто недооцінювати силу символів, особливо тих, що пришли в наше життя із глибини століть.

З підвищенням самосвідомості українців, визнання ними свого українського «я», глибшим дослідженням власної історії, значення національних символів для народу зростатиме, і, відповідно, зростатиме запит у суспільстві на задоволення потреби, зашифрованої в тому ж державному прапорі. Йдеться про утвердження сильної, монолітної держави, здатної захистити себе на політичній арені та на полі бою, яка ґрунтуватиметься на особистій свободі кожного громадянина, праві спільно вирішувати долю країни та прозоро обирати її керівництво, а також на задоволенні однієї з базових потреб українців – забезпеченні власного добробуту через наполегливу працю. Саме в цьому напрямку і мають відбуватися подальші дослідження в цій галузі.

Література:

1. Капелюшний В. П. Українська національна державність доби визвольних змагань (1917–1921 рр.): історіографія: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра іст. наук: 07.00.06 / В. П. Капелюшний ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2004. – 46 с.

2. Українська національна-державна символіка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khorol.just.gov.ua/info/46/>.
3. Білоусова Н. Із житниці Європи – в «аграрного тигра» світу [Електронний ресурс] / Н. Білоусова. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/iz-zhitnici-ievropi-v-agrarnogo-tigra-svitu>.
4. Прапори Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Прапори_Європи.
5. Костомаров Н. Две русские народности [Електронний ресурс] / Николай Костомаров // Основа. – СПб., 1861. – №3. – С. 33–80. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/kostomar/kos38.htm>.
6. Афонін Е. А. Суспільний розвиток від Різдва Христового = Social development AD [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов. – К. : Парлам. вид-во, 2000. – Вип. 1– 312 с. – (Сер. : Відкрита дослідн. концепція). – Текст паралельно укр. та англ. мовами. – Режим доступу : http://lib.rada.gov.ua/static/LIBRARY/povni_text/Soc_Devel_2000.zip.

РЕШЕВЕЦЬ
Ігор,
RESHEVETS
Igor,

аспірант кафедри
регіонального
розвитку та місцевого
самоврядування
Харківського
регіонального
інституту державного
управління Національної
академії державного
управління при
Президентіві України,
м. Харків.

Анотація: у статті
відУ статУ статті
проведено аналіз
раціональних та
іраціональних аспектів
державної політики
як суспільних проявів
архетипів колективного
несвідомого.
Обґрунтовано
роль управлінської
парадигми у формуванні
демократичної системи
сучасного українського
державотворення.

Ключові слова:
раціональні та
іраціональні аспекти
державної політики,
архетипи колективного
несвідомого,
управлінська парадигма
УДК 323.232

Ігор РЕШЕВЕЦЬ

РАЦІОНАЛЬНІ ТА ІРРАЦІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СУСПІЛЬНІ ПРОЯВИ АРХЕТИПІВ КОЛЕКТИВНОГО НЕСВІДОМОГО

Постановка проблеми. На сьогодні загострилась обмеженість можливостей лінійного раціонального мислення і так званого «об’єктивного методу» пізнання соціальної реальності. Соціальні науки активно шукають нову парадигму, яка могла б цілісно охопити глобалізований світ. На нинішньому етапі розвитку світової цивілізації різні країни світу тією чи іншою мірою переживають процеси трансформації всіх сфер людського життя, але визначальним напрямом будь-яких зрушень є всеохоплююча інтеграція, яка створює об’єктивні передумови як для об’єднання людства, так і для його роз’єднання. Холономний підхід до вивчення великих соціальних спільнот, інститутів, організацій і груп передбачає доповнення хронологічно-історичної структури архетипними основами..

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні популярність розробки наукових проблем, що базуються на теорії архетипів, значно зросла. Літературу, що розглядає поняття «архетип», можна умовно поділити на три групи. До першої належать праці психоаналітиків початку ХХ століття, зокрема З. Фрейда та самого К. Юнга, що ввів це поняття в науковий обіг. У цих роботах закладено фундаментальні основи увлчення про несвідоме, його процеси, закономірності та складові.

До другої групи належать роботи радянських учених, головним чином критичного змісту [9]. Показовими в цьому ключі є роботи Н. Ветрової та В. Руткевича, в яких перша критикує К. Юнга за «ідеалістично-іраціональний», «агноцистичний» підхід до змісту архетипу [2], а другий, у свою чергу, – за однобічне та антиісторичне пояснення релігійних феноменів, певну суміш християнства, гностицизму й кабалістики, що поєднуються з психологічним методом інтерпретації біблійних текстів [13]. Необхідно також зауважити, що позиція А. Руткевича пізніше змінилася в бік погодження з науковим застосуванням поняття «архетип» [12, с. 21].

Третю, найбільш численну, групу складають праці, що почали публікуватися з початку 80-х років ХХ століття. Вони переосмислюють архетип у руслі психологічних та філософських проблем сучасності (Є. Фіалкова [14], А. Пружиніна [10], Б. Пружинін [10], Е. Мелетінський [7], Н. Каліна [5], І. Тимошук [5] та інші). На цей момент значна частина робіт у галузі психології, а також філософії та соціології так чи інакше зачіпає тему архетипного змісту свідомості людини.

Мета статті. є дослідження співвідношення раціонального та ірраціонального в державній політиці, враховуючи еволюцію поглядів на колективне несвідоме й архетипи в історії філософської думки.

Завдання, що вирішуються для досягнення поставленої мети:

- дослідити специфіку тлумачень колективної психіки та юнґіанських позицій розуміння історичної спадкоємності як системи архетипів колективного несвідомого;
- розглянути головні аспекти архетипів колективного несвідомого в політичній системі суспільства;

– простежити основні тенденції залежності політичного раціонального та політичного ірраціонального від інституційних проявів архетипів колективного несвідомого у глобалізаційну епоху.

Виклад основного матеріалу. . Говорячи про психологічні особливості тих або інших великих груп, завжди слід мати на увазі, що йдеться не тільки і не стільки про особливості окремих представників цих груп, скільки про певні системні властивості, що визначають «психологічне обличчя» великої групи або суспільства в цілому. Ці властивості найчастіше називають колективною психікою.

На відміну від індивідуальної психіки, колективна містить у собі трансперсональні (надперсональні) змісти, які не залежать від онтогенетичного досвіду індивіда. Трансперсональне у психіці є історично й генетично первинним і як таке не залежить від змістів персонального. Колективна психіка – це родова пам'ять людства, з неї народжуються релігія, міфологія та культура, які успадковуються багатьма поколіннями і є основою й фундаментом розвитку індивідуальної психіки та результатів її функціонування. Осмислення, пізнання й усвідомлення колективної психіки залежать від рівня розвитку колективної та індивідуальної свідомості людства. Не можна зрозуміти жодної соціальної взаємодії без змістів феномену колективної психіки, який є основою соціального життя.

Адаптивний рівень колективної психіки пов'язаний із тими сприятливими чи несприятливими обставинами – «викликами історії», з якими довелося взаємодіяти психіці етноспільноти ще на зорі становлення державної організації. Феномен дистресового досвіду [4, с. 134] інтерпретується як механізм адаптації спільноти (психіки її окремих представників) до соціально-інституційних відносин, що мали місце в сиву давнину, під час переходу від «колового» часу до «лінійного».

У станах динамічного хаосу параметри порядку, що забезпечували стабільність системи на певному рівні організації, зникають. Натомість відбувається пошук нової стабільності з утворенням нових структур. Проте навіть у цьому стані продовжують діяти параметри порядку більш глибоких системних рівнів [6, с. 134]. Стосовно психіки етноспільноти це означає, що під час системних суспільних криз спочатку руйнуються параметри порядку, що лежать на поверхні, тобто тісно пов'язані з інститутами сучасної епохи й тієї, що щойно завершилась. Але навіть під час великих катаклізмів базові етнопсихічні чинники продовжують виконувати свою інтегруючу й захисну роль, і, знаючи ці константи, можна до певної міри керувати суспільними макропроцесами.

Водночас акцентуємо увагу на проблемі дослідження колективного суб'єкта як інтегрального цілого. Таке вивчення завжди наражалося на значні труднощі, тож лише на окремі закономірності логіко-сміислової єдності культури (за П. Сорокіним) час від часу звертали увагу соціальні психологи. Зокрема, Г. Дилигенський писав: «Жодна з дисциплін, які існують, не розглядає макросоціальний (соціетальний) рівень психологічних явищ і процесів як особливу сферу психічного життя людей, що має свою власну системну єдність і свої специфічні механізми та закономірності...» [3, с. 9]. Ґрунтуючись на працях П. Сорокіна, К. Юнга й В. Одайника, на аналізі всіх властивостей менталітету, а також урахуваючи концепцію соціетальної психіки, запропоновану О. Донченко, можна сказати те, що колективна психіка і менталітет є нелінійними, системними інтегруючими властивостями колективного суб'єкта, яким є етноспільнота.

Розглядаючи поняття колективної психіки, можемо простежити тенденцію взаємозв'язку досліджуваного феномену з поняттям політики, тому що вже на самому початку свого виникнення «політика» означала бажання та вміння жити разом у «полісі», що виявляється однією з властивостей колективної психіки. За Аристотелем, політичне співтовариство (спільнота) передбачає розподіл «почестей, майна та всього іншого, що може поділитися між співгромадянами певного державного ладу (устрою)» [1, с. 150.]. Йдеться не лише про розподіл влади на рівні загального життя, а і про «мікрофізику влади» (М. Фуко) – розподіл владних повноважень на право

володіння власним майном, навіть «віддаванням собі шани» з боку співгромадян, узагалі – про вміння використовувати суспільні переваги перед співвітчизниками. Інакше кажучи, поняття політичного позначало не тільки процеси розподілу влади на горішньому рівні державних інститутів та політичної еліти. Політична влада не в останню чергу ґрунтується на особистісному чи то індивідуальному самостверженні людини у життєвому світі повсякдення. Тому політична спільнота – це суспільство, що розглядається під кутом зору «розподілу ролей, завдань, переваг чи втрат, що їх відчують члени суспільства за умови наявності бажання жити разом й що перетворює суспільство на єдине ціле» [11, с. 49]. Сьогодні є достатні теоретичні підстави говорити про політику як про умову існування й водночас практику розподілу влади, владних повноважень між людьми, починаючи від рівня повсякденності й аж до складних процесів делегування та подальшого перерозподілу влади між «вищими ешелонами» державних достойників.

Окрім колективної психіки, в політичному та адміністративному аспектах відіграє величезну роль і те, що зазвичай називають ірраціональним або несвідомим. Розглянемо його роль на прикладі поняття «колективне несвідоме». У широкому сенсі – це сукупність психічних процесів, операцій і станів, не представлених у свідомості індивідуального суб'єкта політичної поведінки (або представлених з недостатньою мірою усвідомленості), але що чинять активний, а в деяких ситуаціях визначальний вплив на поведінку значних неструктурованих конгломератів людей (наприклад, на кшталт натовпу). Прикметник «колективний» у цьому поєднанні не збігається з традиційним трактуванням, узвичаєним у вітчизняній літературі, і не лише не пов'язаний з колективом як співтовариством свідомих індивідів, а прямо суперечить цьому. Колективне несвідоме викликає специфічні форми поведінки, що зазвичай іменуються, для уникнення плутанини, стихійною, «неколективною (масовою) поведінкою». Історія поняття є досить цікавою. Термін «колективне несвідоме» був запроваджений на початку століття послідовником З. Фрейда К. Юнгом для позначення особливого класу психічних явищ, які, на відміну від індивідуального (особистого) несвідомого, є носіями досвіду філогенетичного розвитку людства. Головним змістом колективного несвідомого для К. Юнга були архетипи – загальні апріорні схеми поведінки, що наповнюються конкретним змістом у реальному житті людини; особливого роду надособові (видові, групові) способи сприйняття та реагування на те, що відбувається довкола людини, що визначають схожість поведінки людей та належать до деякого «колективу» філогенетичного штибу [12].

Питання про боротьбу та зміну архетипів було порушене німецьким філософом і культурологом В. Шубартом [15]. Він впровадив у західноєвропейську філософію термін «архетип еону», маючи на увазі прототип, що прагне до самовідтворення в індивідуальній свідомості креативної особистості, причому в кожному історичному епоху архетип еону постає в якісно новій формі, в якій враховано зміни соціальних умов та досвіду. Таким чином, В. Шубарт акцентував можливість «вилучення творчою особистістю архетипів із колективного несвідомого для подальшої інтерпретації та синтезу» (Михайлова). Він дійшов висновку про визначальну роль архетипу в динаміці культурно-історичних ритмів і постулював ключові соціальні функції архетипу: інноваційну та впорядкувальну. Характеризуючи механізм дії архетипів еону, філософ проілюстрував його на прикладі чотирьох світових епох: гармонійної, героїчної, аскетичної та месіанської. Він здійснив аналіз існуючих епох з динамікою творчого процесу, на одному полюсі якого перебуває креативна особистість з її новим апокрифічним, синтетичним ідеалом, а на іншому – суспільство з руйнівними домінуючими ідеалами [15]. Таким чином, намічений В. Шубартом підхід зробив можливими сучасні тлумачення архетипіки в глобалізаційну епоху.

К. Юнг, виходячи з принципу холономності світу, продемонстрував перспективи виходу за рамки індивідуальної психіки на основі архетипів колективного несвідомого [16]. Його уявлення про феномен синхроністичності дозволяють охопити різноманітні складові психо-інформаційного простору: біоенергетичні, астрологічні, про-

сторово-часові, психосоціальні та інші паттерни повторюваних історичних подій. К. Юнг не залишив трактату, де б у систематичній формі визначалися висновки, які можна зробити з його психологічної теорії щодо політики та соціального життя [8], однак антропологічні дослідження і вчення про архетипи та колективне несвідоме неминуче підводили К. Юнга до необхідності займати певну позицію стосовно сучасних політичних подій, наслідком чого і стала розробка ним низки соціологічних і політичних ідей. Він невпинно підкреслював, що будь-яка соціальна зміна базується на глибоких позитивних змінах у психіці особистості, а зміни ці ініціюються з несвідомого, тоді як від «правильної» або «неправильної» установки свідомості залежить вибір форми їх реалізації. Усілякі політичні розбіжності й конфлікти значною мірою являють собою екстеріоризацію внутрішніх конфліктів, які кожна людина зобов'язана вирішити всередині себе, беручи, таким чином, на себе відповідальність за невротичну роз'єднаність із соціумом. К. Юнг вважав, що стан «психічної інфляції» (нездатність свідомості гармонійно поєднуватися з несвідомим), проявляючись на масовому рівні, має величезну пагубну силу. Але він був також переконаний, що зріле ставлення до сил несвідомого має позитивний ефект, що поширюється і на інших людей. На думку вченого, для сучасного суспільства є актуальним архетипний образ Антропосу як такий, що об'єднує внутрішнє Я особистості з Я людства як цілого. К. Юнг розробляв цю ідею раніше, ніж почалися об'єктивні процеси глобалізації, і тим переконливішою є прогностична функція архетипів на цьому прикладі. Символ Антропосу з'являється в продуктах несвідомої творчості як *quadratusvelrotundus* (людина пропорційна і самодостатня). Інша форма його репрезентації – мандала, тобто символ духовного порядку, який протистоїть руйнівним тенденціям в особистості та суспільстві.

На підставі вищевикладеного можна зробити висновок про те, що глобалізаційні процеси фокусуються навколо декількох архетипних полюсів. Те, про що писав К. Юнг, стосується центру Самості, яка тільки і може забезпечити гармонійну глобалізацію. На рівні ж Персони можна спостерігати процеси експансії й нівеляції психосоціальних особливостей окремих народів. Цей висновок підкріплюється і переноситься на ґрунт конкретних соціальних практик, тому що будь-яка соціально-політична теорія або концепція суспільства будується на певному розумінні людської природи. Сьогодні є очевидним, що людина народжується не лише з біологічною, але і з психологічною (архетипною) спадщиною, яка визначає поведінку та досвід. За К. Юнгом, колективне несвідоме – як повітря, яким дихають усі, але яке нікому не належить.

Через протиставлення свідомого й несвідомого К. Юнг намагається зрозуміти історію людської культури, зводячи її до побудови якоїсь фортеці для відбиття натиску несвідомого. У такому тлумаченні свідомість постає у спрощеному вигляді. На думку К. Юнга, первісні люди боялися сваволі афектів, тому що у стані афекту досить легко втрачається свідомість. Виходить, ніби всі наміри людства було спрямовано на те, щоб зміцнити свідомість. Цій меті слугували ритуали, «колективні уявлення», догми. Вони були своєрідними дамбами, зведеними проти небезпечних акцій несвідомого. Стрибок від психологічного до соціального – і К. Юнг знову пророкує щодо людської історії. Коли дамби старіють, а води піднімаються, тоді безмірні катастрофи падають на людство. Свідомість дає людині лише удаване панування над собою. Там, де людина минає ворота тіні, вона з переляком дізнається, що є лише об'єктом дії сильніших факторів. Як прояв несвідомого вони визначають політичні та соціальні дії. Справжнє, основне життя відбувається поза свідомістю, не інтегрується в ній, виходить із неї, стискаючи її з усіх боків.

У політичній психології трактування колективного несвідомого доповнюється впровадженням Е. Дюркгеймом в кінці XIX століття поняття «колективні уявлення», що означає неусвідомлювану через звичність, автоматизованості сукупність знань, думок і норм поведінки, що склалися в соціальному досвіді у членів соціальних груп. Такі уявлення, пригнічуючи індивідуальну свідомість людей, можуть викликати сте-

реотипні реакції, які В. М. Бехтеров вважав предметом «колективної рефлексології» – спеціальної галузі соціальної та політичної психології, пов'язаної з феноменами на кшталт поведінки натовпу на мітингу, масової істерії, паніки тощо.

Структурно в рамках колективного несвідомого виділяються колективні емоції, відчуття, настрої, думки, знання, оцінки й думки. Домінуючу роль відіграють емоційні компоненти. Раціональні елементи існують у складі колективного несвідомого лише у вигляді сталих стереотипів, традиційних переконань і вірувань, що відіграють підпорядковану, багато в чому обслуговуючу роль по відношенню до ірраціональних моментів.

Колективне несвідоме проявляється в масовій поведінці двох видів, що розрізняються. Перший масової поведінки зводиться до однорідних одноманітних оцінок і дій, що об'єднують індивідів у досить цілісну монолітну масу на основі спільного для всіх її членів колективного несвідомого. Досить часто це відбувається в результаті зараження значної кількості людей схожим емоційним станом і масовими настроями – наприклад, натовп фанатиків, охоплений єдиним поривом екстазу, побачивши свого лідера, скандує вітання в його адресу, гасла тощо.

Другий вид масової поведінки, де важливу роль відіграє колективне несвідоме, навпаки, пов'язаний із такими обставинами, за яких емоційні потрясіння не об'єднують, а роз'єднують людей. Тоді задіюються не спільні, а різні, але однакові для значної кількості людей поведінкові механізми, і виникає поведінка, головним напрямом якої є спонтанні однорідні реакції безлічі людей на критичні («пограничні») ситуації, що виникають об'єктивно й раптово. До таких ситуацій урівень із стихійними лихами належать війни, революції тощо. Головними характеристиками певних обставин є їх непередбачуваність, незвичність і новизна. Через ці особливості індивідуальний досвід людини відмовляється адекватно оцінити й відреагувати на ситуації такого зразка, і тоді індивідам доводиться спиратися лише на підказувані колективним несвідомим, апробовані масовим біологічним або соціальним досвідом способи індивідуальної поведінки. Прикладом таких реакцій є паніка.

Учинки людей, залучених у владу колективного несвідомого, неминуче стають ірраціональними. Раціональна свідомість під впливом колективного несвідомого вимикається, знижується інтелект, знижується критичність стосовно своїх дій. Нестримно зникає практично будь-яка індивідуальна відповідальність за свої вчинки. Паралізується механізм ухвалення особистих рішень. Колективне несвідоме усереднює, нівелює особу – так, натовп завжди стоїть за середню, «пересічну» людину в її найбезглуздішому вигляді. Водночас колективне несвідоме найпримітивніші й некеровані самою людиною, що проте піддаються маніпуляції ззовні, інстинкти людей.

Колективне несвідоме може бути опорою у тому випадку, коли воно стимулює політичну єдність великих мас людей, натхненних, наприклад, істеричною вірою в харизматичного лідера або, скажімо, згуртованих нез'ясовною ворожістю стосовно уявних винуватців тих або інших негативних подій. У цих випадках колективне несвідоме може виступати як основа організованої політичної поведінки.

Це використовується в практиці маніпулятивного впливу на значні маси людей – наприклад, на мітингах. Навпаки, колективне несвідоме є вкрай небезпечним у тих випадках, коли воно руйнує соціально-організовані форми поведінки й протиставляється політиці: «У відносинах між слабким урядом і бунтарські налаштованим народом, настає мить, коли кожен акт влади доводить маси до відчаю, а кожна відмова з боку влади діяти викликає презирство на її адресу». У таких випадках домінує хаотична псевдо-політична поведінка, що призводить до соціально-політичної деструкції й вимагає потім значного часу для ліквідації своїх руйнівних наслідків.

У цілому ж колективне несвідоме відіграло значну роль на колишніх етапах розвитку людства. У сучасному цивілізованому суспільстві його значення знижується, проявляючись лише в кризових, екстремальних ситуаціях, коли різко знижується роль елементів свідомої регуляції політичної поведінки. У звичайному житті стабільної соціально-політичної системи колективне несвідоме проявляється лише у

вельми стертих формах буденної свідомості. На відміну від розвинених країн, роль колективного несвідомого до цих пір є досить високою у «третьому світі».

Також часто обговорюють ірраціональне натовпу, про вплив на колективне несвідоме з метою маніпулювання масами тощо. Проте спускають з уваги або, принаймні, не приділяють належної уваги ірраціональному й несвідомому іншого соціального полюсу, а саме так званої політичної еліти, можновладців, точніше – детальному аналізу, опрацюванню картини несвідомого політичної еліти, ступеня впливу його на суспільство, питомих ваги в структурі мотивів політичних рішень.

Донедавна застосування апарату, що забезпечується психологічною теорією несвідомого (перш за все, психоаналітичною), обмежувалося лише сферою аналізу психіки окремих політичних лідерів. Пригадаємо, наприклад, працю З. Фрейда про Вільсона або фроммівський аналіз особистості Гітлера. Автори таких праць прагнули знайти зв'язок між характером цих осіб, рішень, що ними ухвалювалися, й подіями їх дитинства, психологічними травмами тощо. Проте цей аналіз, як правило, не виходив за рамки суто особистісні, не враховував – та і не міг ураховувати – ширший контекст ухвалення і, головне, реалізації політичних рішень, хоча б тому, що був суто психологічним (це й зрозуміло, адже аналітики були психологами, а не політологами).

Політик може ухвалювати те або інше політичне рішення, керуючись ірраціональними мотивами, тобто, діючи під впливом несвідомого. Проте не слід забувати, що більшість великих політичних діячів – це люди з достатньо розвиненим інтелектом, тобто з розвинутою раціональною складовою мислення, що можуть цілком ефективно протистояти з несвідомими імпульсами, перевіряти ті або інші рішення на предмет їх відповідності реальності, об'єктивному стану речей. З іншого боку, сьогодні будь-яке важливе державне рішення тією чи іншою мірою є колегіальним. Тобто, воно ухвалюється після обговорення достатньо великою кількістю людей. Президент – це не середньовічний монарх. Його явно божевільне рішення навряд чи пройде всі необхідні процедури узгодження. Не слід також забувати і про громадську думку.

Важливе питання: до якого ступеня структури суспільства сама його організація може витримувати натиск ірраціональних мотивів політиків? Чи є у цих структур достатній запас міцності? Наскільки хиткою є рівновага між суспільним благом та ірраціональним? Коли настає той момент, після якого руйнівні процеси стають незворотними? Якою мірою політикам – і окремим особам, і всьому політичному класу – вдається, використовуючи демократичну й іншу риторичну, приховувати свої ірраціональні мотиви?

Зрозуміло, що більшість цих проблем психологія вирішити не в змозі. Це скоріше справа політології та галузі науки державного управління. Дослідження несвідомого, взагалі ірраціонального, проте, поки що не ввійшло до структури досліджень з державного управління як важлива й постійна їхня складова. Це може бути пов'язано із стійкістю раціональної парадигми, що домінує в західній філософії та науці впродовж останніх двох тисяч років. Парадигма ірраціонального заявила про себе трохи більше ста років тому, але все ще погано щепиться на стовбурі раціональної парадигми. Отже, існування ірраціонального в людській поведінці необхідно докладно досліджувати.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ураховуючи те, що культура – це особливий нелінійний світ, де потенційне межує з реальним, визначаючи теперішнє через майбутнє, можна припустити, що на порядку денному в глобалізаційну епоху стоїть синтез багатоманітних проявів архетипіки в українському просторі. Історія України постає в одночасній актуалізації минулого й теперішнього досвіду. Таким чином, можна дійти висновку, що в сьогоденній науковій ситуації стає необхідністю синтезування дискурсу архетипних напрацювань як у філософському і психологічному контексті, так і щодо їх застосування у державному управлінні. Архетипи в сучасному тлумаченні характеризують розвиток соціокультурних явищ. Чим

грунтовнішим є культурне звернення, тим більше пов'язано воно з архетипним підґрунтям. У найвиразніших формах архетипи виступають у національних культурах, які втілюють долю та історичний досвід різних народів. Саме на цьому архетипному підґрунті можна побудувати історичну перспективу української спільноти, враховуючи взаємодію різних соціально-політичних та управлінських утворень у сучасних глобалізаційних процесах..

Література:

1. Аристотель. Никомахова этика / Аристотель // Соч. в 4-х томах. – М., 1984. – Т. 4. – С. 150.
2. Ветрова Н. В. Миф и художественное творчество (критика концепций З. Фрейда и К. Г. Юнга) : автореф. дис. ... канд. филозоф. наук : спец. 09.00.11 / Н. В. Ветрова. – М., 1984. – 21 с.
3. Дилигенский Г. Г. Социально-политическая психология / Г. Г. Дилигенский. – М. : Новая школа, 1996.
4. Донченко Е. А. Социетальная психика / Е. А. Донченко. – К. : Наукова думка, 1994. – 208 с.
5. Калина Н. Ф. Основы Юнгианского анализа сновидений / Н. Ф. Калина, И. Г. Тимошук. – М. : REFL-book ; К. : Ваклер, 1997. – 304 с.
6. Лугай В. С. Основной вопрос современной философии. Синергетический поход / В. С. Лугай. – К. : издатель Парапан, 2004. – 156 с.
7. Мелетинский Е. М. Аналитическая психология и проблема происхождения архетипических сюжетов / Е. М. Мелетинский // Вопросы философии. – 1991. – № 10. – С. 42.
8. Одайник В. Психология политики. Политические и социальные идеи К.-Г. Юнга / В. Одайник. – СПб : Ювента, 1996. – 412 с.
9. Попова М. А. Критика психологической апологии религии / М. А. Попова // Современная американская психология религии. – М., 1972. – С. 211–220.
10. Пружинина А. А Из истории отечественного психоанализа (историко-методологический очерк) / А. А. Пружинина, Б. И. Пружинин // Вопросы философии. – 1991. – № 7. – С. 23–28.
11. Рикер П. Герменевтика. Этика. Политика / П. Рикер // Московские лекции и интервью. – М., 1995. – С. 49.
12. Руткевич А. М. К. Г. Юнг об архетипах коллективного бессознательного : предисловие / А. М. Руткевич // Юнг К. Архетип и символ / К. Юнг. – М. : Наука. – С. 21.
13. Руткевич А. М. Психоанализ и религия / А. М. Руткевич. – М., 1987. – 230 с.
14. Фиалкова Е. М. Методологические аспекты аналитической психологии К. Г. Юнга / Е. М. Фиалкова // Вопросы философии. – 1979. – № 1. – С. 19–24.
15. Шубарт В. Европа и душа востока / В. Шубарт. – М. : Русская идея, 1997. – 318 с.
16. Юнг К.-Г. Об отношении аналитической психологии к поэтико-художественному творчеству / К.-Г. Юнг // Зарубежная эстетика и теория литературы XX века. – М. : Наука, 1987. – 340 с.

Володимир ГАНЯК

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ДОМІНУЮЧОГО КУЛЬТУРНОГО АРХЕТИПУ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ЗМІНИ ІСТОРИЧНОЇ СИТУАЦІЇ

Постановка проблеми. У сучасній соціології все більше утверджується теорія Постмодерну, згідно з якою головна увага приділяється плюралістичності суспільства, багатоваріантності шляхів його соціального розвитку, новим ціннісним орієнтирам людини та зміненним мотивами й стимулами нормам його поведінки. Нестабільність і невизначеність обумовлюють непередбачуваність сучасного глобалізованого світу та стають головною його характеристикою. Водночас не можна не зауважити, що існуюче суспільне управління (в тому числі і державне управління як один з його видів) і досі залишається «реактивним», тобто зводиться лише до реагування на зовнішні прояви зростання неблагополучних факторів і негативних тенденцій у сфері соціальних процесів та інститутів. Утручання в соціальні процеси має містити в собі більш ретельний розрахунок соціальних наслідків. В іншому разі необдумані дії можуть призвести до швидкої руйнації соціальної структури, інститутів, цінностей та норм, діючих у суспільстві.

Одним із найбільш перспективних напрямків такого стибу досліджень є формування комплексного бачення застосування можливостей архетипної парадигми у державному управлінні в швидкоплинних умовах глобалізованого світу. Дослідження процесу формування та функціонування базових соціальних констант (передусім архетипів) буття власного народу дозволяє глибше зрозуміти його історію та культуру, а також створює реальні можливості для більш точної оцінки руйнівного впливу зовнішніх і внутрішніх факторів, які в окремих випадках можуть не тільки заважати сталому розвитку українського суспільства, але й взагалі загрожувати його існуванню у будь-якій формі, що й актуалізує потребу дослідження взаємозв'язків соціального та психологічного в контексті наукового аналізу виникаючих соціальних проблем різних рівнях управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Культурні архетипи перебувають сьогодні у полі зору численних вітчизняних та зарубіжних дослідників багатьох наук. Вибірковий аналіз окремих наукових робіт представників різних наук дозволяє дійти висновку, що фахівці підходять до архетипів, керуючись переважно прагматичними міркуваннями вирішення конкретних проблем. Такий редуціоністський підхід призводить до втрати можливості комплексного дослідження ролі цих надскладних соціальних констант у житті суспільства, перш за все внаслідок обмеженості інструментарію окремих наук.

Перша спроба подолати вищезазначене обмеження та сформулювати комплекс теоретико-методологічних засад дослідження соціокультурних архетипів у контексті національної безпеки України була зроблена О. Дзьобанем. Спираючись на синергетичний підхід, він проаналізував вплив самоорганізації на формування громадянського суспільства в Україні, окремі складові якого можуть бути використані у механізмах забезпечення національної безпеки – український народ одночасно виступає як носій та охоронець національної

**ГАНЯК
ВОЛОДИМИР,
HANIAK
Vladimir,**

*аспірант кафедри
глобалістики,
євроінтеграції
та управління
національною безпекою
Національної академії
державного управління
при Президентові
України, м. Київ.*

Анотація: У статті з позиції синергетичного підходу обґрунтовано авторський погляд на механізм та особливості формування домінуючого культурного архетипу українського суспільства в умовах зміни історичної ситуації. Автор доходить висновку, що зміна домінуючого культурного архетипу призводить до кардинальних змін у ціннісно-смісловій сфері громадян, що, в свою чергу, обумовлює формування нових патернів їх суспільно-політичної взаємодії.

Ключові слова:
*архетипна парадигма,
панівний архетип
культури, синергетика,
самоорганізаційний
механізм культури.*

УДК 316.012:141.7

пам'яті, причому у цьому процесі О. Дзьобань особливо підкреслює роль соціокультурних архетипів, орієнтація на які надасть можливість забезпечити динамічну рівновагу соціальної системи, її ефективний захист від загроз і небезпек, що виникають [4].

Однак для практичного застосування вказаних теоретико-методологічних напрацювань недостатньо – необхідно з позицій вищезазначеного підходу врахувати особливості самобутності формування домінуючих архетипів української культури, що частково було зроблено нами в рамках окремої статті, в якій була здійснена спроба виокремити домінуючі архетипи української культури на підставі соціально-історичного аналізу й класифікації згідно з відповідними періодами універсального епохального циклу. Запропонована система класифікації містить п'ять домінуючих архетипів української культури: Бунтар-жертва, Братерство, Лицар-козак, Руїна, Хуторянин-свинопас [3]. Водночас відкритим залишається питання дослідження особливостей функціонування самоорганізаційного механізму формування домінуючого культурного архетипу українського соціуму в умовах різних історичних ситуацій, чому і присвячується ця стаття.

З початку дослідження архетипів учені намагаються пояснити процеси їх виникнення та функціонування. Так, українська дослідниця О. Донченко у своїй монографії «Архетиповий менеджмент» (2012) пояснювала вищевказані процеси за допомогою понять «механізму активізації архетипу» та «механізм резонансу», не даючи їх загального визначення. Для вирішення проблеми активізації архетипу авторка, наслідуючи К. Юнга, використовує розширене трактування «феномену лібідо, яке не зводиться тільки до сексуального інстинкту, а визначається як загальний життєвий інстинкт або “психічна енергія”. Енергії немає, якщо немає напруження між протилежностями. Проте, за К. Юнгом, саме індивідуальність здатна виконувати роль двигуна, що генерує надлишкову психічну енергію. Джерелом психічної енергії, з якої народжується соціальне, є напруження між матерією й духом, між глибоко примітивною природою новонародженого та його високодиференційованою спадковістю (інстинктивна природа стикається з успадкованим досвідом предків), між батьками і суспільством» [5, с. 41]. Сенс активізації архетипів дослідниця вбачає в можливості творення порядку із хаосу, «нового космосу» для людини, наближення її до автентичності новим (універсальне в індивідуальному) шляхом [5, с. 31].

Зауважимо, що такий опис механізму активізації не відрізняється цілісністю викладу та достатньою внутрішньою логікою (змішування універсальних (порядок, хаос та ін.) і соціокультурних архетипів не завжди є логічно виправданим). Наприклад, серед переліку важливих джерел психічної енергії відсутня одна з головних суперечностей: невідповідність інституційної структури суспільства, побудованої на домінуючих архетипах минулого, існуючому стану соціальної психіки суспільства, який виник внаслідок недосконалості системи зворотних зв'язків певних соціальних інститутів (наприклад, держави) як із кожним громадянином країни, так і з усім суспільством як цілим.

Тим не менш, в іншій роботі О. Донченко наголошує, що «на архетипах побудовані суспільства, архетипова складова міститься в соціальних нормах, культурі, інституційній структурі суспільства, системі відносин тощо. Тобто, різні ментальності базуються на тих чи інших архетипах, і так само різні індивіди мають своїм психічним джерелом ті чи інші архетипові варіації» [6].

З іншого боку, можна погодитися з твердженням авторки щодо визначальної ролі конкретної ситуації у процесі активізації архетипів. Так, в одному з фрагментів вищезазначеної праці знаходимо: «За наявності відповідної ситуації ті чи інші структури колективного несвідомого здатні активізуватися моментально. Психологічний механізм активізації цих структур один, а от форми прояву залежать від багатьох чинників – ситуації, виду і типу групи, рівня довіри або пізнання свідомістю пластів

колективної психіки, тобто від співвідношення свідомого та несвідомого у психіці індивіда або групи» [5, с. 43].

Механізм резонансу архетипів О. Доченко намагається пояснити тільки спираючись на загальновідомий принцип резонансу природознавчих наук, «коли із загальної маси різноманітної інформації людина виділяє ту, на яку вона налаштована, яка нею затребувана у конкретній ситуації». Але тоді виникає логічне запитання: яку ж роль відіграють архетипи у процесі налаштування вподобань людини в умовах конкретної історичної ситуації? Відсутність серед дослідників єдиного розуміння механізму резонансу архетипу створює необхідність його додаткового осмислення та подальшого вивчення.

Підсумовуючи, зауважимо, що вищезазначені твердження дослідниці потребують додаткового пояснення, яким саме чином ситуація впливає на активізацію тільки певної сукупності архетипів.

Мета статті. дослідити характерні особливості механізму формування домінуючого культурного архетипу українського соціуму в умовах різних історичних ситуацій..

Виклад основного матеріалу. Перш ніж почати виклад матеріалу запропонованої теми, уточнимо сенс використаного нами поняття «історична ситуація». Можна погодитися з визначенням, наведеним у довіднику історичних термінів українського вченого Ю. Хоптяра. Так, під «історичною ситуацією» (від лат. situs – становище) він розуміє «поєднання умов і обставин, що створюють певне становище, новий стан цілісної соціальної системи, що являє собою етап у її розвитку, стадію чи фазу функціонування; певне просторово-часове утворення, в межах якого конкретному історичному стану соціального об'єкта притаманні певна спрямованість, тривалість, темп і ритм перебігу процесу» [15, с. 184].

Кожна історична ситуація має певні межі, якими є події, що позначають початок чи кінець певного стану системи. В історичній ситуації як стані соціальної системи проявляється сутнісна єдність системи, фіксується момент сталості у мінливості. Терміном «історична ситуація» позначають не кожний стан соціальної системи, а той, для якого характерним є новий стан чи різні фази переходу від одного стану системи до іншого шляхом зміни взаємозв'язку між компонентами. До різновидів історичної ситуації зараховують кризову, революційну ситуації, для яких характерна наявність історично альтернативних шляхів оновлення системи. Зміна історичної ситуації обумовлює формування нової соціокультурної ситуації. В екзистенціалістських концепціях (К. Ясперс, Ж.-П. Сартр) поняття історичної ситуації є ключовим в аналізі людської екзистенції, оскільки ситуація є неповторною констеляцією подій, що визначають історичну унікальність певної людської долі. Усі історичні ситуації, що постають, вимагають від індивідів і груп певних рішень та дій [15, с. 185].

Американські дослідники М. Маргарет та К. Пірсон, звертаючись до «досвіду досвідів», серед головних властивостей кожного архетипу визначають, по-перше, вихідну історичну ситуацію – виклик, який «запускає» механізм архетипної поведінки, тобто спрямований у сферу колективного несвідомого. По-друге, центральний персонаж (Герой, Мати, Дитина, Жінка, Бунтар, Шукач), а також можливе застосування низки вторинних постатей (Правитель, Творець, символи Землі тощо). По-третє, це сценарій, його сюжет, основні етапи й послідовні події, спрямовані на емоційні вболівання. І, по-четверте, очікуваний результат діяльності залежно від поставленої мети [12, с. 15].

Зауважимо, що запропоновані нами домінуючі архетипи української культури не завжди дозволяють виокремити в них будь-який центральний персонаж. Такий вибір не є випадковим, а значною мірою продиктований винятково характером ідеальних цінностей того чи іншого архетипу. Так, цінності архетипу Руїна мають конформістський характер, які повністю нівелюють індивідуальні відмінності героїв від інших персонажів. Активізація архетипу Руїна відбувається в ті часи, коли в країні наста-

ють катастрофічні події: наприклад, втрата територіальної цілісності може призвести до зовсім радикальних змін у суспільстві. Тому головною функцією цього архетипу є пристосування до життя у нових реаліях. Приклад такого стибу поведінки представників української еліти в другій половині XVII ст. можна віднайти у творі П. Куліша «Чорна рада»: «Гетьмануй над нами хто хоч: чи лицар, чи свинопас, – аби ми полковникували» [10, с. 235].

Також немає можливості віднайти якийсь центральний чи другорядний персонаж в архетипі Братерство. Справжнє братерство є можливим лише за умови суворого дотримання принципу рівності, бо інакше серед «рівних» братів швидко знайдуться деякі «рівніші».

Особливо слід відмітити той факт, що в перехідні періоди історії розвитку суспільства можна спостерігати певну амбівалентність оцінки тих чи інших історичних подій минулого. Тому не дивно, що кожна історична особистість як зразок втілення певного культурного архетипу може отримувати як негативну, так і позитивну оцінку від частини пізніх нащадків.

Можна погодитися з твердженням вірменського літературознавця Л. Меликсетян, що культурні архетипи кожного народу передаються історичною традицією з покоління в покоління, причому кожна епоха висвічує й розвиває тільки властиві їй аспекти національних архетипів, відсуваючи решту архетипів до певних часів на периферію світоглядних констант особистості [13, с. 86]. На нашу думку, саме зміна історичної ситуації обумовлює затребуваність того чи іншого архетипу з духовної скарбнички національної культури як можливу неусвідомлену реакцію людини на перехід суспільства з одного стану життя в інший. При цьому слід ураховувати слушне зауваження С. Кримського, що культура кожного народу «розвивається так, що із самого початку закидається потенційна сітка цілого, а подальший поступ лише актуалізує окремі ланки...» [8, с. 94], розкриваючи потенції цілого за сегментами. Елементарною одиницею цієї «потенційної сітки» є культурний архетип як один із імовірних варіантів емоційної відповіді людини на нові зміни у суспільному житті.

На думку Е. Дюркгейма, емоційна реакція особистості на зміни у житті суспільства пов'язана з поняттям соціальної аномії, під якою розуміється такий стан суспільства, за якого настають дезінтеграція та розпад системи старих соціальних норм, які до того могли гарантувати певний соціальний порядок. Аномія викликає такий психологічний стан людини, який характеризується відчуттям втрати орієнтації в житті, що призводить до ситуації, коли людина опиняється перед необхідністю виконання суперечливих соціальних норм. «Колишня ієрархія порушена, а нова не може відразу встановитися <...> Доки соціальні сили, полишені на самих себе, не придуть у стан рівноваги, відносна цінність їх не піддається підрахунку й, отже, на деякий час будь-яка регламентація виявляється неможливою» [7, с. 294].

Можна погодитися з думкою українського культуролога З. Босик, що визначені певною історичною ситуацією «архетипи – це культура поперед нами» [1, с. 186]. Щоб хоча б приблизно пояснити механізм перетворення цього акумульованого досвіду колишніх поколінь на певні символи сучасності, які б визначили можливі вектори майбутнього розвитку суспільства, на нашу думку, необхідно застосувати синергетичний підхід.

Російські вчені Е. Князева та С. Курдюмов, розглядаючи суспільство як відкриту та складну нелінійну систему, одними з перших висловили припущення про можливість використання архетипів К. Юнга як атракторів – відносно стійких станів системи, які здатні притягувати (лат.: *attractare* – притягувати) до себе певну кількість «траєкторій» системи, що визначаються різними вихідними умовами. Поняття «атрактор» є близьким до поняття «ціль». За атракторами стоять візуальні образи певних «каналів» («конусів» або «воронок»), які згортають, втягують у себе цілу множину різних «траєкторій», зумовлюючи перебіг еволюції соціальної системи на окремих ділянках, навіть безпосереднього віддалених від «жерла» таких «воронок» [8, с. 39].

Російська дослідниця В. Василькова зробила практичну спробу використання юнгівських архетипів як атракторів для аналізу взаємопереходів порядку та хаосу в соціальних системах [2]. При цьому нею не було враховано, що базові архетипи К. Юнга мають універсальний характер, тобто вони присутні в міфології багатьох народів і культур, тоді як з усього універсального набору базових архетипів кожен етнос використовує лише певні одиниці («цеглинки») для побудови власної невеликої кількості синтетичних архетипів, які і можна вважати домінуючими архетипами етносу. Для такого типу архетипів є характерною культурно-історична спадковість, тоді як універсальним архетипам, які більше схожі на певні загальні психічні інстинкти, більше притаманна вроджена спадковість.

У разі зміни історичної ситуації зароджується соціальна самоорганізація в результаті спільної діяльності окремих індивідів і соціальних груп, які є виразниками як свідомо, так і несвідомо обумовлених архетипами потреб та цілей. Відносно швидко внаслідок такої діяльності з'являються нові зразки поведінки, а це, в свою чергу, призводить до послаблення існуючого механізму соціального контролю та зміни звичного способу життя.

До особливостей історичних ситуацій перехідного періоду розвитку суспільства слід віднести формування так званого «дивного атрактору», який утворюють як мінімум два культурні архетипи, що перебувають у постійній боротьбі за статус домінуючого архетипу культури. Існування «дивного атрактору» переводить ослаблену соціальну систему в хаотичний режим функціонування. Непередбачуваність суспільних подій призводить до того, що в межах одного історичного періоду можуть неодноразово повторюватись спроби встановлення того чи іншого з компонентів «дивного атрактору» як домінуючого, поки не буде остаточно закріплено результати вибору подальшого напрямку розвитку суспільства. Якщо у ранніх формах організації суспільства на вибір шляху та його розвитку значною мірою впливала правляча еліта за умов пасивності гноблених народних мас, то в період Постмодерну вирішальну роль у цьому процесі відіграє наявність у соціальній системі механізму позитивного зворотного зв'язку.

Річ у тому, що функціональна значущість існуючих соціальних норм на соціетальному (макро) рівні системи підтримується доти, доки вони поділяються більшістю суспільства. Зауважимо, що в моменти соціальних біфуркацій вищевказаний механізм зворотного зв'язку, прискорюючись і посилюючись за рахунок когерентних дій індивідів на мікрорівні, позбавляє соціальні норми необхідної підтримки, надаючи перевагу новій конфігурації зразків суспільної поведінки.

Таке прискорення вищевказаного механізму викликається не в останню чергу самою природою людини, яка, потрапляючи в стан свідомого чи несвідомого когнітивного дисонансу внаслідок соціальної аномії, якомога швидше намагається повернути собі стан консонансу.

У переламні моменти історії народу найбільш затребуваною тенденцією в культурі є реміфологізація суспільства – повернення національного міфу внаслідок його спонтанного відтворення чи свідомого конструювання. Міф зарекомендував себе надійним засобом адаптації людини до кардинальних змін у суспільному середовищі: попри спрощене відображення реальних процесів у суспільстві він надає можливість отримати цілісний погляд на дезорганізований світ. Процес формування домінуючого архетипу в умовах зміни історичної ситуації можна розглядати як боротьбу за місце кожного архетипу в ієрархічній структурі проекту нового національного міфу.

Щоб краще зрозуміти співвідношення понять архетипу та міфу, звернемося до визначення архетипу в одній з останніх робіт К. Юнга «Архетип і символ», в якій він змушений був захищати власну культурологічну теорію від численних нападок багатьох критиків. К. Юнг дає наступне пояснення: під архетипом він розуміє не якийсь окремий конкретний образ, а лише «певну тенденцію формування таких репрезентацій мотиву, які з часом можуть значно змінюватися, але при цьому вони мають не втрачати основну схему їх побудови» [17, с. 67].

Найчастіше міф постає як компіляція декількох мотивів, і результат міфу не є цілком передбачуваним. Кожен національний міф являє собою історичний комплекс різноманітних мотивів прогресивного та регресивного характеру. У кожному міфі слід відшукати «провідну прогресивну тенденцію й рудименти, що його супроводжують, які залишаються в ньому в тому чи іншому вигляді від найрізноманітніших попередніх ступенів його розвитку, діючих в ньому з найрізноманітнішою інтенсивністю та даних у найхімерніших поєднаннях і переплетеннях» [11, с. 23]. Центральним змістом міфу, його ядром є точка перетину найрізноманітніших соціальних сил, які утворюють такий складний вузол різноманітних соціальних відносин, що розплутувати його часто буває нелегко. На думку філософа О. Ф. Лосева, «міф – це така будова, в якій сконденсовано й дано у вигляді однієї напруженої рівнодіючої сили цілу безліч найрізноманітніших історичних продуктів та утворень». Той самий міфологічний мотив може як відтворювати центральний зміст міфу, так і виконувати роль другорядного мотиву [11, с. 24–26]. Можна погодитися з думкою Ю. С. Осаченко, що для створення «цілокупного образу» у міфі вибудовується певна ієрархія підпорядкувань та опосередкувань, яка вимагає розуміння світу через «конфігуративну, комплексну, констелятивну (двохполюсну) свідомість, де слово перебуває поряд з образом, річчю, діянням, де немає домінуючого елемента, але важливий утворюваний елементами „візерунок”, малюнок співвіднесеності переживання, споглядання, думки і вчинку (дії)» [14, с. 16]. Цей «візерунок» підтримується на всіх рівнях соціального простору завдяки тому, що архетипи мають фрактальний характер.

Особливістю констелятивної свідомості є те, що вона може звільнитися від перегородки між свідомістю та несвідомим. На думку К. Юнга, «цього не можна досягти одностороннім засудженням вмісту несвідомого, навпаки, слід визнати його значення для компенсації однобокості свідомості й урахувати це значення» [16, с. 32]. Він пропонує об'єднувати тенденції свідомості й несвідомого через трансцендентальну функцію, яка робить перехід від однієї установки до іншої органічно можливим, без втрати несвідомого. К. Юнг вважає, що тільки коли розумна людина стикається з продукцією несвідомого, то її реакція, викликана цим зіткненням, і визначає подальшу процедуру його обробки. Спираючись на власний практичний досвід, він доходить висновку щодо наявності двох ключових тенденцій у реакції людини на такі ситуації: один шлях – це творче формулювання, інший – розуміння. Там, де домінує принцип творчого формулювання, матеріал постійно змінюється й накопичується доти, доки не відбувається щось подібне до конденсації мотивів у більш-менш стереотипні образи. Вони стимулюють творчу фантазію й виконують головним чином роль естетичних мотивів. А там, де домінує принцип розуміння, естетичний аспект викликає відносно слабку цікавість і іноді навіть може вважатися перешкодою. У цьому випадку точиться запекла боротьба за розуміння сенсу створеного несвідомим продукту. Жодна з цих тенденцій не може бути реалізована довільним зусиллям волі; вони значною мірою є результатом особливого складу індивідуальної особистості. Кожна з цих тенденцій має негативні сторони та може за певних умов збити індивіда зі шляху пошуку рішення проблеми. К. Юнг також зауважує, що обидві вищевказані тенденції є комплементарними: кожна тенденція є регулюючим принципом іншої, вони обидві пов'язані одна з одною вузами взаємного компенсування [16, с. 31–33].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна дійти висновку, що досліджені особливості механізму формування домінуючого культурного архетипу мають певну соціально-управлінську цінність: зміна домінуючого культурного архетипу призводить до кардинальних змін у ціннісно-смысловій сфері громадян, що, в свою чергу, обумовлює формування нових патернів їх суспільно-політичної взаємодії. Для ефективного проведення соціальних реформ слід обов'язково враховувати архетипні особливості (тенденції та контртенденції) культури суспільства в умовах певної історичної ситуації.

У подальших наукових дослідженнях планується дослідити особливості маніпулятивних впливів на механізм формування домінуючого архетипу культури.

Література:

1. Босик З. О. Родина обрядовість: трансформація та архетипові мотиви весільної обрядовості Середньої Наддніпряниці : монографія / Зоя Босик. – К. : НАКККіМ, 2010. – 343 с.
2. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем (Синергетика и теория социальной самоорганизации) / В. В. Василькова. – СПб : Лань, 1999. – 480 с. – (Сер. : «Мир культуры, истории и философии»).
3. Ганяк В. Й. Панівні архетипи української культури як запорука дієвості самоорганізаційного механізму безпеки народу / В. Й. Ганяк // Публічне управління: теорія та практика. – Харків : Вид-во «НаукДержУпр», 2013. – Вип. 2 (18). – С. 64–71.
4. Дзьобань О. П. Національна безпека в умовах соціальних трансформацій (методологія дослідження та забезпечення) : монографія / О. П. Дзьобань. – Харків : Константа, 2006. – 440 с.
5. Донченко О. А. Архетиповий менеджмент : монографія / О. А. Донченко ; Ін-т соц. та політ. психології НАПН України. – Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2012. – 264 с.
6. Донченко О. А. Психосоціальний невроз «пур етернус» [Електронний ресурс] / О. А. Донченко. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=62&c=1366>.
7. Дюркгейм Э. Самоубийство: социологический этюд / Э. Дюркгейм ; пер. с фр. А. Н. Ильинский ; подгот. В. А. Луков. – СПб : Союз, 1998. – 496 с.
8. Князева Е. Н. Законы эволюции и самоорганизации сложных систем / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов. – М. : Наука, 1994. – 236 с.
9. Український соціум / Власюк О. С., Крисаченко В. С., Степико М. Т. та ін. ; за ред. В. С. Крисаченка. – К. : Знання України, 2005. – 792 с.
10. Куліш П. Чорна рада : роман, оповідання, вірші / П. Куліш. – Харків : Фоліо, 2006. – 287 с.
11. Лосев А. Ф. Мифология греков и римлян / А. Ф. Лосев. – М. : Мысль, 1996. – 975 с.
12. Марк М. Герой и бунтарь. Создание бренда с помощью архетипов / М. Марк, К. Пирсон ; пер. с англ. под ред. В. Домнина, А. Сухенко. – СПб : Питер, 2005. – 336 с.
13. Меликсетян Л. С Концепция достойного человека в средневековом рыцарстве и легенды о Короле / Л. С. Меликсетян // Бюллетень науко-образовательного фонда «Нораванк». – Ер., 2006. – № 2. – С. 86–95.
14. Осаченко Ю. С. Миф и логос науки / Ю. С. Осаченко // Философия науки : научное издание по философии, методологии и логике естественных наук. – Новосибирск, 2012. – № 4 (55). – С. 3–19.
15. Хоптяр Ю. А. Исторична термінологія : довідник / Ю. А. Хоптяр. – Кам'янець-Подільський : видавець Мошак М. І., 2009. – 456 с.
16. Юнг К. Г. Синхроничність / К. Г. Юнг ; пер с англ. – М. : Рефл-бук ; К. : Ваклер, 1997. – 320 с.
17. Jung Carl G. Man and His Symbols / Carl G. Jung ; (conceived and edited by Aniele Jaffe). – New York : Doubleday, 1964. – 320 p.

ГОЛУБЧИК Ганна, GOLUBCHUK Hanna, кандидат історичних наук, доцент, докторант кафедри права та європейської інтеграції Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України, м. Дніпропетровськ.

Анотація: У статті показано деконструкцію суспільної пам'яті як актуальне завдання державного управління розвитком суспільної пам'яті в Україні. Запропоновано напрями методологічного взаємозбагачення меморіальних досліджень та архетипного підходу у виробленні інструментів управління суспільними процесами й розвитком держави. Визначено можливості впливу на суспільну інтеграцію розвитку концепту «місця пам'яті», перспективи та потенційні проблеми його розвитку.

Ключові слова: архетип, державне управління, меморіальні війни, місця пам'яті, псевдоархетип, суспільна інтеграція, суспільна пам'ять.

УДК 351.853.1

Ганна ГОЛУБЧИК

МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ УКРАЇНЦІВ ЯК ЧИННИК СУСПІЛЬНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ: АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД

Постановка проблеми. Суспільно-політичні процеси тягнуть за собою зміни в полі суспільної пам'яті. Сьогодні в Україні інтенсифікується «динаміка минулого в теперішньому» [7, с. 108]. Ознаки цих змін розгортаються широкою палітрою: від стихійної руйнації пам'ятників радянським лідерам, перейменування вулиць, циркуляції інтернет-мемів ідентифікаційного характеру, до меморіальних законів 9 квітня 2015 р. («декомунізаційний пакет законів») [10]. Ресемантизуються ключові для України історичні події. Ці процеси відображають суспільний запит на переосмислення українцями власної ідентичності, позначають потребу у розриві з ідентичністю пострадянською. Наскільки сфера суспільної свідомості, світ символів та архетипів на часі, адже йдеться не про науково-технічний прогрес чи економічний поступ? Конкуренція інтерпретацій минулого з ще донедавна другорядного чинника суспільно-політичного життя перетворилась на один із фронтів гібридної війни проти української державності. Не викликає сумніву залежність національної безпеки держави й консолідованості її громадян від стану суспільної пам'яті.

Актуальні процеси у суспільній пам'яті українців частково є стихійними, частково – керованими. Суспільна пам'ять містить лише актуальні для сьогодення образи [5, с. 478], а її роль стає особливою для народів, що мають досвід бездержавного існування [5, с. 488]. Вважаємо, що архетипний підхід і memory-studies мають спільне дослідницьке поле, з огляду на орієнтацію на феномени суспільної свідомості, що формуються в історії, культурі та релігії, й мають потенціал методологічного взаємозбагачення та суттєвого доповнення інструментарію державного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сплеску наукової цікавості до вивчення суспільної пам'яті («меморіальний бум»), особливе значення має концепт «місця пам'яті», запропонований П'єром Нора. Аляйда Ассман розглядає місця пам'яті у буквальному, топографічно-історичному сенсі, класифікує й аналізує їх культурно-історичне призначення, механізми функціонування або дисфункції. У цій статті ми також спираємось на аналітичну модель концепту «пам'ять» в історіографії, представлену Іриною Колесник, і на понятійно-категоріальні розробки у галузі українських студій пам'яті Алли Киридон.

Мета статті. Одним із способів репрезентації суспільної пам'яті є місця пам'яті (фр. Les Lieux de Memorie). Вважаємо актуальним і перспективним звернення до цього концепту стосовно суспільної пам'яті сучасного українського суспільства. Оскільки місця пам'яті не є незмінними категоріями, а конструюються разом із поступом і відповідно до потреб суспільства [4, с. 224; 5, с. 489], «а саме – конкретних соціальних груп, котрі прагнуть зберегти або змінити усталений порядок» [5, с. 481], розглянемо роль місць пам'яті у сучасній конкуренції інтерпретацій минулого та їх суспільно-інтегративний потенціал.

Виклад основного матеріалу. Дослідницький проект П. Нора тривав у 1983–1997 рр. і позирно відповідав запитам академічної

науки з оновлення підходів до вивчення історії. Але на цей час припадають «меморіальні війни» у Франції – низка суспільно-політичних дискусій довкола «законів пам'яті» («Закон Гайсо» 1990 р. проти расизму, антисемітизму та ксенофобії, що передбачав також покарання за заперечення злочинів проти людяності, зокрема – Голокосту; у 2001 – 2006 рр. вірменська діаспора домагається аналогічного законодавчого визнання геноциду вірмен 1915 р.; у 2001 р. ухвалено «закон Тобіра», що визнав рабство й работоргівлю злочинами проти людяності). На протипагу кризи держави, держави-нації й розмиванню ідентичності, П. Нора запропонував створити наскрізну символічну реальність, яка об'єднає французьку націю [7, с. 108]. Отже, П. Нора прагнув дослідити й реконструювати віджилі стереотипи національного міфу, «абстрагуючись від суто історичної реальності, виявити його символічну істину й реконструювати пам'ять, яку він носить в собі», «охопити кожну значущу одиницю матеріального і нематеріального характеру, яка внаслідок людської волі або роботи часу стала символічним елементом спадщини національної спільноти» [7, с. 101].

Концепт «місця пам'яті» має три виміри: матеріальний, символічний та функціональний – й «охоплює діапазон від матеріального і конкретного географічно визначеного об'єкта до об'єкта абстрактного інтелектуально сконструйованого»: конкретне географічне місце, пов'язане з певною подією, пам'ятник, предмет матеріальної культури, музей, архів, символ, художній твір, усна народна творчість, традиції, певна інституція, історична подія, персоналії тощо [4, с. 224].

Функція місць пам'яті, за П. Нора, є символічною, це збереження колективної пам'яті, нагадування про минуле, яке наповнює смислами життя сьогодення. Місця пам'яті – це «лабораторія», де пам'ять працює й утілюється. Саме місця пам'яті дозволяють суспільству у свій спосіб обходитись із минулим: увічнювати, трансформувати й легалізувати; місця пам'яті сприяють ідентифікації, сакралізації, застереженню (запобіганню) та нагадуванню [4]. І якщо «архетип – це зафіксований колективним несвідомим культурний стереотип, який впливає на поведінку та історію людства» [3], то місця пам'яті, на нашу думку, є інструментом усвідомлення й утілення або руйнації архетипів.

Дослідники засвідчують полярність або амбівалентність меморіального поля, властивого у тому числі й Україні: віктимізацію / героїзацію. Серед найвідоміших бінарних архетипів: «жертва» та «герой», «поразка» («травма») й «перемога». Названі полюси пам'яті та бінарні архетипи в концентрованому вигляді показують і сприйняття людьми (власного) минулого, й особливості людської психіки.

Структурна та функціональна складність місця пам'яті як концепту полягає у тому, що воно є витвором домінуючих у цей момент у суспільстві груп, може змінюватись, трансформуватись. Водночас місце пам'яті обов'язково має викликати емоції спільноти [4, с. 224], тобто мати під собою реальний історичний ґрунт, зв'язок з яким відчують члени спільноти (групи). Частково цією вимогою емоційної насиченості і пояснюється бінарна поляризація пам'ятевого простору.

І неартикульований, неусвідомлюваний архетип, і конкретне місце пам'яті (наприклад, Битва під Крутами, Голодомор, Холодний Яр) виконують певні захисні для людської психіки функції: пов'язують сенси минулого й сьогодення, стають орієнтирами сенсоутворення, каналізують негативні емоції та стани (наприклад, траур).

Автор концепту «місця пам'яті» відзначав не лише травму та тріумф як сенси минулого, що живуть у сучасності, а пропонував також як місця пам'яті значущі, але менш емоційно насичені образи (велогонка «Тур де Франс») і навіть іронічні чи самоіронічні національні архетипи (гастрономічні вподобання французів).

Сучасна українська коммеморація у широкому сенсі цього слова, попри значні зміни у її реалізації й намічені тенденції ресемантизації пам'яті, цілком відповідає цьому бінарному полю «травми / тріумфу» [5]. Частково це вимога часу: українське суспільство зараз особливо потребує героїв для консолідації [9]. Втім, поки що важко оцінити, наскільки форма, канали та зразки сучасної української коммеморації позбулись впливу тоталітарної коммеморативної моделі.

Важливим напрямом подальшого розвитку політики пам'яті у цілому й місць пам'яті в Україні є пошук і вироблення конструктивних життєствердних сенсів і зразків, що перебувають між полюсами тріумфу та поразки. Власне, такі сенси презентує вся матеріальна й нематеріальна духовно-культурна спадщина українського народу, вершини державо- та націєтворення (Давньоруська держава, Галицько-Волинське князівство, УНР), досягнення українських учених, письменників і митців.

Травма й тріумф, героїзація та віктимізація як оцінка минулого сьогоденням і як психологічні складові механізму пам'яті пояснюються незадоволенням носіїв цих полярних оцінок своїм нинішнім становищем [5, с. 481]. Вважається, що і носії пам'яті про колишній тріумф / перемогу, і носії архетипу жертви не задоволені своїм нинішнім становищем (і вимагають іншої долі на підставі минулого, певної «справедливості» – повернення до того, що було, або ж компенсації жертвам). Такий підхід відкриває перспективне дослідницьке поле й дозволяє точніше з'ясувати ментальні настанови представників різних ідентичностей у сучасному українському суспільстві.

Так, героїзація Великої Вітчизняної війни у стилі переможного міфу СРСР (що знаходить прихильників серед представників соціально нереалізованих, не інтегрованих у сучасне українське суспільство груп) має на меті дискредитувати ідею української державності на користь «справжньої радянської спадкоємиці» Російської Федерації. Не невдоволення інтерпретацією минулого, а невдоволення власним теперішнім станом – ось у чому головний сенс «меморіальних війн». Цим невдоволенням пояснюється боротьба носіїв різних ідентичностей за право висловлювати (підтримувати) свою візію минулого.

У цій дослідницькій площині бачимо також розповсюджений стереотип буденної свідомості про «історію, що переписується» або «історію як фікцію, якій не можна довіряти». Йдеться про специфіку ставлення до минулого, яке коливається від консервативного прагнення точного опису [11] (перестороги пострадянської суспільної свідомості проти фальсифікації й «переписування» історії, розчарування та стомленість від зміни історичних парадигм на пам'яті одного-двох поколінь сучасників без очікуваного соціально-економічного й політичного поступу суспільства) до заперечення відповідальності суспільства перед минулим і пам'яттю.

Вважаємо, що недовіра до «нестабільного минулого» не зможе бути задоволеною (перетвореною на довіру) в межах сфери, де вона існує й висловлюється, тобто в межах суспільної пам'яті (з її каналами та механізмами реалізації, зокрема – місцями пам'яті). Передбачаємо, що великою проблемою ефективності державної політики пам'яті в Україні стане той факт, що носії певних ідентичностей (наприклад, радянської, пострадянської, проросійської) не сприймуть конструктив, що не відповідають їх травмам або здобуткам, бодай уявним.

Дослідницькі та практичні завдання у цьому напрямку полягають у суспільній консолідації носіїв різних ментальностей (зокрема, і тих, чиї візії минулого не отримують або радше втрачають визнання) через пошук та реконструкцію спільних для всієї української політичної нації місць пам'яті. Необхідним є утвердження, спочатку в середовищі інтелектуалів і лідерів, думок і подальше розповсюдження розуміння, що суспільна пам'ять та академічна історія – це назавжди різні речі, що властивістю пам'яті є нелінійність на противагу історії просвітницько-телеологічного зразка. Ці розробки, на нашу думку, мають спиратись на згаданий французький досвід (наскрізна ревізія історичної та духовно-культурної спадщини в пошуках консолідуючих місць пам'яті) й на вчення про пластичність людської психіки, що розвивається все життя (теорія психічного поля В. Бехтерева, динамічна теорія поля К. Левіна, динамічна теорія свідомості Л. Виготського тощо). Заслугує на урахування й те, що історично будучи носіями не однієї, а кількох ідентичностей (або ж їх ієрархії), українці могли свідомо чи несвідомо робити вибір у бік актуалізації тієї чи іншої ідентичності.

Яскравим прикладом меморіальної війни, що триває в Україні не перший рік, а також – місця пам'яті, що перебуває на етапі деконструкції та ресемантизації, є пам'ять про Велику Вітчизняну – Другу Світову Війну. Значущість цього концепту на публічному рівні підсилюється його політичними та геополітичними конотаціями, а на особистісному й мікрогруповому – тим, що часовий проміжок від 1939–1945 рр. до сучасності складає для більшості українців відтінки «живої пам'яті» – пам'яті, що побутує у родинних переказах і спогадах, присутня у біографіях і долях громадян України.

Не вдаючись до докладного аналізу всього тематичного комплексу смислів і міфів, зазначимо, що комеморація та пам'ять про Велику Вітчизняну – Другу Світову Війну у тому вигляді, в якому вона перейшла у спадок від СРСР, підлягає переосмисленню й реконструкції. На рівні місць пам'яті, зокрема, існує проблема стану й статусу місць військових поховань, братських могил. З 1970-х рр. за директивами радянського уряду їх почали брати на державний облік, а також проводити роботи з «благоустрою» й «збільшення» військових поховань [8]. Ці благоустрій і збільшення (якщо тимчасово опустити етичну складову процесу, що здійснювався руками місцевих колгоспників) призвели до втрати наземних ознак у 25 % таких могил. По всій країні такі місця отримали однаковий вигляд плацу й монументальної скульптури (шаблонної: воїн з вінком, скорботна матір тощо). Сучасні роботи з укладання Державного реєстру нерухомих пам'яток України виявили різницю між документацією та реальністю: часто-густо братські могили радянських воїнів перебувають під двома шарами бетонної плитки й без наземних ознак.

Якщо ж повернутись до етичної та смислової складової радянської моделі комеморації, побачимо, що «упорядкування» місць пам'яті здійснювалось у 1970-ті рр. на очах і руками місцевого населення. Виділяємо цинізм і формалізм щодо пам'яті й сутності комеморації як характерну ознаку радянської моделі суспільної пам'яті. Формалізація та тотальна уніфікація суспільної пам'яті призвели до того, що на братських могилах, індивідуальних похованнях, обелісках та інших матеріальних просторових об'єктах, що в сутності були результатами конкретних подій за участі конкретних людей у певний час, позначено лише універсальні дати «1941–1945». Відбувалась руйнація мікро- й макросенсів у функціонуванні пам'яті про війну. Радянські місця пам'яті та модель радянської комеморації мають бути переглянуті й оновлені на засадах гуманізму.

Інші напрями розвитку політики пам'яті в Україні, яка має передбачати створення місць пам'яті, частково вже намічено, як, зокрема, вивід з тіні офіційної пам'яті всіх борців за незалежність України у ХХ ст. [10]. Більшість українських міст наразі реформують простір пам'яті на власний розсуд, за поданням активістів і погодженням з громадами. Йдеться про перейменування вулиць і площ, що розпочалося із зими 2014 р., встановлення монументів, присвячених подіям Революції Гідності й українським воїнам. Серед місць пам'яті української політичної нації має бути представлена пам'ять кримли (кримськотатарського народу).

Також бачимо необхідність подолання псевдоархетипів українського суспільства, таких як гіпертрофований образ українців-індивідуалістів («моя хата з краю»), українська толерантність, українці «східні» й «західні». Ці псевдоархетипи були свого часу (а саме – на світанку Незалежності) вихоплені з контексту українознавчих студій ХІХ ст., вульгаризовані й «вірусно» розповсюдились по наукових і науково-популярних текстах без урахування змін долі, характеру та чисельності українського народу у ХХ ст. Адекватне конструювання місць пам'яті сприятиме подоланню цих нефункціональних псевдоархетипів..

Висновки та перспективи подальших досліджень. Різниця між академічною історичною наукою та memory-studies (дослідженнями пам'яті суспільства) стала в Україні не стільки частиною академічного життя й предметом полеміки, скільки ознакою дійсності. Деконструкція пам'яті, практичний перегляд минулого за допо-

могою теперішнього є провідним напрямом розвитку суспільної пам'яті в Україні, і це відповідає потребам суспільства.

Дослідження місць пам'яті й архетипний підхід мають багато спільного, дотичного; показано потенціал їх взаємозбагачення у виробленні інструментів управління суспільними процесами та розвитком держави.

Показано концепт «місця пам'яті» й можливості його впливу на суспільну інтеграцію. Напрямами подальшого розвитку концепту місць пам'яті в Україні є такі: послідовна дерадянізація моделі суспільної пам'яті й усіх її складових, виявлення та розвіювання псевдоархетипів українського буття, утворення позитивного, життєствердного наскрізного мнемонічного простору, коректний (з урахуванням психосоціальних, етичних та естетичних чинників) розвиток суспільної пам'яті, підвищення історико-культурної та психологічної компетентності суспільства, розробка (силами мережі експертів) проекту українських місць пам'яті й визначення їх інтегративного потенціалу.

Окреслено застороги, проблеми, потенційні «сліпі плями» розвитку суспільної пам'яті як частини суспільної свідомості, без урахування яких конфлікти й дезінтеграція суспільства поглиблюватимуться.

Поза межами цього дослідження залишились важливі інституційні та правові аспекти розвитку суспільної пам'яті в Україні, втім наголосимо: за невдалої, нечутливої політики пам'яті держави, український народ що показав великий потенціал до самоорганізації та творення смислів, може (і має всі історичні підстави) в подальшому виробляти імунітет проти державної ідеології й протиставляти альтернативні варіанти пам'ятей окремих соціальних груп, що не сприятиме інтеграції суспільства. Не всі підходи до вивчення місць пам'яті, напрацьовані новітньою наукою, та можливість їх застосування в Україні представлено у цій статті. Розгляду потребують також новітні комемораційні процеси, процеси забування, новітні психотравми (учасників бойових дій, українців, що втратили близьких, біженців) у контексті стану суспільної пам'яті тощо; також не розглядались докладно архетипи сусідів українців – «історичних» ворогів та їх вплив на сучасні міждержавні стосунки України. Названі напрями і є перспективами подальших досліджень в окресленому полі.

Література:

1. Ассман А. Простори спогаду. Форми трансформації культурної пам'яті / Аляйда Ассман ; пер. з нім. К. Дмитренко, Л. Доронічева, О. Юдін. – К. : Ніка-Центр, 2012. – 440 с.
2. Ассман А. Длинная тень прошлого. Мемориальная культура и историческая политика / Алейда Ассман ; пер. с нем. Бориса Хлебникова. – М. : Новое литературное обозрение, 2014. – 328 с.
3. Афонін Е. Архетип і соціетальне: взаємодія і взаємовпливи [Електронний ресурс] / Е. Афонін, А. Мартинов. – Режим доступу : www.kbuara.kharkov.ua/e-book/putr/2013-2/doc/1/04.pdf.
4. Киридон А. Місця пам'яті / Алла Киридон // Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів / кер. авт. кол. А. М. Киридон. – К. : ДП НВЦ «Пріоритети», 2013. – 436 с. – С. 223–225.
5. Колесник І. Українська історіографія: концептуальна історія / Ірина Колесник. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – 566 с.
6. Нора П. Проблематика мест памяти. Франция – память / П. Нора, М. Озуф, Ж. де Пюимеж, М. Винок. – СПб : Изд-во С.-Петербур. ун-та, 1999, С. 17–50.
7. Нора П. Теперішнє, нація, пам'ять / П'єр Нора ; пер. з франц. Андрій Рєпа. – К. : Кліо, 2014. – 272 с.
8. О дополнительных мерах по благоустройству и приведению в порядок военных кладбищ и могил советских воинов и партизан : постановление Совета министров

СССР : от 11 апр. 1979 г., № 339 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://tehnorma.ru/doc_ussrperiod/textussr/usr_9927.htm.

9. Олійник Є. Персонажі з банкнот і шкільної програми: хто такі українські герої? [Електронний ресурс] / Євгенія Олійник. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/content/article/26942330.html>.

10. Уряд пропонує парламенту пакет законопроектів із декомунізації [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.memory.gov.ua/news/uryad-proponue-parlamentu-paket-zakonoproektiv-iz-dekomunizatsii>.

11. Public history как дисциплина. Историк Андрей Зорин о фальсификации исторических фактов, способах понимания и пространстве публичной истории [Електронний ресурс] – Режим доступу : www.postnauka.ru/video/18165.

**КОЖЕМ'ЯКІНА
Оксана,
KOZHEMYAKINA
Oksana,**

кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри філософії Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси.

Анотація: Статтю присвячено аналізу підстав концептуалізації довіри як категорії соціосинергетики, звертаючи увагу на глибинний рівень морально-психологічної регуляції поведінки, що визначає ціннісно-нормативні орієнтири соціальної взаємодії. Досліджується роль довіри в процесах соціальної самоорганізації та з'ясовуються умови емерджентності довіри в сучасному соціумі.

Ключові слова: довіра, архетип, соцієтальність, соціальний капітал, соціосинергетика, цінності, норми.

УДК 172:316.6

Оксана КОЖЕМ'ЯКІНА

АРХЕТИПНІ ЗАСАДИ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ ДОВІРИ ЯК КАТЕГОРІЇ СОЦІОСИНЕРГЕТИКИ

Постановка проблеми. Упровадження методологічного інструментарію синергетики в сучасний науковий дискурс, зокрема в аналіз соціальної дійсності, є дискусійною, але надзвичайно цікавою та перспективною сферою досліджень, оскільки вона зосереджується на нелінійних взаємодіях такої складної системи, як суспільство, що зумовлює епістемологічну близькість синергетики із системним, структурно-функціональним і феноменологічним підходами тощо. Соціосинергетика як теорія соціальної самоорганізації демонструє зміщення акцентів із соціальної статичності на соціальну динаміку, проявляючи посилення дослідницької цікавості до неформальних горизонтальних зв'язків та низової спрямованості самоорганізаційних рухів, виявляючи глибинні інформаційно-енергетичні джерела механізмів соціальної взаємодії та специфіки громадянської активності й інституціалізації громадського контролю.

Сучасна соціокультурна дійсність має невизначений і нестабільний характер, тому як один із ключових чинників, що визначають динаміку соціальних змін у сучасному світі, розглядається феномен довіри, який означає спосіб відкритого ціннісно-нормативного впровадження потенційно невизначених взаємодій у мережі різноманітних соціальних очікувань.

Необхідність сучасних концептуалізацій феномена довіри зумовлюється суттєвим ускладненням сучасного соціуму та його диференціацією, що призвело до формування все більшої кількості непевних контактів та принципової непередбачуваності поведінки складних систем. Довіра постає як спосіб розрахунку невизначеності, як засіб економії соціальних витрат, як потужне джерело соціальної самоорганізації, що й зумовлює синергічну категоризацію довіри в аспекті ціннісного підґрунтя соціального узгодження та інтегративної основи накопичення соціального капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Застосування синергетичного підходу для розуміння соціальної реальності дає можливість урахувати природні джерела розвитку системи та особливості її самоорганізації. Останнім часом спостерігається стрімке становлення нової гносеологічної стратегії в межах суспільних наук, яка, використовуючи для опису соціальних систем ідеї нелінійності, складності, самоорганізації, внутрішньої активності, поліваріантності тощо, може бути означена як соціосинергетика. Ця наука, маючи міждисциплінарний характер, звертається до виявлення джерел самоорганізації соціальної системи як відкритої та дисипативної, досліджуючи динамічні підстави її стабільності та дестабілізації в умовах викликів глобалізації.

Джерела теорії самоорганізації складних систем та ідеї синергії знаходимо в працях Г. Хакена, І. Пригожина, С. Курдюмова, О. Князевої, М. Моїсеєва, І. Добронравової та ін., що відображають у цілому настанову впровадження принципу самоорганізації складних відкритих систем, досліджуючи процеси узгодженої взаємодії в нестабільних та невірноважених середовищах. Застосування методології синергетики в соціальному аналізі здійснюють Т. Парсонс, Е. Гідденс, П. Бурдєс, В. Василькова, Л. Бевзенко та ін., звертаючи

увагу на незамінну роль довіри у забезпеченні соціального порядку та формуванні горизонтальних соціальних зв'язків.

Серед учених, які ґрунтовно досліджують проблему функціонування довіри в сучасному нестабільному соціумі та її конструктивні й деструктивні спроможності, слід відзначити Н. Лумана, П. Штомпку, А. Селігмена, Ф. Фукуяму, Р. Хардіна, Б. Барбера, Е. Усланера та ін. Аналіз специфіки соціальної природи довіри та її ролі в процесах соціальної самоорганізації здійснюють О. Дворянов, Н. Луман, О. Донченко тощо.

Однак питання синергійної категоризації феномена довіри та його концептуально-методологічного обґрунтування висвітлено недостатньо, що і зумовлює пріоритетну увагу до вибору теми цього дослідження.

Мета статті. є аналіз підстав концептуалізації довіри як категорії соціосинергетики, звертаючи увагу на глибинний рівень морально-психологічної регуляції поведінки, що визначає ціннісно-нормативні орієнтири соціальної взаємодії.

Виклад основного матеріалу. Соціальну нестабільність зазвичай пов'язують із процесами трансформації (структурної, інституційної, ціннісно-нормативної), перехідності, неоднорідності, нерівно важності та розбалансованості, що призводить до значної варіативності модифікацій систем конструювання соціального світу, регулювання соціальної поведінки та можливостей упорядкування соціальної взаємодії. Ситуацію соціальної нестабільності в контексті регуляції соціальної поведінки можна визначити як «ситуацію, коли втрачають свою чинність соціальні структури та інститути (старі структури вже не можуть повністю контролювати соціальні процеси), коли втрачають свою дієвість правила та норми (причому вони не зникають, а саме частково втрачають дієвість; у випадку повної втрати дієвості має місце створення нових правил та норм і відбувається стабілізація ситуації чи повний розпад і знищення соціальної спільноти; ця соціальна спільнота або входить до складу іншої спільноти, або розпадається на декілька спільнот)» [1, с. 185]. Таким чином, соціальна нестабільність як потоки змін, що мають нелінійну природу, може розглядатись і як ситуація перманентної кризи та ескалації загроз, і як ситуація наявності стимулів та можливостей оновлення регулятивних структур, підвищення їх життєздатності й ефективності відповідно до нових умов.

Одним із засобів нейтралізації ризику та зменшення деструктивних впливів в умовах соціальної нестабільності є довіра, що постає, згідно з Н. Луманом, засобом редукції соціальної комплексності [2]. Довіра як усвідомлений вибір у ситуації невизначеності є механізмом розрахунку перспектив, ілюструючи процес узгодження мотивів діяльності з нормативними культурними стандартами. Довіра, зінтерпретована в термінах соціальної підтримки, визнання та громадянських чеснот, виявляється ключовим чинником самоорганізації, позначаючи спосіб відкритого внутрішнього впорядкування потенційно невизначених соціальних відносин у мережі різноманітних соціальних очікувань.

Соціокультурний вимір довіри трактує останню як основу соціальної взаємодії на базі спільних цінностей, норм і традицій. У цьому контексті слід відзначити беззаперечну перевагу соціосинергетичного підходу, що зосереджується не стільки на аналізі якостей конкретних індивідів, скільки на особливостях їх взаємодії в широкому суспільному контексті.

У синергетичній традиції самоорганізація трактується як процес внутрішнього впорядкування у відкритій системі шляхом узгодженої взаємодії множини різноманітних елементів [3, с. 15], але акцент саме на кумулятивному ефекті результативної узгодженості робиться завдяки концепту «синергія», що з грецької перекладається як «спільна дія», «гармонійна взаємодія» чи «співробітництво», в цілому позначаючи збільшення ефективності діяльності завдяки інтегративним, сумісним діям, відображаючи посилену результативність взаємодії, що значно переважає можливий сумарний ефект діяльності кожного елемента окремо. У такому контексті синергія постає

конкретизацією емерджентності як властивості складних систем, що відображає появу ефектів системи, не властивих її окремим елементам.

Застосування синергійної методології під час аналізу суспільних процесів однією з перших здійснює Рут Бенедикт у своїй порівняльній соціології [4], основні ідеї якої викладено, зокрема, в працях її учня А. Маслоу [5]. Досліджуючи специфіку обраних для аналізу чотирьох пар суспільств, дослідниця звернула увагу на досить відчутну різницю в моделях соціальної інтеграції. Одна культура в кожній парі відрізнялась тривожністю, переважанням сердитих та неприємних людей, відчутною агресією та ненавистю, інша – доброзичливістю, щирістю, прихильністю та симпатією. Для термінологічної фіксації наявних характеристик як пробних, попередніх Р. Бенедикт використовувала поняття «упевнена культура» та «невпевнена культура», інтуїтивно фіксуючи незамінну роль довіри як можливості покладання на волю іншого в процесах соціальної взаємодії.

Узагальнюючи результати порівняльних спостережень і підбираючи необхідні критерії відмінності та схожості, Р. Бенедикт доходить висновку про значущість саме внутрішніх функцій поведінки, що визначають специфіку соціального середовища. Суспільства, в яких власні інтереси збігались з інтересами всього суспільства, приносили спільну користь, долаючи полярність між егоїзмом та альтруїзмом, були названі вченою високосинергійними; суспільства ж, в яких переважають егоїзм, спостерігається домінація одних над іншими й нерівномірний та несправедливий розподіл спільних благ, належать до низькосинергійних.

Фактично ступінь синергійності суспільства визначається соціальною прийнятністю форм, завдяки яким задоволення власних потреб забезпечує також взаємну вигоду, і виключає засоби та цілі, що шкодять загалу. Ступінь синергійності суспільства визначає, таким чином, якою мірою соціальні форми реалізації власних планів створюють сфери взаємної вигоди й виключають дії та їх результати, що здійснюються за рахунок інших. Високосинергійні суспільства, в яких переважає довіра, де агресивність та підозра зведені до мінімуму, а також існують механізми подолання приниження, відрізняються таким соціальним порядком, за якого індивід тими ж самими діями і в той самий час досягає вигоди і для себе, і для групи. Відбувається, слідуючи термінології А. Маслоу, гармонійний збіг внутрішньої необхідності із зовнішньою, мотивів штибу «я хочу» з «я повинен». Низькосинергійні суспільства мають соціальну структуру, що породжує дії, спрямовані проти один одного, а вигода одного індивіда виявляється перемогою над іншим.

До високосинергійних засобів, таким чином, можемо віднести чинники, що сприяють формуванню та зміцненню довіри: альтруїзм, емпатію, взаємодопомогу, філантропію, співробітництво, солідарність і доброзичливість, до низькосинергійних – чинники, що знижують довіру: агресія, переважаючий егоїзм, жорстока конкуренція, помста тощо. Домінуючим відчуттям психологічних настроїв високосинергійних суспільств є відчуття підтримки, соціального захисту й безпеки, низькосинергійних – відчуття страху, тривожності та небезпеки.

Сучасні суспільства, за визначенням А. Маслоу, належать до суспільств зі змішаною синергією, тобто мають інституції, що формують культуру довіри як високу синергію (наприклад, добродійність), що проявляється у щедрості, надійності й доброзичливості, та інституції, що спричиняють формування культури недовіри, сприяючи появі суперництва як боротьби за обмежені ресурси, де лише один стає переможцем, а інший (або інші) обов'язково програє.

Значущість принципу синергії як прояву емерджентності постає не лише в контексті порівняльної соціології, а і з точки зору формування надкультурної системи цінностей, своєрідних універсальних метацінностей, що відіграють надзвичайно потужну роль у теоріях самоорганізації. Культура довіри як високосинергійний метаінститут є одним із найважливіших механізмів дієвого громадянського суспільства, здатного гнучко адаптуватись до нестабільної соціальної реальності. Синергійний

потенціал довіри забезпечується завдяки ідеям взаємності, відповідальності, солідарності й поваги, а також ефекту гармонізації та органічного наближення власних і суспільних потреб, що актуалізує психосоціальні джерела етосу турботи та піклування.

Таким чином, синергійна сутність довіри визначається її реципрокністю, що трактується як очікування взаємності, зворотності, співвіднесення власних інтересів з інтересами інших (довіра як реципрокна взаємодія в цілому постає як імпульс доброзичливості, безкорисливе взаємне дарування, готовність прийти на допомогу, надати моральну підтримку); транспарентністю, що відображає властиву довірі відкритість щодо іншого, відвертість, очікування узгодження інтересів, зумовлюючи уразливість довіри; емерджентністю, що характеризує відносини довіри як ситуацію результативної взаємозалежності, звертаючи увагу на сферу соціальних зв'язків, що утворюють більш досконалі взаємодії, які функціонально перевершують результативність будь-якої частини соціальної системи та є непередбачуваними.

Ефект емерджентності як додатковий ефект результативних довірчих взаємодій забезпечується докладанням спільних зусиль та узгодженням інтересів, наявністю широких мереж взаємопідтримки, добровільних взаємних зобов'язаннях тощо, відображаючи структурний, когнітивний, реляційний виміри відносин довіри. Таким чином, довіра постає ціннісно-нормативною детермінантою самоорганізації, найповніше реалізуючись у структурах громадянського суспільства.

Довіра, таким чином, може розглядатись як високосинергійний суспільний чинник, що впорядковує мінливу соціальну реальність, сприяючи економії соціальних витрат, знижуючи соціальну складність і мінімізуючи ризики. Феномен довіри відображає не стільки беззаперечність, виразність, очевидність, скільки наявне поле можливостей, зумовлене нестійкістю соціального середовища, його певною хаотичністю. Тому довіра трактується не як одноманітність, а як узгодження різноманітних потреб та інтересів, гармонія відмінностей.

Довіра постає як спосіб організації оптимально надійних соціальних зв'язків та забезпечення відчуття відновлення втрачених стабільності й безпеки шляхом соціально зумовленого накопичення соціального капіталу. Внутрішньоструктурно довіра зумовлює взаємозалежність суб'єктів взаємодії, відображаючи взаємовплив один на одного та на дієвість усієї системи в цілому, що відображає аспект неаддитивності системи.

Зазвичай неаддитивність системи трактують у контексті оцінки ефективності діяльності системи, що значно перевищує суму ефектів її складових. Клімат довіри в спільнотах різного рівня залежить від ментальних, соціокультурних та історичних чинників. Налаштованість довіряти, таким чином, є частиною соціальної ідентичності, що визначає також міру критичності й задоволення економічною та політичною діяльністю.

Залежно від глибинних психосоціальних джерел, втілених у домінуючих архетипах, які задають ціннісно-нормативні стандарти та культурні навички, що сприяють чи перешкоджають формуванню культури довіри, в кожній країні складається власна «картина довіри». Як вдало підмічає П. Штомпка, спираючись на висновки Ф. Фукуями про особливості економічного та культурного розвитку країн із різним рівнем довіри, країни з високим рівнем довіри (Японія, Германия, США, Норвегія, Швеція, Голландія) керуються авансованим принципом «інший вартий довіри до тих пір, доки не виявиться обманщиком», країни ж із низьким рівнем довіри (Італія, Франція, Росія, Польща, Бразилія, Нігерія) озброєні протилежним, захисним принципом: «кожний є обманщиком, злочинцем, хабарником, доки не доведе власну порядність» [6, с. 410].

Досить часто для аналізу динаміки та специфіки функціонування довіри в сучасному суспільстві використовують так звану «клінічну» термінологію, визначаючи довіру «ознакою суспільного здоров'я» та виявляючи «симптоми» недовіри. Продо-

вжує цю тенденцію і П. Штомпка, досліджуючи довіру в контексті концепції «культурної (або соціальної) травми», «травми великих змін», відображаючи довіру як соціальне явище, надзвичайно тендітне та чутливе до негативних соціальних подій [7].

Концептуалізація довіри в термінах соціосинергетики зумовлена віднесенням довіри як соціодинамічного явища до «невидимих» (К. Ерроу), але надзвичайно дієвих гнучких соціокультурних детермінант ефективної соціальної взаємодії, що мають переважно моральну природу й актуально присутні в самоорганізаційних процесах сучасного суспільства. Такі ключові характеристики синергетичної парадигми, як нелінійність, нестійкість, непередбачуваність, нерівноважність, потенційність і критичність, засновують фокус уваги довіри як соціального феномена, що має психо-соціальну природу.

Архетипне підґрунтя культури довіри відображає ірраціональні стимули до взаємодії, що засновують систему уявлень про іншого та гармонізують дилему співвідношення індивідуального та колективного, демонструючи потужну соціорегулятивну силу.

Досліджуючи зв'язок самоорганізаційних уявлень із поняттями архетипного, ірраціонального й неусвідомлюваного, Л. Бевзенко зазначає, що «наявність у людській психіці ірраціональної компоненти задає ту суттєву нелінійність соціального середовища, на основі якої відбуваються численні соціосамоорганізаційні ефекти» [8, с. 115]. Як властивість цілісної регуляції архетипність культури довіри задає етос турботи, взаємопідтримки та взаємоконтролю, стимулюючи самоорганізаційні детермінанти спільної дії.

На думку А. Селігмена, довіра засновує такі відносини, коли є можливість відхилення від ролей, виникає те, що «може бути назване „відкрити просторами” ролей і рольових очікувань. Інакше кажучи, довіра проникає в соціальну взаємодію крізь шпаринки системи або вздовж її кордонів, коли внаслідок тієї чи іншої причини системно визначені рольові очікування більше недієздатні» [9, с. 21].

Слідуючи синергетичній термінології, довіра як внутрішня ціннісна основа самоорганізації є антиентропійним засобом, оскільки подолання ентропії (як міри невизначеності та непорядкованості) в складних системах можливе шляхом упорядкування складових частин, під час якого реалізуються процеси ускладнення їх організації. Тобто, чим більшою є міра свободи дій Іншого, чим менш прогнозованою стає його поведінка, чим більшою є кількість можливих станів об'єктів, тим більшу ентропію проявляє суспільство. У цьому контексті довіра має дуальну природу, постаючи як засобом породження невизначеності, оскільки зумовлює формування непевних контактів, так і механізмом подолання невизначеності, оскільки містить у собі неявну, але досить потужну вимогу дотримання певних норм та виконання зобов'язань, що і зумовлює здатність довіри сприяти впорядкованості системи під час її постійного оновлення.

Тобто, довіра як ризикова дія в умовах невизначеності, що має тенденцію до нерівномірного розподілу, уможлиблює формування стійких відносин у непевному соціальному середовищі внаслідок, з одного боку, раціональних чинників – розрахунку ризику, генералізованого обміну, узгодження інтересів тощо, з іншого боку – через дію соціокультурних джерел, що утворюють культуру довіри як ментальні структури готовності проявляти довіру та зобов'язання виправдовувати її.

Синергетичний потенціал довіри виявляється в її ключових ознаках, зокрема в специфічних очікуваннях, що мають вірогідний характер; у властивих довірі відкритості й уразливості, цілеспрямованості та спонтанності; в ситуації довіри як ситуації усвідомленого ризику, коли вибір все ж таки здійснюється. Таким чином, увага акцентується на темпоральності, процесуальності, становленні, динамічності, вірогідності й ризиковості довіри в сучасному нестабільному соціумі.

Ризиковість та одночасно гнучкість довіри зумовлені потребою у покладанні на добру волю іншого, відображаючи здатність суб'єктів взаємодії до дискреційних

дій (тобто тих, що ініціюються за власним бажанням, на власний розсуд), що проблематизує прогнозованість соціальних дій. Специфіку культури довіри визначають латентно властиві цьому соціуму досвідні інтегративні структури, що заохочують прояви виправданої довіри в тривалій перспективі, визначаючи соціальні преференції та актуалізуючи потужність формування соціальних норм.

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному глобалізованому суспільстві довіра отримує нові риси й перспективи, виходячи за межі лише знайомого світу та долаючи дихотомії «Свій – Чужий» і «Власне – Спільне». Головною системно-функціональною особливістю довіри стає забезпечення ціннісно-нормативного підґрунтя сприяння спільній діяльності, ефективність якої зумовлюється як раціональними засадами, зокрема прагматичною зацікавленістю у кращому результаті, так і соціетальними чинниками – утвердженням загальнозначущих цінностей та універсальних норм, джерела яких містяться в архетипово заданому етосі турботи та взаємодопомоги. Застосування синергетичного підходу у розробці філософії довіри надає можливість зацентувати увагу на процесах взаємозалежності та зрезонанованості ціннісно узгоджених взаємодій, урахувуючи глибинний рівень морально-психологічної регуляції поведінки, що є одним із джерел формування культури довіри.

Тому цілком відповідними ідеям синергетики постають базові функції довіри: забезпечення соціального порядку, редукції соціальної комплексності, узгодження різноманітних інтересів та гармонізації соціальних домагань тощо. Емерджентність довіри, що реалізується через мережі компетентних відповідальних зв'язків, гнучко забезпечує посилену результативність взаємовигідних спільних дій. Соціосинергійний ефект довіри зумовлюється також і незамінною здатністю довіри сприяти економії соціальних витрат, що відповідає синергетичному принципу мінімальної дисипації, забезпечуючи актуальну реалізацію мінімальних витрат ресурсів системи. Довіра, з одного боку, спрощує соціальну взаємодію внаслідок негарантованого покладання на волю Іншого (і персоналізованого, і деперсоналізованого) як очікувано надійного, компетентного та відповідального, а з іншого боку, саме така установка сприяє накопиченню невизначеності та ризиковості, що зумовлює потребу у подальшому аналізі механізмів їх подолання.

Література:

1. Регуляція соціальної поведінки за ситуації нестабільності : віртуальний круглий стіл // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2011. – № 2. – С. 178–204.
2. Luhman N. Trust and Power / N. Luhman. – Chichester : Wiley, 1979. – 208 p.
3. Хакен Г. Информация и самоорганизация. Макроскопический подход к сложным явлениям / Г. Хакен ; [пер. с англ. Ю. А. Данилова]. – М. : Мир, 1991. – 240 с.
4. Benedict R. Patterns of Culture / Ruth Benedict. – Boston ; New York : Houghton, Mifflin and Company, 1934. – 260 p.
5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / А. Маслоу ; [пер. с англ. Г. Балл, А. Попогребского]. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
6. Штомпка П. Доверие – основа общества / Петр Штомпка ; [пер. с польск. Н. В. Морозовой]. – М. : Логос, 2012. – 440 с.
7. Штомпка П. Социальное изменение как травма (статья первая) / Петр Штомпка ; [пер. А. Ю. Мосеевой и Н. В. Романовского] // Социологические исследования. – 2001. – № 1. – С. 6–17.
8. Бевзенко Л. Социальная самоорганизация. Синергетическая парадигма: возможности социальных интерпретаций / Л. Бевзенко. – К. : Институт социологии НАНУ, 2002. – 411 с.
9. Селигмен А. Проблема доверия / А. Селигмен ; [пер. с англ. И. Мюрберг]. – М. : Идея-Пресс, 2002. – 256 с.

ЛАШКІНА
Марія,
LASHKINA
Maria,

кандидат наук з державного управління, докторант кафедри державної політики та суспільного розвитку Національної академії державного управління при Президентові Україна, м. Київ.

Анотація: У статті запропоновано інноваційний погляд на архетипи державності та державотворення для України, що виникли внаслідок розвитку постмодерного світу та впливу процесів глобалізації на національну державу. Аналізуються елементи хаосу, прояви самоорганізації та кооперації в суспільстві та їх потенція стати основними архетипами для молодшої української держави, перетворившись на колективне несвідоме.

Ключові слова:
державотворення,
архетип, хаос,
самоорганізація,
кооперація.

УДК

035: 659.3/4:32.019.5

Марія ЛАШКІНА

ХАОС, САМООРГАНІЗАЦІЯ ТА КООПЕРАЦІЯ ЯК АРХЕТИПИ ДЕРЖАВНОСТІ ДЛЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Проблема державотворення в Україні не надто багато висвітлюється в наукових джерелах, навіть сам термін «державотворення» є лексичною одиницею, запозиченою з радянського минулого. У науковому дискурсі розгляд державотворення в значенні англійського варіанту визначення «state bilding» (державне будівництво) має наповнення і є актуальним та дуже гостро потребує свого теоретико-термінологічного визначення, хоча і не відображає повною мірою семантичної конотації українського слова «державотворення». На думку автора, дослівний переклад терміну «державотворення» на англійську, «creation of a state», краще відображає його сутність в українському варіанті та відповідає підходу до наукового пошуку епохи Постмодерну.

Сучасний стан суспільного розвитку в Україні характеризується певною невизначеністю, інноваційністю й творчою енергією змін. Кризові явища, що проглядаються в усіх сферах життя та супроводжуються конфліктністю військового протистояння, додають нервозності та патологічності у соціетальну психіку. Невідворотні проблеми державності, що накопичувалися багато років, актуалізувалися у багатьох сферах й потребують свого наукового та практичного обґрунтування й вирішення. Методологія архетипіки, яку автор використовує у дослідженні, є унікальною для наукового пошуку своєю універсальністю, й надає можливість розглядати факти та явища із позицій як реального, так і уявного. Крім того, архетипний науковий метод пізнання дозволяє вивчати проблему з точки зору міждисциплінарного підходу, що розширює гуманітарний погляд. Тому вважаємо, що суспільно-політичні прояви сучасності, до яких належать усі аспекти державотворення, було б актуально розглядати саме з цих позицій.

В останній період часу ми спостерігаємо як системно-структурні трансформації в суспільно-політичному житті країни, так і елементи хаосу, самоорганізації та кооперації громадян, що стали несистемним елементом державності. Спробуємо розібратися у хитросплетіннях розвитку сучасного суспільства в Україні та його структурних складових, що породжуються архетипами минулого або стають новими архетипами майбутнього. Актуальність такої постановки проблеми є очевидною для сучасного державного управління, оскільки історично державницького досвіду у України не було, й лише зараз починається «свідомий вік» державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корисними з цієї проблематики є аналітична психологія та теорія архетипів свідомості К. Юнга, ідеї універсального еволюціонізму Н. Моїсеєва та математична теорія поведінки («дисипативних структур»), розроблена фахівцями «брюсельської школи» під керівництвом І. Пригожина. Серед сучасних українських науковців, що мають публікації зі схожої проблематики, можемо визначити роботи авторів Української школи архетипіки: Е. Афоніна, О. Донченко, Т. Бутирської, А. Мартинова, П. Крупкіна, О. Шипунової, С. Сібірякова, О. Суший, О. Радченко та ін., а також українських дослідників зі сфери державного управління Р. Войтович, В. Казакова, М. Пірен, В. Князева та ін..

Мета статті. дослідити тенденції розвитку архетипних структур, що впливають на процеси державотворення або залежать від них, в українському національному соціальному просторі; проаналізувати випадковості самоорганізації, хаосу й кооперації в сучасному українському дискурсі та з'ясувати, чи стануть вони закономірністю, що врешті-решт призведе до появи модерної сучасної держави в середині Європи.

Виклад основного матеріалу. Ми звикли сприймати визначення архетипу за К. Юнгом, який стверджував, що «колективне несвідоме складається з інстинктів та їх кореляторів – архетипів», які, в свою чергу, і формують колективне несвідоме [13, с. 249]. Наприкінці життя, в одному із своїх останніх інтерв'ю, К. Юнг фактично зізнався, що він не впевнений у тому, що архетипи впливають на формування колективного несвідомого, а не навпаки. Виходячи з цього, можна відхилитися від розуміння архетипу як сталого конструкту несвідомого та припустити, що процес формування архетипів є безперервним і взаємозворотнім щодо соціальної психіки. Архетипи можуть бути сформовані в історичному минулому та переноситися через інформаційний простір і формуватися в свідомості через стереотипи та установки. Тобто, процес є взаємозалежним та безперервним.

Безумовно, на формування та побудову «нових» (новизна також є умовною, оскільки архетипи – прояв несвідомого) архетипів впливають і засоби масової комунікації, система освіти, культурний простір та сімейно-суспільні традиції, весь соціальний простір. Але і «сталі» архетипи минулого, що вже закріпилися в тих самих традиціях, системі освіти, культурі й у всьому гуманітарному просторі соціуму, також коригують зміни та трансформації психічного поля. І тут постає питання первинності процесів. Важливо розібратися в цьому, оскільки сучасні події в Україні, її розвиток та усталене державотворення можуть бути як наслідком архетипних проявів, так і основою формування.

Останні події в суспільно-політичному житті України, починаючи з листопада 2013 року, відкрили деякі нові прояви та тенденції соціальної поведінки, що можуть бути трактовані як прояви хаосу, самоорганізації та кооперації. Поведінка людей під час подій «революції гідності» – створення волонтерських організацій та розгортання ліній захисту під час військової агресії, вразила багатьох дослідників та спостерігачів. В інформаційному просторі часто зустрічаються питання, чи існує держава (як інститут), наскільки взагалі потрібна держава людям із таким високим рівнем соціальної відповідальності та самоорганізації? Звинувачення на адресу держави лунають і досі, але треба віддати належне органам державної влади, що вони намагаються використовувати цей могутній потенціал, залучаючи до своїх лав представників громадського сектора та волонтерів.

Інша точка зору, що превалує в політичному дискурсі тематики державотворення України, характеризує сучасний стан як хаос, незрозумілість, неможливість улаштувати логічне життя країни, несистемність та загальну управлінську неспроможність у державному секторі. Водночас треба констатувати, що людське життя в усьому світі, й Україна тут не є винятком, стає все більш складним, різнобарвним, різноманітним і невизначеним. Постмодерні цінності остаточно змінюють пріоритети, надаючи перевагу самовираженню, якості життя людини над економічною ефективністю, індивідуального над колективним і перетворюють статичні соціальні норми на динамічну мережу [4, с. 9]. Нові технології, можливості інформаційного світу, кризові явища, природні катаклізми та розширення особливостей впливів на свідомість формують нові соціальні феномени взаємовідносин у суспільстві й створюють умови для розвитку та позитивних змін, для нових викликів і криз.

В умовах мінливості та невизначеності архетипна методологія наукового пошуку стає унікальною для міждисциплінарних досліджень і дозволяє з'ясувати закономірності, аналізуючи тенденції та випадковості. Феномен архетипу, як його характеризує О. Донченко, не пов'язаний із державою як управлінською структурою й

здатен проникати в автономний (недержавний) спосіб життя, позадержавну модель, що постійно мобілізує колективний дух [3, с. 158]. Вона виділяє вертикальні й горизонтальні архетипи, архетипи господарського та культурного життя, мобілізаційні архетипи, що так або інакше впливають і на соціально-економічні та політичні процеси в країні, й на еліту.

Серед великої кількості архетипів, що були проаналізовані й описані представниками Юнгіанської школи аналітичної психології, є такий, що характеризує актуальний вплив на сучасні процеси української дійсності. Це матричний архетип цілісності, що отримав назву «уроборос» (від дав.-грец. οὐρά – хвост і βορά – їжа, букв.: «той, що з'їдає свій хвіст»), візуалізований у вигляді стародавнього символу змія, який зжирає свій хвіст. В аналітичній психології цей архетип символізує темряву та саморуйнування одночасно з родючістю та творчим потенціалом. У дослідженнях представника Юнгіанської школи Е. Нойманна цей архетип визначається й аналізується як рання стадія розвитку особистості [7]. Транспонуючи стадії розвитку особистості на процеси формування держави, можемо стверджувати, що Україна саме зараз перебуває у стадії індивідуалізації, розуміння себе як держави.

О. Донченко розширює зміст матричного архетипу й пропонує трактування його як даності, що потребує, з одного боку, наявності різноманітності, а з іншого – відмови від будь-яких конфліктуючих між собою соціально-політичних трактувань формацій, установлення між ними відносин толерантності й взаємної потреби [3, с. 158]. Фактично, цей архетип дає розуміння наявності в соціетальній психіці процесів як руйнування, так і розвитку й творення нових способів життя.

Архетипи є частиною духовного життя нації й проявляються в період творчої активності. С. Сибіряков умовно поділяє архетипи на три групи: універсальні – незмінні, етнокультурні – слабкозмінні та культурні – мінливі [10, с. 202]. Архетип «уроборос» можемо віднести до універсального, тобто першопричинного, того, з якого все народилося. Він містить у собі хаос, самоорганізацію, всі притаманні складній динамічній структурі якості. Виникає питання: чи можемо ми визнати самоорганізацію чи хаос архетипами поведінки українського соціуму? Яка поведінка соціальних пасіонарів в Україні є архетипною, а яка сама породжує архетипи?

У лінійному світі причини та наслідки є передбачуваними, в нелінійному, а сучасний світ таким і є, співвідношень між ними не існує. Для розуміння порушеної проблеми стає важливим розібратися у трактуванні понять. Маємо розглянути поняття «саморганізація» та «хаос». Н. Моїсєєв зазначав, що самоорганізація здатна реалізувати лише ті потенційні можливості, які закладено Природою [6, с. 90]. Що закладено природою в українську ментальність, чи є самоорганізація своєрідним архетипом української нації? Історичний екскурс свідчить про те, що за нестабільності процесів державотворення на території сучасної України існували практики самоорганізації щодо ухвалення рішень суспільного характеру. Феномен віче – орган прямого народовладдя, функціонував із часів існування Київської держави, за правління князя Володимира та його наступника Ярослава Мудрого, у вигляді зборів повноправних громадян міста та пригородів. Віче розглядало та виносило ухвали у справах, що стосувалися розвитку територій, воно було стародавнім інститутом вирішування всіх публічних справ [5, с. 12].

І хоча віче не перетворилося на інституцію, а залишалося несистемним і випадковим, його вплив на ментальність та історичну пам'ять не треба недооцінювати. Разом із віче в той самий історичний період існував і інший інститут управління – боярська рада, куди входили бояри та сам князь, що вирішували державні справи. Можемо також стверджувати, що великий внесок у становлення психосоціальних структур українського суспільства зробило існування на частині території України Магдебурзького права, яке надавало широкі самоврядні права громадам. На території України були міста, в яких існувало по три міських общини (польська, українська, вірменська), кожна зі своїм самоврядуванням [5, с. 23].

Оскільки процеси державотворення на території сучасної України мають фрагментарний та несистемний характер, що пов'язується з історичною та геополітичною диспозицією цієї території, самоорганізація стала генетичною потребою. Відсутність інституціонально міцної державної влади, національного правління та регулярної усталеної держави врешті-решт призвело до постійної тотальної недовіри до всіх еліт, до будь-яких можновладців. Цей феномен постійно констатують соціологи. Нерозуміння й недооцінка взаємозалежності довіри до влади та суспільно-політичних процесів у країні з боку еліти, що прийшла до влади у 2010 році, мала для неї трагічні наслідки. Серед форм та проявів самоорганізації українців науковці наводять приклади від українських братств, об'єднань інтелектуалів і релігійних діячів XVII–XVIII століть, організацій козацтва, козацьких рад у Запорізькій Січі та Коліївщини до подій на Майдані 2014 року.

Стереотипний механізм поведінки виглядає наступним чином: недовіра до влади – втрата управління – хаос – самоорганізація. Як стверджує синергетична наука, фундаментальним принципом самоорганізації є виникнення нового порядку та ускладнення систем через випадкові відхилення (флуктуації). У стабільних системах жодних відхилень немає, або вони придушуються негативними зворотними зв'язками, методами тиску та примусу. У суспільно-політичних процесах флуктуації (відхилення) мають випадковий характер, тому виникнення змін обумовлено збігом обставин та сумою випадкових факторів. У контексті нашого припущення щодо самоорганізації для українського суспільства цей процес виглядає як архетип, причому архетип історичного первинного типу, який виринає з колективного підсвідомого в кризових умовах. Водночас досвід самоорганізаційних процесів за часи незалежності України можна охарактеризувати як поступово відновлений архетип, який поки що не народив нового порядку.

Тут знову постає питання термінології, оскільки розуміння «порядку» як терміну немає однозначного тлумачення, й підходи, вочевидь, будуть різними, виходячи з української архетипної амбівалентності. Стандартний погляд на визначення «порядку» в контексті державотворчих процесів, як правило, зводиться до раціонального ефективного управління, тобто Платонівського «Логосу» (від грец. λόγος – слово, думка, поняття), в значенні ума, інтелекту, що домінує над хаосом. Вочевидь, такий погляд зазнає крах в епоху Постмодерну. Уся система державного управління у більшості країн світу побудована на принципах та підходах раціонального мислення, раціональної управлінської парадигми. Будь-яка форма державного правління в своєму психосоціальному підґрунті має раціональний тип мислення з різною послідовністю дій. Демократичний устрій передбачає наступне: раціональну боротьбу за владу в умовах справедливої й чесної конкуренції – створення коаліцій – формування державного апарату – раціональне управління. Тоталітарні держави діють в тій самій раціональній парадигмі: влада – державний апарат – раціональне управління, що спирається на страх і примус.

Процеси державотворення, що відбуваються в українській сучасності, стали наслідком, закономірним проявом архетипу «самоорганізації» в умовах неефективної, корумпованої, скопійованої з радянських лекал державної влади. З точки зору традиціоналізму, їх можна назвати хаосом, з погляду із постіндустріального інформаційного світу, що поступово перетворюється на мережеве суспільство, – це формування нової системи управління, яка спирається на синергетичні процеси, але не може бути впорядкована в традиційному розумінні цього поняття.

Філософське трактування хаосу (від грец. χάος – первісний стан світу, безформний стан) словник нам дає в одному розумінні як міфологічний термін, що означає безмежний світовий простір, який являє собою суміш усіх стихій, а в іншому, емоційному – як безлад, скупчення всього, нерозуміння, того стану речей, що перебуває за межами раціонального усвідомлення [11]. Водночас стереотипне сприйняття визначення хаосу дискримінує сприйняття позитивних аспектів цього явища. Світ виник

із хаосу, але став достатньо логічним і впорядкованим, що дає надію на таке самоутворення стосовно того, що буде після хаосу в суспільно-політичних та соціальних процесах.

І. Пригожин та І. Стенглер у роботі «Час, хаос, квант», розглядаючи квантові системи, звернули увагу на те, що хаос дозволяє вирішити парадокс часу, та визначили, що ймовірність не є наслідком нашого незнання, а виступає проявом хаосу [9]. Хаос – це не тільки «вічна смерть для всього живого», але і різноманітність, взаємопроникненість, взаємозалежність різних систем, впливів, випадковостей та закономірностей. Намагання впорядкувати сучасний строкатий світ традиційними методами підкорення, підпорядкування та військового тиску можуть тільки поглибити кризові явища й призвести до знищення всього світу. Протягом усієї своєї історії людство складається з двох начал – порядку й хаосу, які перебувають у постійному русі. Саме в поєднанні цих процесів – вічного хаотичного напруження та відтворюваної креативності – і полягає сутність самого життя. Хаос є складовою всіх процесів самоорганізації.

Історія формування держави України свідчить про безперервний процес переходу від порядку до хаосу, від одного впливового геополітичного сусіда до іншого, зміни правил і норм суспільного життя, війни та протистояння, штучного прирощування та відривання територій. За останні 25 років існування сучасної незалежної держави, на жаль, не сталося дива стабільності та порядку. Такий тягар нестабільності не міг не відклатися на психотипі нації та в наскрізних символічних структурах національного підсвідомого, що називаються архетипами. У новому розумінні буддійського ставлення до життя людина, яка постійно живе в напрузі й страху, через методи психологічного захисту виштовхує негативні емоції, зокрема страх, і живе казковим життям у своєму індивідуалізмі та інтравертному націоналізмі, у смиренні й неспротиві. Це такий медитативно-психопатологічний стан, який не є загрозою для самості, а навпаки, допомагає зміцнити й вижити в хаотичному просторі. Повернути її до дійсності можна лише шляхом ще більших потрясінь, таких як війна, природні катаклізми або несправедливість (що і сталося з Україною).

Український філософ С. Кримський у своєму останньому інтерв'ю акцентував на тому, що одним з головних архетипів нації є кардіоцентричність українців, спираючись на приклади літературних творів, починаючи зі «Слова о полку Ігореві». Аргументація філософії серця була постійною в українській літературі, духовності та менталітеті. І це – архетип, тобто наскрізна символічна структура. Ще одним з архетипів є мудрість, той самий древньогрецький «Логос», пов'язаний із головою, але не в значенні раціонального, а в мудрості речей, що С. Кримський називає софійністю [12]. Ці особливості українського менталітету підштовхують до думки, що раціонального управління, раціонального підходу до життя важко чекати від суспільства кардіоцентричних інтровертів. Водночас архетипи хаосу та самоорганізації дають надію й упевненість, що в сучасному світі відкриття нового потенціалу, творчість і неординарність у вирішенні завдань саме і є тими особливими якістьми, що притаманні неупорядкованій, розбалансованій системі й дають їй шанс на життя.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Тенденції розвитку архетипних структур, що впливають на процеси державотворення або залежать від них, тяжіють у бік хаосу, самоорганізації та кооперації. Прояви самоорганізації, хаосу й кооперації в сучасному українському соціально-політичному житті не є випадковостями, а скоріше є архетипом національного підсвідомого, закономірністю розвитку та формування нової системи існування держави у ХХІ сторіччі. Згаданий С. Кримським архетип «мудрості» в значенні софійності – важливості речей, що оточують, слів та дій, також потребує свого додаткового вивчення, оскільки актуалізує важливість інформаційного простору та комунікації для українського суспільства. Сформований в умовах Постмодерну та інформаційного світу, де соціальні мережі відіграють роль віче, новий соціальний феномен, названий в авторському варіанті

конвергентною інтерактивною комунікацією, також може стати предметом наукового розгляду за допомогою архетипної методології.

Література:

1. фонін Е. А. Результаты мониторингу соціетальних змін українського суспільства (1992–2012): контекст управління та освіти / Е. А. Афонін // Управлінські компетенції викладача вищої школи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. : 14–15 берез. 2013 р. / М-во освіти і науки України ; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова ; Ін-т перепідготовки та підвищ. кваліфікації, каф. інновацій та інформ. діяльності в освіті ; [редкол.: Андрущенко В. П. (голова) та ін. ; відп. за вип. Нестеренко Г. О.]. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – 266 с.
2. Афонин Э. А. Великая коэволюция: глобальные проблемы современности: историко-социологический анализ : монография [Электронный ресурс] / Э. А. Афонин, А. М. Бандурка, А. Ю. Мартынов. – К. : Парламентское изд-во, 2003. – Вып. № 2. – 384 с. – (Сер. : Открытая исследовательская концепция). – Режим доступа : <http://library.sociology.kharkov.ua/books/afonin/coevol.pdf>.
3. Донченко Е. А. Фрактальная психология (Доглубинные основания индивидуальной и социетальной жизни) / Е. А. Донченко. – К. : Знання, 2005. – 323 с.
4. Закономірності та особливості суспільно-трансформаційних процесів в Україні [Електронний ресурс] / Е. А. Афонін, О. В. Суший, Л. М. Усаченко // Український соціум. – 2011. – № 4. – С. 7–30. – Режим доступу : http://www.ukr-socium.org.ua/stok/Aktual/Afonin_4_2011.pdf.
5. Малиновський В. Я. Державне управління : навчальний посібник / В. Я. Малиновський. – К. : Атіка, 2009. – 608 с.
6. Моисеев Н. Н. Человек и ноосфера. / Н. Моисеев. – М. : Мол. гвардия, 1990. – 351 [1] с., ил.
7. Нойманн Э. Великая мать [Электронный ресурс] / Эрих Нойманн. – 2012. – Режим доступа : <http://castalia.ru/posledovateli-yunga-perevody/731-erih-noymann-velikaya-mat-glava-pervaya-struktura-arhetipa.html>.
8. Покальчук О. Третья элита / О. Покальчук. – К. : Форзац, 2011. – 168 с.
9. Пригожин И. Время, хаос, квант [Электронный ресурс] / И. Пригожин, И. Стенгерс. – Режим доступа : <http://www.philsci.univ.kiev.ua/biblio/vrema-haos.html>.
10. Сибиряков С. Соціальні медіа як середовище архетипного впливу на масову свідомість / С. Сибиряков // Публічне управління: теорія та практика : збірник наукових праць Асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаукаДержУпр», 2013 – Вип. № 1 (13). – С. 202–210.
11. Философская энциклопедия [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/1328/%D0%A5%D0%90%D0%9E%D0%A1.
12. Цион В. За гранью счастья и несчастья / Виктор Цион. // Зеркало недели. – № 23. – 2011.
13. Юнг К. Г. Божественный ребенок: аналитическая психология и воспитание / К. Юнг. – М. : Олимп ; ООО «Издательство АСТ-ЛТД», 1997. – 400 с.

ПАНЬКОВА
Оксана,
PANKOVA
Oksana,

кандидат соціологічних наук, доцент, науковий співробітник лабораторії моніторингу суспільно-політичних процесів ІСПП НАПН України, м. Київ

Анотація: У статті розкривається архетипна природа життєстійкості особистості як інтегративної соціально затребуваної якості, що забезпечує особистісну й соціальну сталість в умовах посилення соціальної нестабільності. Запропоновано авторське бачення механізму актуалізації архетипу Самості в людині через взаємозв'язок із процесами соціальної та соціальної ідентичності. Визначено можливі «точки опори» людини та суспільства в ситуації радикальних кризових змін.

Ключові слова: творчий потенціал людини, людський потенціал, життєстійкість, архетип Самості, соціальна нестабільність, соціальна та соціально-ідентичність.

УДК 316.422.42

Оксана ПАНЬКОВА

АРХЕТИП САМОСТИ КАК ПРЕДПОСЫЛКА РЕАЛИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ЧЕЛОВЕКА И ПРЕОДОЛЕНИЯ ОБЩЕСТВЕННОГО КРИЗИСА

Актуальность исследования. Актуальность проблем сохранения, использования, реализации и развития потенциала человека в преодолении общественного кризиса резко возрастает в свете тех вызовов и опасностей, в пространстве которых осуществляют свою жизнедеятельность и человек, и общество. Особенно актуальна эта проблема для украинского общества. Социальный мир, приобретающий характерный для современности высокий уровень динамики изменений, требует гармонизации и сбалансированности механизмов, ее образующих. Только при таких условиях общество имеет шанс «умиротворяться» и приобретать определенный вектор, характеризующий устойчивое состояние общественного развития. Нередко утверждают, что решительная политика не может быть популярной в условиях кризиса, ведь активное меньшинство всегда сильнее молчаливого и инертного большинства. Условия кризиса, нестабильности и радикальных изменений требуют от субъектов преобразований – от личности, от граждан, от политических лидеров государства – проявления особых качеств: жизнеспособности, жизнестойкости, мудрости, мужества, дальновидности и ответственности за принятие решений. В своей совокупности эти качества являются ядром самоактуализации личности, обеспечивая ей способность адекватно реагировать на резкие изменения социальной среды для самосохранения, саморегуляции, самоконтроля и принятия оптимальных жизненных и управленческих решений.

Изучение проблем человека, человеческого потенциала индивида, сообщества и страны в периоды радикальных социальных перемен, политических, социально-экономических, социокультурных и экологических кризисов, информационных войн и глобальных опасностей является актуальной научной проблемой, требующей подробного исследования на принципах междисциплинарности и синтеза различных подходов. Поэтому современные социологи, социальные психологи, политологи, специалисты в области социального управления, экологи и экономисты проявляют повышенный интерес к изучению ресурсного потенциала субъектов преобразований – человека и общества, обеспечивающего их жизнеспособность и жизнестойкость. В этом контексте актуализируется поиск источников и механизмов сохранения и обеспечения целостности человека как личности, а общества – как самоорганизующейся системы.

Проблема. На повестку дня выносятся необходимость выяснения глубинной природы такой целостности как неисчерпаемого источника сил, творчества, самоорганизации и преобразований, как определяющего начала жизнеспособности и жизнестойкости личности и общества. По мнению автора, наиболее приемлемой матрицей для исследования обозначенной проблемы является архетипная природа Самости как внутреннего неисчерпаемого источника целостности, как символа и принципа объединенной дуальности, генерирования новых идей и воплощения в жизнь всей полноты человеческого потенциала.

Раскрытие ее сущности и является **целью данной статьи**.

С особой силой потребность в актуализации архетипических оснований Самости в человеке проявляется из-за происходящих резких общественных, социальных и институциональных изменений во всех сферах жизнедеятельности общества. Они серьезным образом перераспределяют жизненные ресурсы, шансы и возможности людей, на их основе возникают новые ситуации распределения и перераспределения ресурсов и жизненных шансов, появляются новые формы социальной активности. Все это существенно изменяет онтологию жизненного мира людей, рассогласовывает механизмы «встраивания» личностной «Я-концепции» в быстро меняющееся социальное окружение, в самоорганизующуюся систему общественных отношений.

На фоне значительного количества научных работ социально-психологической и социологической направленности выяснением сущности архетипических основ жизнестойкости и творческого потенциала личности в условиях нестабильности и радикальных кризисных изменений занимается небольшое число ученых. К ним следует отнести С. Кобейса и С. Мадди, Э. Афонина, Л. Сохань, О. Куценко, Н. Панину, Е. Головаху, А. Мартынова, Е. Донченко, П. Подшивалкину, А. Ахизера, Д. Леонтьева, К. Муздыбаева, Л. Мирскую, Г. Задорожного, О. Колинко, Т. Крюкову, И. Шкуратову и др.

Карл-Густав Юнг как основатель теории архетипики определял архетип как нерациональное коллективное подсознательное, то есть абстрактную душу, общую для всех людей, даже если архетипы проявляют себя через индивидуальное сознание. Фактически, архетип – это зафиксированный коллективным бессознательным культурный стереотип, который влияет на поведение и историю человечества.

Архетипы становятся осью социетальных процессов. В условиях нестабильности, нарастающей социальной неопределенности и угроз поиск основ обеспечения жизнеспособности и жизнестойкости человека и общества, их способностей быть и творить свою судьбу лежит архетип Самости. Самость (от нем. *Selbst* – сам) – архетип, являющийся глубинным центром и выражением психологической целостности отдельного индивида. Он выступает как принцип объединения сознательной и бессознательной частей психики и одновременно с этим обеспечивает вычленение индивида из окружающего его мира [1].

Швейцарский психоаналитик и психолог К. Юнг рассматривал «Самость» как первичный образ, архетип – комплекс, существующий в коллективном бессознательном. Он отмечал, что с интеллектуальной точки зрения Самость – ни что иное, как психологическое понятие, конструкция, которая должна выражать неразличимую нами сущность, саму по себе для нас непостижимую. С таким же успехом ее можно назвать «богом в нас». Начала всей нашей душевной жизни, кажется, уму непостижимым способом зарождаются в этой точке, и все высшее, и последние цели, кажется, сходятся на ней. К. Юнг отмечал, что Самость обладает мудростью, превышающей понимание отдельным человеком себя, поскольку самость одного человека связана с самостями всех остальных человеческих (а возможно, и не только человеческих) существ [2]. Эмпирически Самость проявляется в сновидениях, мифах и сказках, являя персонажи «сверхординарной личности», такие как Король, Герой, Пророк, Спаситель и т.д., или же в форме целостного символа – круга, квадрата, креста, квадратуры круга (*quadrature circuli*) и т.д. Когда Самость репрезентирует *complexiu oppositotum* (единство противоположностей), она также выступает в виде объединенной дуальности, например в форме дао как взаимодействия инь и ян или враждующих братьев, или героя и его противника (соперника = заклятого врага, дракона), Фауста и Мефистофеля и т.д. Поэтому эмпирически Самость представлена как игра света и тени, при этом постигается как целостность и союз, единство, в котором эти противоположности согласованы и соединены [3].

Именно проявление архетипических оснований Самости способно обеспечить жизнестойкость личности, предохранить ее от состояний внутреннего распада, от

тяжелых последствий социальной дезинтеграции, создавая мощную платформу для раскрытия творческих начал в человеке, внутренней устойчивости, равновесности, полноценного психического здоровья и высокой работоспособности в условиях усложнения жизни и радикальных перемен. С позиций психологии личности жизнестойкость человека относится к такому свойству, которое характеризует меру способности личности выдерживать сложные жизненные обстоятельства, противостоять стрессогенным факторам, сохраняя внутреннюю сбалансированность, при этом не снижая успешности деятельности. Д. А. Леонтьев отмечает, что психологическая устойчивость индивидуума является основой ее жизнестойкости, непосредственно определяет его жизнеспособность, психическое и соматическое здоровье [4].

Признано, что наибольший вклад в разработку теории жизнестойкости внес профессор Калифорнийского университета, создатель Института жизнестойкости в Калифорнии С. Мадди, исследуя и диагностируя жизнестойкость как стержневой потенциал личностной характеристики, лежащей в основе «мужества» быть (по Тиллаху) [5]. Она во многом ответственна за успешность личности в совладении с неблагоприятными обстоятельствами. Эта диспозиция включает в себя три сравнительно автономных компонента: вовлеченность, контроль и принятие риска.

Жизнестойкость (*hardiness*) – это выносливость, крепость, здоровье, устойчивость, смелость, отвага, неустранимость, дерзость, наглость. В большинстве теорий жизнестойкости постулируется, что жизнестойкость личности обеспечивается ее тремя главными качествами:

- способностью индивида видеть и принимать действительность такой, какова она есть;
- убежденностью человека, что жизнь имеет смысл при любых условиях и обстоятельствах;
- умением импровизировать и находить оптимальные нестандартные решения, сохраняя способность смеяться в самых сложных жизненных обстоятельствах.

Разделяет приведенную интерпретацию жизнестойкости и раскрывает ее сущностную природу Л. Сохань, подчеркивая, что жизнестойкость – это интегративное социально востребованное качество личности, обеспечивающее ее адаптацию к изменяющимся условиям бытия, сохранение и воспроизводство ее личностного, физического и психического здоровья, интеллектуального, психоэмоционального, духовно-душевного, морального и энергетического потенциалов, ценностных ориентаций и избранного стиля жизни. Она рассматривает наличие жизнестойкости в личностном потенциале политика как необходимое условие успеха его деятельности, как упреждение психологического выгорания и бесславного ухода с политической арены. Потребность в формировании и проявлении жизнестойкости личности обретает особое значение в условиях социально-экономической и политической нестабильности, неустойчивости и нередко кризисного состояния в тех или иных звеньях общественной системы. Противостоять этим хаотическим процессам может лишь сильная личность, обладающая высокой жизнестойкостью [6].

Л. В. Куликов определяет три ключевых аспекта психологической устойчивости личности, которые необходимы для адаптации личности к нестабильным и опасным социальным условиям [7]:

- 1) стойкость, стабильность;
- 2) уравновешенность, соразмерность;
- 3) сопротивляемость (резистентность).

Стойкость, стабильность проявляются в преодолении трудностей как способность сохранять веру в себя, быть уверенным в себе и своих возможностях, как способность эффективной психической саморегуляции. Стабильность проявляется в сохранении способности личности функционировать, осуществлять самоуправление, развиваться и адаптироваться. Сниженная стойкость (неустойчивость) приводит к тому, что, оказавшись в ситуации риска (ситуации испытаний, ситуации потерь, си-

туації соціальної деривації), людина перемагає її з негативними наслідками для психічного і соматичного здоров'я, для особистого розвитку і для складившихся міжособистісних відносин.

Урівноваженість – здатність зорівнювати рівень напруження зі своїми внутрішніми психофізіологічними ресурсами. Рівень напруження завжди обумовлений не тільки стресорами і зовнішніми обставинами, але і їх суб'єктивною інтерпретацією, оцінкою. Урівноваженість як складова психологічної стійкості проявляється в здатності мінімізувати негативний вплив суб'єктивної складової в виникненні напруження і здатності утримувати напруження в прийнятних межах. Урівноваженість – це також здатність уникати крайностей в силу реакції на відбуваючі події.

Спротивляемість – це здатність до протидії тому, що обмежує свободу поведінки і свободу вибору як в окремих рішеннях, так і в виборі образу життя в цілому. Найважливішою стороною протидії є індивідуальна і особиста самодостаточність в аспекті свободи від залежності.

Таким чином, психологічна стійкість – це дуже необхідна якість особистості, яке проявляється в стійкості, урівноваженості, протидії і самодостаточності і дозволяє особистості протидіяти життєвим труднощам і несприятливому впливу обставин, зберігати здоров'я і працездатність в різних випробуваннях [8].

Все це не могло не викликати потребу в переосмисленні структурних і духовно-ціннісних аспектів, свідомих і підсвідомих виборів в забезпеченні життєстійкості і життєздатності суспільства, і людини одночасно. Нарботки вітчизняних соціологів проливають світ на рішення подібного роду завдань. В цьому контексті цікаво переосмислення методологічних нароботок вітчизняних учених, які займаються проблемами соціальної і соціальної ідентифікації – О. Куценко [9], Э. Афоніна і А. Мартынова [10].

Автори розглядають сутність, природу, структуру і механізми формування соціальної і соціальної ідентифікації, які є стійкими основами життєстійкості суспільства. Соціально-соціальні процеси, розглядаються на рівні всього суспільства, формують соціально-соціальну ідентичність, яка розуміється як «багатовимірний психосоціальний реальність» з властивою їй архітектонікою і архетипікою.

Суттєвну природу стійкості сучасного суспільства можна охарактеризувати крізь призму ключових типів соціально-соціальних процесів:

- 1) виробництво того «прошлого», яке здатне «застриматися в нинішньому» (Э. Гидденс), яке вбудовано в глибинні структури свідомості людей і їх поведінку і виявляється стійким до впливу з боку змінюючихся соціальних практик індивіда і суспільства;
- 2) виробництво нових соціальних практик як відповідей на локальні і глобальні виклики з боку змінюючоїся інституційної середовища;
- 3) виробництво нових соціальних практик як продуктів індивідуальної і особистості саморефлексії, зміни свідомості власної «Я-концепції».

Соціальна і соціально-соціальна ідентичності не тотожні. Соціальна ідентичність визначає належність суб'єктів до певних соціальних категорій і ідентифікується з ними [11]. Для соціально-соціальної «мозаїчності» Постмодерні більш властива соціально-соціальна ідентичність, яка формує свій код культури. Визначальною роллю в формуванні нової соціально-соціальної ідентичності грають домінуючі культурні цінності і соціальні дії, причому небажання розкривати свої моральні норми є ознакою масової культури, домінуючої в епоху Постмодерні.

Вивчення формування соціальної ідентичності, зазначає О. Куценко, по суті, передбачає пошук відповідей на два взаємопов'язаних питання:

а) как формируется и проявляется способность индивида «узнавать» себя и «встраивать» свою «Я-концепцию» в социальное окружение;

б) как проявляется способность общества сформировать области социального притяжения индивидов, сформировать упорядоченность, устойчивость и когерентность социальных взаимодействий людей.

Приобретение социальной идентичности выступает своеобразным «местом встречи» одновременно 2-х процессов:

1) процессов утверждения «Я-концепции» индивидов во взаимодействиях с Другими;

2) процессов самоорганизации общества.

По мнению автора статьи, Самость человека можно соотнести с основаниями жизнестойкости общественного организма как проявления его интегративных свойств, направленных на укрепление его личностной целостности. Такого рода жизнестойкость определяется через согласованность следующих структурных компонентов:

1) внутреннего «Я» индивида, его собственных притязаний;

2) собственных потребностей индивида и представлений о своей социальности;

3) представлений о взаимосвязи личности со значимыми «Другими» и потребностей участвовать в общественных отношениях;

4) согласованности утверждения в «Я-концепции» человека его «Социального Я» (самоопределение образа «Я» и образов «Своих» и «Чужих»).

Индивид во взаимоотношениях с обществом и Другими – это, прежде всего, социальный актор, в той или иной мере стремящийся свободно участвовать в обществе и интерпретирующий это участие. Такое стремление не может формироваться без собственного желания и воли индивида определять свое «социальное Я» и ситуацию своего социального участия, не может формироваться вне присутствия, включения «Других». «Социальное Я» как компонент «Я-концепции» отражает качество социальности индивида и играет роль механизма связи индивидуального «Я» с социальным окружением, выступает формой его репрезентации. Согласованность, взаимосвязанность и непротиворечивость смыслов, формирующихся в сознании человека и определяющих его картину мира, его жизненные выборы, жизненные цели, стратегии и способы социальной коммуникации в условиях радикальных, критических и опасных социальных изменений являются свидетельством его движения к раскрытию собственной Самости.

«Если бы душа человека была *tabula rasa*, у него не было бы ни одного неразвившегося таланта в бессознательном. Но психологи обнаруживают „скрытые“ архетипической личности в своих пациентах. Приближение к той скрытой, в которую мы развиваемся (или дорастаем) в течение всей жизни, К. Юнг называл Самостью. В каждом из нас с рождения заложен некий образец той личности, какой нам предстоит стать. Он чрезвычайно гибкий, поскольку должен подходить нам на каждом этапе развития от рождения до смерти. Этот образец ещё и специфический, он определяет каждую из наших неповторимых судеб, пролагая себе дорогу в повседневной жизни. Конкретные обстоятельства и человеческие усилия определяют символический контекст Самости, степень её „проявленности“ и полноту реализации. Люди иногда тратят всю жизнь на борьбу с собственной несчастной или, как им кажется, злой судьбой. Даже те, чья судьба считается удачной, довольны не всем» [12]. Соотносится такое понимание Самости с тезисом Р. Дж. Коллингвуда о том, что «Идея о Самости, обладающей волей, соотносима <...> с идеей о чем-то, отличном от этой Самости, но тоже наделенном волей». И далее: «Ни один человек не обладает идеей о собственной свободе, если он не обладает идеей о свободе других и социальной связи между собой и другими» [13, с. 73].

Таким образом, свобода индивида выбирать позицию по отношению к меняющимся условиям социального окружения, встраивать свою «Я-концепцию» в данное окружение через производство различий с «Другими» и утверждение чувства «мы» и

свобода формировать собственные жизненные стратегии определяет сущность «социального Я». А процесс конструирования «социального Я» становится следствием творческого акта осознания индивидом своего «Я», «Других» («своих» и «чужих») и сознания свободы.

В таком акте особую роль приобретает типизация индивидом повседневной жизни в категориях здравого смысла. Данный акт предполагает сопротивление поглощающему давлению структурных и культурных обусловленностей и обнаружение собственной силы «Я» через социальное участие.

Жизнестойкость социума во многом зависит от процессов становления, воплощения «социального Я», интеграции и консолидации «социальных Я» в системе общественных отношений, формирования значимых «Мы». Идентичность связана с внутренним (со стороны «Я») и внешним (со стороны «Других») определением сходства индивидов в их жизненных шансах, мере реализуемой свободы и притязаний на нее, сходства в стремлениях к ограждению своих шансов. Первичной формой воплощения «социального Я» как раз и становятся социальные идентичности, которые образуют «взаимопроникающие устойчивые солидарности» с другими и играют роль системообразующих оснований социального включения индивида и структурирования социального пространства. В социальных идентичностях реализуется свобода индивида выбирать позицию по отношению к меняющимся условиям социального окружения. Социальная идентичность становится продуктом различения, обозначения и типизации индивидом реалий его обыденной жизни сквозь призму «Я-концепции», а также сквозь призму тех конкретных культур и структур социального окружения, в которые индивид включен. Идентичность становится актом как преодоления структур, так и встраивания в структуры, актом творения человеком собственных типизированных образов встройки себя в социально конструируемые категории из материала той культуры, в которой индивиды живут.

Таким образом, субъективное определение самого себя в социальном пространстве и своего «социального Я» («свои» и «чужие»), где «свои», – это те, у кого жизненные ситуации и ценностные миры подобны, а также субъективное определение и описание «Других», воплощающих социальное отличие, закладывают фундаментальные основы «опривыченных» схем восприятия социального мира и конструирования социальных отношений. О. Куценко отмечает, что именно через определение «социального Я», через социальные идентификации происходит производство подобных и различных структурных и культурных контекстов социальных взаимодействий, происходит структурирование социального пространства [9]. Такие выраженные различия «Я» и «Других», граничащие с отчуждением, должны компенсироваться чем-то, что способствовало бы сохранению «Я-концепции» и взаимодействию с «Другими». В таких условиях компенсаторную функцию могли выполнить четыре фактора:

- доверие к себе и ближайшему окружению,
- развитие и укрепление устойчивых социальных «ядер» в социальных сетях,
- формирование временных норм и социальных представлений, позволяющих поддерживать «Я-концепцию» и строить взаимодействие с «Другими» в новых ситуациях,
- сохранение привычных правил и форм взаимодействия путем их «встраивания», приспособления к новым институциональным условиям.

Ценными являются идеи Э. Афонина и А. Мартынова, которые раскрывают сущность процессов социетальной идентичности сквозь призму переосмысления природы Самости современного человека [10; 16]. Авторы утверждают, что для социокультурной «мозаичности» Постмодерна более свойственна социетальная идентичность. Социетальная идентичность формирует свой код культуры. Решающую роль в формировании новой социетальной идентичности играют доминирующие культурные ценности и социальные действия, причем нежелание раскрывать свои

моральные нормы является признаком массовой культуры, доминирующей в эпоху Постмодерна.

В противоположность модусу социальной идентичности, базирующемуся на механизме отождествления себя с внешними группами и классами, новый модус ориентируется на самосознание человека, его самодостаточность, которые, собственно, и служат психологической основой «спроса» на обеспечение гражданских прав и свобод в обществе. В механизмах становления социетальной идентичности архетипы играют роль важного – связующего – компонента новой субъективной реальности.

Состояние нового модуса идентичности находится в активном становлении и еще далеко от завершения. Новый модус идентичности сосуществует со старым модусом социальной идентичности, при этом первый является определяющим. Их гармоничное состояние поддерживает код национальной культуры [18]. Именно этот компонент социетальности становится в новых общественных условиях той основой, которая обеспечивает действенность и эффективность трансформации политической системы и в целом успешный переход общества к устойчивому развитию, когда преодолевается аномия, которая в дюркгеймовском смысле слова означает состояние общества или отношение личности к обществу при отсутствии консенсуса относительно общих ценностей и общественной цели.

Психосоциальные особенности нынешней социальной ситуации связываются с утверждением динамической природы личности, общества и цивилизации, определяющей ролью в их устойчивом развитии психологического компонента и феномена социетальности как органической целостности психосоциального мира человека, общества и цивилизации. Они диктуют необходимость проведения и междисциплинарных, общесистемных исследований социальных процессов. В то же время отсутствие или недостаточность таких исследований делает практически невозможным эффективное принятие управленческих решений и достижение сбалансированной государственной политики.

Вместе с тем, думается, что стремление индивидов защитить свою «Я-концепцию», встроить ее в социальный мир и реализовать свое «социальное Я» способно находить пути разрешения конфликта идентичностей и достижения индивидом и обществом социальной определенности, что значительно повышает способность человека понимать происходящее во внешнем мире, определять себя в нем и принимать оптимальные жизненные решения, обеспечивая тем самым личностную и социальную жизнестойкость. Основную роль в этом играют механизмы спонтанной самоорганизации, а потребность в формировании и проявлении жизнестойкости в условиях современных динамичных радикальных кризисных изменений резко возрастает, как и возрастают вызовы для человека и общества, ответы на которые способны дать только жизнеспособные и жизнестойкие.

Выводы. Таким образом, тяжелые жизненные обстоятельства, общественный кризис и нестабильность являются стимулом для проявления в человеке его архетипической Самости как фундамента, который позволяет выживать, адаптироваться за счет активизации новых, незадействованных до сих пор ресурсов личности. Актуализация внутренних сил и ресурсов человека позволяет ему осознанно и целенаправленно владеть собой (быть в состоянии психологической устойчивости, самоконтроля и саморегуляции) и ситуацией, определить направленность, способы и возможные последствия своих действий. Именно архетип Самости наиболее тесно связан с феноменами жизнестойкости и мудрости. Функциональная нагрузка жизнестойкости как интегративного социально востребованного качества, обеспечивающего личностную и социальную устойчивость в условиях усиления социальной нестабильности, сводится к следующему. Жизнестойкость:

- придает силы для преодоления препятствий;
- дает возможность проявить свои лучшие человеческие качества;
- дает освобождение от оков неуверенности, комплексов и пессимизма;

- дает удовлетворение от понимания жизненных процессов;
- обеспечивает уважение к людям и жизни.
- дает толчок к развитию способностей, раскрытию скрытых потенциалов и талантов.

Самости в человеке во взаимосвязи с процессами социальной и социетальной идентичности определены на основе результатов исследований А. Файзуллаева [15, с. 104], а также исследований, проведенных Л. Сохань. Можно условно определить природу мудрости и характер ее проявлений в человеке через эмпирические показатели – своего рода «точки опоры» человека и общества в ситуациях радикальных кризисных изменений. К ним можно отнести:

- умение отличать главное от второстепенного;
- внутреннее спокойствие;
- эмоциональную зрелость и устойчивость;
- знание меры воздействия на события;
- умение подходить к проблеме с разных точек зрения;
- готовность к любым неожиданным событиям;
- восприятие действительности такой, какая она есть;
- стремление к выходу за рамки проблемной ситуации;
- наблюдательность;
- дальновидность;
- стремление понять других;
- умение извлекать позитивный опыт из всего происходящего.

Жизнестойкость и мудрость – качества личности, которые человек не может потерять или утратить, они уникальны тем, что накапливаются в виде бесценного опыта Быть и Жить, несмотря ни на что; именно они позволяют мыслить разумно, обоснованно и стратегически, избирать оптимальные, соответствующие ценностям нормативам ориентиры жизнедеятельности. С их помощью человек вырабатывает соответствующую стратегию своего поведения и жизнедеятельности с учетом конкретных обстоятельств. При этом он применяет в своей практике различные техники:

- продуктивно использует конкретные обстоятельства для решения стоящих перед ним проблем;
- вносит те или иные изменения в обстоятельства своей деятельности, если они не способствуют решению стоящих перед ним задач;
- если это невозможно, он корректирует стратегию своей жизни, свои притязания и приоритеты.

Общественный кризис и нестабильность, радикальные изменения в жизни человека и общества и требуют источников повышения уровня зрелости личности, и становятся такими источниками, активизируя архетипические принципы Самости (через включение подсознательных механизмов) для осознанного выбора и реализации человеком определенных жизненных стратегий на основе сценариев, в которых с той или иной степенью полноты могут открыться скрытые резервы и ранее не используемые ресурсы. Наличие таких сценариев обеспечивает устойчивые основания, упорядочивает жизненный процесс личности, целенаправленно расходует ее жизненную энергию, обеспечивает ресурсами, необходимыми для преодоления препятствий, инициирует мужественные отношения к трудностям и возможным неудачам, что приводит к раскрытию творческого потенциала личности.

Литература:

1. Самость – определение понятия [Электронный ресурс] // Википедия. – Режим доступа : <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%E0%EC%EE%F1%F2%FC>.
2. Юнг К.-Г. Душа и миф: шесть архетипов / К.-Г. Юнг ; пер. с англ. – К. : Port Royal, 1996. – 384 с.
3. Юнг Карл. Психологические типы / К.-Г. Юнг. – СПб : Ювента ; М. : Прогресс-

Універс, 1995. – С. 553–554.

4. Леонтьев Д. А. Тест жизнестойкости / Д. А. Леонтьев, Е. И. Рассказова. – М. : Смысл, 2006. – 63 с.

5. Maddi S. PVSIII-R: Test development and internet instruction manual / S. Maddi, D. Khoshaba. – Newport Beach (CA) : The Hardiness Institute, 2001.

6. Сохань Л. Архетип мудреца в личностной жизнестойкости политика / Л. А. Сохань // Публичное управление: теория и практика : сборник научных трудов Ассоциации докторов государственного управления. – Харьков : ДокНаукДержУпр, 2012. – Специальный выпуск. – С. 149–155

7. Куликов Л. В. Психогигиена личности: Основные понятия и проблемы / Л. В. Куликов. – СПб : Изд-во СПбГУ, 2000. – С. 10–29.

8. Куликов Л. В. Здоровье и субъективное благополучие личности / Л. В. Куликов // Психология здоровья / ред. Г. С. Никифоров. – СПб : Изд-во СПбГУ, 2000. – С. 405–442

9. Куценко О. Д. Социальная идентификация в постсоветской Украине: формирование новой социальности? [Электронный ресурс] / О. Д. Куценко. – Режим доступа : <http://www.sociology.kharkov.ua/docs/chtenia/2002.pdf>.

10. Афонин Э. Архетип и социальное: взаимодействие и взаимовлияние [Электронный ресурс] / Э. Афонин, А. Мартынов. – Режим доступа : http://arhetip.esy.es/pr_5/2013_R/2013_R_25.htm.

11. Большой толковый социологический словарь : Т. 1. – М., 2001. – С. 228.

12. Мирская Л. А. Карл Густав Юнг / Л. А. Мирская. – М. ; Ростов-на-Дону : МарТ, 2006. – С. 55.

13. Коллингвуд Р. Дж. Идея истории. Автобиография / Р. Дж. Коллингвуд ; пер. Ю. А. Асеева. – М., 1980. – С. 5–320.

14. Фромм Э. Что такое Дзен? Паломничество в страну Востока / Э. Фромм, К.-Г. Юнг // Психоанализ и дзен-буддизм. – К., 1994. – С. 18.

15. Файзуллаев А. А. Мотивационная саморегуляция личности / А. А. Файзуллаев. – Ташкент : ФАН, 1987. – 134 с.

16. Афонін Е. Психокультура України: «помаранчевий перехід» / Е. Афонін, О. Донченко, В. Антоненко // Соціальна психологія. – 2006. – № 4. – С. 80.

Олександр ПЕЛІН

КОРДОНИ ЯК АРХЕТИПИ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ

Постановка проблеми. Кордон – це місце, на якому закінчується один та починається інший простір. Кордон розділяє наочний, фізичний простір, але приховує потенціал ще неочевидного майбутнього. Природа цього потенціалу є символічною, прихованою в супутніх значеннях або сенсах. Вона недоступна для дослідження географічної лімології та потребує дослідження методами соціології й семіотики. Існує протиставлення адміністративно-територіальних (державних) і соціальних кордонів. З точки зору географічної лімології, соціальні кордони встановлюють соціальні групи, які не мають адміністративно-територіальних кордонів. Тобто, соціальні кордони розглядаються як символічні замітники територіальних, що існують у вигляді мови, діалектів, жаргону, уніформ та інших знаків.

Згідно з протилежним підходом кордони – архетип соціального простору. Усе народжується на кордонах минулого та майбутнього, глобального та локального, досконалого та потворного, свого та чужого. Кордон, відповідно до М. Бахтіна, є хронотопом завершеного та незавершеного, дискретного та безперервного, суб'єктивного та об'єктивного, циклічного та лінійного, реального та символічного. Соціальна природа кордонів є такою, що все відбувається виключно на кордонах. «У людини немає внутрішньої суверенної території, вона вся і завжди на кордоні. Дивлячись усередину себе, вона дивиться в очі іншого або очима іншого» [1, с. 187]. Така «зустріч з іншим» і є найвищим ступенем соціальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми соціальних кордонів знайшли відображення в роботах Б. Андерсона, Ф. Барта, О. Мартинес, А. Пааси та в роботах вітчизняних науковців Б. Гвоздецької, І. Долматова, І. Кононова, В. Кочана, М. Кузьміна, О. Філіппової та С. Хобти. Проте також можна констатувати, що поняття «соціальний кордон» більше нагадує мистецьку метафору, ніж чітке наукове поняття. Високий рівень концептуалізації поняття не відповідає рівню його операціоналізації. Поняття «соціальний кордон» важко використовувати в конкретних соціологічних дослідженнях.

Мета статті. застосувати поняття архетипу в дослідженні соціальних кордонів та соціального простору. Наближенню до мети допомагає вирішення наступних завдань: визначити наближеність понять соціального кордону й архетипу кордону, окреслити можливість застосування поняття хронотопу в дослідженні архетипів кордонів, ідентифікувати хронотопи, які дозволяють забезпечити взаємозв'язок часових і просторових характеристик, у дослідженні архетипу соціальних кордонів.

Виклад основного матеріалу. Дослідження кордонів може відбуватися в двох парадигмах: 1) кордони – це перешкода для комунікацій; 2) кордони – це джерело самопізнання та розвитку. Для першої парадигми є характерним лімополітичний підхід, що містить у собі методи політичного аналізу географічного простору, які надають змогу співвідносити взаємовплив природних та штучних елементів у сучасних політичних кордонах. У рамках цього підходу сформувалася більшість сучасних класифікаційних схем щодо типів кордонів. До робіт цього напрямку належать праці Д. Армандт, О.

**ПЕЛІН
Олександр,
PELIN
Alexander,**

професор кафедри соціології і соціальної роботи ДВНЗ «Ужгородський національний університет», м. Ужгород.

Анотація: У статті розглянуто нові підходи в дослідженні соціального простору.

Мета статті – застосувати поняття архетипу в дослідженні соціальних кордонів.

Для цього використано поняття хронотопу, який забезпечує взаємозв'язок часових та просторових характеристик і робить поняття архетипу дієвим та просторово осяжним.

Доводяться переваги застосування у дослідженні архетипу соціальних кордонів хронотопу «Поріг».

Висвітлюється значення проєкції художнього аналізу у дослідженні архетипу соціальних кордонів.

Ключові слова: архетип, кордон, хронотоп, соціальний простір.

УДК 316.347

Вітковського, Ж. Готмана, А. Колчева, В. Колосова, М. Міроненка, Л. Муравьова, В. Самаркіна, Л. Смирнягіна, Г. Ситнянського, В. Шувалова та ін.

Значенню архетипів в управлінні складними соціальними процесами приділяється сьогодні чимала увага. Зокрема, серед цього напрямку досліджень можна назвати роботи Е. Афоніна, Т. Бутирської, Т. Вакулової, О. Донченко, Л. Кочубей, О. Крюкова, О. Романенка, Ю. Шайгородського та ін.

Архетипом кордону як перешкоди є бінарна опозиція «свій – чужий». Витоки бінарного сприйняття світу на повсякденному, філософському, та науковому рівнях полягають у міфолого-етнографічній сфері всієї європейської культури. Бінарний архетип є своєрідним семіотичним «кодом» динамічної європейської культури та базисом формування ідентичності західноєвропейських етносів. Отже, бінарні опозиції «свій – чужий» закладено не стільки в механізм європейської етнічної ідентичності, скільки у природі західноєвропейської філософської рефлексії. Через жорстку опозицію в процесі ідентифікації створюються можливості інверсії й практично неможлива динаміка [2, с. 86].

Можливість фіксації нових якостей поза розвертанням бінарних опозицій надає архетипна парадигма, яка належить до класу холономних. Холономна (від. англ. Holonomic) – це механічна система, всі зв'язки в якій можна звести до геометричних. Архетип розуміється як «форма колективного несвідомого (надособистісного начала людської психіки), співвіднесена із тим, що древні називали зв'язком усього зі всім. Поняття архетипу корелює з холономним світоглядом, нелінійним, циклічним поглядом на життя» [3]. Архетип має формотворну здатність, виступає кумулятивним феноменом, що дозволяє виходити за рамки індивідуального досвіду й накопичувати досвід кількох поколінь людства.

Через архетипи та культурні стереотипи свідомості, які слугують одним з інструментів побудови соціальної реальності, соціетальні характеристики корелюються з поняттям «ментальність» [4, с. 12]. Соціетальна ідентичність використовується для опису й інтерпретації соціальних відносин, притаманних не штучно створеним, а історично сформованим спільнотам, якими можуть бути етноси. Соціетальний показник визначає якісні та кількісні характеристики соціетальних властивостей, станів і процесів. Соціетальні властивості формують систему якісних і кількісних характеристик соціетальної психіки як утілення загальносистемних суспільних процесів. Кількісні характеристики соціетальних властивостей етнічної ідентичності надають можливість використовувати процедури вимірювання й дозволяють позбавитися від стереотипу її «зайвості».

Без сумніву, кордон – архетип, укорінений у глибинах несвідомого. Будь-який бінарний поділ є кордоном і будь-яке поєднання частин містить у собі кордон. Завдяки реальним та символічним кордонам стає можливим порівняння, а отже і пізнання. Кордони можуть оцінюватися та вимірюватися, але вони завжди залишаються основою певної амбівалентності. «Кордон, виступаючи як архетип в культурних практиках, завжди проявлятиме себе через структурування соціокультурного простору, визначення порядку міжкультурних взаємодій. Тому, якщо людина втрапить кордон в одному місці, то вона прагнучим виявити його в іншому, сконструювати нове розмежування» [5, с. 229]. Архетипна несвідомість кордону проявляється через бачення бінарної опозиції, яка сама виявляється витвором нашої свідомості.

Архетипна несвідомість проявляється, за словами Л. С. Виготського та М. М. Бахтіна, через «афективну функцію слова». Ми можемо експериментувати з внутрішнім діалогом та визначати, що було б нам краще за все зробити в певних обставинах. Це опис руху розуму, структура якого «виявляється мінливою, тимчасовою, що полягає в перетині кордонів (подоланні провалів) між різними формами свідомості всередині індивіда, між відчуттями власного існування та існування іншого» [6]. Виявляється, що те, про що ми думаємо за допомогою внутрішнього діалогу, є формою не єдиної думки, а боротьби думок. Але природа цих думок унеможлиблює для нас знання, на чіему я боці. Кордони внутрішнього діалогу є цілком несвідомими й архетипними.

Найбільш вдалою ознакою соціального кордону треба вважати поняття «хронотоп», введене в науковий обіг М. Бахтіним. Терміном «хронотоп» було покладено початок вивченню просторових і часових прикмет в осмисленій і конкретній єдності. На думку М. Бахтіна, «Будь-який вступ у сферу смислів відбувається тільки через ворота хронотопів» [7]. Так, хронотоп «Зустріч» допомагає ідентифікувати кордон між подіями різної емоційно-ціннісної інтенсивності. Хронотоп «Шлях» – місце випадкових зустрічей тих, хто зазвичай роз'єднаний соціальною ієрархією та просторовою даллю. Проте хронотоп «Шлях» є далеким від архетипу соціального кордону, тому що проходить по своїй рідній країні.

Набагато ближчим до поняття соціального кордону є хронотоп «Поріг». Він може поєднуватися і з мотивом зустрічі, але найбільш істотне його заповнення – це хронотоп кризи та життєвого переламу. Саме слово «Поріг» – це метафора переламу, кризи, нерішучості та фрустрації переступити через поріг. Суміжними до «Порогу» хронотопами є хронотопи «Сходи», «Коридор», «Вулиця» й «Площі». Проте лише «Поріг» символізує миттєвість змін. Це вирішальні миті, з яких складаються хронотопи містерійного й карнавального часу.

Значення хронотопів, на думку М. Бахтіна, полягає в тому, що вони дають істотний ґрунт для показу-зображення більш складних для аналізу подій. Але кожен хронотоп може містити в собі необмежену кількість дрібних хронотопів. Хронотопи можуть входити один до одного, співіснувати, переплітатися, змінюватися, зіставлятися, протиставлятися або перебувати в більш складних відносинах. Загальний характер цих відносин є діалогічним. Це має безпосереднє значення для розуміння проблеми кордонів хронотопічного аналізу.

Архетипний образ соціального кордону складається в результаті взаємодії суміжних хронотопів, серед яких хронотоп «Поріг» символізує межу між двома світами. Він не створює особливий простір і тому залишається речовим символом архетипу, що піддається аналізу та дослідженню. Хронотоп «Поріг» надає метафоричного забарвлення ідентифікації маргінального стану соціальних кордонів, слугує маркером культурного простору, соціокультурних взаємозв'язків і взаємодій. Не дивлячись на те, що прикордонна культура містить у собі певні елементи маргінальності, використовувати поняття «маргінальність», як основоположний засіб для дослідження феномену пограниччя не зовсім коректно. Маргінальність має на увазі кризу ідентичності. Хронотопний аналіз надає можливість дослідження ідентичності на докризовому етапі.

Архетипний образ кордону завдяки хронотопу «Поріг» залишається в народній культурі та щоденній практиці. Він насичений багатомисловою символікою й приписами, що регулюють дії під час контактів із ними, а також мають розгорнуту ритуальну символіку. Так, загальним правилом на всій території України є заборона сидіти, стояти, виконувати роботу на порозі або розтягуватися на дверях, бо помре мати або хтось із ближніх. Не можна наступати на поріг, а переступати його рекомендується тільки правою ногою; не можна ставити речі, передавати їх, вітатися через поріг, розмовляти на порозі тощо. Поганою прикметою є спотикання об поріг або на воротах. Поріг і двері захищають внутрішній простір, дім і сім'ю від проникнення людей, відьом, будь-яких злих і ворожих людині сил. «У традиційній картині світу із світом мертвих пов'язані також двері й пороги не тільки жилого приміщення, а й господарських споруд, і вони також потребують захисту. Існує ціла низка оберегів, як природного походження, так і зроблених руками людей, що затикалися в одвірки дверей, поріг, а також ворота, закопувалися під перелазом тощо» [9, с. 336–337].

Колективна свідомість може фіксуватися в архетипах, міфах, стереотипах тощо. Цікаво, що архетипна бінарна опозиція «свій – чужий» має космогонічний родовід, який, на думку О. М. Сухомлинова, походить від бінарної опозиції «Космос – Хаос». Ця опозиція переходить від покоління до покоління, виконуючи при цьому різні функції – від консолідації племен та народностей у ситуації загрози до розділення держав на два ворогуючі табори.

Хочемо наголосити, що архетипи та міфи пограниччя як багатоетнічних територій за своєю суттю мають сприяти толерантності й акцептації мультикультурального простору.

О. М. Сухомлинов наголошує, що «Кресові міфи, легенди, утопії, архетипи, незалежно від семантичних нюансів, будучи специфічними проявами колективної свідомості, визначали напрям і склад мислення цілих поколінь і ставали чи не найважливішим аргументом в одвічному дискурсі про польську екзистенцію на Кресах» [10, с. 20].

Інші дослідники вважають, що перелічені поняття створюють підґрунтя для утворення держави й забезпечують повноваження уряду, об'єднуючи всіх громадян за допомогою символізму. Зображуваний простір та морфологічні частини художнього простору набували аксіологічного значення й ставали кодом, зрозумілим лише особам, що належать до цієї спільноти.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз поняття «соціальний кордон» доводить можливість його тлумачення як архетипу. До суттєвих ознак архетипу соціального кордону треба віднести хронотоп «Поріг» як метафору переламу, кризи, нерішучості та фрустрації переступити через поріг. Суміжними до хронотопу «Поріг» є хронотопи «Сходи», «Коридор», «Вулиця» та «Площі». Проте лише «Поріг» символізує миттєвість змін. Це вирішальні миті, з яких складаються хронотопи містерійного й карнавального часу.

Перевагою архетипної парадигми в дослідженні кордонів треба вважати її просторово-часову визначеність. Кордон – це особливий соціальний простір, де відбувається перетин культур, і який наповнено особливими сенсами. Значущість пограниччя в сучасному світі визначається соціокультурними трансформаціями, процесами регіоналізації, зміною характеру державних кордонів і змінами світогляду людей, життєдіяльність яких здійснюється в цьому просторі.

Перспективи подальших досліджень пов'язуються зі сприйняттям кордону багатобічним і різноманітним соціокультурним феноменом, якому дуже важко надати точну дефініцію. Архетип соціального кордону є доступним для дослідження морфологічної частини художнього простору. Розширення перспектив дослідження соціальних кордонів є можливим завдяки комплексному аналізу міфологем і народних традицій.

Література:

1. Бахтин М. М. Проблемы творчества Достоевского / М. М. Бахтин. – 5-е изд., доп. – К : NEXТ, 1994. – 509 с.
2. Пелін О. В. Політика визнання етнічної ідентичності / О. В. Пелін, О. М. Іваць // Сб. науч. трудов: по материалам VI международной научно-практической конференции «Проблемы гармонизации межнациональных отношений в полиэтническом обществе» (г. Харьков 16–17 дек. 2010 года). – 2010. – С. 79–88.
3. Донченко О. Архетипи соціального життя і політика [Електронний ресурс] / О. Донченко. – Режим доступу : <http://topkatalog.at.ua>.
4. Афонін Е. А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов ; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям ; Українська технологічна академія. – Харків : Титул, 2008. – Вип. № 5. – 504 с. – (Сер. : «Відкрита дослідницька концепція»).
5. Кузьмін М. Кордон як архетип соціального простору взаємодії етнокультурних груп: кримські реалії [Електронний ресурс] / М. Кузьмін // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Спец. вип. – С. 228–234. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pubupr_2013_spets.vip_32.pdf.
6. Шоттер Дж. М. М. Бахтин и Л. С. Выготский: интериоризация как «феномен границы» [Електронний ресурс] / Джон Шоттер // Вопросы психологии. – 1996. – № 6. – С. 107–117. – Режим доступу : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/shotter01.htm>.

7. Бахтин М. М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике [Электронный ресурс] / М. М. Бахтин // Вопросы литературы и эстетики. – М. : Художественная литература, 1975. – С. 234–407. – Режим доступа : http://www.chronos.msu.ru/old/RREPORTS/bakhtin_hronotop/hronotop10.html.

9. Чебанюк О. Семантика та символіка меж у традиційних віруваннях і фольклорі українців / Олена Чебанюк // Література, фольклор, проблеми поетики. – К. : Інститут філології, 2012. – Випуск 36 : присвячений дослідженню творчої спадщини Л. Ф. Дунаєвської. – С. 334–340.

10. Сухомлинов О. М. Культурні пограниччя: новий погляд на стару проблему : монографія / О. М. Сухомлинов. – Донецьк : ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 212 с.

**ПЛАХТІЙ
Тарас,
ПЛАКНТІУ
Taras,**

незалежний дослідник,
м. Львів.

***Анотація:** На базі моделі особистості Роберто Ассаджіолі та теорії поля Курта Левіна й у результаті вибору фрактальної моделі представлення логічно-інформаційних складових психіки нами була розроблена універсальна фрактальна модель людської психіки та її компонентів у їх динамічній взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем, а також розкрито архетипні механізми такої взаємодії. У рамках моделі, що презентується, у публікації також описано механізми формування соціальної психіки людських спільнот, яка великою мірою визначає однотипні поведінкові реакції більшості їх членів на однакові зовнішні виклики.*

Ключові слова:
архетип, архетипні механізми, фрактальна модель психіки, соціальної психіки, політичні організації, динамічні мережі.

УДК 329.001 (100)

Тарас ПЛАХТІЙ

ФРАКТАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХІКИ ТА АРХЕТИПИ СОЦІАЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ

Постановка проблеми. Однією з найсерйозніших загроз, що по-стали перед західним суспільством в умовах фінансової кризи та перманентних військових конфліктів на його периферії є, з одного боку, неспроможність демократичних владних інституцій до колективної скоординованої реакції на зовнішні загрози такого плану, а з іншого – їх виродження внаслідок симуляції й імітації демократії в умовах інформаційного суспільства, в якому дедалі більшу роль відіграють медіа як інструмент конструювання віртуального простору, що суттєво замінює реальний світ та стає основою консцієнтальних воєн [1].

Оскільки владу в суспільствах західної демократії, на які орієнтуються українські еліти, формують та справляють політичні організації елітних груп після перемоги на виборах, то стає очевидним, що причина вказаної проблеми лежить у площині невідповідності основних якостей таких організації до нових реалій інформаційного суспільства. Це, а також дія відомого вже сотню років «залізного закону олігархізації» Міхельса, який постулює концентрацію влади в олігархічній верхівці політичних організацій та пасивацію партійного загалу, висуває на передній план завдання побудови якісно нових політичних організацій, здатних ефективно діяти в умовах інформаційного суспільства.

Для вирішення цих проблем ми досліджували умови вибору організованими елітними групами стратегій співробітництва на противагу стратегіям конфронтації у процесі їх конкурентної взаємодії [2], виробили засади архетипного управління соціальними системами й організаційні інструменти його реалізації [3] та запропонували концепцію створення й розгортання суспільно-політичних організацій зі змінною структурою – динамічною мережею [4].

Для ефективного запровадження й успішного використання пропонованих напрацювань у реальних політичних організаціях їх члени повинні, зонайменше, розуміти природу вибору ними поведінкових схем і стратегій всередині організацій внаслідок впливу соціально-психологічних ефектів та процесів під час їх групової взаємодії, а також етологічних, соціальних, культурних, психологічних, психоаналітичних, політичних, ситуативних, організаційних та інших чинників. Це дозволить їм усвідомлено сприйняти та легше перенести період організаційних змін і, відповідно, засвоїти нову організаційну культуру, яка передбачає колективну взаємодію згідно з новими правилами й алгоритмами, що лежать у підґрунті практичного втілення розроблених нами організаційних інструментів.

Однак величезна кількість наукових, іноді суперечливих підходів у рамках різних дисциплін, що пояснює поведінку людей, ускладнює завдання набуття членами політичних організацій відповідних системних знань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для ілюстрації взаємозв'язку компонентів психіки індивіда, зокрема складових його несвідомого та їх співвідношення з компонентами несвідомого соціальної психіки, скористаємося однією з найбільш відомих моделей особистості.

Велика частина досліджень і розробок у галузі вивчення людської психіки під різними кутами зору за попередній період були узагальнені італійським лікарем – філософом Роберто Ассаджіолі [5]. У результаті він отримав багатовимірну концепцію людської особистості (схема 1), яка, будучи далекою від досконалості та завершеності, стала більш змістовною й близькою до дійсності, ніж попередні.

Схема 1. Схема особистості Роберто Ассаджіолі.

На думку Роберто Ассаджіолі, ця концепція структури внутрішнього світу людини містить у собі, узгоджує між собою й зводить воедино результати різних спостережень та експериментів. Вона дозволяє повніше й глибше зрозуміти драматичні колізії нашого життя з його конфліктами та проблемами, вказує на засоби їх вирішення й намічає шлях до звільнення.

На наш погляд, одним із ключових недоліків такої моделі є її статичність та відсутність механізмів, що відображають взаємодію між компонентами моделі всередині психіки та з викликами зовнішнього середовища, а також відсутність механізмів, які пов'язують таку взаємодію з поведінковими реакціями людини на зовнішній виклик.

Другою важливою концепцією, яка лежить в підґрунті наших досліджень, є теорія поля Курта Левіна [6; 7; 8] та її основні поняття: життєвий простір та його сектори й регіони, локомоції та комунікації між ними, психічна енергія, напруга, валентність та інші.

Важливим висновком «теорії поля» Курта Левіна є теза про те, що окремі індивіди можуть розглядатися як напружені системи, зокрема в тому, що стосується їх конфліктів із груповим стандартом. Якщо хтось раптом виявляє розбіжність між груповою нормою й власними поглядами, це породжує напруження, яке має розрядитися одним із трьох таких способів: схилінням думки групи на користь власних поглядів, відкриттям самого себе для групового впливу з метою приведення власного бачення ситуації у відповідність до бачення групи або відмовою розглядати думку групи як стандарт для формування власної думки. У випадку, якщо схилити групу на користь власного бачення ситуації неможливо, й докази групи виявляються у світлі наявних фактів непереконливими, а також якщо при цьому людина не відчуває бажання відмежуватися від групи, то виникає досить потужний різновид напруженості – «когнітивний дисонанс», під яким мається на увазі будь-яка напруженість, що виникає в безлічі ситуацій, коли різні фактори тягнуть аттітуди людини в різних напрямках.

У книзі Л. Росса Лі та Р. Нісбетта «Людина та ситуація» показано, що вплив зовнішнього середовища взагалі й контекстів дискретних ситуацій зокрема часто відіграє визначальну роль у виборі людьми їх поведінкових схем і стратегій [9]. Цю книгу присвячено ключовому для поведінкових наук питанню про взаємообумовленість людської поведінки, про наявність у ній закономірностей і про можливість на основі цих закономірностей її передбачати. Автори переконані, що важко, а найчастіше неможливо передбачити поведінку людини в конкретній новій ситуації на підставі спостережень за її діями в інших ситуаціях або на підставі знань про риси її особистості.

Соціально-психологічне знання, як пишуть автори, на початку не стільки допомагає нам передбачати поведінку конкретних людей чи груп, скільки позбавляє нас впевненості у принциповій можливості робити таке пророцтво на підставі тієї інформації, яку зазвичай використовують для цих цілей.

Щоб обґрунтувати свою позицію й показати, на підставі яких закономірностей і якої інформації все ж таки можна здійснювати успішні передбачення (або хоча б пояснення) поведінки, автори проводять своєрідну інвентаризацію ідейних і теоретичних досягнень соціально-психологічної науки. Вони формують три основні ідеї, на яких, на їхню думку, опирається будівля сучасної соціальної психології.

Перша ідея – це положення про сильний детермінуючий вплив безпосередньої соціальної ситуації, в якій перебуває людина, причому вплив часто йде з боку неочевидних або незначних, на перший погляд, особливостей ситуації (таких, наприклад, як наявність у ній певних «каналів», що сприяють прояву активності індивіда). Друга ідея стосується суб'єктивної інтерпретації та її впливу на поведінку людини. Третя ідея стосується конфігурації сил, які діють всередині психологічних систем суб'єкта, а також у тих соціальних системах, частиною яких він є. Конкретно йдеться про те, що спокій у цих системах лише ввижається. Насправді ці системи є внутрішньо напруженими, і їх стабільність підтримується складним балансом безлічі протилежно спрямованих сил, які перебувають у рівновазі.

Один із засновників Української школи архетипіки Едуард Афонін у своїй книзі [10] розглядає циклічну модель соціалізації особистості в історії, вплив процесу соціалізації на формування соціальної психіки, методи аналізу соціальних систем на основі архетипів. В іншій роботі [11] цей автор використовує бінарні шкали-опозиції для спостереження й аналізу зміни психосоціальної культури України, спроможні відобразити як стійку, історично незмінну складову психології українського соціуму, так і складову мінливу, динамічну. Зокрема, йдеться про такі шість бінарних шкал-опозицій, як «Екстраверсія / Інтроверсія», «Емоційність / Прагматичність», «Ірраціональність / Раціональність», «Інтуїтивність / Сенсорність», «Екстернальність / Інтернальність», «Екзекутивність / Іntenціональність». Кожна з цих психологічних характеристик є наслідком, своєрідним історичним результатом того, що не раз повторювалося в поведінці окремих людей та цілого народу, а отже, цілком може слугувати інструментом вимірювання самобутності України або відхилень від неї. Інакше кажучи, йдеться про соціетальну ідентичність як багатовимірну психосоціальну реальність, що визначається як надійний засіб гармонізації внутрішнього життя соціуму, запорука його самоприйняття й подальшого розвитку.

У контексті нашого дослідження важливою також є книга українських науковців О. А. Донченко та Ю. В. Романенка [12], в якій вони пропонують фрактальну модель архетипу психосоціальної еволюції, організуючими принципами якої, на думку авторів, є культурні архетипи. Автори вважають, що ці принципи складають своєрідну матрицю впорядкування, яка накладається на хаос таким чином, що будь-який зміст знаходить собі місце. Організуючі принципи розташовані на фракталі як нерегулярній самоподібній структурі не випадково, а закономірно, відповідно до реальних кореляцій і взаємопереходів феноменальних структур. Окремі ознаки, які репрезентують той чи інший життєустрій, не відображають його цілісність. Лише у сукупності вони утворюють певний організаційний тип суспільства, задають його духовну атмосферу, його цілісність: дух соціуму, його ауру, самопочуття людей у цілому. Автори виділяють наступні складові фрактального архетипу: тоталітарний (тотемний) тип життєустрою суспільства, авторитарний тип життєустрою суспільства, ліберальний життєустрій і демократичний устрій життя.

Для інтеграції в цілісну модель різних міждисциплінарних підходів щодо формування поведінки людей дуже важливою в рамках нашого дослідження є концепція українського науковця Георгія Почепцова, викладена у низці його книг і публікацій, зокрема в роботі «Глобальні проекти: конструювання майбутнього» [13]. В її підґрунті лежать переходи між трьома просторами – інформаційним, віртуальним і

фізичним: зміни в інформаційному просторі породжують зміни у просторі віртуальному, що, в свою чергу, призводить до змін у просторі фізичному. Зміни у фізичному просторі, які сталися внаслідок таких переходів, створюють інформаційні приводи, через які реалізується зворотній зв'язок, що дає змогу коригувати у потрібному напрямку управляючі інформаційні впливи на соціальні системи. Ця концепція передбачає певний системний зв'язок між трьома вказаними просторами та механізми його реалізації. Максимальне його врахування та наглядне представлення стало головним критерієм під час вибору базової моделі нашого дослідження.

Визначення невирішених раніше частин загальної проблеми. Однією з важливих проблем, які слід вирішити у процесі побудови якісно-нових політичних організацій, здатних ефективно діяти в умовах інформаційного суспільства, є набуття їх членами достатньо глибоких міждисциплінарних знань про різні підходи, що пояснюють засади й механізми вибору ними поведінкових схем та стратегій у процесі їх організаційної взаємодії, а також зведення всіх цих підходів у цілісну несуперечливу систему поглядів та уявлень про взаємовплив особистості, організації та зовнішнього середовища.

Мета статті. Метою статті є створення універсальної моделі особистості людини або, інакше кажучи, людської психіки та її компонентів у їх динамічній взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем. У цьому контексті головним завданням є вибір та обґрунтування принципу роботи моделі, який би дозволив забезпечити задані параметри, а саме представити в одному форматі найпростішу інформацію, її складні комплекси, саму психіку та її компоненти, включно з архетипами, а, головне – механізми взаємозв'язку та переходу між ними.

Виклад основного матеріалу. З метою узгодження та інтеграції різних підходів в одне ціле, введемо універсальне поняття логічно-інформаційного модуля (ЛІМ), концепт якого представлено на схемі 2 у позиції 1. Тут термін «модуль» вжито у класичному розумінні – це складова частина, яка може бути відділена або хоча б подумки виділена від загального. Означення «логічно-інформаційний» у цьому випадку вказує, що виділений модуль являє собою певний обсяг інформації, який може поєднуватися з іншими модулями певною сукупністю логічних взаємозв'язків. Кількість (густина) та структура логічних взаємозв'язків будь-якого довільного інформаційного модуля з іншими модулями є різною в інформаційних системах різного типу, починаючи від логіки та інформатики й закінчуючи психікою особистості, психікою людських груп, соціальною психікою. Сукупність логічних взаємозв'язків усіх інформаційних модулів кожної такої системи складає її смислове поле.

Усередині біологічних інформаційних систем відбувається безперервний процес утворення логічних зв'язків між різними блоками інформації, який на фізичному плані забезпечується біологічними механізмами формування множинних ланцюжків синапсів між дендритами на аксонах нейронів головного мозку (схема 2, позиція 3). Тут слід наголосити лише на подібності логічно-інформаційного модуля до нейрона із синапсами, що жодним чином не означає їх тотожності. Проте сама подібність є одним з критеріїв правильності вибору моделі у нашому дослідженні.

Взаємообумовленість психічних та біологічних процесів у головному мозку проявляється через два взаємозалежні механізми. Перший із них – механізм активації певних ділянок мозку внаслідок перебігу психічних процесів, другий – механізми запуску певних психічних процесів внаслідок передачі подразнень нервовою системою людини до відповідних груп нейронів, у т. ч. внаслідок нейрогуморальних реакцій. У результаті одночасної дії цих механізмів та їх співвідношення в реальному часі відбувається послідовна активація окремих груп нейронів у ділянках головного мозку, що енергетично забезпечує концентрацію, фокусування та циркуляцію уваги на тих логічно-інформаційних модулях, що їм відповідають. Тобто, на біологічному рівні, всередині мозку, психічні феномени – фокуси уваги – практично без опору циркулюють по вже сформованих ланцюжках синапсів із мінімальними затратами енергії, активуючи відповідні групи нейронів.

Водночас усвідомлення в результаті захоплення фокусами уваги компонентів несвідомого чи відображень зовнішніх нерозпізнаних подразників і формування нових логічних зв'язків між ними та вже усвідомленими компонентами психіки вимагають затрат біологічної енергії, яка витрачається як на сканування відповідних ділянок мозку шляхом активації певних груп нейронів, так і на утворення нових ланцюжків синапсів між ними. Інакше кажучи, будь-який логічно-інформаційний модуль у біологічних інформаційних системах усвідомлюється лише в результаті захоплення фокусом уваги і, відповідно, активації відповідних груп нейронів головного мозку, де зберігається його відображення. Наслідком усвідомлення є формування нових і/або активізація певного набору існуючих ланцюжків синапсів між нейронами головного мозку, що фіксують на біологічному рівні утворені логічні взаємозв'язки між компонентами біологічної інформаційної системи – психіки особистості.

Модуль, який потрапив в інформаційну систему й не був захоплений фокусом уваги, не усвідомлюється й потрапляє безпосередньо у середнє несвідоме, змінюючи певною мірою інформаційний стан всієї системи і, відповідно, параметри її смислового поля. У такий спосіб можна представити, наприклад, модель процесу сугестії (навіювання).

Отже, логічно-інформаційний модуль містить блоки інформації, пов'язані між собою внутрішніми фіксованими логічними зв'язками, що обумовлює можливість його виокремлення фокусом уваги як частини від загального логічно-інформаційного наповнення інформаційної системи. Сукупність логічних зв'язків модуля з певною їх структурою та густиною утворює його смислове поле, яке актуалізується та набуває унікальних параметрів у рамках тієї чи іншої біологічної інформаційної системи вищого або нижчого рівня складності внаслідок взаємодії з її власним смисловим полем. Інакше кажучи, у такий спосіб будь-який логічно-інформаційний модуль у смисловому полі довільної біологічної інформаційної системи осмислюється – отримує унікальну сукупність смислів, що реалізується шляхом утворення нових внутрішніх логічних взаємозв'язків між його власними компонентами, та зовнішніх логічних взаємозв'язків цих компонентів з усіма іншими логічно-інформаційними модулями цієї біологічної інформаційної системи.

Аналогом розглянутого поняття логічно-інформаційного модуля є елемент будь-якої блок-схеми, яка описує алгоритми або процеси, наприклад у програмуванні, де окремі кроки зображуються у вигляді блоків різної форми, з'єднаних між собою лініями – аналогом логічних взаємозв'язків.

Слід зауважити, що запропоноване тут поняття логічно-інформаційного модуля є ширшим за поняття гештальта: воно охоплює його так само, як охоплює найменший – елементарний логічно-інформаційний модуль, який буде розглянуто нижче, або компоненти психіки з моделі Роберто Ассаджіолі, архетипи, саму людську та соціальну психіку.

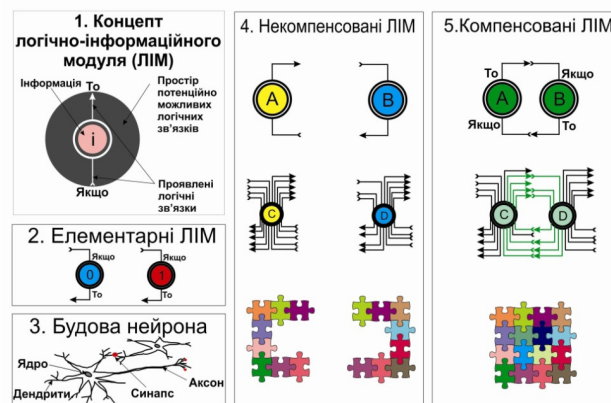

Схема 2. Логічно-інформаційні модулі.

На схемі 2 у позиції 1 представлено сам концепт логічно-інформаційного модуля – певний блок інформації, поєднаної з іншою інформацією логічними зв'язками. Така модель дозволяє наглядно відобразити різними відтінками сірого густину логічних зв'язків, які проходять через цей блок інформації в смислового полі заданої інформаційної системи. Очевидно, що густина логічних взаємозв'язків модулів у комунікативному каналі: у свідомому, у несвідомому й у колективному несвідомому є різною – відповідно під час їх відображення у моделі вони матимуть різні відтінки сірого. Можна вважати, що найбільшою є густина в інформаційній системі Бога – там вона дорівнює безконечності, тобто через кожен одиницю інформації там проходить безконечна кількість логічних взаємозв'язків.

На схемі 2 у позиції 2 зображено елементарні логічно-інформаційні модулі, аналогом яких є двійковий код у програмуванні. Ще одним їх біологічним аналогом є нейрон головного мозку із синапсами (схема 2, позиція 3).

Так само, як гештальти можуть бути незавершеними й завершеними, логічно-інформаційні модулі бувають компенсованими та некомпенсованими у смислового полі тієї чи іншої інформаційної системи (схема 2, позиції 4 і 5). Будь-який логічно-інформаційний модуль є компенсованим у смислового полі відповідної йому або вищої за рівнем складності інформаційної системи. Проте, якщо інформаційна система не розрізняє частину наявних логічних зв'язків у складному модулі, то отримаємо некомпенсований логічно-інформаційний модуль, який, потрапивши у смислове поле менш складної інформаційної системи, спричинить напруженість її смислового поля, що, в свою чергу, притягне фокус уваги й отримає від нього енергію, необхідну для пошуку компенсатора.

У цьому сенсі наш концепт логічно-інформаційного модуля в інформаційних системах відповідає загальним уявленням теорії поля Курта Левіна про сектори й регіони у психологічному просторі.

На схемі 2 у позиціях 4 і 5 зображено різні варіанти схем для представлення компенсованих та некомпенсованих логічних інформаційних модулів. Надалі у нашому дослідженні ми позначатимемо їх пазлами – такий спосіб позначення найбільш узагальнено відображає внутрішні та зовнішні взаємозв'язки, що дає змогу створювати наглядні моделі психічних процесів.

Введемо поняття фрактальної моделі логічно-інформаційного модуля. У правій частині схеми 3 показано, що кожен довільний елемент такої моделі (фракталу як нерегулярної самоподібної структури) має тотожні логічні зв'язки з іншими елементами як ззовні, так і всередині себе, адже там – усередині він розгортається й охоплює за принципом самоподібності всі інші елементи до безконечності.

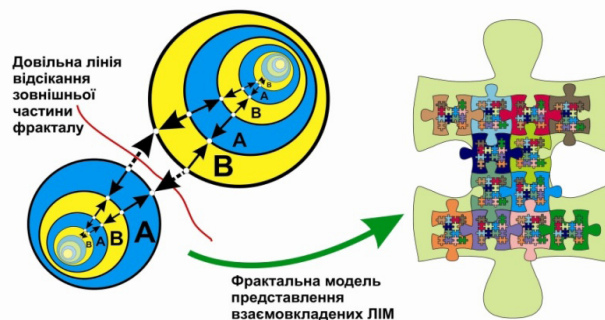

Схема 3. Фрактальна модель логічно-інформаційного модуля.

Таким чином, обравши будь-який довільний елемент фрактальної моделі за оболонку фракталу як тимчасову – одномоментну – його форму й умовно відсікши зовнішні логічні зв'язки, ми отримаємо фрактальну модель людської психіки. При цьому оболонка фракталу у кожний момент часу може бути тим логічно-інформаційним модулем будь-якого порядку, на якому сконцентрувався фокус уваги, а в його середині незмінно перебуває вся психіка з усіма компонентами, на які розділяють її різні

автори у своїх моделях, включно з метафізичними егрегорами. Наведена фрактальна модель дозволяє ілюструвати головну властивість логічно-інформаційних модулів – їх взаємопов’язаність проявленими й не проявленими (у простіших інформаційних системах) логічними зв’язками з усіма іншими логічно-інформаційними модулями різних рівнів – від найпростіших модулів до всієї психіки, включно з колективним несвідомим.

Сфокусувавши нашу увагу на логічно-інформаційному модулі будь-якого рівня й рухаючись до середини оболонки його фрактальної моделі по будь-якому з існуючих логічних зв’язків, а потім зупинивши фокус нашої уваги на потрібному (чи довільному) логічно-інформаційному модулі, ми наповнюємо його психічною енергією, внаслідок чого він виокремлюється, збільшується й урешті-решт стає новою оболонкою фракталу. Під час зміни оболонки відбувається переструктурування всіх елементів фрактальної моделі – логічно-інформаційних модулів різного рівня, що обумовлює формування та стабілізацію нового порядку всередині фракталу, причому первинний модуль, від якого почав рух фокус нашої уваги, опиняється всередині нової оболонки разом з іншими компонентами психіки. Описану вище властивість представленої моделі назовемо інверсією фракталу.

Таким чином, однією з ключових властивостей логічно-інформаційного модуля як фракталу є його здатність до інверсії, в результаті чого будь-яка його складова, потрапляючи у фокус уваги біологічної інформаційної системи, у кожен момент часу відображає й містить у собі переструктуроване ціле – саму нашу психіку як інформаційну систему з усіма її компонентами. Це дозволяє легко змодельовати миттєвий логічний (асоціативний) перехід між взаємовкладеними елементами фракталу – наприклад, ми легко проводимо паралелі або логічні взаємозв’язки між будовою, атома й сонячної системи, оминаючи весь ланцюжок, який їх логічно поєднує. Саме у такий спосіб можна відобразити у нашій моделі механізм реалізації локомоцій та комунікацій із теорії поля Курта Левіна.

Відповідно, у такий само спосіб можна представити і модель плину наших думок (схема 4), коли фокус уваги безперервно ковзає (циркулює) по довільних логічних зв’язках усередині психіки, спричиняючи інверсію її фракталу, тобто обумовлюючи його переструктурування внаслідок дискретної концентрації фокусу уваги на одному з довільних внутрішніх логічно-інформаційних модулів таким чином, що внаслідок отримання певного обсягу психічної енергії він стає зовнішньою оболонкою фракталу, й у ньому відображаються всі інші логічно-інформаційні модулі, які у сукупності і складають людську психіку.

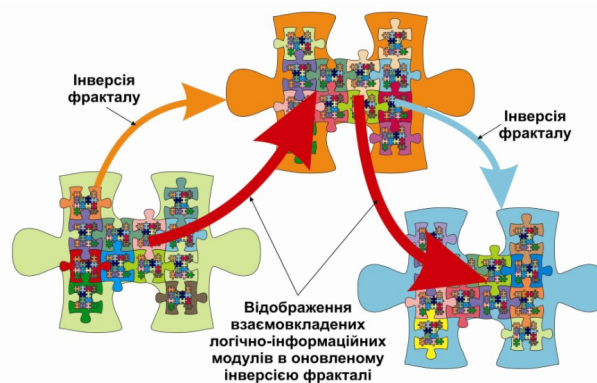

Схема 4. Модель плину думок як безперервна інверсія фракталу психіки.

Такий підхід дозволяє представити будь-яку біологічну інформаційну систему або її довільну частину складним логічно-інформаційним модулем у вигляді фракталу з динамічно змінною оболонкою і з притаманною йому унікальною структурою та густиною логічно-інформаційних зв’язків, що визначають параметри його смислового поля.

На схемі 5 зображено фрактальну модель психіки людини (фрактальну модель особистості), елементами структури якої є складові моделі особистості Роберто Ассаджіолі, а також її інверсію відповідно до цих складових.

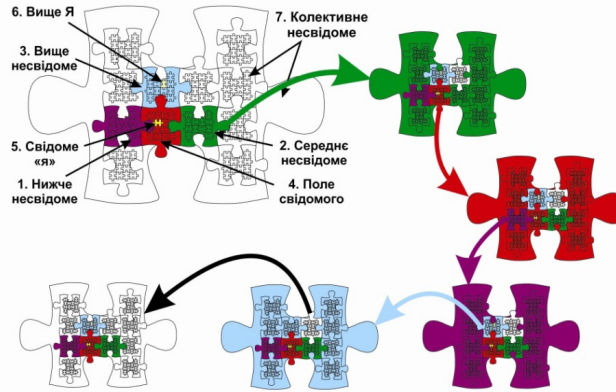

Схема 5. Інверсія фрактальної моделі особистості за складовими моделі Роберто Ассаджіолі.

Окрім виділених кольором складових, на схемі зображено фрактали, що позначають інші, не виділені на моделі Роберто Ассаджіолі, структурні складові психіки особистості. Наприклад, середнє несвідоме можна розділити на дві частини – набуті під час соціалізації стандартні знання та особистий унікальний життєвий досвід. Так само нашу психіку або психічний простір можна розділити на сектори та регіони у відповідності до теорії поля Курта Левіна.

Схеми 4 і 5 засвідчують та ілюструють одну з головних переваг представленої фрактальної моделі біологічних інформаційних систем та їх складових – незалежність від масштабування логічно-інформаційних модулів.

Розглянемо взаємодію зовнішнього виклику як вхідного логічно-інформаційного модуля з полем свідомого моделі особистості Роберто Ассаджіолі, представленим описаною вище фрактальною моделлю. Зазначимо, що під викликом тут мається на увазі його комплексне й цілісне сприйняття та відображення, яке містить у собі контексти й особливості поточної ситуації у відповідності до уявлень [9].

На схемі 6 зображено процес потрапляння ззовні через комунікативний канал (наприклад, зоровий чи слуховий) некомпенсованого та компенсованого логічно-інформаційних модулів у смислове поле біологічної інформаційної системи, наприклад у свідоме людської психіки, їх відображення та фрактальну інверсію свідомого як складного логічно-інформаційного модуля під впливом напруженості смислового поля, спричиненої відображенням некомпенсованим модулем.

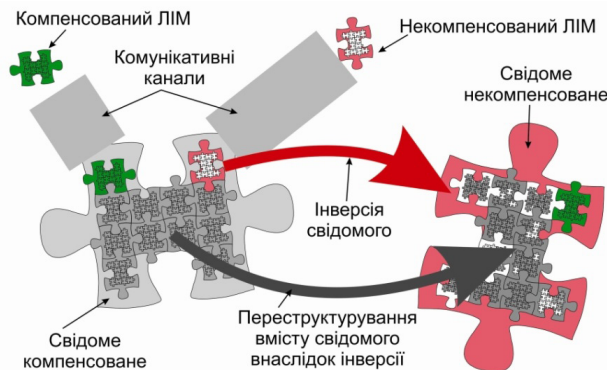

Схема 6. Відображення зовнішніх викликів у фракталі свідомого та його інверсія внаслідок набуті напруженості смислового поля у разі надходження некомпенсованого логічно-інформаційного модуля.

Очевидно, що компенсований модуль, наприклад розв'язана для зразка задача у підручнику, не спричинить напруженості смислового поля інформаційної системи – поля свідомого школяра, а нерозв'язана задача як некомпенсований модуль призведе до виникнення напруженості цього поля, результатом чого стане інверсія фракталу свідомого, обумовлена фокусуванням уваги на відображеному некомпенсованому модулі та, як наслідок, його насиченням психічною енергією.

Розглянемо в динаміці процеси, що відбуваються у психіці людини під час вироблення нею реакції на зовнішній виклик та архетипні механізми їх реалізації в рамках моделі особистості Роберто Ассаджіолі, яку представимо у фрактальному вигляді (схема 7).

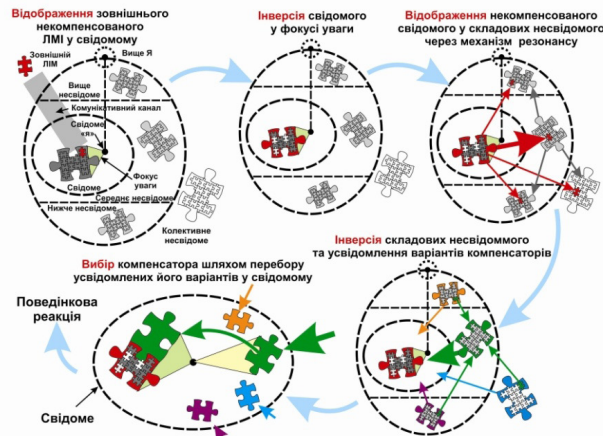

Схема 7. Фрактальна модель особистості та її архетипні механізми формування поведінкової реакції людини на зовнішній виклик.

Кожен елемент схеми моделі особистості Роберто Ассаджіолі можна уявити як окремий, розмежований з іншими складовими моделі напівпроникною оболонкою мембранного типу й пов'язаний з єдиною психікою індивіда множиною логічних взаємозв'язків, складний логічно-інформаційний модуль у фрактальному вигляді. Роздільні напівпроникні межі розглядатимемо як енергетичні бар'єри обміну інформацією між різними складовими моделі особистості або, інакше кажучи, пороги чутливості, які перешкоджають захопленню фокусом уваги логічно-інформаційних модулів – складових компонентів несвідомого з подальшим їх усвідомленням у полі свідомого.

У рамках нашої моделі джерелом енергії, яке живить фокус уваги, є психічна та нейрогуморальна активація множин нейронів у відповідних ділянках мозку як біологічної інформаційної системи. Тобто, нейрони, активовані психічними процесами або нейрогуморальними реакціями, трансформують біологічну енергію людського організму в психічну, яка витрачається на живлення фокусу уваги, на підтримку його циркуляції в полі свідомого, на «підсвітку» активованих некомпенсованими логічно-інформаційними модулями ділянок цього поля, а також на резонансну активацію відповідних за частотними (смисловими) характеристиками ділянок компонентів несвідомого з метою їх інверсії та подолання ними опору напівпроникних меж між цими компонентами психіки й полем свідомого, на подальше їх усвідомлення внаслідок захоплення фокусом уваги.

Фокус уваги виходить зі свідомого «я» та «підсвічує» усвідомлювані в цей момент часу частини свідомого, реагуючи на найменше напруження смислового поля, спричинене некомпенсованими логічно-інформаційними модулями: внутрішніми, що були витіснені некомпенсованими у середнє несвідоме та наблизилися до його межі зі свідомим, або зовнішніми, які через комуникативні канали надійшли із зовнішнього середовища й відобразилися у полі свідомого.

Отже, на першому етапі відбувається відображення зовнішнього виклику як некомпенсованого логічно-інформаційного модуля у полі свідомого через відповідний комунікативний канал (зоровий, слуховий, тощо), що спричинює зміну у бік зростання його напруженості.

Напруженість смислового поля ділянки свідомого з відображеним у ній некомпенсованим логічно-інформаційним модулем, який надійшов ззовні, захоплює й утримує певний час фокус уваги, що обумовлює насичення цієї ділянки психічною енергією та подальшу інверсію всього поля свідомого у фрактал з оболонкою, що відповідає зовнішньому виклику.

Надлишкова енергія, яку отримав фрактал поля свідомого внаслідок перебування у фокусі уваги, спричиняє явище резонансу із схожими смисловими (які мають близькі частотні характеристики) ділянками компонентів несвідомого. Це обумовлює передачу психічної енергії у ті ділянки несвідомого, де розташована множина відповідних компенсаторів некомпенсованого модуля. Фактично йдеться про ділянки відповідних архетипів як логічно-інформаційних об'єктів із висококонцентрованим людським досвідом унаслідок надвисокої густини добре структурованих логічних зв'язків, які охоплюють набір найрізноманітніших можливих реакцій у типовій архетипній ситуації.

Унаслідок явища резонансу найбільш близькі за частотними (смисловими) характеристиками компенсатори резонують із насиченою психічною енергією ділянкою поля свідомого з відображеним зовнішнім викликом, а отримана ними у такий спосіб енергія спричиняє їх інверсію й, відповідно, зростання у цих ділянках напруженості смислового поля до рівня, який є вищим від порогу чутливості фокусу уваги, що дозволяє йому подолати напівпроникні межі між компонентами психіки й бути захопленим цим фокусом.

Слід зазначити, що внаслідок резонансу активуються ділянки різних компонентів несвідомого, що спричинює усвідомлення насичених енергією відповідних компенсаторів різного, часом протилежного змісту шляхом послідовного їх захоплення фокусом уваги. Таким чином, біологічна інформаційна система – психіка людини, яка за своєю природою прагне до рівноваги, – отримує набір можливих реакцій, які можуть компенсувати відображений зовнішній виклик.

Усвідомлені в такий спосіб компенсатори у полі свідомого по черзі припасовуються до відображення зовнішнього виклику. Кінцевий вибір компенсатора, який і спричинить поведінкову реакцію особистості на зовнішній виклик, відбувається за критерієм мінімізації напруженості смислового поля утримуваних у фокусах уваги різних варіантів компенсованого зовнішнього виклику, сформованих різними компенсаторами в умовах поточного стану загального смислового поля цієї біологічної інформаційної системи. Саме це поле обумовлює різні рівні наповнення особистості емоціями, пристрастями, бажаннями, прив'язаностями тощо у процесі перебирання різних варіантів компенсаторів.

Зазначимо, що поле свідомого у моделі особистості Роберто Ассаджіолі з усіх сторін межує із середнім несвідомим, яке, в свою чергу, складається з психічних елементів – логічно-інформаційних модулів, схожих за будовою та структурою із психічними елементами свідомого, які достатньо вільно переходять в обидва боки через напівпроникну межу мембранного типу. У середньому несвідомому відбувається засвоєння отриманого особистого досвіду, інформації та знань у процесі соціалізації людини. Тому можна стверджувати, що саме в середньому несвідомому міститься у концентрованому й узагальненому вигляді історичний досвід етносу, нації чи цивілізації, який у цілому складає соціетальну психіку.

Середнє несвідоме внаслідок низького інформаційного опору межі з полем свідомого досить легко сканується фокусом уваги – його ділянки «підсвічуються» ним та усвідомлюються із суттєво меншими затратами енергії в порівнянні з ділянками інших, більш віддалених компонентів несвідомого. Тому компенсатори, які прояви-

лися внаслідок резонансу та інверсії відповідних фракталів у ділянках середнього несвідомого, за нормальних умов мають найбільше шансів бути обраними як поведінкова реакція на зовнішній виклик під час перебору їх варіантів порівняно з іншими компенсаторами з віддалених компонентів несвідомого, що внаслідок насичення їх психічною енергією через механізм резонансу потрапили в поле свідомого.

Під час надходження у поле свідомого екстремальних зовнішніх викликів, коли напруженість ділянки поля свідомого набуває значного рівня, а також коли ця напруженість є високою з інших причин, відбувається лавиноподібна активація компенсаторів із ділянок віддалених компонентів несвідомого, що збільшує ймовірність їх вибору як поведінкової реакції. Два рівноцінні компенсатори можуть призвести до складнощів вибору та/або когнітивного дисонансу у психіці людини, який зазвичай вирішується витісненням одного з них у середнє несвідоме внаслідок енергетичного перевантаження фокусу уваги.

Сам вибір того чи іншого компенсатора обумовлюється поточним станом біологічної інформаційної системи в цілому й напруженістю та якостями її смислового поля зокрема або, простіше кажучи, емоціями, пристрастями, афектами, схильностями тощо, а також часовими та якісними характеристиками самого виклику, що в сукупності обумовлює ймовірнісний характер результату вибору типу реакції людини на нього.

Кожен виклик, який відобразився у полі свідомого як некомпенсований логічно-інформаційний модуль, після вдалої чи невдалої компенсації потрапляє у середнє несвідоме, а саме у ділянку пам'яті. При цьому такі модулі розподіляються не хаотично, а впорядковано – вони пов'язані певним чином структурованими логічними зв'язками з компенсаторами середнього несвідомого, що були активовані через механізм резонансу, а також із частиною усвідомлених компенсаторів з ділянок інших компонентів психіки, що потрапили у поле свідомого внаслідок їх резонансної активації.

У майбутньому, в разі надходження ззовні й повторного відображення в полі свідомого аналогічного колишньому зовнішнього виклику фрактал поля свідомого, набувши в результаті інверсії оболонку, що йому відповідає, через механізм резонансу активує відповідну ділянку пам'яті середнього несвідомого, в якій містяться різні варіанти колись уже усвідомлених компенсаторів із різних компонентів психіки. Отримана у такий спосіб психічна енергія активованої ділянки спричинює інверсію фракталу середнього несвідомого, що обумовлює легке подолання ним опору напівпроникної межі до поля свідомого, захоплюється фокусом уваги та усвідомлюється в цілому – з множиною усвідомлених минулого разу компенсаторів. Це забезпечує швидший вибір реакції на повторний однотипний виклик та мінімізацію обсягу витраченої на це психічної енергії, а весь цей процес на біологічному рівні забезпечується головним чином регенерацією та активацією мережі вже існуючих контактів (синапсів) між нейронами головного мозку.

Остання властивість запропонованої моделі дозволяє припустити, що саме у такий спосіб формується соціетальна психіка, притаманна тій чи іншій людській спільноті: у полі середнього несвідомого під час соціалізації формуються ділянки з типовими реакціями на зовнішні виклики, що містять у собі вже готові – усвідомлені предками та закладені у культуру – епос, традиції та звичаї тієї спільноти набори компенсаторів із різних віддалених компонентів несвідомого. Сформована у такий спосіб соціетальна психіка цієї людської спільноти великою мірою визначає однотипні поведінкові реакції більшості її членів на однакові зовнішні виклики внаслідок того, що усвідомлення закладеного у середнє несвідоме типового для тієї чи іншої соціетальної психіки набору компенсаторів потребує мінімальної психічної енергії. Таке наше припущення про формування соціетальної психіки, сформоване на підставі аналізу розробленої фрактальної моделі особистості, достатньо добре корелює з положеннями робіт професора Е. Афоніна [10; 11].

Для представлення у динаміці архетипних механізмів формування поведінкової реакції людини на зовнішній виклик у рамках представленої вище фрактальної моделі психіки нами була розроблена відео-анімація, яку можна переглянути в «Fractal model of the person = Фрактальна модель особистості» на Youtube [14].

Висновки та перспективи подальших досліджень. На базі моделі особистості Роберто Ассаджіолі та теорії поля Курта Левіна й у результаті вибору фрактальної моделі представлення логічно-інформаційних складових психіки нами була розроблена універсальна фрактальна модель людської психіки та її компонентів у їх динамічній взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем, а також розкрито архетипні механізми такої взаємодії.

У рамках представленої моделі у публікації також описано механізми формування соціальної психіки людських спільнот, яка великою мірою визначає однотипні поведінкові реакції більшості їх членів на однакові зовнішні виклики.

Представлена модель дозволить швидко й комплексно надавати членам якісно нових політичних організацій, здатних ефективно діяти в умовах інформаційного суспільства, достатньо глибокі міждисциплінарні знання про різні підходи, що пояснюють засади й механізми вибору ними поведінкових схем і стратегій у процесі їх організаційної взаємодії, а також звести всі ці підходи в цілісну несуперечливу систему поглядів та уявлень про взаємовплив особистості, організації та зовнішнього середовища.

Розроблена модель дозволить у рамках запропонованої українським науковцем Георгієм Почепцовим [13] у концепції переходів між трьома просторами – інформаційним, віртуальним і фізичним – здійснити аналіз архетипних механізмів здійснення інформаційного, концептуального, оргструктурного та концентального впливу на окремих людей та їх спільноти.

Література:

1. Громыко Ю. В. Концентриальные войны и концентриальное оружие [Электронный ресурс] / Юрий Вячеславович Громыко ; Центр гуманитарных технологий. – 2007. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/laboratory/publicdoc/2007/782>.
2. Plakhtiy Taras. Conditions of Choosing Cooperation Strategies, Rather than Confrontation Strategies, By Organized Elite Groups in the Process of Their Competitive Interaction (February 7, 2013) [Электронный ресурс] / Taras Plakhtiy. – Режим доступа : <http://ssrn.com/abstract=2270791>.
3. Плахтій Т. Організаційні інструменти архетипного управління соціальними системами / Тарас Плахтій // Публічне управління: теорія та практика: збірник наукових праць асоціації докторів наук з державного управління. – Харків : Вид-во «ДокНаука-ДержУпр», 2014. – № 2 (18) : спеціальний випуск. – С. 130–141.
4. Plakhtiy T. Variable Structure – Dynamic Network as an Effective Alternative to the Hierarchical Construction of Socio-Political Organizations (August 08, 2013) [Электронный ресурс] / Taras Plakhtiy. – Режим доступа : <http://ssrn.com/abstract=2308438>.
5. Ассаджиоли Р. Психосинтез. Теория и практика [Электронный ресурс] / Роберто Ассаджиоли ; перевод В. Данченко. – Режим доступа : <http://www.psylib.org.ua/books/psyntez/psy01/index.htm>.
6. Левин К. Теория поля в социальных науках / Курт Левин ; пер. с англ. – СПб : Сенсор, 2000. – 386 с.
7. Фрейджер Р. Курт Левин: исследования жизненного пространства / Р. Фрейдджер, Д. Фэйдимен // Теории личности и личностный рост / пер. с англ. – 4-е изд. – М. : Мир, 2004. – 2095 с.
8. Холл К. С. Теории личности = Theories of Personality // Келвин С. Холл, Гарднер Линдсей = C. S. Hall, G. Lindsey ; перевод И. Б. Гриншпун. – М. : ЗАО Изд-во ЭКСМО-Пресс, 1999. – 592 с.
9. Росс Л. Человек и ситуация. Перспективы социальной психологии / Л. Росс, Р.

Нисбетт ; пер. с англ. В. В. Румынского ; под ред. Е. Н. Емельянова, В. С. Магуна. – М. : Аспект Пресс, 1999.– 429 с.

10. Афонін Е. А. Соціальні цикли: історико-соціологічний підхід / Е. А. Афонін, О. М. Бандурка, А. Ю. Мартинов ; Українське товариство сприяння соціальним інноваціям ; Українська технологічна академія. – Харків : Титул, 2008. – Вип. № 5. – 504 с. – (Сер. : Відкрита дослідницька концепція).

11. Афонін Е. А. Результати моніторингу соціетальних змін українського суспільства (1992–2012): контекст управління та освіти : (тези доповіді на Міжн. наук.-практ. конф. «Управлінські компетенції викладача вищої школи») / Е. А. Афонін. – М. ; К., 2013.

12. Донченко О. А. / Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення / О. А. Донченко, Ю. В. Романенко. – К. : Либідь, 2001. – 334 с.

13. Почепцов Г. Глобальні проекти: конструювання майбутнього : навчальний посібник / Георгій Почепцов . – К. : Український центр політичного менеджменту, 2009. – 210 с. : табл. – (Сер. : Бібліотека журналу «Соціальна психологія»).

14. Плахтій Т. Fractal model of the person = Фрактальна модель особистості : відео-анімація [Електронний ресурс] / Тарас Плахтій // Youtube. – 2012. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=XzneVGECDow>

Юлія ЧЕРКАСОВА

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЦІННОСТЕЙ НА ПОСТРАДЯНСЬКОМУ ПРОСТОРИ (АРХЕТИПНИЙ ПІДХІД)

Постановка проблеми. Проблема системы ценностей в современной России характеризует современное общество как «общество потребления»; мы видим, как оно ущемляет человеческую личность и способствует упадку культуры и морали. В период формирования новой аксиологической парадигмы российского общества, учитывающей кардинальные изменения во всех сферах жизни, понятие духовности становится все более востребованным в научном, а также публицистическом дискурсе, репрезентирующем базовые ценности социума. Опыт науки показывает: в будущем ведущими становятся тенденции, в настоящем или прошлом отсутствующие или малозаметные и незначительные. Но так ли они неразличимы и трудно выявляемы, что исследователи на современном этапе не могут их зафиксировать и включить в качестве звеньев глобальных процессов, формируя новую картину мира?

Анализ последних исследований и публикаций, в которых начато решение данной проблемы. Проблемам исследований общечеловеческих ценностей посвящены труды Л. Н. Столович, Ж. П. Сартра, Э. Фромма, Э. М. Гусинского, А. И. Солженицина, Н. Н. Моисеева, В. Н. Турченко, К. Поппера, Э. А. Байкова и др. Среди отечественных авторов, рассматривающих данную проблему, можно отметить Б. С. Гершунского, Н. Н. Моисеева, В. Н. Турченко, Э. Н. Гусинского, Ю. И. Турчанинову, Л. Н. Столович и других. В зарубежной литературе этой проблеме значительное внимание уделяли Дж. Дьюи, В. Франкл и многие другие. Различные аспекты проблемы духовно-нравственного воспитания студенчества рассматривались в докторских диссертациях Е. И. Аргамоновой, Н. Н. Асташовой, В. А. Беляевой, Л. П. Гадзаовой, Т. К. Клименко, Л. П. Илларионовой, В. А. Макаровой, Н. Н. Никитиной, В. М. Пустовалова, в кандидатских диссертациях М. С. Бобровой, М. А. Бондаренко, Е. А. Бурдуковской, Ю. В. Денисенко, И. Н. Мирошниченко, С. Н. Никитенко, С. А. Садыковой, в монографиях, учебно-методических работах и статьях В. П. Бездухова и Т. В. Жирновой, Е. В. Бондаревской, А. И. Бондаревской, Н. М. Борытко, Е. А. Бурдуковской, Е. В. Иванова, В. В. Игнатовой, Н. А. Нефедовой, В. И. Павлова, Т. В. Склярской, В. В. Шогана и др.

Определение нерешенных прежде задач. Организация образования для современного человека является одним из главнейших вопросов, определяющих его бытие. Сложность вопросов воспитания современного человека лежит в основе универсальных законов природы. В настоящей ситуации кризиса в современном обществе важен анализ состояния уровня отечественного образования, так как образование должно проповедовать адекватные в планетарных масштабах человеческие ценности и культивировать в человеке осознанность всего происходящего для последующих шагов в будущее. Отправной точкой для движения в будущее становится проблема нарушения гармонии между сознательным и бессознательным, так называемое (по Юнгу) «Эго». Состояние невроза не дает ощу-

**ЧЕРКАСОВА
Юлія,
CHERKASOVA
Yulia,**

аспирант Санкт-Петербургского государственного университета технологии и дизайна, г. Санкт-Петербург, Россия.

Анотація:

Порушується питання про переоцінку культурних категорій у сучасному суспільстві. Виявляються механізми управління архетипами людини із впровадження нової методології з виховання прийдешнього покоління й користування нею. У статті розглядаються поняття й причини культурного та морального відчуження стосовно сучасної російської дійсності. Відмічається значимість таких цінностей вищого рангу, як духовність і моральність, для пошуку національної ідеї пострадянського російського суспільства. Пропонується ідея про створення національної педагогічної стратегії духовно-морального виховання особи.

Ключові слова:
ідеологія, культура, архітектура, архетип, соціум.

УДК 721.001

щению осознанности и осмысленности выйти на поверхность для дальнейших действий. В настоящее время на постсоветском пространстве формируется новая социально-этническая общность, которая нуждается в адекватном познании, требует новых ориентиров и правильных ценностей. На сегодняшний момент необходимо концептуально оформить и систематизировать философские знания о феномене философской онтологии и аксиологии. Решение проблем возможно на основе разработки и реализации теоретической модели, опирающейся на рациональную модель по управлению общественными процессами.

Целью статьи является определение целей, задач, содержания, этапов, предпосылок и условий эффективности педагогического обеспечения становления духовно-нравственной культуры личности постсоветского поколения на основании сущностных характеристик процесса и современных инновационных образовательных подходов.

Изложение основного материала. Развитие общественного устройства прошло трансформацию индустриального общества в информационное. Индустриальное общество – это общество, которому присуще развитие машинного производства, развитие рынка товаров и услуг, формирование гражданского общества. Для данного общества характерны ускоренное развитие предпринимательского ресурса и человеческого капитала, перераспределение рабочей силы. Вследствие научно-технической революции индустриальное общество трансформируется в постиндустриальное. Постиндустриальное общество – это общество, в котором научно-технические разработки становятся главной движущей силой экономики и инновационной деятельности.

Вследствие данных изменений и развития социального устройства переход к информационному обществу можно определить как социум, в котором качество жизни, так же как и перспективы социальных изменений и экономического развития, в возрастающей степени зависят от информации и её эксплуатации. В данном обществе формы труда и отдыха, стандарты жизни, система образования и рынок находятся под значительным влиянием достижений в сфере информации и знания. Техногенное общество в гуманистическом измерении уже давно исчерпало себя. Целесообразность мышления, характерная для нашей цивилизации, ориентировала наш разум на переустройство несовершенного мира в соответствии со своими потребностями.

В современном обществе сложились следующие ориентиры деятельности: собственность, власть и авторитаризм, и множество «приоритетных ценностей своего времени» привело человечество к опасной границе своего существования. Общественные современные процессы и технический прогресс поставили человека перед процессом множественности бытия, в котором равноценно и независимо могут существовать различные культуры. Многогранность бытийных процессов наталкивает человека на выбор между разнородными и противоречивыми процессами. Проблема нигилизма в современном обществе находит свои истоки в утрате как рационального, так и иррационального начала. Это подводит ученых к изучению личности и общества в контексте общечеловеческой онтологической истории, к поиску роли в отношениях личности и бытия. Кризис основ жизнедеятельности человека, возможно, проявляется в отсутствие понимания того, что истинная культура является основой жизнедеятельности, «ценностью». Смена приоритетных категорий, в числе которых (красота, разум и истина), в современном обществе преобладает неясная направленность в понимании культуры и искусства. Чтобы понять причины смены идеологической направленности в контексте культуры и искусства, нужно отследить точки ее кардинальной перенаправленности. Если смотреть через призму XX и XXI века, можно зафиксировать уход от мира классики мира «мимитического искусства», который произошёл в конце XIX века. Происходит смена отношения человека к миру и уход от классического искусства, идеологией которого было сохранение древности и подражание красоте и совершенству окружающего мира. В современном россий-

ском обществе очевидной является социальная напряженность, которая выражается во взаимных оппозициях между старыми базовыми и новыми, инструментальными ценностями, которые в той или иной мере используются социумом.

Трансформация системы ценностей в большей степени происходит именно в постсоветский период. Люди нового поколения во многом отличаются от людей «советской закалки». В современном обществе происходит искажение таких ценностей, как дружба, любовь, товарищество. Вместе с иным пониманием данных категорий человек «нашего времени» стал иначе воспринимать такие виды искусств, как музыка, литература, живопись, декоративно-прикладное искусство и т.д.

Можно дать общую характеристику изменений, которые человек привносит в различные виды искусства. Главной тенденцией является уход от многообразия и колоритности произведения искусства в сторону минимализма и, как кажется людям советского периода, уход в сторону хаоса и дисгармонии. Человек постсоветского времени выносит на первый план способность искусства шокировать публику. Чаще всего зритель забывает об идее создания произведения, о мысли, которую автор пытается донести, – все сводится к первому впечатлению, которое зритель получает от произведения.

Ценностные реалии в нашем обществе таковы, что они вступают в противоречие с ценностями, которые совсем недавно были основанием дружелюбия, сотрудничества и взаимопомощи в совместном труде. С трудом удается сохранять общественные ценности, связанные с языком, родными местами, историческими памятниками, дружбой народов. На смену этим реалиям приходят конкуренция, недоверие друг к другу и даже агрессивность [1, с. 108].

На постсоветском пространстве прослеживается тенденция отсутствия самосознания. Можно привести как пример некоторые факторы, которые напрямую соотносятся с утерей самосознания у современного человека.

С самого начала человеческой жизни родители прививают ребенку определенные поведенческие клише, которым человек должен соответствовать с ранних лет. Далее школьное воспитание – отсутствие выбора в пользу приоритетных направлений в обучении (творчество, гуманитарные науки, естественные, технические, математические). Все обязаны обучаться по единой системе образования, без учета индивидуальных наклонностей. После этого итогом на выходе является ЕГЭ, в котором полностью отсутствует логический подход, он в свою очередь заменяется заученной схемой по решению задач и т.д., а руководство стандартами сопровождает человека на протяжении всей жизни. Средства массовой информации только усугубляют ситуацию. Следствием данного процесса является разделение сознательного и бессознательного в личности, которое препятствует саморазвитию. Бессознательное лишение ребенка индивидуализации путем ее достижения через пути рационального (осознанного) воспитания приводит новое поколение в состояние скованности мыслительных процессов, которое априори считается нормой. С ранних лет ребенок имеет возможность воспринимать и запоминать информацию, связанную с познанием мира через науки, вместо этого родители показывают ему мир через сказания или мифологию, которая не несет под собой в общем виде никаких ценностных установок.

По К. Юнгу, существует несколько способов индивидуализации. Опишем некоторые из них. Первый способ – это осознание Тени, когда ребенок сталкивается с тем, что отец и мать ругают и наказывают его за желания и поступки. Слабое Эго еще не способно разобраться в сложной, запутанной сети представлений о добре и зле, оно предпочитает вытеснить и забыть все, что взрослые называют и считают нехорошим. Таким образом, отторгнутыми оказываются целые аспекты личности, ее душевной жизни. Отщепляясь, они становятся автономными, обрастают эмоциями и чувствами, приобретают определенный энергетический потенциал и, в конце концов, складываются в мощное анти-Я, антипод Эго. Эта Тень до поры до времени «сидит

в засаде» и ждет удобного момента, чтобы вторгнуться в сознание и отобрать у Эго частицу власти над поведением и поступками личности, а то и захватить эту власть целиком (психоз). Осознание Тени – сложная и мучительная задача. Обычно все негативное проецируется на других, на внешний мир. Тень является жизненной частью личностного существования, она в той или иной форме может переживаться. Устранять ее безболезненно – с помощью доказательств либо разъяснений – невозможно. Подойти к переживанию Тени необычайно трудно, т.к. на первом плане оказывается уже не человек в его цельности. Признание своей Тени и интеграция ее в целостную систему индивидуальной психики необходима для психического здоровья. Если негативное качество или желание осознано, его можно преодолеть, избавиться от него, но вытесняемые свойства становятся тем сильнее, чем больше человек стремится их подавить. Типичное отношение к своей Тени – попытка спроецировать ее качества на других людей. Именно так формируется «образ врага», расовые и национальные предрассудки.

Вторым способом индивидуализации является анализ Персоны. Персона есть проявление или свойство личности, противоположное ее подлинности. К. Юнг писал: «Мы не очень погрешим против правды, сказав: Персона – это то, чем человек в действительности не является, но в то же время чем он сам, равно как и другие, себя считает». Влияние этого архетипа приводит к различным искажениям процесса индивидуализации, в частности к психической инфляции, суть которой заключена в непомерном расширении, раздутости личности вследствие ассимиляции бессознательного содержания и идентификации с ним. Психологическим эффектом инфляции может быть либо мания величия, либо чувство неполноценности, в зависимости от того, в каком направлении происходит активизация отношения к внешнему объекту: в активном, при котором коллективный аспект расширяет сферу своего действия, или в реактивном, когда расширяется сфера претерпевания. Часто личность выбирает для себя наименьшее сопротивление и падает обратно в коллективное бессознательное, которое берет на себя руководство психической жизнью. В этом случае происходит либо регрессивное восстановление Персоны, при котором человек находит для себя новую социальную роль, более мизерную и ничтожную, чем ранее, либо идентифицируется с коллективной психикой (инфляция в чистом виде), когда личность мнит себя носителем тайного знания, божественной мудрости, владельцем сокровища или обладателем непобедимого оружия, т.е. преувеличивает свою важность, ценность, значимость и демонстрирует неадекватное поведение в социальной сфере.

Заглушение своей сущности, неспособность смотреть внутрь себя в современном обществе являются естественным состоянием. На основании этого можно сделать вывод о нарушении социального воспитания, отсутствии конструктивной идеологии. Э. Фромм заметил, что все ценности осознаются современным человеком, и есть разрыв между теми ценностями, которые он не осознает, но руководствуется ими в своих повседневных делах, и ценностями, которые он считает своими, но не руководствуется ими. В демократических странах официально принятыми являются осознанные гуманистические ценности, такие как сострадание, любовь, индивидуальность, милосердие, ответственность. Но многие считают их всего лишь проявлением идеологии. Нравственные нормы не оказывают реальную мотивацию на поведение. Бессознательные ценности, такие как потребление, общественное положение, собственность, служат мотивами поведения современных людей.

Разрыв между осознанными и неэффективными ценностями с одной стороны и неосознанными действиями – с другой приводит к девальвации ценностей, опустошает человека и общество [1, с. 3].

В настоящее время значительная часть молодых людей не имеет возможности сформироваться как личности, в силу того что их знания разрозненны и отрывочны, не увязаны в систему. Системные знания и разобоченные знания дают принципиально разные результаты. Предполагается, что нужно только то знание, которое может

замкнуться в систему, обладает целостностью – имеет способность воздействовать силам окружающей среды. Можно отметить, что современный человек нуждается в замкнутых системах ценностей, которые имеют направленность на разрешение ключевых проблем его бытия.

Духовность, мораль и культура отождествляют результат огромнейшей работы человека и общества на пути к просветлению, но сами по себе, к большому сожалению, находятся в состоянии нестабильности. Исследователи современной культуры и ценностей, говоря о нынешнем состоянии культуры и ценностей, отмечают упадок духовных ориентиров, и в первую очередь это негативно отражается на личности индивида. Можно охарактеризовать происходящее как нравственное и культурное отчуждение.

Нравственно отчужденный индивид перестает вырабатывать новые ценности, т.к. они, как ему кажется, ограничивают его свободу, индивидуальность, обременяют его. Если обратить свой взгляд на религию, то ценности данного феномена вовсе были забыты и воспринимаются современниками как часть истории. Индивид перестает реализовывать устоявшиеся ценности, что приводит к внутреннему конфликту между собственными и общественными представлениями о морально-нравственной сущности.

Утрата связи индивида с окружающим миром и с самим собой – может быть результатом вышеперечисленных обстоятельств. Этот факт может привести к нигилизму, душевной опустошенности, нравственному скептицизму, нравственному разложению. Мир антиценностей, порождаемый античеловечностью, набирает силу. Он оказался разнообразен и неограничен, большая часть антиценностей обращена против культуры, разрушая социо-природные и межличностные отношения.

Значительная для менталитета русского человека царского периода роль религии предопределила появление концепции «социальной народности». С приходом советской власти старый уклад был разрушен, как и образцы царского зодчества. Идеологией советского времени стали ценности социализма. В то время считалось само собой разумеющимся, что быт делает людей мещанами, а мещанство воспринималось как главный враг социализма — не в идеологическом, но в общественном плане. Быт затягивает человека, опошляет его жизнь, лишает ее сверхличного смысла; если быт неизбежен, его следует сделать коллективным. В годы «перестройки» советские ценности были разрушены и объявлены несостоявшимися. В 90-е годы Россия вступила на путь радикальных политических и социальных изменений, и вместе с этим возникла проблема становления единой общественной системы, в решении которой дает о себе знать неразвитость культурных и социальных форм.

Зародыш будущего уже содержится в настоящем, а его возникновение обусловлено цепью предыдущих исторических событий. Поэтому, опираясь на их анализ и используя различные теоретические принципы, в частности принцип системного морфогенеза, можно рельефно представить будущее.

Мощь человеческого разума настолько велика, что позволяет ему охватывать в синтезе поистине колоссальные, просто несоизмеримые с земными системы, такие как эволюционирующая Вселенная. Поэтому скептикам не стоит сомневаться в способностях цивилизации осмыслить свое предназначение и определить ступени и направленность собственного развития [2].

В 1928 г. К. Э. Циолковский в работе «Воля Вселенной, неизвестные разумные силы» писал: «Наша условная воля создана вселенной. Истинная же абсолютная воля и власть принадлежат космосу – и только ему одному. Он единый наш владыка. Но мы должны жить так, как будто тоже имеем волю и самостоятельность, хотя и то, и другое не наше. В противном случае получится лень, фанатизм, бессилие и ничтожество. Но мы должны помнить, что, помимо нашей условной воли, есть высшая власть вселенной. Потому-то наша воля, устремления, желания, как бы они прекрасны ни были с нашей точки зрения, частенько не осуществляются. Они натываются на пре-

пятствія, которые мы не в силах одолеть. <...> Власть вселенной проявляется ярче всего организацию живых разумных существ. Но и она ограничена, как бы ни была высока и могущественна. На Земле имеем власть человека. Но как она еще слаба! Космос то и дело ставит ему преграды» [3].

Возникает множество суждений о путях развития современной цивилизации. Мы часто слышим суждения современных футурологов в отношении стратегии мирового развития. Эти высказывания оформляются в теории, которые подвергаются анализу, на основе которого строится мировая и внутренняя политика. Немногие подвергают эти теории критике с позиции логики и исторического развития человечества. Нельзя не отметить, что каждый человек соответствует той среде, в которой он вырос, его окружению и опыту. Люди являются жертвами культуры. Мы смотрим на мир сквозь наш прошлый опыт. Когда мы разрушим устои, укоренившиеся в обществе, мы можем заставить людей работать в новом направлении. Знание – ключ к решению проблем. Целесообразность является наиболее важным критерием для катафатического опыта.

Человек начала XXI века страдает от разобщённости и непредсказуемости окружающего его мира. Восстановление целостности отдельных «Я», нарушенных слишком быстрыми темпами современной жизни, преодоление разобщённости социума в целом становятся одними из важнейших задач, встающих перед современным человечеством. Это будет происходить за счет развития новых форм коммуникации и сохранения их многообразия, меняющихся в процессе общения одну форму диалога на другую, дополняя и развивая друг друга [1, с. 54].

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Общественное мнение должно вырабатываться в социальных институтах. Самодостаточной частью социума в России на 2012–2013 гг. является 42 процента граждан. Самоорганизация на сегодняшний момент может стать решающим фактором развития культурной идентификации. Помехой для внедрения новых программ является социально-экономическое неравенство, но существуют архетипические воздействия на данную проблематику.

Знание о мире, науке, технике, истории, мифологии и других областях человеческого знания может составить базу для смены бессознания на самосознание. Любознательность должна стать главной ценностью на пути к развитию индивида и целой цивилизации. Если мы хотим понять, какие факторы формируют нашу систему ценностей, мы должны обратиться к нашему прошлому и исследовать эти вопросы. Приоритетными ценностями должны стать личностные и планетарные ценности, способствующие самоорганизации и определению ценностной системы координат для созидания модулей понимания других людей и культур.

Большинство «болезней» современного социального развития нашего общества – нигилизм, проявления экстремистских движений, обесценивание моральных и деформация ценностных категорий – опираются на разрушение традиционных систем исторически сложившихся норм и на желание сформировать новые ценности на иных принципах. Способность человека и общества устоять против их мощного давления, создать, сберечь и реализовать на практике наивысшие моральные и общественные идеалы зависит от содержания, прочности и действенности системы норм, их усвоения и выполнения. Распространенным средством социального регулирования поведения является и ритуал – стереотипная форма массового поведения, основанного на повторении стандартизированных действий. Такие компоненты коллективной психики, как общность моральных ценностей, мыслей, религиозных верований, настроений и чувств, которые возникают во время выполнения ритуала, являются важными условиями формирования и существования социального сообщества [4, с. 91].

Литература:

1. Кожевников Н. В. Философское осмысление трансформации ценностей современности // *Вестник МГУ. Серия: Философия.* 2010. № 1. С. 10–15.

менного мира / Н. В. Кожевников, Н. В. Сидорова // Вестник ЯГУ. – 2006. – № 2. – Том 3. – С. 78–84.

2. Левицкий М. Футурологические прогнозы о развитии человеческой цивилизации [Электронный ресурс] / М. Левицкий // Фант-ЮСАС: статьи по футурологии и антиутопии. – Режим доступа : http://fant-usas.at.ua/publ/futurodizajn_proektiruem_budushhee/1-1-0-46.

3. Циолковский К. Э. Ум и страсти. Воля Вселенной. Неизвестные разумные силы / К. Э. Циолковский. – М. : МИП «Память» ; ИПЦ РАН, 1993. – 32 с.

4. Афонин Э. А. Становление Вооруженных Сил Украины: социальные и социально-психологические проблемы : монография / Э. А. Афонин ; под ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачука ; Национальная академия государственного управления при Президенте Украины ; Украинское товарищество содействия социальным инновациям ; пер. с укр. М. В. Цветкова-Верниченко. – Изд-во 2-е, доп. – К. : НТЦ «Психея», 2014. – 476 с. – (Сер. : Открытая исследовательская концепция : Вып. 16).

5. Новиков Ф. Советский модернизм. 1955–1985 / Ф. Новиков, В. Белоголовский. – Екатеринбург : TATLIN Publishers, 2010.

6. Архитектура ленинградского авангарда : Путеводитель / Б. М. Кириков, М. С. Штиглиц ; Правительство Санкт-Петербурга, Комитет по государственному контролю, использованию и охране памятников истории и культуры. — Санкт-Петербург : Коло, 2008. — 384 с.

7. Рубинштейн С. Л. Избранные философско-психологические труды. Основы онтологии, логики и психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Наука, 1997. – 463 с.

8. Безруких А. В. Архетипы в психотерапии [Электронный ресурс] / А. В. Безруких, О. М. Пилявина. – Режим доступа : <http://bpaonline.ru/Books.htm>, <http://www.jungland.ru/node/1115>, http://www.nvppl.ru/show_articles_123.htm.

**ЮШИН
Сергій,
YUSHYN
Sergii,**

доктор економічних наук, професор, головний науковий співробітник ННЦ «Інститут аграрної економіки», м. Київ.

Анотація: Любые попытки механического перенесения систем государственно-частного партнерства развитых стран пока не приносят ощутимых позитивных результатов. Это подтверждает наличие фундаментальных факторов, действующих не на абстрактном уровне «государство – бизнес», а в рамках конкретного уровня «индивид – индивид», где все отношения партнерства располагаются внутри континуума «дружба ... вражда». Учет диспозиции указанных категорий содержит «ключ» к формированию национальных партнерских систем.

Ключові слова: архетип, дружба, вражда, природа, общество, человек, индивид, государство, деятельность, производство, партнерство.

УДК 35.075.5

Сергей ЮШИН

АРХЕТИП ДРУЖБЫ И ВРАЖДЫ В ПРИРОДЕ И ОБЩЕСТВЕ

Постановка проблемы. В современной украинской реформационной лексике все более важное место уделяется «государственно-частному партнерству» (ГЧП). Примечательно, что в советской политической и государственной лексике данное понятие отсутствовало. Конституция СССР 1924 г. указывает, что государство мира раскололись на два лагеря: лагерь капитализма (*homo homini lupus est*: лат. человек человеку волк) и лагерь социализма (*homo homini amicus est*: лат. человек человеку друг). Иначе говоря, капитализм в ней отождествлялся со «злом», «адам» на земле, порождающим вражду и угнетение, войны и колониальное рабство, неравенство и т. п., а социализм – с «добром» и «земным раем», где существуют абсолютное взаимное доверие и мир, национальная свобода и равенство, братское сотрудничество народов и пр. Хотя следовало бы указать, что древо познания добра и зла, как указывает Библия, находилось именно в райском саду, и потому вряд ли правомерно связывать добро с раем, а зло – с адом. Следовательно, идентификации и самоидентификации в СССР капитализма и социализма были ошибочны. И если согласиться с Г. Гегелем в том, что целостности (государства, церкви и т. п.) перестают существовать, когда разрушается единство их понятия и реальности [1, с. 211], становится явной и причина дезинтеграции СССР.

Предложенный на XXII съезде КПСС «Моральный кодекс строителя коммунизма» сам по себе не вызывает психологического неприятия. И что плохого в коллективизме и товарищеской взаимопомощи: «Каждый за всех, все за одного», в лозунге «Человек человеку – друг, товарищ и брат», в дружбе и братстве всех народов СССР или в братской солидарности с трудящимися всех стран, со всеми народами? Но, как говорят итальянцы, время – самый справедливый человек. И то, что мы наблюдаем на руинах СССР и СЭВ, подтверждает справедливость предупреждения: опасайтесь фальшивых друзей (лат. *cavete a falsis amicis*). А возможно ли поверить в реальность слов советской песни «Русский с китайцем – братья навек», если учесть современный конфликт «Россия-Украина», мысль о котором во времена СССР могла появиться разве что у безумца? Видимо, прав был Б. Дизраэли, утверждавший, что у Англии нет вечных друзей и вечных врагов, у Англии есть только вечные интересы. Так что, дружба и вражда – всего лишь иллюзии? Ну, В. Высоцкий в таких случаях указывал на возможность третьего варианта: «Если друг оказался вдруг – и не друг, и не враг, а так». Но как идентифицировать вариант «а так»? Аристотель применительно к подобным случаям предлагал рассматривать дружбу и вражду в качестве дихотомии (взаимоисключающие понятия), что позволяет применить к ним принцип «противоположность – законченное различие»: прежде всего, необходимо исследовать промежуточное между противоположностями, из которых оно складывается [2, с. 260, 267, 268, 277]. Как утверждал Дж. Байрон в «Дон-Жуане», «Любая человеческая сила в конце концов – химический раствор». Биохимия указывает на важность гармонии щелочи и кислоты (для различных органов стандарты pH: слюна – 6,8, желудочный сок – 1,0, панкреатический

секрет – 7,5–8,0), что обеспечивает кооперативный и партнерский эффекты в физиологических процессах человека [3, с. 14, 22, 95, 345, 357]. Следовательно, по аналогии, уместно говорить о том, что партнерство является некоторым промежуточным состоянием отношений субъектов между дружбой и враждой (вечные интересы), обеспечивающим их полноценное (на фоне конкурентов) функционирование и развитие.

Впервые понятие «партнерство» официально в Украине появилось в 1990 г. (Протокол о намерении установить партнерское сотрудничество с землей Верхняя Австрия и Общее заявление с Вольным государством Бавария). В 1992 г. США и Украина подписали Заявление об американско-украинских отношениях и строительстве демократического партнерства. В 1994 г. Украина подписала Хартию украинско-американского партнерства, дружбы и сотрудничества, Соглашение о партнерстве и сотрудничестве с Европейскими Сообществами и их государствами-членами, рамочный документ НАТО-Украина: Партнерство ради мира, Декларацию об особом партнерстве с Канадой, декларации о партнерстве и сотрудничестве в сфере торгово-экономических и промышленных связей с Казахстаном, Польшей и Венгрией. В 1997 г. – Хартию об особом партнерстве с НАТО, Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве с РФ. В 1998 г. – Общее заявление о дальнейшем развитии равноправного партнерства и сотрудничества в СНГ. В 2000 г. – Договор о дружбе, сотрудничестве и партнерстве с Азербайджаном. В 2006 г. – Решение о партнерстве стран ГУАМ, декларацию Черноморского форума за Диалог и Партнерство, Модельный закон СНГ о социальном партнерстве. В 2007 г. – Заявление о принципах Глобального партнерства в ядерной энергетике, в 2008 г. – Хартию о стратегическом партнерстве (Украина-США), в 2009 г. – Общее заявление Саммита Восточного партнерства (ЕС). В 2010 г. Национальная комиссия регулирования электроэнергетики Украины (НКРЭ) подписала Меморандум (программу партнерства в сфере регулирования энергетики) с Национальной Ассоциацией членов комиссий по регулированию коммунальных предприятий и Комиссией общественных услуг штата Нью-Йорк. В 2011 г. Государственное агентство по инвестициям и управлению национальными проектами Украины и FHI Development 360 подписали Меморандум о взаимопонимании относительно «Программы публично-частного партнерства» Агентства США по международному развитию.

Декларация и программа действий форума тысячелетия «Мы, народы: укрепление ООН в XXI в.» рекомендовали устанавливать партнерские отношения между общественными учреждениями, учеными, работниками образования, исследователями, местными органами власти, деловыми кругами, профсоюзами, неправительственными организациями, при налаживании более тесных партнерских связей и более широкого сотрудничества с основными группами, включая местные органы управления и те секторы, которые активно участвуют в деятельности по обеспечению устойчивого развития сторон, особенно на местном уровне. Окинавская хартия глобального информационного общества (2000 г.) была ориентирована на эффективное партнерство государственного и частного секторов, а также на «партнерский» подход со стороны правительств, международных и неправительственных организаций и частного сектора.

В Соглашении об ассоциации между Украиной, с одной стороны, и Европейским Союзом и его государствами-членами, с другой стороны (2014 г.), о партнерстве и сотрудничестве сторон говорится в ряде статей.

Государственная стратегия регионального развития на период до 2020 года (2014 г.) констатирует отсутствие партнерства между центром, регионами и территориальными общинами, ориентируется на определение механизма стимулирования сотрудничества территориальных общин (в т. ч. на основе государственно-частного партнерства и взаимодействия в системе «органы местного самоуправления – бизнес – общество», социального партнерства всех субъектов в регионах, создание условий для развития межрегиональной и международной кооперации с целью реа-

лизации инвестиционных проектов в рамках государственно-частного партнерства).

Стратегия устойчивого развития «Украина – 2020» (2015 г.) также ориентирована на общественный договор между властью, бизнесом и гражданским обществом с установлением для сторон зон ответственности.

Как видим, категория «партнерство» становится важным элементом в современной международной и национальной лексике. Однако большая разница масштабов государственно-частного партнерства в разных странах мира и крайне незначительный его масштаб в Украине указывает на то, что прямое копирование типа партнерских принципов Запада может оказаться неконструктивным в силу ряда объективных и субъективных причин. Не зря же Библия рекомендует: «Пей воду из твоего водоема и текущую из твоего колодезя» [Прит. 5: 15]. Адаптируя к национальным реалиям типы партнерских принципов, эволюционно сформированные другими странами за длительный период, насчитывающий иногда тысячи лет, необходимо помнить о том, что там этот тип уже врос (хотя и в разной степени) в ДНК населения этих стран, т. е. превратился в архетип, именно который, как считает К. Г. Юнг, благодаря способности объединять противоположности, является посредником между бессознательным основанием и сознанием [4, с. 108]. Игнорирование данного факта превращает анализ причин слабого внедрения иностранных моделей государственно-частного партнерства в украинское законодательство в гадание киногероини: какой же перелом руки под гипсом у ее мужа – открытый или закрытый? Все это позволяет утверждать, что проблема создания полноценных предпосылок реализации государственно-частного партнерства в Украине тесно связана с важными научно-техническими заданиями, и она актуальна для науки и практики..

Анализ последних исследований и публикаций. Поиск государством форм партнерства с предпринимателями обусловил появление в печати соответствующих исследований и публикаций с точек зрения различных специальностей. Так, И. Бережная утверждает, что если доверия инвесторов к государству нет, ни один законодательный акт не сможет его создать; кризис доверия требует не одной лишь законодательной стандартизации процессов в сфере государственно-частного партнерства, а и комплексных решений [5]. Как считают ученые Национального института стратегических исследований, реформы в Украине должны быть направлены на построение партнерских отношений в триаде «государство – регионы – территориальные общины», где государство должно стать полноправным партнером местных органов власти и частных кругов в разработке, финансировании и реализации локальных проектов, отметив также важность не только государственно-частного, но и бизнесо-гражданского партнерства, указывая при этом на отсутствие реальных механизмов, обеспечивающих активизацию участия всех граждан в осуществлении местного самоуправления [6, с. 4, 6, 17, 36].

По утверждению Д. Кеттла, в 1980-х годах началось глобальное реформаторское движение в сфере государственного управления, которое направлено на обновление определения роли государства и его отношений с гражданами (доверие общественности – это «отстающий индикатор реформ», потому потребуются весьма значительное время, чтобы усилия реформаторов отразились в росте доверия к государству и правительству со стороны граждан) с сохранением и известной страновой специфики в практике реформирования государственного управления в плане, в первую очередь, своеобразия отношений государства и гражданского общества, форм разделения и взаимодействия властей в управлении государством, где часть государственных функций уходит вниз на «субнациональные» (локальные) уровни, а часть – вверх («наднациональные» организации) [7].

По мнению Ф. Аинсы, существует определенный простор для утопического воображения, способного полно осмыслить иные способы взаимодействия государства с жаждущим своего развития миром различных сообществ и ассоциаций; последний может реализовать себя в деятельности, направленной на умножение промежуточных механизмов между индивидом – одиноком, брошенным, превращенным в мар-

гинала или выброшенным из сообщества, – и надзирающим за ним анонимным государственным аппаратом [8, с. 192].

Дж. Гэлбрейт подчеркивает, что современная корпорация уже не подвластна рынку; власть людей, управляющих ею, не зависит больше от частной собственности, а в рамках преследуемых корпорацией целей они нуждаются в самостоятельности, которая вполне позволяет им действовать в тесном сотрудничестве с государственным аппаратом и, более того, выполнять для него такие задачи, которые он сам по себе не в состоянии выполнять или не в состоянии выполнять столь же успешно; поэтому индустриальная система тесно смыкается с государством, а представители техноструктуры не только тесно сотрудничают со своими партнерами из государственного аппарата в деле проектирования, конструирования и производства изделий, интересующих государство – они выступают также как советчики при самом определении нужд государства (если бы это не противоречило тому, что превозносится по идеологическим соображениям, то уже давно было бы общепризнано, что грань, отделяющая сегодня государственные организации от так называемых частных организаций в сфере военных поставок, исследований космоса, пространства и атомной энергии, настолько расплывчата, что почти незаметна) [9, с. 556-557].

И. В. Запатрина исследовала публично-частное партнерство (ПЧП) в качестве экономической категории, хотя по определению Американского Национального Совета по ПЧП это – контрактное соглашение, в котором ресурсы, риски и преимущества как публичного сектора, так и частной компании комбинируются для обеспечения более высокой эффективности, лучшего доступа к капиталу и улучшают возможности в широкой сфере государственного регулирования по отношению к охране окружающей среды и занятости, а Резолюция Европейского парламента признает, что целью ПЧП-контрактов является предоставление возможностей публичной власти воспользоваться преимуществами дизайна и управленческих знаний частных компаний (возможность привлечения высококвалифицированных специалистов за счет гибких подходов к заработной плате, сохранение и развитие кадрового потенциала, институциональная память). Т. е., ПЧП – полидисциплинарная категория, где экономическая составляющая играет присущую ей роль, определение которой внутри экспозиции категорий – самостоятельная научная задача. При этом следует признать правоту И. В. Запатриной в том, что необходимо формирование идеологии партнерства вообще и ПЧП в частности. Важным аспектом ПЧП (исследования А. S. Raquel, A. Andrade) является учет интересов всех игроков и вовлечение их в эти процессы с созданием институций и процедур [10, с. 7, 16–18, 20].

Проблемы партнерства, в т. ч. государственно-частного, в Украине начиная с 1998 г. и далее были объектом диссертационных исследований ученых разных специальностей (Электронная полнотекстовая коллекция авторефератов диссертаций Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского). Если распределить их по специальностям, то из сорока авторефератов пятнадцать написаны по экономическим наукам, 11 – по политическим, 6 – по юридическим, 5 – по государственному управлению и по одному – по философии, социологии и психологии. Следует отметить, что из них только два были докторскими авторефератами, и оба – по государственному управлению. Значительная часть исследователей тяготеет к высшим международным и национальным «этажам» отношений, а если и решались задачи социального партнерства, то касались они связи гражданского общества и государства. Лишь автореферат С. Б. Жданенко (по философским наукам) раскрывает сущность партнерства (имманентной кооперативной природе человека формы социального взаимодействия, формирующегося в коммуникативном дискурсе и основывающегося на компромиссе), а также его универсальный характер на основаниях структурности межсубъектного взаимодействия, включающей такие элементы: субъект, объект, пространство и время [11].

Определение нерешенных ранее задач общей проблемы. Анализ упомянутых выше исследований проблемы государственно-частного партнерства показывает, что полноценное ее решение блокируется рядом обстоятельств.

Во-первых, это использование чрезмерно агрегированных и абстрактных категорий (вспомним слова В. И. Ленина: основное положение диалектики – абстрактной истины нет, истина всегда конкретна [12, с. 400], или К. Маркса: над индивидами теперь господствуют абстракции, тогда как раньше они зависели друг от друга [13, с. 108]).

Во-вторых, отсутствие общей идеологии партнерства и использование категории как знака (вспомним П. Друкера: между менеджментом и менеджментом бизнеса существует такая же разница, как между медициной и акушерством [14, с. 21]).

В-третьих, это избыток механицизма при дефиците витализма (объектно-объектный и субъектно-объектный, а не субъектно-субъектный подходы): как известно, еще Протагор подчеркивал, что мера всех вещей – человек; существующих – что они существуют, а несуществующих – что они не существуют [15, с. 21], а И. В. Сталин в 1935 г. вынужден был признать, что старый лозунг «техника решает все», являющийся отражением уже пройденного периода, когда у нас был голод в области техники, должен быть теперь заменен новым лозунгом – лозунгом о том, что «кадры решают все» [16, с. 60].

В-четвертых, это фрагментарность понятийно-категориального аппарата в силу монодисциплинарности исследований (здесь можно вспомнить как притчу о семи мудрецах и слоне, так и К. Прутков: «Специалист подобен флюсу – он односторонен»). Полстолетия тому назад в обществе широко обсуждалась проблема отношений в системе «физики ... лирики». обстоятельно проблема поляризации культуры описана Ч. Сноу, который указывал на то, что представителей полюсов разделяет стена непонимания, в отдельных случаях даже антипатия и вражда, но при этом столкновение двух дисциплин, двух систем и культур не может не высечь творческой искры, если не будет утрачена способность к общению [18].

В-пятых, это слабая разработанность пространственно-временных основ формирования партнерских отношений: все животные и все растения, как указывал Ч. Дарвин, в пространстве и во времени связаны между собой в группы, подчиненные одна другой, притом таким образом, как мы это наблюдаем на каждом шагу, что разновидности того же вида связаны между собой теснее всего, причем в каждом классе низкоорганизованные представители обыкновенно изменяются меньше высокоорганизованных представителей как во времени, так и в пространстве [17, с. 229, 517].

Цель статьи состоит в поиске «ключа» к «замку на двери», на которой начертано слово «партнерство», но за которой можно найти лишь конкретно-настоящее данного социального инструмента, без каких либо указаний на его конкретно-прошлое (не считая мифов и легенд). Отсюда и возникает абстрактно-прошлое его становления, которое всегда пытаются копировать, как указывал А. Дж. Тойнби, государства-последователи без учета своей готовности нести бремя и решать проблемы экуменического характера из-за отсутствия политического опыта (слепое следование всему тому, в чем универсальное государство уже потерпело крах) [19, с. 33]. И как здесь не вспомнить знаменитую фразу Л. Н. Толстого: «Все счастливые семьи похожи друг на друга, каждая несчастливая семья несчастлива по-своему». Как говорили древние греки, «Ты хочешь быть счастливым – будь им!» А в счастливые времена бывает много друзей (лат. *Tempore felici multi numerantur amici*).

Безусловно, необходимо изучать модели партнерства развитых стран, но при этом важно учесть и слова К. Маркса: «Анатомия человека – ключ к анатомии обезьяны (намеки же на более высокое у низших видов животных могут быть поняты только в том случае, если само это более высокое уже известно), <...> однако нельзя их отождествлять» [13, с. 42]. Украинская национальная система партнерства должна пройти свою эволюцию. Как у И. Ансоффа: существуют компании, для которых решение грядущих проблем будет лишь продолжением последовательных эволюционных преобразований; для них опора на исторически успешный опыт – реальный способ преуспеть в будущем, но большинство компаний должны разрабатывать и изучать новые способы управления [20, с. 16].

Один и тот же институт, напоминает А. Дж. Тойнби, вызывает поразительно различный эффект в двух различных социальных средах [21, с. 468]. Данный феномен исследовал Э. де Сото на примере сопоставления одинаковых институтов, которые действовали в странах первого и третьего мира, и пришел к выводу, что механизмы, с помощью которых Запад получил свои достижения, обусловлен правовой инфраструктурой собственности, а его источники давно были похоронены в глубинах экономического подсознания капиталистических народов Запада: именно гарантированность выполнения заключенных соглашений подталкивает людей к приданию их активам второй жизни в виде капитала, то есть гений Запада отразился в создании системы, которая позволяет людям видеть и манипулировать невидимыми и неосязаемыми ценностями, за счет их и процветает предпринимательство на основе сотрудничества (партнерства) и интегрированных национальных рынков; т. е. это был бессознательный поиск методом проб и ошибок, занявший несколько веков, и, несмотря на все достигнутые успехи западных стран, они далеко не всегда осознавали, что именно делают, и потому не оставили нам чертежей [22, с. 106].

Аристотель указывал, что для всех существует определенная «цель», с оглядкой на которую обладающий суждением натягивает и ослабляет струны; и для обладания серединой в чем бы то ни было существует известная граница, которая помещается между избытком и недостатком, будучи согласована с верным суждением [23, с. 172]. Следовательно, целью данной статьи является подготовка когнитивной «площадки» для обсуждения теоретико-методологических основ организации эффективных партнерских отношений в Украине на основе ее действительных «вечных» интересов без ориентации на неких ее «вечных врагов» и «вечных друзей».

Изложение основного материала. Среди нерешенных ранее задач выделенной проблемы на первое место нами была поставлена чрезмерная агрегированность и абстрактность категорий, определяющих рамки как исследовательских работ, так и становления нормативно-правового поля партнерских отношений в Украине. Закон Украины «О государственно-частном партнерстве» (№ 2404, 2010 г.) определяет соответствующий вид партнерства как сотрудничество между государством Украина, АР Крым и территориальными общинами в лице соответствующих государственных органов и органов местного самоуправления (государственные партнеры) и юридическими лицами, кроме государственных и коммунальных предприятий, или физическими лицами – предпринимателями (частными партнерами), что осуществляется на основе договора и т. п. (статья 1.1).

Далее в статье 1.1 Закона Украины № 2404 самый первый признак государственно-частного партнерства – это обеспечение высших технико-экономических показателей эффективности деятельности, чем в случае осуществления такой деятельности государственным партнером (смотри выше их перечень) без привлечения частного партнера. И вот здесь сразу возникает вопрос: какую именно деятельность (кроме государственного регулирования) может осуществлять государственный партнер, если ему Хозяйственный кодекс Украины прямо указывает: «Государство, органы государственной власти и органы местного самоуправления не являются субъектами ведения хозяйства» (статья 8.1)? Кроме того, если обратимся к Конституции СССР образца 1977 г., то там в статье 89 указывается, что Советы народных депутатов (от Верховного Совета СССР и до сельских Советов) составляют единую систему органов государственной власти. Но ведь Конституция Украины в статье 7 признает и гарантирует местное самоуправление, которое наделяется правами собственника на природные ресурсы (статья 13) и соответствующими полномочиями (раздел XI) с их последующей детализацией в Законе «О местном самоуправлении в Украине» (№ 280, 1997 г.). Разделение органов государственной власти и органов местного самоуправления было закреплено в 1999 г. принятием Закона Украины «О местных государственных администрациях» (№ 586).

Как видим, государству следует четко определиться с отношениями между собой и местным самоуправлением, т. е. перейти от перманентных попыток поглощения

последнего к реальному партнерству, что признается Государственной стратегией регионального развития на период до 2020 года. Если для Украины примером развитости являются США, то следует внимательно изучить аспекты юрисдикции каждого субъекта по уровням (федеральный, штата, институтов, лиц). В Украине он пока что введен в ряде кодексов (Воздушном, Налоговом, Таможенном), а в Законе Украины «Об основах государственной региональной политики» (№ 156, 2015 г.) упоминается территория юрисдикции органов местного самоуправления.

Укажем также на проблемы отношений крупных, средних и малых предприятий, где квазипартнерства часто предшествуют поглощению сильными слабыми. Так, по данным Т. Коупленда и др., среди партнерств, прекративших свое существование, более 75 % были поглощены одним из партнеров; часто эти партнерства перестают существовать после того, как достигнуты цели обоих партнеров [24, с. 150]. Все это особенно резко проявилось в сельском хозяйстве Украины с появлением агрохолдингов.

Отметим также, что, исходя из статьи 2.1 Хозяйственного кодекса Украины, к участникам отношений в сфере хозяйствования относятся субъекты хозяйствования, потребители, органы государственной власти и органы местного самоуправления, (но только наделенные хозяйственной компетенцией), а также граждане, общественные и другие организации. По логике вещей, полноценные партнерские отношения должны возникать первоначально внутри каждой страты, а затем, на основе накопленного опыта, – между стратами. Но абстрактность их отношений в определенной степени обусловлена тем, что, исходя из статьи 3 Конституции Украины, государство ответственно перед человеком за свою деятельность, т. е. формально является его слугой. И, если верить Т. Гоббсу, то его Левиафан (государство) – это искусственный человек, предназначенный для охраны и защиты естественного человека (это единое лицо, ответственным за действия которого сделало себя путем взаимного договора между собой огромное множество людей, с тем, чтобы это лицо могло использовать силу и средства всех их так, как сочтет необходимым для их мира и общей защиты) [25, с. 6, 133]. Вот и возникает вопрос: каким образом возможно призвать к ответственности искусственного человека (робота)?

Да и само понятие «человек» среди участников отношений в сфере хозяйствования не фигурирует. Если взять пример из Библии, где бог сотворил человека, то там сразу введена дуальность: «мужчину и женщину сотворил их» [Быт. 1: 27] как предпосылка для брачного партнерства. Но по мере социальной эволюции семья разворачивается в государство (через промежуточные формы), которое, как пишет Аристотель, принадлежит к тому, что существует по природе, являясь политическим общением граждан [26, с. 378, 449]. К. Маркс в этой связи писал: «Семья и гражданское общество – действительные части государства, действительные духовные реальности воли, они – способы существования государства (сами себя превращают в государство и являются движущей силой), функции и сферы деятельности которого связаны с индивидами (государство является действенным только через посредство индивидов), при этом само государство есть нечто абстрактное, и только народ есть нечто конкретное» [27, с. 225, 242, 250].

Безусловно, статьи 8 и 22 Конституции Украины говорят о правах и свободах человека и гражданина, но реальные отношения партнерства между ними и государством (если не считать схем на бумаге или текстов в законах) физически принципиально невозможны в силу их абстрактности.

Развивая данное направление научной мысли, К. Г. Юнг указывает на негативное психологическое воздействие статистической картины мира: она отвергает индивида, заменяя его безликими единицами, которые собирает в массовые формации, и вместо конкретного индивида мы имеем названия организаций и, как кульминацию, абстрактную идею государства как принципа политической реальности, где нравственная ответственность индивида заменяется государственными интересами, а цель и смысл индивидуальной жизни (которая является единственной реальной

жизнью) заключается уже не в индивидуальном развитии, а в политике государства, которая навязывается индивиду извне и состоит в претворении в жизнь абстрактной идеи, имеющей силу притягивать к себе всю жизнь [28, с. 61].

Относительно отсутствия общей идеологии партнерства: ей уделяли недостаточное внимание в силу, прежде всего, заикленности человека на семье, на роде, на племени и государстве, не доходя до человечества, не говоря уже о космосе. По мнению К. Г. Юнга, человек – это микрокосм, миниатюрная копия огромного космоса [28, с. 89]. Конечно, глядя с Земли в небо (даже через самые мощные телескопы), вряд ли кто-либо (и когда-либо) сможет установить гармоничность партнерства галактик. Однако если мы смотрим на таблицу Менделеева, то становится очевидной внутренняя упорядоченность вещества. На основе одной только воды (H₂O) возможно сформулировать базовый принцип синергетики (греч. син – «совместное» и эргос – «действие») – свойства водорода и свойства кислорода не имеют вообще тождества со свойствами воды: можно сказать, что подобное их специфическое партнерство порождает новое качество (видовое отличие сущности). При этом важно и то, что по изотопному составу существует 18 различных молекул воды, и в действительности любая вода содержит все разновидности молекул. Хороший пример для партнерства индивидов.

О кооперативном и партнерском эффектах в физиологии человека говорилось уже выше [3]. Генетика как наука исходно, т. е. начиная от Г. Менделя, содержала в себе категорию партнерства [29, с. 27, 35]. Библия приводит пример отторжения людьми чужаков: они говорили ему: «скажи: “шибболет”, а он говорил: “сибболет”, и не мог иначе выговорить; тогда они, взяв его, закалали» [Суд. 12: 6]. Но американские микробиологи расшифровали систему взаимоотношений между 185 генетическими линиями (штаммами) морских бактерий *Vibrio*, которые подразделяются на девять «экологических популяций», связанных генетическим родством и схожими экологическими предпочтениями, и оказалось, что 44 % штаммов выделяют антибиотики, угнетающие рост одного или нескольких других штаммов, причем в большинстве случаев антибиотики действуют только на представителей чужих популяций и безвредны для «своих», то есть межгрупповой антагонизм преобладает над внутригрупповым (как пример своеобразной внутригрупповой кооперации, защищающей бактериальные сообщества от экспансии чужаков) [30]. И вообще, если предки человека заимствовали свои полезные гены у вирусов [31], ретровирусы помогают своим дальним родственникам встроиться в хозяйский геном [32]. Этим подтверждается, во-первых, фундаментальность партнерской тематики, во-вторых, тотальность партнерства: «да будет Бог все во всем» [1 Кор. 15: 28].

В. И. Вернадский указывал на факт резкого химического различия правых и левых изомеров одного и того же химического соединения в воздействии их на живой организм [33, с. 13]. Японский ученый Т. Хига установил, что поведение бактерий, во-первых, симметрично, во-вторых, во многом сходно с поведением людей: часть из них – регенерирующие, несущие в себе силу жизни, другие – дегенерирующие, ведущие к распаду, стимулирующие болезни, гниение и смерть (и тех, и других не более 5 % от общей массы), а третья – инертная, становится на сторону того, кто в этот момент побеждает [34]. Что ж, всего 5 % цвета плодового дерева обеспечивает 100 % его продуктивности. Из этого можно сделать вывод и о том, что только в 5 % случаев взаимодействий субъектов становится возможным позитивное партнерство, тогда как в 95 % – партнерство будет амбивалентно, т. е. может иметь и негативный, и позитивный характер.

Но если человечество разворачивалось от семьи, которая исповедует принцип интеграции-партнерства «и, и» (Адам и Ева), то впоследствии возникает дезинтеграция – контрпартнерство, связанное с принципом «или – или» (Авель или Каин, Иаков или Исав, Иосиф или его братья и т. п.). Но затем нам приводят в пример Моисея и Аарона, которые дополнили кровное братство партнерством и сотрудничеством в поиске гармонии светской и сакральной власти. Естественно, что в системе «или –

или» всегда выпадает середина, промежуточное, и возникает явление одномерности. Эмпедокл, например, признает вражду, и, кроме бога, все остальное происходит у него из вражды [2, с. 111]. Но Платон принимает равными дружбу и вражду и прямо указывает, что ни подобное подобному, ни противоположное противоположному не бывает дружественным [35, с. 331].

Но если мы переходим от религий и философий к экономике, то, например, А. Смит выделял в рынке монопольную и конкурентную составляющую [36, с. 477], а К. Маркс рассматривал распределение и обмен серединой между производством и потреблением [37, с. 714–715]. Безусловно, в указанном выше контексте не имеется в виду строго геометрическая середина, здесь главное, подчеркивает Платон, чтобы после установления единства в системе не потерять промежуточное в конкретной диспозиции [38, с. 44].

С точки зрения К. Маркса, субъект – человечество и объект – природа – одни и те же; однако государство, частная собственность и т. д. превращают людей в абстракции или представляют собой продукты абстрактного человека, вместо того чтобы быть действительностью индивидуальных, конкретных людей [37, с. 711; 39, с. 211]. Именно здесь находится исток асимметрии механицизма и витализма в подходах к формированию партнерских отношений, обусловленной преобладанием вышеуказанного принципа «или – или». Так, Л. Фон Мизес предполагал существование двух видов человеческого сотрудничества в разрезе типов связей – договорного и гегемонического (командного): в договорном случае отношения между сотрудничающими индивидами являются симметричными, а в случае гегемоническом логическое отношение между классами людей становится асимметричным [40, с. 135, 150, 185]. Г. Маркузе объясняет высказанные выше позиции К. Маркса и Л. фон Мизеса тем, что если навязываемая сверху действительность принимает форму независимого существования, то и высказывания, которые к ней относятся, подразумевают реальное общее понятие и не могут быть адекватно переведены в высказывания относительно частных явлений [41, с. 95]. В такой ситуации уже не кадры, а знаки (символы) решают все. Возможно, К. Леви-Стросс и прав, когда он утверждает, что именно знаки вызывают процесс мышления [42, с. 287]. Но Ж. Бодрийяр обосновывает риски знакового могущества человека: если симулякр столь хорошо симулирует реальность, что начинает эффективно ее регулировать, то ведь тогда по отношению к такому симулякру уже сам человек становится абстракцией (где капитал играет политической экономией как симулятивной моделью и больше не живет по законам экономики, и потому эти законы могут перейти в сферу знака и знаковой манипуляции: экономика как театр, где разыгрываются количественные характеристики ценности; экстерминация производственной и знаковой реальностью; труд как знак среди знаков) [43, с. 63, 65; 44, с. 45, 53, 58, 88].

Все решения вышеуказанных задач должны осуществляться в рамках пространственно-временного контекста, который, по мнению К. Г. Юнга, в ходе ментального развития человека превращается из условной величины в «жесткие» концепции благодаря введению единиц измерения [28, с. 210]. В этой связи А. Тоффлер добавляет, что в новых исторических условиях возникает совершенно иная система богатства, которая движется не только существенными изменениями в наших отношениях к пространству и времени, но и в отношении к третьей глубинной основе – знанию; как он считает, стратегия Китая сосредоточилась – намеренно или случайно – на трех глубинных основах: времени, пространстве и знании [45, с. 149, 458]. Если развернуть данный тезис в экономических представлениях К. Маркса, то знания овеществляются в системе машин, которая есть наиболее точное выражение основного капитала, а тот – капитала вообще, того, который по своей природе стремится выходить за всякие пространственные границы, и создание физических условий обмена – средств связи и транспорта – становится для него необходимостью в ином масштабе: уничтожение пространства посредством времени [46, с. 15, 121, 215]. Последняя фраза, безусловно, ни что иное, как гипербола. Но такие гиперболы могут повлечь

за собой, как сказал бы А. Дж. Тойнби, и «патетические заблуждения» (одухотворяющее, наделяющее жизнью неживые объекты) и «заблуждения апатетические» (с живыми существами поступают, как с неодушевленными предметами) [19, с. 21]. И как объяснить такие фразы: «капитал имеет свою собственную мораль» [47, с. 317], «все успехи цивилизации обогащают не рабочего, а капитал» [13, с. 261], «капитал выступает в качестве субъекта» [46, с. 80], «чтобы капиталист мог жить как капитал» [46, с. 85] и т. п.

Совершенно очевидно, что К. Маркс, объявив себя материалистом и диалектиком одновременно, нащупывал когнитивную точку опоры, чтобы соответствовать методологическому требованию чтимого им Аристотеля: каждую пару противоположностей должна исследовать одна наука [2, с. 277]. Но как-то получается, что его капитал раздвоился: с одной стороны, он материалистический, вещественный, рациональный феномен (объект, средства производства), а с другой стороны, феномен идеалистический (субъект, специфические отношения). А так как крайности смыкаются, то К. Маркс критикует грубый материализм экономистов, рассматривающих общественные производственные отношения людей и определения, приобретаемые вещами, когда они подчинены этим отношениям, как природные свойства вещей, и приравнивает его к столь же грубому идеализму и фетишизму, который мистифицирует вещи, приписывая им общественные отношения в качестве имманентных им определений [46, с. 198]. В представлении К. Маркса, как «бог» экономистов, так и «дьявол» экономистов грубо заблуждаются. Понятно, что какое-либо партнерство материалиста и идеалиста в перевернутом понятийном мире невозможно.

И. В. Сталин в 1928 г., критикуя левых и правых уклонистов (почти как К. Маркс экономистов), узрел юмор в факте, имевшем место в 1919–1920 гг. в Одессе, когда часть красноармейцев с остервенением искала там Антанту, будучи уверена, что ежели они поймут ее, то войне будет конец [48, с. 223]. Видимо, ему были весьма приятны как невежество народа, так и действенность манипуляции народным сознанием комиссарами, которые вели к остервенению индивидов, на долгие годы разделившихся между дружбой и враждой и утративших инстинкт кооперации и партнерства.

Выводы и дальнейшие направления научных исследований. 1) реальные евроинтеграционные успехи Украины в определенной мере обусловлены темпами усиления партнерских отношений в обществе и государстве с вовлечением в этот процесс наиболее активных субъектов;

2) партнерство участников отношений хозяйственной сферы должно ориентироваться на равноудаленность от максимума силы эмоциогенных мотивов поведения амбивалентного характера (дружбы, вражды и пр.);

3) создание национальной системы партнерства (с включением туда партнерства социального, государственно-частного) осуществимо лишь на конструктивной сбалансированности ее абстрактных и конкретных начал.

Целесообразно в рамках научного сообщества сформировать группу ученых из различных научных сфер для осуществления постановки задачи разработки теоретико-методологических оснований создания предпосылок выведения в Украине на существенно более высокий уровень партнерских отношений, синхронизированных с системными принципами архетипики.

Рекомендации органам законодательной и исполнительной власти.

Верховному Совету Украины целесообразно при разработке новых нормативно-правовых актов или внесении изменений и дополнений в уже принятые акты полно учитывать перспективы расширения и углубления партнерства всех участников отношений в сфере хозяйствования (начиная от граждан и потребителей) и при необходимости корректировать для каждого участника его наиболее возможную и приемлемую юрисдикцию.

Литература:

1. Гегель Г. Наука логики : в 3-х томах : т. 3 / Г. Гегель ; пер. с нем. – М. : Мысль, 1972. – 371 с.
2. Аристотель. Метафизика // Сочинения : в 4-х т. : т. 1 / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1976. – С. 63–368.
3. Марри Р. Биохимия человека : в 2-х томах : т. 2 / Р. Марри, Д. Греннер, П. Мейес, В. Родуэлл ; пер. с англ. : – М. : Мир, 1993. – 415 с, ил.
4. Юнг К. Г. Душа и миф. Шесть архетипов / К. Г. Юнг ; пер. А. А. Спектор. – М. : АСТ ; Мн. : Харвест, 2005. – 400 с.
5. Бережна І. Державно-приватне партнерство в Україні: чи можливий альянс влади та капіталу? [Електронний ресурс] / І. Бережна. – Режим доступу : <http://narodna.pravda.com.ua/politics/4bf681077b5ad/>.
6. Держава та регіони: від патерналізму до партнерства : аналіт. доповідь / С. О. Біла, О. В. Шевченко, В. І. Жук [та ін.] ; за ред. С. О. Білої. – К. : НІСД, 2010. – 64 с.
7. Кеттл Д. Глобальная революция в государственном управлении / Д. Кеттл // Отечественные записки. – 2004. – № 2 (17). – С. 12–18.
8. Аинса Ф. Реконструкция утопии : эссе. / Ф. Аинса ; пер. с франц. – М. : Наследие ; Editions UNESCO, 1999. – 207 с.
9. Гэлбрейт Дж. Новое индустриальное общество / Дж. Гэлбрейт ; пер. с англ. – М. : АСТ ; ООО «Транзиткнига» ; СПб : Terra Fantastica, 2004. – 602 с.
10. Запатрина И. В. Потенциал публично-частного партнерства в развивающихся экономиках / И. В. Запатрина. – К. : Центродрук, 2011. – 152 с.
11. Жданенко С. Б. Партнерська взаємодія у процесі становлення громадянського суспільства (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / С. Б. Жданенко ; Харк. військ. ун-т. – Харків, 2003. – 16 с. – укр.
12. Ленин В. И. Шаг вперед, два шага назад : т. 8 // Полн. собр. соч. / В. И. Ленин. – изд. 5-е. – М. : Политиздат, 1967. – С. 185–414.
13. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов : т. 46 : ч. 1 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2. – М. : Госполитиздат, 1968. – 559 с.
14. Друкер П. Ф. Задачи менеджмента в XXI веке / Питер Ф. Друкер ; пер. с англ. – М. : Издательский дом «Вильямс», 2003. – 272 с.
15. Платон. Теэтет // Собрание сочинений : в 4 т. : т. 2 / Платон ; общ. ред. А. Ф. Лосева, В. Ф. Асмуса, А. А. Тахо-Годи ; примеч. А. Ф. Лосева и А. А. Тахо-Годи ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1993. – С. 192–274.
16. Сталин И. В. Речь в Кремлевском дворце на выпуске академиков Красной Армии 4 мая 1935 года // Сочинения : т. 14 / И. В. Сталин. — М. : Писатель, 1997. – С. 58–63.
17. Дарвин Ч. Происхождение видов / Ч. Дарвин ; пер. с англ. К. А. Тимирязева. – М. ; Л. : ОГИЗ ; Сельхозгиз, 1935. – 636 с.
18. Сноу Ч. П. Две культуры и научная революция // Портреты и размышления / Чарлз П. Сноу ; пер. с англ. – М. : Прогресс, 1985. – С. 195–226
19. Тойнби А. Дж. Постижение истории : сб. / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. Е. Д. Жаркова. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 640 с.
20. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф ; пер. с англ. – СПб : Питер Ком, 1999. – 416 с.
21. Тойнби А. Дж. Цивилизация перед судом истории : сб. / А. Дж. Тойнби ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Айрис-пресс, 2006. – 592 с.
22. Сото Э. де. Загадка капитала. / Э. де. Сото ; пер. с англ. Б. Пинскер ; науч. ред. Р. Левита – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 272 с.
23. Аристотель. Никомахова этика // Сочинения : в 4-х т. : т. 4 / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1983. – С. 53–294.
24. Коупленд Т. Стоимость компаний: оценка и управление / Т. Коупленд, Т. Коллер, Дж. Муррин ; пер. с англ. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : ЗАО «Олимп-Бизнес», 2005. – 576 с.

25. Гоббс Т. Сочинения : в 2 т. : т. 2 / Т. Гоббс ; сост., ред. авт. примеч. В. В. Соколов ; пер. с лат. и англ. – М. : Мысль, 1991. – 731 с.
26. Аристотель. Политика // Сочинения : в 4-х т. : т. 4 / Аристотель ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1983. – С. 375–644.
27. Маркс К. К критике гегелевской философии права / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения : т. 1. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 219–368.
28. Юнг К. Г. Синхроничность : сборник. / К. Г. Юнг ; пер. с англ. – М. : Рефлбук ; К. : Ваклер, 1997. – 320 с.
29. Тимофеев-Ресовский Н. В. Генетика, эволюция, значение методологии в естествознании / Н. В. Тимофеев-Ресовский. – Екатеринбург : Токмас-Пресс, 2009. – 240 с.
30. Марков А. Внутригрупповое сотрудничество помогает бактериальным популяциям противостоять конкурентам [Электронный ресурс] / А. Марков. – Режим доступа : <http://elementy.ru/news/431892>.
31. Марков А. Предки человека заимствовали полезные гены у вирусов [Электронный ресурс] / А. Марков. – Режим доступа : <http://elementy.ru/news/430886>.
32. Марков А. Ретровирусы помогают своим дальним родственникам встроиться в хозяйский геном [Электронный ресурс] / А. Марков. – Режим доступа : <http://elementy.ru/news/430974>.
33. Вернадский В. И. О правизне и левизне // Проблемы биогеохимии / В. И. Вернадский. – Л. : Изд-во АН СССР, 1940. – 14 с.
34. Орел С. Чудо-невидимки, или Переселение на другие планеты отменяется / С. Орел // Зеркало недели. – 2007. – № 9 (638).
35. Платон. Горгий // Сочинения : в 3-х томах : т. 1 / Платон ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1968. – С. 255–366.
36. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит ; пер. с англ. – М. : ЭКСМО, 2007. – 960 с.
37. Маркс К. Из экономических рукописей 1857–1858 годов. Введение // Сочинения : т. 12 / К. Маркс, Ф. Энгельс. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1958. – С. 709–738.
38. Платон. Филеб // Сочинения в 3-х томах : т. 3 : ч. 1 / Платон ; пер. с древнегреч. – М. : Мысль, 1971. – С. 9–88.
39. Маркс К. Святое семейство, или Критика критической критики против Бруно Бауэра и компании / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения : т. 2. – изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1955. – С. 3–230.
40. Мизес Людвиг фон. Человеческая деятельность : трактат по экономической теории / Людвиг фон Мизес ; пер. с 3-го испр. англ. изд. А. В. Кураева. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.
41. Маркузе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: исследование идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркузе ; пер. с англ., послесл., примеч. А. А. Юдина ; сост., предисл. В. Ю. Кузнецова. – М. : АСТ, 2002. – 526 [2] с.
42. Леви-Стросс К. Первобытное мышление / К. Леви-Стросс ; пер., вступ. ст. и прим. А. Б. Островского. – М. : Республика, 1994. – 384 с. : ил.
43. Бодрийяр Ж. Система вещей / Ж. Бодрийяр ; пер. с франц. – М. : Рудомино, 2001. – 220 с.
44. Бодрийяр Ж. Символический обмен и смерть / Жан Бодрийяр ; пер. с франц. – М. : Добросвет, 2000. – 387 с.
45. Тоффлер Э. Революционное богатство / Элвин Тоффлер, Хейди Тоффлер. – М. : АСТ ; АСТ-Москва, 2008. – 569 [1] с.
46. Маркс К. Экономические рукописи 1857–1859 годов (первоначальный вариант «Капитала»). Часть вторая / К. Маркс, Ф. Энгельс // Сочинения : т. 46. – Изд. 2-е. – М. : Госполитиздат, 1969. – С. 1–290.

ЗМІСТ НОМЕРА

Вступне слово.....	7
ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ	
<i>Олег АМОСОВ, Наталя ГАВКАЛОВА. Концептуальні засади публічного управління: архетипний підхід</i>	8
Визначено концептуальні засади публічного управління. З'ясовано вплив на формування публічного управління архетипів, що сформувалися в суспільстві. Доведено існування концепції публічного управління, засадами якої є суспільна думка, суспільні інтереси та життєдіяльність громадян суспільства. З'ясовано методологічне підґрунтя публічного управління, зокрема детерміновано принципи, функції й методи публічного управління.	
<i>Едуард АФОНІН, Андрій МАРТИНОВ. Теоретичні та методологічні аспекти розвитку української школи архетипіки</i>	13
У статті показано основні етапи становлення української школи архетипіки. Розглянуто теоретичні та методологічні питання розвитку відповідних наукових досліджень.	
<i>Вікторія ВОЛЬСЬКА. Архетип контрольної функції управлінської діяльності</i> 19	
Стратегія сталого розвитку України на період до 2020 року висуває нові, суттєво вищі вимоги до управління національними підприємствами. Це обумовлено прискоренням інноваційних змін у сфері виробництва, процесами глобалізації, які висувають вимоги переведення національної економіки на сучасні міжнародні стандарти управління. За таких умов кожне підприємство повинно розробляти власні проекти та програми розвитку виробництва з урахуванням вказаних вимог.	
<i>Вікторія ДРУК. Архетипи комунікативної діяльності як основа сталих відносин держави і суспільства</i>	24
Досліджено основні аспекти взаємодії держави й суспільства, викладено основні моделі, аспекти та практичні засади комунікацій у суспільному розвитку; здійснено аналіз комунікативних практик у публічній сфері. Особлива увага звертається на використання архетипів під час комунікативного впливу.	
<i>Віктор ЗАМОРСЬКИЙ. Лідерство в системі державного управління як наслідок змін психосоціальної природи людини: архетипний підхід</i>	28
Лідерство розглядається як складова публічного адміністрування та сучасної концепції управління (good governance) через призму присутніх у колективному несвідомому архетипів на прикладі так званого локусу контролю.	
<i>Володимир КОЗАКОВ, Ольга РАШКОВСЬКА. Громадянська комунікація як чинник реформування державного управління: архетипний підхід</i>	33
Статтю присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню громадянської комунікації як чинника реформування державного управління на основі архетипного підходу, розкриттю її характерних особливостей, змісту та сутності, а також визначенню подальших напрямів дослідження.	
<i>Олексій КРЮКОВ, Олександр РАДЧЕНКО. Формування політико-управлінських еліт в умовах зміни управлінської парадигми розвитку держави: спроба архетипного аналізу</i>	40
У статті розглядаються питання формування політико-управлінських еліт в умовах зміни управлінської парадигми держави та її взаємозв'язку з архетипікою; аналізуються основні принципи й типи функціонування політико-управлінської еліти в сучасних умовах.	
<i>Тетяна НОВАЧЕНКО. Компетентність і функції як архетипи державного управління і фактор суспільної інтеграції</i>	47
У статті обґрунтовується думка про те, що функції та компетентність у державному управлінні, що відповідають вимогам суспільства, є архетипами та фактором його інтеграції.	

Олена СУШИЙ. Неусвідомлювані форми соціально-психологічного мислення: до питання методологічних засад архетипіки	55
Здійснено спробу концептуалізації поняття неусвідомлюваних форм соціально-психологічного мислення. Обґрунтовано підходи до вивчення їхнього змісту у творенні інтерсуб'єктивного простору.	
Яна ЧЕПУРЕНКО. Архетипна парадигма інформаційного забезпечення управління (до постановки питання)	60
Досліджено головні аспекти архетипної парадигми інформаційного забезпечення управління як чинника ефективності ухвалення управлінського рішення. Зосереджено увагу на суб'єктно-об'єктних відносинах процесу інформаційного забезпечення управління як основи архетипного аналізу. Обґрунтовано доцільність подальшого дослідження інформаційного забезпечення управління із застосуванням архетипної методології.	
Наталія МОСКАЛЕЦЬ. Відповідальність особи як прояв архетипу цілісності у взаємодії конституційного суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини	67
У статті розглянуто дефініцію категорії «відповідальність». Встановлено сутність відповідальності посадових і службових осіб як прояв архетипу цілісності у взаємодії Конституційного Суду та інших органів державної влади щодо забезпечення прав і свобод людини. Здійснено аналіз сучасного вітчизняного законодавства щодо відповідальності посадових і службових осіб органів державної влади.	
Ористлава СИДОРЧУК, Олена РЕШОТА. Архетипи демократичної управлінської культури: сутність та загальна характеристика	73
Розглянуто сутність поняття управлінської культури органів публічного управління в контексті демократизації суспільства. Виділено архетипи української культури, які сприяють формуванню демократичної практики управління. Визначено основні компоненти управлінської культури та встановлено критерії демократичності управлінської культури. Запропоновано модель управлінської культури у взаємозв'язках та компонентах.	
Сергій ЯЦИК. Дескрипція архетипу самості як передумова розвитку механізмів державного управління: екзистенціальний аспект	82
Розглядається архетип самості як фундаментальне явище у контексті державного управління, в екзистенціальному прояві буття людини, а також її здатність виходу на вищі ціннісні рівні через невичерпні можливості несвідомого.	
СУСПІЛЬНА ПОЛІТИКА	
Тетяна БЄЛЬСЬКА. Громадянськість як прояв архетипу цілісності та його вплив на державну політику	88
У статті обґрунтовано природу людської ідентичності; встановлено, що громадянськість як риса людської ідентичності є проявом архетипу самості (цілісності); з'ясовано, що особливістю людського розвитку в період Постмодерну є індивідуалізація; кінцевою ціллю розвитку особистості є самореалізація, що проявляється в активній участі у громадському житті, впливі на державну політику й у лідерстві як акме особистості; визначено, що «громадянськість» є «духом» громадянського суспільства.	
Олексій ВАЛЕВСЬКИЙ. Культурна політика в подоланні кризи та реалізації реформ українського суспільства (архетипний підхід)	94
Аналізуються архетипи культурної політики як основи реалізації структурних реформ в Україні. Визначаються причини виникнення соціально-економічної кризи в суспільстві. Доводиться актуальність створення інституційних засад нової культурної політики. Визначаються заходи, спрямовані на реформу культурної сфери.	

Елла МАМОНТОВА. Символ як репрезентант архетипу в процесах публічної комунікації	100
Аналізуються місце й роль політичної комунікативістики та школи соціодраматургії у становленні теоретико-методологічних підвалин дослідження символу як детермінанти політичного порядку та політичного розвитку пост-сучасного суспільства. На досвіді сучасної України розкривається специфіка символу як репрезентанта архетипу у процесах публічної комунікації.	
Володимир ПАТРАКОВ. Прапор України – від символу розділеності до символу єдності. Архетипи магічного мислення	108
У статті в рамках архетипної парадигми досліджується феномен численних закликів політиків і громадян України щодо зміни кольорів державного прапора. Показується, що ці заклики засновані на логіці магічного мислення, оскільки за давньокитайською «Книгою змін» синьо-жовтий прапор символізує гексаграму Пі (Занепад), а жовто-синій – гексаграму Тай (Розквіт). Оскільки сучасний прапор України став символом розділення країни, то зміна кольорів прапора стане знаком оновлення суспільства.	
Ольга КОВІНЧУК. Архетип території та його вплив на кластери в реалізації державної політики розвитку території	116
У роботі розглянуто архетип території та його вплив на використання кластерного підходу як інструменту реалізації державної політики розвитку території.	
Віталій ОМЕЛЬЯНЕНКО. Архетипний підхід до аналізу успішності системних інновацій на національному та місцевому рівнях	123
У статті проаналізовано особливості впровадження системних інновацій на національному та місцевому рівні на основі використання архетипної складової соціально-економічної системи. Запропоновано використовувати модель бізнес-трансферу для скорочення інституційного розвитку між Україною та розвиненими країнами.	
Людмила ПОНОМАРЕНКО. Прапор України як архетип цілісності і символ інтеграційних прагнень держави	130
У статті здійснено спробу визначення архетипу прапора України як національного символу єднання та його впливу на життя української нації сьогодні.	
Ігор РЕШЕВЕЦЬ. Раціональні та ірраціональні аспекти державної політики як суспільні прояви архетипів колективного несвідомого	136
У статті проведено аналіз раціональних та ірраціональних аспектів державної політики як суспільних проявів архетипів колективного несвідомого. Обґрунтовано роль управлінської парадигми у формуванні демократичної системи сучасного українського державотворення.	
ДЕРЖАВА ТА СУСПІЛЬСТВО	
Володимир ГАНЯК. Особливості формування домінуючого культурного архетипу українського суспільства в умовах зміни історичної ситуації	143
Обґрунтовано авторський погляд на механізм та особливості формування домінуючого культурного архетипу українського суспільства в умовах зміни історичної ситуації. Автор доходить висновку, що зміна домінуючого культурного архетипу призводить до кардинальних змін у ціннісно-смісловій сфері громадян, що, в свою чергу, обумовлює формування нових патернів їх суспільно-політичної взаємодії.	
Ганна ГОЛУБЧИК. Міся пам'яті українців як чинник суспільної інтеграції: архетипний підхід	150
Здійснено деконструкцію суспільної пам'яті як актуальне завдання державного управління розвитком суспільної пам'яті в Україні. Запропоновано напрями методологічного взаємозбагачення меморіальних досліджень та архетипного підходу у виробленні інструментів управління суспільними процесами й розвитком держави.	

- Оксана КОЖЕМЯКІНА. Архетипні засади концептуалізації довіри як категорії соціосинергетики** 156
 Статтю присвячено аналізу підстав концептуалізації довіри як категорії соціосинергетики, звертаючи увагу на глибинний рівень морально-психологічної регуляції поведінки, що визначає ціннісно-нормативні орієнтири соціальної взаємодії. Досліджується роль довіри в процесах соціальної самоорганізації та з'ясовуються умови емерджентності довіри в сучасному соціумі.
- Марія ЛАШКІНА. Хаос, самоорганізація та кооперація як архетипи державності для України** 162
 Запропоновано інноваційний погляд на архетипи державності та державотворення для України, що виникли внаслідок розвитку постмодерного світу та впливу процесів глобалізації на національну державу. Аналізуються елементи хаосу, прояви самоорганізації та кооперації в суспільстві та їх потенція стати основними архетипами для молодого української держави, перетворившись на колективне несвідоме.
- Оксана ПАНЬКОВА. Архетип самоті як передумова реалізації творчого потенціалу людини та подолання суспільної кризи** 168
 Розкривається архетипна природа життєстійкості особистості як інтегративної соціально затребуваної якості, що забезпечує особистісну й соціальну сталість в умовах посилення соціальної нестабільності. Запропоновано авторське бачення механізму актуалізації архетипу Самоті в людині через взаємозв'язок із процесами соціальної та соціетальної ідентичності. Визначено можливі «точки опори» людини та суспільства в ситуації радикальних кризових змін.
- Олександр ПЕЛІН. Кордони як архетипи соціального простору** 177
 Розглянуто нові підходи в дослідженні соціального простору. Мета статті – застосувати поняття архетипу в дослідженні соціальних кордонів. Для цього використано поняття хронотопу, який забезпечує взаємозв'язок часових та просторових характеристик і робить поняття архетипу дієвим та просторово осяжним.
- Тарас ПЛАХТІЙ. Фрактальна модель психіки та архетипи соціальної поведінки** 182
 На базі моделі особистості Роберто Ассаджіолі та теорії поля Курта Левіна й у результаті вибору фрактальної моделі представлення логічно-інформаційних складових психіки розроблена універсальна фрактальна модель людської психіки та її компонентів у їх динамічній взаємодії між собою та із зовнішнім середовищем, а також розкрито архетипні механізми такої взаємодії.
- Юлія ЧЕРКАСОВА. Трансформація системи цінностей на пострадянському просторі (архетипний підхід)** 195
 Порушується питання про переоцінку культурних категорій у сучасному суспільстві. Виявляються механізми управління архетипами людини із впровадження нової методології з виховання прийдешнього покоління й користування нею. Пропонується ідея про створення національної педагогічної стратегії духовно-морального виховання особи.
- Сергій ЮШИН. Архетип дружби и ворожнечі в природі і суспільстві** 202
 Темпи становлення державно-приватного партнерства в Україні відстають від бажаного рівня. Будь-які спроби механічного перенесення систем державно-приватного партнерства розвинених країн поки що не приносять відчутних позитивних результатів. Це підтверджує наявність фундаментальних чинників, що діють не на абстрактному рівні «держава – бізнес», а в рамках конкретного рівня «індивід – індивід», де всі відносини партнерства розташовуються всередині континууму «дружба ... ворожнеча». Урахування диспозиції вказаних категорій містить «ключ» до становлення національних партнерських систем.

СОДЕРЖАНИЕ НОМЕРА

Вступительное слово	7
ПУБЛИЧНОЕ УПРАВЛЕНИЕ	
<i>Олег АМОСОВ, Наталья ГАВКАЛОВА. Концептуальные основы публичного управления: архетипный подход</i>	8
<p>Определены концептуальные основы публичного управления. Выяснено влияние на формирование публичного управления архетипов, сложившихся в обществе. Доказано существование концепции публичного управления, принципами которой являются общественное мнение, общественные интересы и жизнедеятельность граждан общества. Определена доминанта архетипного подхода к созданию предпосылок формирования солидарного общества..</p>	
<i>Эдуард АФОНИН, Андрей МАРТЫНОВ. Теоретические и методологические аспекты развития украинской школы архетипики</i>	13
<p>В статье показаны основные этапы становления украинской школы архетипики. Рассмотрены теоретические и методологические вопросы развития соответствующих научных исследований.</p>	
<i>Виктория ВОЛЬСЬКАЯ. Архетип контрольной функции управленческой деятельности</i>	19
<p>Стратегия устойчивого развития Украины на период до 2020 года выдвигает новые, существенно более высокие требования к управлению национальными предприятиями. Это обусловлено, во-первых, ускорением инновационных изменений в производственных системах, во-вторых, процессами глобализации, которые выдвигают требования перевода национальной экономики на современные международные стандарты управления. При таких условиях каждое предприятие должно разрабатывать собственные проекты и программы развития производства с учетом указанных требований.</p>	
<i>Виктория ДРУК. Архетипы коммуникативной деятельности как основа устойчивых отношений государства и общества</i>	24
<p>Исследованы основные аспекты взаимодействия государства и общества, изложены основные модели, аспекты и практические основы коммуникаций в общественном развитии; осуществлен анализ коммуникативных практик в публичной сфере. Особое внимание обращается на использование архетипических образов во время коммуникативного воздействия.</p>	
<i>Виктор ЗАМОРСКИЙ. Лидерство в системе государственного управления как следствие изменений психосоциальной природы человека: архетипический подход</i>	28
<p>Лидерство рассматривается как составная публичного администрирования и современной концепции управления (good governance) через призму присутствующих в коллективном бессознательном архетипов на примере так называемого локуса контроля.</p>	
<i>Владимир КОЗАКОВ, Ольга РАШКОВСКАЯ. Гражданская коммуникация как фактор реформирования государственного управления: архетипический подход</i>	33
<p>Статья посвящена теоретико-методологическому обоснованию гражданской коммуникации как фактора реформирования государственного управления на основе архетипного подхода, раскрытию их характерных особенностей, сущности, а также определению дальнейших направлений исследования</p>	
<i>Алексей КРЮКОВ, Александр РАДЧЕНКО. Формирование политико-управленческих элит в условиях смены управленческой парадигмы развития государства: попытка архетипного анализа</i>	40
<p>В статье рассматриваются вопросы формирования политико-управленческих элит в условиях смены управленческой парадигмы государства и их взаимосвязь с архетипикой; анализируются основные принципы и типы функционирования политико-управленческой элиты в современных условиях.</p>	
<i>Татьяна НОВАЧЕНКО. Компетентность и функции как архетипы государственного управления и фактор общественной интеграции</i>	47
<p>В статье обосновывается мысль о том, что функции и компетентность в государственном управлении, которые соответствуют требованиям общества, являются архетипами и фактором его интеграции.</p>	

- Елена СУШИЙ. Неосознаваемые формы социально-психологического мышления: к вопросу о методологических основах архетипики**..... 55
 Предпринята попытка концептуализации понятия неосознаваемых форм социально-психологического мышления. Обоснованы подходы к изучению их содержания в создании интересубъективного пространства.
- Яна ЧЕПУРЕНКО. Архетипная парадигма информационного обеспечения управления (к постановке вопроса)** 60
 Исследованы главные аспекты архетипной парадигмы информационного обеспечения управления как фактора эффективности принятия управленческого решения. Сосредоточено внимание на субъектно-объектных отношениях процесса информационного обеспечения управления как основы архетипического анализа. Обоснована целесообразность дальнейшего исследования информационного обеспечения управления с применением методологии архетипики.
- Наталина МОСКАЛЕЦ. Ответственность лица как проявление архетипа целостности во взаимодействии конституционного суда и других органов государственной власти относительно обеспечения прав и свобод человека**..... 67
 В статье рассмотрена дефиниция категории «ответственность». Установлена суть ответственности должностных и служебных лиц как проявление архетипа целостности во взаимодействии Конституционного Суда и других органов государственной власти относительно обеспечения прав и свобод человека. Осуществлен анализ современного отечественного законодательства относительно ответственности должностных лиц органов государственной власти
- Ористлава СИДОРЧУК, Елена РЕШОТА. Архетипы демократической управленческой культуры: сущность и общая характеристика** 73
 Рассмотрена сущность понятия управленческой культуры органов публичного управления в контексте демократизации общества. Выделены архетипы украинской культуры, которые способствуют формированию демократической практики управления. Определены главные компоненты управленческой культуры и установлены критерии демократичности управленческой культуры. Предложена модель управленческой культуры во взаимосвязях и компонентах.
- Сергей ЯЦЫК. Дескрипция архетипа самости как условие развития механизмов государственного управления: экзистенциальный аспект** 82
 Рассматривается архетип самости как фундаментальное явление в контексте государственного управления, в экзистенциальном проявлении бытия человека, а также его способность выхода на высшие ценностные уровни через неисчерпаемые возможности бессознательного.

ОБЩЕСТВЕННАЯ ПОЛИТИКА

- Татьяна БЕЛЬСКАЯ. Гражданственность как проявления архетипа целостности и его влияние на государственную политику** 88
 Обоснована природа человеческой идентичности; установлено, что гражданственность как черта человеческой идентичности является проявлением архетипа самости (целостности); выяснено, что особенностью человеческого развития в период Постмодерна является индивидуализация; конечной целью развития личности является самореализация; определено, что «гражданственность» является «духом» гражданского общества.
- Алексей ВАЛЕВСКИЙ. Культурная политика в преодолении кризиса и реализации реформ украинского общества (архетипный подход)**..... 94
 Анализируются архетипы культурной политики как основы реализации структурных реформ в Украине. Определяются причины возникновения социально-экономического кризиса в обществе. Доказывается актуальность создания институциональных основ новой культурной политики. Определяются меры, нацеленные на реформу культурной сферы.

Элла МАМОНТОВА. Символ как репрезентант архетипа в процессах публичной коммуникации..... 100

Анализируются место и роль политической коммуникативистики и социодрамы в становлении теоретико-методологических основ исследования символа как детерминанты политического порядка и политического развития постмодерного общества. На примере современной Украины раскрывается специфика символа как репрезентанта архетипа в процессах публичной коммуникации.

Владимир ПАТРАКОВ. Флаг Украины – от символа разделенности к символу единства. Архетипы магического мышления..... 108

В рамках архетипической парадигмы исследуется феномен многочисленных призывов в Украине по перемене цветов государственного флага. Показывается, что эти призывы основаны на логике магического мышления, поскольку по древнекитайской «Книги перемен» сине-желтый флаг символизирует гексаграмму Пи (Упадок), а желто-синий – гексаграмму Тай (Расцвет). Так как современный флаг Украины стал символом разделения страны, то перемена цветов флага станет знаком обновления общества и символом его единства.

Ольга КОВИНЧУК. Архетип территории и его влияние на кластеры в реализации государственной политики развития территорий 116

Рассмотрены архетип территории и его влияние на использование кластерного подхода как инструмента реализации государственной политики развития территорий.

Виталий ОМЕЛЬЯНЕНКО. Архетипный подход к анализу успешности системных инноваций на национальном и местном уровнях 123

Проанализированы особенности внедрения системных инноваций на национальном и местном уровне на основе использования архетипной составляющей социально-экономической системы. Предложено использовать модифицированную модель бизнес-трансфера для сокращения институционального разрыва между Украиной и развитыми странами.

Людмила ПОНОМАРЕНКО. Флаг Украины как архетип целостности и символ интеграционных устремлений государства 130

Сделана попытка определения архетипа флага Украины как национального символа единства и его влияния на жизнь украинской нации сегодня.

Игорь РЕШЕВЕЦЬ. Рациональные и иррациональные аспекты государственной политики как общественные проявления архетипов коллективного бессознательного 136

Проведен анализ рациональных и иррациональных аспектов государственной политики как общественных проявлений архетипов коллективного бессознательного. Обоснована роль управленческой парадигмы в формировании демократической системы современного украинского государства.

ГОСУДАРСТВО И ОБЩЕСТВО

Владимир ГАНЯК. Особенности формирования доминирующего Культурного архетипа украинского общества в условиях изменения исторической ситуации143

Обоснован авторский взгляд на механизм и особенности формирования доминирующего культурного архетипа украинского общества в условиях изменения исторической ситуации. Автор приходит к выводу, что изменение доминирующего культурного архетипа ведет к кардинальным изменениям в ценностно-смысловой сфере граждан, что, в свою очередь, обуславливает формирование новых паттернов их общественно-политического взаимодействия.

Анна ГОЛУБЧИК. Места памяти украинцев как фактор общественной интеграции: архетипический подход..... 150

Произведена деконструкция общественной памяти как актуальная задача государственного управления развитием общественной памяти в Украине. Предложены направления методологического взаимообогащения мемориальных исследований и архетипического подхода в выработке инструментов управления общественными процессами и развитием государства. Определены возможности влияния на общественную интеграцию развития концепта «места памяти», перспективы и потенциальные проблемы его развития.

Оксана КОЖЕМЯКИНА. Архетипные основания концептуализации доверия как категории социосинергетики 156

Статья посвящена анализу оснований концептуализации доверия как категории социосинергетики, обращая внимание на глубинный уровень морально-психологической регуляции поведения, который определяет ценностно-нормативные ориентиры социального взаимодействия. Исследуется роль доверия в процессах социальной самоорганизации и определяются условия эмерджентности доверия в современном социуме.

Мария ЛАШКИНА. Хаос, самоорганизация и кооперация как архетипы государственности для Украины..... 162

Предложен инновационный взгляд на архетипы государственности и государства для Украины, которые возникли в эпоху Постмодерна в результате влияния процессов глобализации на национальное государство. Анализируются элементы хаоса, проявления самоорганизации и кооперации в обществе и их потенция стать основными архетипами для молодого украинского государства, превратившись в коллективное бессознательное.

Оксана ПАНЬКОВА. Архетип самости как предпосылка реализации творческого потенциала человека и преодоления общественного кризиса 168

Раскрываются архетипические основания жизнестойкости личности как интегративного социально востребованного качества, обеспечивающего личностную и социальную устойчивость в условиях усиления социальной нестабильности. Предложено авторское видение механизма актуализации архетипа Самости в человеке во взаимосвязи с процессами социальной и социетальной идентичности. Определены возможные «точки опоры» человека и общества в ситуации радикальных кризисных изменений.

Александр ПЕЛИН. Граница как архетип социального пространства..... 177

Рассмотрены новые подходы в исследовании социального пространства. Предлагается применить понятие архетипа в исследовании социальных границ через понятие хронотопа, обеспечивающего взаимосвязь временных и пространственных характеристик. Доказываются преимущества применения в исследовании архетипа социальных границ хронотопа «Порог». Освещается значение проекции художественного анализа в исследовании архетипа социальных границ.

Тарас ПЛАХТИЙ. Фрактальная модель психики и архетипы социального поведения 182

На базе модели личности Роберто Ассаджиоли и теории поля Курта Левина и в результате выбора фрактальной модели представления логико-информационных составляющих психики разработана универсальная фрактальная модель человеческой психики и ее компонентов в их динамическом взаимодействии между собой и с внешней средой, а также раскрыты архетипные механизмы такого взаимодействия.

Юлия ЧЕРКАСОВА. Трансформация системы ценностей на постсоветском пространстве (архетипный подход)..... 195

Затрагивается вопрос о переоценке культурных категорий, в современном обществе. Выявляются механизмы управления архетипами человека на внедрение и пользование новой методологией по воспитанию будущего поколения. Предлагается идея о создании национальной педагогической стратегии духовно-нравственного воспитания личности.

Сергей ЮШИН. Архетип дружбы и вражды в природе и обществе 202

Темпы формирования государственно-частного партнерства в Украине отстают от желаемого уровня. Любые попытки механического перенесения систем государственно-частного партнерства развитых стран пока не приносят ощутимых позитивных результатов. Это подтверждает наличие фундаментальных факторов, действующих не на абстрактном уровне «государство – бизнес», а в рамках конкретного уровня «индивид – индивид», где все отношения партнерства располагаются внутри континуума «дружба ... вражда». Учет диспозиции указанных категорий содержит «ключ» к формированию национальных партнерских систем

CONTENTS OF ISSUE

Opening address	7
Section I PUBLIC ADMINISTRATION	
Oleg AMOSOV, Natalia GAVKALOVA. Conceptual foundations of public administration	8
<i>The conceptual foundations of public management are defined. The influence of archetypes established in a society on the formation of the public administration is determined. The existence of the concept of public administration, whose principles are the public opinion, public interests, and the vital activities of society's citizens, is proved. The methodological basis of public administration is presented; namely, the principles, functions, and methods of public administration are determined. The dominant of the archetypal approach to the creation of preconditions for a solidarity society is defined.</i>	
Eduard AFONIN, Andrii MARTYNOV. Theoretical and methodological aspects of development of the Ukrainian school of archetypes	13
<i>The paper shows the main stages of formation of the Ukrainian school of archetypes. The theoretical and methodological questions of the development of appropriate scientific studies are considered.</i>	
Victoria VOLSKA. Archetype of the control function of administrative activity	19
<i>The strategy of steady development of Ukraine for a period till 2020 pulls out new, substantially higher, requirements to the management of national enterprises. It is caused, firstly, by the acceleration of innovative changes in the production systems and, secondly, by the globalization processes which pull out requirements of the translation of the national economy onto the modern international standards of management. Under such conditions, every enterprise must develop own projects and programs of development of the production with regard for the indicated requirements. In accordance with this, the control over the realization of projects and programs, which is a fundamental constituent of any control system, must be improved. Therefore, the study of the archetype of forming the control function of an administrative activity is an important scientific task.</i>	
AVictoria DRUK. Archetypal patterns of communication activity as the base of sustainable relationships between state and society	24
<i>The article presents the main patterns, aspects, and practical bases for communications in the societal development. Communication practices in the public sphere have been analyzed. A special emphasis is given to the usage of archetypal images during the action of communication.</i>	
Viktor ZAMORSKIY. Leadership in the public administration system as a consequence of the variable nature of social mobility: an archetypal approach	28
<i>Leadership is considered as a component of the public administration and modern management concepts (good governance) through the prism of archetypes present in the collective unconscious by the example of the so-called locus of control.</i>	
Volodymyr KOZAKOV, Olha RASHKOV'SKA. Civic communication as a factor of reforming the public administration: the archetypal approach	33
<i>The article is devoted to the methodological-theoretic substantiation of a civil communication as a factor of the reformation of the public administration on the basis of the archetypal approach, to the clarification of their special characteristics, contents, and essence, and to the determination of further research directions.</i>	
Olexii KRYUKOV, Olexandr RADCHENKO. Formation of political and administrative elites under conditions of a change of the management paradigm of development of the state: an attempt of archetypal analysis	40
<i>The article deals with the formation of political and administrative elites under conditions of a change in state's management paradigm and its interconnection with the archetypal approach. The basic principles and types of functioning of the political-administrative elite under modern conditions are analyzed.</i>	
Tetyana NOVACHENKO. Competence and functions as the archetypes of public administration and a factor of social integration	47
<i>The article substantiates the idea of that the functions and competence in the public administration, which meet the requirements of a society, are archetypes and a factor of its integration.</i>	
Olena SUSHYI. Unconscious forms of socio-psychological thinking: the issue of methodological bases of archetypes	55
<i>An attempt to conceptualize of the concept of unconscious forms of the socio-psychological thinking is undertaken. Some approaches to the study of their contribution to the creation of an intersubjective space are substantiated.</i>	

Yana CHEPURENKO. The archetypal paradigm of information support of the management (to the question statement)	60
<i>The main aspects of the archetypal paradigm of information support of the management as a factor of the efficiency of an administrative decision-making are studied. The attention is focused on subject-object relations of the process of information support of the management as a basis of the archetypal analysis. The expediency of a further research of the information support of the management with the application of the methodology of archetypes is substantiated.</i>	
Natalina MOSKALETS. Liability of an individual as a manifestation of the archetype of wholeness in the interaction of the constitutional court of Ukraine and other bodies of state power in ensuring the human rights and freedoms	67
<i>The article deals with the definition of the category of liability. The essence of the liability of an individual is established as a manifestation of the archetype of wholeness in the interaction of the Constitutional Court of Ukraine and other bodies of state power in ensuring the human rights and freedoms. The modern domestic legislation on the liability of officers and employees of the public authorities is analyzed</i>	
Oryslava SYDORCHUK, Olena RESHOTA. Archetypes of democratic administrative culture: the essence and general characteristics	73
<i>The essence of the notion of administrative culture for public administration bodies in the context of democratization of a society is considered. Archetypes of the Ukrainian culture that contribute to the formation of a democratic administration practice are highlighted. The main components of and a set of criteria for the democratic administrative culture are defined. A model of administrative culture in relationships and components is proposed</i>	
Sergii YATSYK. Description of the archetype of the self as a precondition for the development of the mechanisms of public administration: existential aspect	82
<i>The author considers the archetype of the self as a fundamental phenomenon in the context of public administration and in the existential display of the objective reality of a human being, as well as its ability to approach the top value levels due to the inexhaustible possibilities of unconscious</i>	
Section II PUBLIC POLICY	
Tatiana BIELSKA. Citizenship as a manifestation of the archetype of wholeness and its influence on public policy	88
<i>The author substantiates the nature of human identity. It is established that the citizenship as a feature of the human identity is a manifestation of the archetype of the self (integrity). The author finds that a feature of the human development in the post-modern period is the individualization and clarifies that the ultimate goal of the personal development is a self-realization, which is manifested in the active participation in the public life, the influence on the public policy, and the leadership as the acme of a person. The author is convinced that the citizenship is the "spirit" of a civil society.</i>	
Oleksii VALEVSKYI. Cultural policy in overcoming the crisis and implementing the reforms in Ukraine's society (archetypal approach)	94
<i>Archetypes of the cultural policy as the basis for the implementation of structural reforms in Ukraine are analyzed. The causes for the appearance of a socio-economic crisis in the society are determined. The urgency of the creation of institutional foundations of a new cultural policy is proved. Some measures aimed at a reform of the cultural sphere are determined.</i>	
Ella MAMONTOVA. Symbol as a representative of the archetype in the processes of public communication	100
<i>The place and role of scientific schools of political communications and social dramaturgy in the formation of methodological-theoretic foundations of studies of a symbol as a determinant of the political order and the political development of the post-modern society are analyzed. The following thesis is argued: just with their presentation in the modern political science discourse, the symbol acquires the characterization of a key instrument of the social creation. By the example of the contemporary Ukraine, the specificity of the symbol as a representative of the archetype in the processes of public communication is shown.</i>	
Vladimir PATRAKOV. Flag of Ukraine – from the symbol of division to the symbol of unity. Archetypes of magic thinking	108
<i>In the framework of the archetypal paradigm, the phenomenon of numerous appeals to change the colors of Ukraine's national flag of is explored. It is shown that these calls are based on the logic of magical thinking.</i>	

Olha KOVINCHUK. The archetype of territory and its influence on clusters in the implementation of the state policy of territorial development	116
<i>The article shows the archetype of territory and its influence on the use of the cluster approach as a tool for the implementation of the state policy of development of territories.</i>	
Vitaliy OMELYANENKO. Archetypal approach to the analysis of system innovation successes at the national and local levels	123
<i>The paper deals with the features of the implementation of system innovations at the national and local levels through the use of the archetypal component of a socio-economic system. It is proposed to use a modified business transfer model in order to decrease the institutional gap between Ukraine and developed countries.</i>	
Lyudmila PONOMARENKO. The flag of Ukraine as an archetype of integrity and a symbol of integrative tendencies of the state	130
<i>The article contains an attempt to determinate the archetype of the Flag of Ukraine as a national symbol of integrity and its influence on the life of the Ukrainian nation today.</i>	
Igor RESHEVETS. Rational and irrational aspects of the public policy as public manifestations of the archetypes of the collective unconscious	136
<i>The article analyzes the rational and irrational aspects of the public policy as public manifestations of the archetypes of the collective unconscious. The role of the management paradigm in the formation of a democratic system in the modern Ukrainian state is substantiated.</i>	
Section III STATE AND SOCIETY	
Vladimir HANIAK. Features and formation of the dominant cultural archetype of Ukraine's society in a changing historical situation	143
<i>From positions of the synergetic approach, author's sight at the mechanism and features of formation of a dominant cultural archetype of Ukraine's society in a changing historical situation is substantiated. The author concludes that the change in the dominant cultural archetype leads to drastic changes in the value-semantic sphere of citizens, which, in turn, causes the formation of new patterns of their socio-political interaction.</i>	
Ganna GOLUBCHYK. Places of memory of the Ukrainians as a social integration factor: archetypal approach	150
<i>The article shows the deconstruction of social memory as a current task of the public administration of the development of a social memory in Ukraine. Some directions for the methodological mutual enrichment of memorial studies and the archetypal approach in the creation of tools of the management of social processes and state's development are offered. The abilities to influence the social integration by the development of the concept of "memory place" are defined, and the perspectives and potential problems of its development are shown.</i>	
Oksana KOZHEMIAKINA. Archetypal foundations of a conceptualization of trust as a category of sociosynergetics	156
<i>The foundations of the conceptualization of trust as a category of sociosynergetics are analyzed with regard for a deep level of the moral and psychological regulation of a behavior. Such level determinates the value-normative orientation of a social interaction. The role of trust in the processes of social self-organization is studied, and the conditions of the emergence of trust in the modern society are determined.</i>	
Maria LASHKINA. Chaos, self-organization, and cooperation as the archetypes of statehood in Ukraine	162
<i>The author examines the archetypes of statehood and state for Ukraine. They have appeared in the post-modern epoch, as a result of the impact of a globalization on the national state. The author analyzes elements of the chaos, manifestations of the self-organization and the cooperation in a society, and their potentiality to become the main archetypes for the young Ukrainian state, being transformed in the collective unconscious.</i>	
Oksana PAN'KOVA. The archetype of the self as a prerequisite to the realization of human creativity and overcoming the social crisis	168
<i>The author explains the archetypal nature of person's viability as an integrative socially required quality that ensures the personal and social resilience under conditions of the strengthening of social instability. Author's look at the mechanism of actualization of the archetype of the self in a person through his/her relationship to the processes of social and societal identity is presented. The possible fulcra of a person and the society in the situation with radical crisis changes are identified.</i>	

Olexandr PELIN. Border as an archetype of social space 177

The article considers new approaches to the study of a social space. The purpose of article is to apply the concept of archetype to the study of social boundaries. To do this, the concept of time-space is used. It provides a correlation of the temporal and spatial characteristics, by making the notion of archetype effective and spatially extensive. The advantages of the use of the time-space "Threshold" in the study of the archetype of social boundaries are proved. The meaning of the art projection analysis for the study of this archetype is clarified.

Taras PLAKHTIY. A fractal model of psyche and the archetypes of social behavior . 182

Based on the model of personality by Roberto Assagioli and the field theory of Kurt Lewin and as a result of our choice of a fractal model for representing the logical and information components of the mind, the author develops a universal fractal model of human psyche and its components in their dynamic interaction with one another and with the environment and discovers the archetypal mechanisms of such interactions. Within the model, the mechanisms of formation of the societal psyche of human communities, which determines, to a great extent, the one-type behavioral responses of most of their members to the same external challenges, are described.

Yulia CHERKASOVA. Transformation of the system of values on the post-soviet space (archetypal approach) 195

The issue of revaluation of cultural categories in a modern society is considered. The mechanisms of control over human archetypes under the implementation of a new methodology on the education of the next generation and its use are identified. This article discusses the concepts and reasons for the cultural and moral alienation in relation to the contemporary Russia. The significance of higher-rank values such as the spirituality and morality for seeking the national idea of the post-soviet Russian society is indicated. The idea of creating a national educational strategy of spiritual and moral upbringing is proposed.

Sergii YUSHYN. Archetype of friendship and enmity in the nature and a society 202

The activation of the processes of integration of Ukraine in the European Union requires a reformation of pre-conditions of its steady development, one of which is recognized to be the state-private partnership. However, the rates of his formation in Ukraine fall behind from the desired level. Any attempts of the mechanical transfer of the systems of state-private partnership of the developed countries give yet no considerable positive results. This confirms the presence of fundamental factors operating not at the abstract "state-business" level, but within the framework of a specific level "individual-individual", where all partnership relations are disposed in the continuum "friendship ... enmity". The account for a disposition of the indicated categories contains the "key" to forming the national partner systems.

Наукове видання

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ: теорія та практика

збірник наукових праць
Асоціації докторів наук з державного управління
Спецвипуск: березень, 2015 р.

Засновано у 2009 р.
Збірник зареєстровано Міністерством юстиції України,
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 15786-4258Р від 02.11.2009.

Відповідальний за випуск д. соц. н., проф. Е.А.Афонін

Технічний редактор В. С. Мартинов
Комп'ютерна верстка О. В. Радченко
Обкладинка В. Л. Ковтун

Підписано до друку 28. 05.15. Формат 70x108/16. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Умов. друк. арк. 19,8. Зам. № 01273.
Наклад 500 прим.

Видавництво Асоціації докторів наук з державного управління.
Свідоцтво про Державну реєстрацію суб'єкта видавничої справи
Серія ДК № 3543 від 05.08.2009 р.
61001, м. Харків, просп. Московський, 75.